

**FL. VEGETII
RENATI VIRI
ILLUSTRIS DE RE
MILITARI LIBRI
QUATUOR...**

Flavius Vegetius Renatus,
Aelianus : Tacticus, ...

FL. VEGETII RE NATI VIRI

Uultus de re Militari libri quatuor.

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONS. V.

Uultus de Strategematis libri totidem

MELIANI de instruendis Actibus liber vnus.

MODESTI de vocabulis rei Militaris liber vnus.

Item picturæ bellicæ exx passim Vegetio adiectæ. Collata sunt omnia ad antiquos codices, maximè BVD AEI, quod testabitur Adrianus.

PARISIIS.

Sub f. & Basiliensi ex officina Chelisia-
ni Wecheli.

M. D. XXXV.

RERVM ET VERBORVM IN VE.

getio contentorum index, in quo prior numerus capita,
alter libros supputat,

A Cies, capite xiiii, li- bro, iiii.	Cohortes xxiii, i.	Marii diligentia v, i. &
Accensi xix, ii, & xiiii, iiii.	Colligete campū xxv, iiii.	x, iiii.
Ala equitum i, ii.	Colores lung xli, iiii	Martiobarbuli xvii, i.
Annibal rei militaris peri- tus in proemio lb. iiii.	Cornu v, iiii.	Mensores vii, ii.
Anser xxvi, iiii.	Cornicines vii, ii.	Meratores ibidem.
Aphricani iaculatores xv, i.	Cuneus xix, iiii.	Metelli diligentia x, iiii.
Aquila xiii, ii.	Decumana porta Militia sacramentum v, ii.	Minotauri signum vi, iiii.
Aquiliferi vii, ii.	Decani viii, ii. & xii, ii.	Mulierū Ro. crines ix, iiii.
Armaturæ ibidem.	Decurio xiiii, ii.	Munifices vii, ii. & xix, ii.
Affer xlvi, iiii.	Digmata xviii, ii.	Murus pedestris exercitus
Augustales vii, ii.	Dracones xiii, ii. & xii, i.	xx, i.
Auxiliares ii, n.	Drumi xvi, iiii.	Nauarchi xxxii, iiii.
Baleanus fundæ pri- mo reperitæ xvi, i.	Ducenarius vii, ii.	Ordinarii vii, ii.
Barthius xviii, iiii.	Equites legionarii i, ii.	Options vii, ii.
Bebræ xx, i.	Exercitus i, ii. & i, iiii.	Pannonici xx, iiii.
Beneficarii vii, ii.	Falaria xviii, iiii.	Papilones xxiii, i.
Bipennis xlvi, iiii.	Falx xlvi, iiii.	Peditum duo genera i, ii.
Bucina v, ii.	Ferētarii xx, i. & xiiii, iiii.	Persarū mos in fossis du- cendis x, iiii.
Buccinatores vii, ii.	Flaumales vii, ii.	Phalanges ii, ii.
Burgus x, iiii.	Forfex xix, iiii.	Phalarica xviii, iiii.
Caloner vi, iiii.	Frons xiiii, iiii.	Pharentarii xv, ii.
Campigeni vii, ii.	Fundibulatores ibidem.	Pila xx, i.
Campus martius x, i.	Fuditores xv, ii. & xiii, iiii.	Pilum xv, ii.
Candidati vi, n.	Fustibulus xiiii, iiii.	Pompeii exercitium ix, i.
Capaneus xxi, iiii.	Galearii x, i.	Prætoræ porta. xxiii, i.
Caput contubernii viii, iiii.	Globus xix, iiii.	Præncipes xxv, ii.
Caput porcinum xix, iiii.	Harpagones, xxv, ii.	Præncipes primæ cohoe- tis viii, ii.
Castella vii, ii.	Hastatus xiiii, iiii.	Principia vii, ii.
Caterax ii, ii.	Hastatus primus viii, iiii.	Primæ centuriæ xxiii, i.
Catorei militaris scri- ptor iiii, ii.	Hastatus secundus ibidem.	Primus hastatus viii, ii.
Catonis sententia xiii, i.	Imaginarii vii, ii.	Promuscis xxvi, iiii.
Centenarii vii, ii.	Lacedæmoniorum cir- ca bellum cura in proce- mio, iiii.	Pyrrhus elephantos pri- mus in lesia duxit ibid.
Centurio primus ibidem.	Legio i, & ii, ii.	Quibus dux moueat exercitū ad pugnam xii, iiii.
Circitores viii, iiii.	Leuis armatura xiiii, iiii.	Quintus cincinnatus iiii, i.
Classium duo genera i, ii.	Liberarii vii, ii.	Remedium in formidi- ne malicium xii, iiii.
Claudii iaculatores xv, i.	Loricula xviii, iiii.	
	Malleoli xviii, iiii.	
	Manipulus xii, ii.	

Rhodiensium astucia xx, liii.	Signa muta	ibidem.	Tubicines	vii, ii.
Sarissæ xxviii, iiii.	Signiferi	vii, ii.	Turma	xiii, ii.
Scipionis Africæ in exercendo milite cura x, iiii.	Spatha	xv, ii.	Tutiales	ibidem.
Scipionis sententia xxi, iiii.	Spiculum	ibidem.	Tydeus	v, i.
Scriptores rei militaris viii, i.	Talez	viii, iiii.	Valli quid	viii, iiii.
Scutari	xv, ii.	Tessera quid & tesserati	Velites expediti xvi, iiii. &	
Serra	xix, iiii.	Torquati ibid.	(vii, ii.	Verriculû xv, ii. (xxvi, iiii.
Semispathæ	xv, ii.	Tragularii	xv, ii.	Veterû consuetudo xiii, i.
Signa vocalia	v, iiii.	Tribulus	xxiii, iiii.	Vexillationes
Signa semivocalia	ibid.	Tribunus	vii, ii.	Xantippus rei militaris
		Triarii	xx, i. & xiiii, iiii.	peritus in proœmio
		Triarius Prior	viii, ii.	

FINIS.

INDEX IN SEXTVM IVLIVM FRON-
tium complectens illustrium virorum nomina cum exem-
plis eorum à Frontino adductis.

A Bydeni	ccxv.	ccxxvi. ccxxviii.	ccxxxix.	Alculani	ccxxx.	
Aclius Glabrio	ccxxv.	ccxxxix. cexli.		Arctas rex Scyth.	ccvii.	
Adathantes	ccxi.	(ccvi.	Anaxibius	ccxii.	Athenienses	clxxxvii.
Aegyptii	ccviii. clxxxiii.	Antigonus	ccxiii.	ccxxx. ii. ccxxxv. ccxxxix		
Aemilius Paul.	clxxxvi.	Antiochus	ccxxi.	ccxxii.	Attalus	ccxix.
Aetoli	ccxvi.	(clxxxvii.	ccxxv. ccxxxii.	Attilius	ccxvi.	
Africanus	ccxix.	Antipater	ccxviii.	Attilius Regul.	ccxxxiii.	
Afri	ccviii.	Antonius	ccxiii. ccxiii.	c cxxxv.		
Agathocles	ccxviii.	ccxiii. ccxix. ccxxxiii		Augustus Germanicus	ccviii.	
Agriæntini	ccxxi. ccxxvi.	Appius Claudius				
Agellus	clxxxvi. cxciii	ccxxxii. ccxxxiii.		Autofradates Perfes		
ccxv. ccxvi. ccxvii.	Apollonides	ccxxii.	clxxxviii.			
ccxiii. ccxxvii.	Aquirius	ccxxxiii.	Aurelius Cotta	ccxxxiii.		
Alexander Mace.	clxxxvi.	Arabes	ccix.	Barca	ccxxvi.	
clxxxviii. cxciii. cxcvii.	Arades	ccxx.	Bateus Nolanus	ccxxxix.		
ccv. ccviii. ccix. ccxviii.	Archelaus	ccxii.	Boii	cxcii.		
ccxii. ccxxiii. ccxxxv.	Archidamus	ccxvi.	Brasidas	cxc.		
ccxxvi. ccxxxviii.	Ategua	ccxxviii.	Brutus	ccxxxv.		
Alcetas	ccxl.	Arnoultus	ccxxvii.	Bylæti	clxxxvii. ccxxvii.	
Alcibiades	ccxiii. ccxv.	Aristippus	ccxxi.	Caducei	ccxxiii.	
ccxi. ccxxiii. ccxxv.	Arstides	ccxxxv.	Cædicius	cxc.		
Alcæus	ccxviii. (ccxxvii.	Armenii	ccxvii.	Cæsar	clxxxiii. clxxxvii.	
Amilear	clxxxiii. ccxcix	Arpi	ccxxiii.	cxc. cxcii. cxcv. cxcvi.		
Ambiotix	ccxxx.	Aristomus	ccxxxviii.	ccxvii. cc. cci. ccv. ccxii.		
Amphipolis	ccxcix.	Arminius dux German.	ccxiii.	ccxvi. ccxxiii.		
Annibal	cxcii. cxciii. cci.	Artaxerxes	ccxvii.	ccxxx. ccxxxvi. ccxxxvii.		
cciii. cciui. ccix. ccx.	Afrubal	clxxxvii.	cxc.	ccxxxix. cexli.		

IN FRONTINVM.

C. Cassius	ccxii.	P. Grassus	ccxxxviii.	Entidas	ccxvi.
C. Laelius	clxxxviii.	ccxliii		Eufrates fluuius	ccxxxiii.
Calphurnius	ccx.	Craterus	ccxxvii.	Fabius Max.	clxxxvii.
Camillus	ccvii. ccxxxvi.	Crispinus	ccxl. ccxlii.	clxxxvii. ccxlii. ccxvii. cc	
Campani	ccxxii. ccxxxvii.	Crisci	ccxxxiii.	ccvii. ccxxxii. ccxxxiii.	
Cato	ccxxvi. ccxli.	Croesus	clxxxix. ccvii.	ccxxxiii.	
Cato Porcius	clxxxiii.	Crotona oppid.	ccxliii.	M. Fabius	ccxv.
M. Cato clxxxiii. clxxxvi		Curius creni. cci. ccxxxvi		Fabius casso	clxxxvi.
ccxvi. ccxx. ccxxxii.		Curio cos.	ccxxxiii.	Q. Fab. cxxvi.	ccxxxviii.
ccxxxii. ccxxxv.		Q. Curtius	ccxxii.	Fabius Rutilius Maximus	
Carthaginen.	clxxxvi.	Cyanax agulstix	clxxxix.	ccvi. ccxxxiiii.	
eorum duces	ccxii.	Cyrnellus	clxxxiii.	Fabriti ⁹	ccxxxv. ccxxxvi
Cassius primipi.	ccxxxix.	Cymbri	ccxv.	Fidenates	ccvii.
Catii	ccv.	Cyrus rex Persarū	ccxvii.	Flaminius	ccx.
Catinenses	ccxviii.	ccxxi. ccxxxiii. ccxxv.		Flamma	ccx.
Casilinum	ccxxxviii.	Dareius	ccxii.	Flautius simbria	ccxxx.
ccxxxviii.		Daci	ccvi.	Fonteius	ccx. ccxxxvii.
Causenses	ccxviii.	Datames	ccxv.	Fulvius nobil.	ccxii. ccxv
Cassius	ccxxxv. ccxl.	Delminū oppid.	ccxxxiii.	Fulvius cos.	ccxxxiii.
Cassronius	cciii.	Decius	ccx. ccxxxvii.	Fulvius Imperator	ccviii.
Caiberi	ccviii.	ccxxxvii.		Falut ⁹ Flaccus	ccxxxiii.
Cimon	ccxx.	Decimus Iunius	ccxxxiii.	ccdi.	
Cizycū	ccxxv. ccxxxviii.	Didius	ccxii. ccxvii.	Furius Agrippa	ccxvi.
Chabrias	clxxxix. ccxvii	Dyonisius	ccxlii. ccxxii.	Furius Camillus	ccxvi.
Chares	ccxxvi.	Diodorus	ccxxxix.	Q. Furius	ccxvi.
Chalcid.	ccxxvi. ccxxxvii.	Domiti ⁹ Corbulo	ccxvii.	L. Furius	clxxxv. ccx.
Ciminia sylvā	clxxxvi.	ccxxxiii. ccxxxv. ccxxxix		Gabi	ccxii.
Claudius	clxxxviii. ccxix	Domitius Caluinus	ccxx.	Galli	ccvi. ccxiii. ccxix.
Clearchus	ccxxii. ccxxxii	Domitianus Augustus		Gelo tyrannus	ccxvii.
Cleandridas	cciii.	clxxxv. clxxxvii. ccxxx.		Germani	ccxxxvii.
Cleomenes	ccii.	Dullius	clxxxix. ccvi.	Graeci	ccxxxv.
Cleonymus	ccxxiii.	Eginē. ccxxxviii. ccxx.		Haliatis	ccxxxix.
Chlistenes Sciyo. ccxxiii.		Eoneus Tarentin.	ccxxii.	Halys fluuius	clxxxix.
Cōminius Atrabas	ccxix.	Epaminundas Thebanus		Hamilcar	clxxxiii.
Conon	ccxlii.	ccxvi. ccxvii. ccxviii. ccii.		Hanno Carthaginensis	
Coeneli. Nasica	ccxxxiii.	ccx. ccxxi. ccxxvii.		ccxiii. ccxxxix.	
Cornelius Cossus	ccxvi.	Ephesi	ccxxii. ccxxxv.	Harridas rex Molossoŕū	
Cornelius Ruffin.	ccxxii.	Ephialtes Trachinins	ccii	ccx.	
Coriolanus	ccxii.	Epidauri	ccxvii.	Hetrusci	ccvii.
L. Cornelius cos.	ccxxv.	Epirotæ	ccviii.	Hernici	ccxvi.
Corinthus	ccxxvii.	Equi populi	ccxvi.	Herculeius	ccx.
Cotta cos. ccxxx. ccxxxiii		Erythrei	ccix.	Hemocrates	Siracusan.
Grassus	ccxii.	Enniener	ccxli.	ccxvii.	

INDEX

Himerzi	ccxxii.	Lusitani	ccxxii.	Myronides Atheniensis	
Himera ciuit.	ccxxvi.	Lyfander	cx. cci.	ccvii. ccxl.	
Himilco carthag.	ccxxvi.	ccxxxi.		Nafica	ccxxxii.
Hircius	ccxxviii.	Mago dux Carth.	ccx.	Necii	ccxxviii.
Hifpani ecvii.	ccxxviii.	ccxxxi. ccxli.		Nero	clxxxii.
Hifpania ciuitates		Magnetes	ccxxxi.	Cl. Nero	ccxxvii.
clxxxiii.		Maharbal	ccvii.	Neuus Centurio	ccxli.
Horatius Cocles	ccxix.	Maudron	ccxxii.	Nicolitatus	clxxxvii.
Iapiger	ccx.	Marcus Livius	ccxi.	Nolani	ccxxix.
Iberi	ccii.	Marcus Porcius		Numantini	ccxxx.
Ilyria	ccviii. ccxxii.	ccxxxiii. ccxxxix.		ccxxxviii.	
Indas vel inides arufrex		Marcus C.	clxxxvi. ccxvi.	Numidæ	ccxxiii.
ccxvii.		ccxix. ccxxxvii.		Oftauus C.	ccxxxvii.
Iphicrates clxxxviii. cxc.		Marius C.	clxxxvi. ccxvi.	Otaclius	ccxxix.
cxv. cxlix. cc. ccxii.		cc.	ccvi. ccxv. ccxvi.	ccxxxiii.	
ccxix. ccxxxvii. ccxl.		ccxxiii. ccxxxii. ccxxxv.		Pachorus rex	clxxxiii.
Iuba rex	ccxiii.	ccxxxix.		Pansa Cof.	ccxiii.
Iugurtha	cc. ccvii.	L. Martius	ccxiii.	Papyrius Carfor	ccvi.
Laberius	cxc.	Martius T. eques	ccxvii.	ccxxiii. ccxxi.	
Labienus	ccxc. ccxi.	Mantinia	ccxxvi.	Parthi	ccxii.
ccxvi.		Manlius A. Cof.	cxliii.	Parmenes Thebi.	ccii.
Lacedæmonii clxxxviii.		Manlius imperiofus		ccxxxvii. ccxxxix.	
cc. ccii. ccxxvii.		ccxxxiii.		Paulus	ccv.
Lactant	ccxxvi.	Cn. Mafius	cxv. cxliii.	Peloponenfes	ccxv.
Lælius	ccxi. ccxxxviii.	Mafiniffa	ccxxiii.	Pelopidas Theb.	clxxxix.
Lartha dux Pœn.	ccxxvi.	ccxxxvi.		ccxxiii. ccxli.	
Leonidas	ccxxxvii.	Maurus interrex	ccxxviii.	Peticles Arhen.	clxxxvii.
Leptenes Syracufa.	ccviii.	Megarenfes	ccxliii.	cx. cxvi. cxviii.	
Leucadia	ccxxii.	Melanthus	ccxii.	ccxxv. ccxl.	
Liburni	ccxiii.	Memnon Rhodius		Petilius	ccxxxiii.
Licinius	clxxxv. ccvi.	ccix. ccxiii.		Petreius	cc.
Ligures	ccxxiii. ccxxx.	Meffenii	ccxc.	Petilius	ccxxxviii.
Lilybei	ccxxvi. (cxii.)	Metellus Pius	clxxxv.	Petiz	ccxxxvii.
Lyfinaachus	ccxxii.	ccxix. ccviii.		Phalifci	ccvii. ccvii. ccvii.
Litana fylua	ccxii.	Q. Metellus	ccxiii.	ccxxxvi.	
Livius dux	ccxxii.	ccxxx. ccxxxii. ccxxxiii.		Phalans	ccxxii.
Lixus Salinator	ccii.	Miftres quando primo iu-		Phares dux Athen.	ccxix.
Loeri	ccxli.	reirando facti.	ccxxxi.	Prufas	ccxxxix.
Luca oppidum	ccxx.	Minutius Cof.	cxci.	Pharnaftanis parthi	ccxi.
Luceius	ccxvii.	Malciaades	ccxlii.	Philippus	clxxxix. cc.
Lufitatus Catal.	clxxxix.	Minutus Rufus	ccvi.	ccxvi. ccxix. ccxxii.	
Lucullus	cc. cci. ccxv.	Mithridates	clxxxiii.	ccxxiii. ccxxv. ccxxx.	
ccxxvii.		Mummius	ccxxxvi.	ccxli.	

IN FRONTINVM.

Philippus Macedon. rex	ccxxxi. ccxxxix. ccxl.	Theutoni	ccxv.
dxxxviii. ccii.	P. Scipio	ccxix. cciii.	Thebani ccxi. ccxxxv.
Pinarus	ccxl. ccxxiii. ccii. ccxxxvi.	Thermopylæ	ccvi. ccxl.
L. Piso	ccxxxiii.	L. Scipio	ccxxvi.
Themistocles	clxxxv.	Pyrrhus rex. ccvii. ccxiii.	C. Scip. ccxxxv. ccxxxix. clxxxvii. ccii. ccxiii.
ccxxiii. ccxxxi. ccxxxii.	Seyræ	ccxvi.	Thracæ ccxviii. ccxix.
Seorylo	ccxv.	ccxxii. ccxxxix.	
Scordisci	ccvi. ccxxvi.	Tiphon	ccxix.
Phormio	ccxxvi.	Tigabrieoles	ccxxvii.
Poeni	ccvii. ccxix.	Semproniu	ccxli.
Tiberius Cæsar	cc.	Pompeius	clxxxiii.
Semprocius Tuditanus	Tiberius Gracchus	ccix.	
clxxxviii. clxxxix. ccxiii.	ccxxxvii.	Tigræcos	ccxl. (ccxxiii.
cc. cci. cciii. ccv. ccxii.	Sempronius Gracchus	Thimotheus Athenensis	ccviii. ccxii.
ccviii. ccxxx. ccxxxvi.	ccxvii. ccviii. ccxli	Pöpius Leas	ccxxx.
Sempronius Loogus	ccx.	Titurius Sabin.	ccxxx.
Porfenna	ccxix.	Semiramis	ccxxiii.
Torquatus	ccxxiii.	Posthumius	ccxvi. ccxix.
Sertorius	clxxxix. ccxv.	Thrafsybulus	ccxxv.
ccxxxvi.	ccxvi. ccxvii. cciii. ccxi.	Triballi	ccvii. (ccxxxix.
Pöcius Cömius	ccxxvii.	ccxv. ccxviii. ccxix.	Trinasson castell. ccx. iiiii.
Træzæni	ccxxiii.	Præneste occisorü capita.	ccxxxix.
Ptolomæus	ccxl. (ccxxvii.	Seruius Tullius	ccxvi.
Tutius Hostilius	ccxiii.	Quintinus Capitolinus	P. Seruilius
ccxv. ccxvi.	Sextus Tarquin.	ccxxi.	Tygrænes
ccxi. ccxv.	Sicyonii	ccxxi. ccxxv.	Tygranocerta
ccvii.	Quintus Max.	ccxii.	Sinilus Priscus
ccxvi.	Rhegini	ccxxii.	Sosistratus
ccxxi.	Rhodii	ccxxv.	Sornbrigenfes
ccxxvi.	Romulus	ccvii.	Spartacus
ccxxvii. ccxxviii. ccxxix.	Romani	ccxxvii. ccxxviii. ccxxix.	ccxxx. ccxxxii. ccxxxii.
ccxli. corü legati	ccxiii.	Sutrin	ccvii.
Rutilius	ccxxxii.	Sulpitius Petreius	ccvi.
Verginius	cc. (ccxii.	Sabini	ccxvi.
Sylla	ccxi. ccxiii. ccxvi.	Sabora	ccxiii. ccxvii. ccviii. ccxiiii. ccxvi.
Viriatius	ccxxvi. ccxxvii.	Saguntini	ccxxvi. ccxviii. ccxxxiii. ccxli.
ccvii. ccxix.	Salinator	ccxxxiii.	Syphax
ccxi.	Saluius Peligous	ccxvi.	Syphacis legati
ccxiii.	Seamus.	ccxxxvii. ccxxxii.	Syracusani
ccxxi.	Scipio	clxxxvii. ccxvii.	Tarentini
ccxi.	Scipio Aemilia.	ccxxvi.	Tarquinii rex
ccxvii. ccxviii.	ccxiii. ccxxv.	Tarquin. Sup.	clxxxiiii.
Xantippus	ccii. ccii.	Scipio Africanus	clxxxv.
Tamis aur Tomiris	ccxiii. ccxi. ccxviii.	Tegea	ccxxi. (ccviii.

FINIS.

VEGETIVS DE
RE MILITARI.

FLAVII VEGETII

VIRI ILLVSTRIS, AD VALEN-

tinianum Augustum Epiroma institutorum rei
militaris, ex Commentariis Catonis, Cel-
si, Traiani, Hadriani, & Frontini.

Libri primi

PROLOGVS.

Antiquis temporibus mos fuit, bonarum artium studia manda-
re literis, atque in libros redacta offerre principibus. Quia ne-
que recte aliquid inchoatur, nisi post deum fauerit Imperator, ^{oportet}
neque quemquam magis [†] decet vel meliora scire, vel plura
quam principem, cuius doctrina omnibus potest prodesse sub-
iectis. Quod Octauium Augustum, ac bonos dehinc principes
libenter habuisse, frequentibus declaratur exemplis. Sic regnantium testimo-
niis creuit eloquentia, dum non culpatur audacia. Hae ego imitatione com-
pulsus, dum considero clementiam vestram, ausibus literarum magis ignoscere
posse, quam ceteros, tanto inferiorum me antiquis scriptoribus esse vix sensu, li-
cet in hoc opusculo, nec verborum concinnitas sit necessaria, nec acumen inge-
nii, sed labor diligens ac fidelis: ut ea quae ad diuersos historicos, vel armorum
disciplinam docentes, dispersa & inuoluta celantur, praeutilitate Romana pro-
ferantur in medium. De delectu igitur atque exercitatione tyronum, per quosdam
gradus & titulos antiquam consuetudinem conamur ostendere. Non quod tibi,
Imperator inuicte, ista videantur incognita, sed ut quae sponte pro reip. salute
disponis, agnoscas olim custodisse Romani imperii coditores: & in hoc paruo li-
bello, quicquid, de maximis rebus, semper necessariis requiritur credis, inuicias.

ROMANOS, OMNES GENTES SOLA

Armorum exercitatione vicisse.

CAPVT PRIMVM.

IN omni autem praelio non tam multitudo & virtus indocta, quam
ars & exercitum solent prestare victoriam. Nulla enim alia re vide- ^{facile est}
mus populum Romanum sibi orbem subegisse tetarum, nisi armo-
rum exercitio, disciplina castrorum, visque militiae. Quid enim ad-
uersus Gallorum multitudinem, paucitas Romana valuisse? Quid aduersus
Germanorum proceritatem, breuitas potuisset audere? Hispanos quidem non tan-
tum numero sed etiam viribus corporum nostris praestitisse, manifestum est. Aphro-
rum dolis atque diuitis semper impares fuimus. Graecorum artibus prudentiaque
nos vinci, nemo unquam dubitauit. Sed aduersus omnia profuit tyronum soler-
tem eligere, ius (ut ita dixerim) armorum docere, disciplinam quotidiano exer-
cicio roborare, quae cum euenire in arte atque in praeliis possent, omnia in cam ^{indiscendo}
pestri meditatione praenoscere, seuerè in desiderium vindicare. Scientia enim rei bel-

A licet

licet, dimicandi nutrit audaciam. Nemo facere metuit, quod se bene didicisse cō
fidit. Etenim in certamine bellorum, exercitata paucitas ad victoriam prop̄pti-
or est: † tudis & indocta multitudo, exposita semper ad eandem.

Ex quibus regionibus tyro eligendus.

Cap. II.

Rerum ordo deposcit, ut ex quibus p̄uincis vel regionibus tyrones legen-
di sint prima parte tractetur. Constat enim, in omnibus locis & ignavos &
strenuos nasci. Sed tamen, quia gens gentem p̄cedit in bello, & plaga cōli
non ad robur corporum tantum, sed etiam animorum plurimum valet, quo lo-
co ea quæ à doctissimis hominibus comprobata sunt, cōmittam. Omnes na-
tiones, quæ vicinæ sunt soli, nimio calore siccatas, amplius quidem sapere, sed
minus habere sanguinis dicuntur: ac propterea constantiam ac fiduciā † cominus
non habere pugnandi, quia metuunt vulneca, qui se exiguum sanguinem habe-
re nouerint. Contrā, Septentrionales populi, remoti à solis ardoribus, in consul-
tiores quidem, sed tamē largo sanguine redundantes, sunt ad bella promptissi-
mi. Tyroes igitur de temperationibus legēdi sunt plagis, quibus & copia san-
guinis suppetat ad vulnerū mortisq̄ cōtemptū, & non possit deesse p̄uidentia
quæ † que & modestiā seruat in castris, & non parū p̄dest in dimicatione, cōsiliis.

Utrum ex agris an ex urbibus utiliores sint tyrones.

Cap. III.

Sequitur, utrum ex agris, an de urbibus utilior tyro sit, sequiramus. De qua
parte nunquam eredo potuisse dubitari, ap̄torem armis rusticam plebem,
quæ sub diuo & in labore nutritus, solis patiens, v̄mbræ negligens, balnearum
nescia, deliciarum ignata, simplicis animi, paruo cōtenta, duratis ad omnem la-
borum tolerantiam membris: cui gestare ferrum, sollam duocere, onus ferre, cō-
suetudo de rute est. Interdum tamco necessitas exigit, etiam urbanos ad arma
compelli: qui ubi nomē dedere militiæ, primū laborare, decurrere, portare p̄
dus, & solem puluerēq̄ ferre condiscant: parco victu utantur & rustico, interdū
sub diuo, interdum sub papilionibus, commoentur. Tunc demum ad vsum
erudiantur armotum: & si logior expeditio emergit, io angariis plurimum de-
tinendi sunt, procolq̄ habendi à ciuitatis illecebris: ut eo modo, & corporibus
eorum robur accedat, & animis. Nec inficiandum est, post urbem cōditam, Ro-
manos ex ciuitate profectos ad bellū semper: sed tunc nullis voluptatibus, nul-
lis delitiis frangebantur. Sudorē cursu & campestri exercitio collectū natās iu-
uētus abuebat io Tyberi. Idē bellator, idē agricola, genera tātū mutabat armq̄-
rū. Quod vsq̄ adeo verū est, ut aranti Quintio Cincinnato viro optimo dicta-
turā cōllet oblata. Ex agris ergo supplendū robur p̄cipue videtur exercitius.
Nescio enim quomodo minus timer mortē, qui minus deliciarū noui in vita.

Cuius ætatis tyrones probandi sint.

Cap. IIII.

Nunc, qua ætate milites legi conueniat, exploremus. Et quidem, si antiqua
consuetudo seruanda est, incipientem pubertatem ad defectum cogendam
nullos ignorat. Nō enim tantum celerius, sed etiam perfectius † imbibitur, quæ
discunt à pueris. Deinde militatis † alacritatis saltus & cōfusantē tētū est,
quā

quàm corpus ætate pigrescat. Velocitas enim est, quæ percepto exercitio strenuum efficit bellatorem. Adolescentes legendi sunt sicut ait Salustius. Nam primùm iuuentus, simul ac belli patiens erat, in castris per laboris usum militiam discibat. Melius enim est ut exercitatus iuuenis causetur ætate nondum aduenisse pugnandi, quàm doleat præterisse. Habeat etiam spacium vniuersa discendi. Neque enim parua aut leuis ars videtur armorum, siue equitem, siue peditem sagittarium velis imbuere, siue scutatam armaturam numeros omnesque gestus docere, ne locum deserat, ne ordines turbet, ut missile & destinato ictu & magnis viribus iaciat, ut fossam ducere, si desciens scierit figere norit, et stare securum & obliquis ictibus venientia tela desistere, plagam prudentem vitare, audacter inferre. Huic taliter instituto tyroni, pugnare aduersum quoslibet hostes in acie formido non erit, sed voluptas.

Salust. de
Catalin.

Qualitudo tyrones sint probandi. Cap. V.

Proceritate tyronum, à Mario cōsule ad victoriã scio semp exactã, ita ut senos pedes, vel certe, quinos & denas vneias habentes inter alares equites, vel in primis legionum cohortibus probaretur. Sed tunc erat amplior multitudo: & plures militiam sequebatur armata. Necdum enim ciuilibus partem florentiorem adduxerat iuuentutem. Si ergo necessitas exegerit, non tam statuta rationem conuenit habere, quàm virium. Et ipso Homero teste non fallimur, qui Tydem minorem quidem corpore, sed fortiorem animis fuisse significat.

Mary dicit
Gm. 104.

Tydem.
armis.

Ex vultu & corporis positione agnosci in eligendo,
qui meliores possint esse tyrones. Cap. VI.

Sed qui delectum acturus est, vehementer intendat ut ex vultu, ex oculis, ex omni confirmatione membrorum eos eligat, qui implere valeant officium bellatoris. Namque non tantum in hominibus, sed etiam in equis & canibus virtus multis declaratur indicibus, sicut doctissimorum hominum disciplina comprehenditur: quod etiam in apibus Mantuaeus autor dicit esse seruandum.

Nam duo sunt genera: hic melior, insignis & ote
Et rutulis clarus squamis ille horridus, alter
Desidia, latamque trahens inglorius aluum.

Sic ergo adolescens Martio operi deputandus, vigilantibus oculis, erecta ceruice, lato pectore, humeris musculosis, valentibus digitis, longioribus brachiis, ventre modicus, exilior cruribus, suris & pedibus non superflua carne dissentis, sed nervotum duntaxat collectis. Cum hæc signa in tyrone deprehenderit, proceritatem non magnopere desideres. Virilius est enim fortes milites esse, quam grandes,

Ex Vergilio
lib. 119. Gm
107. 100.

Cuius artis tyrones vel eligendi sint vel respuendi. Cap. VII.

Sequitur, ut cuius artis tyrones vel eligendi vel penitus respuendi sint, indagemus. Piscatores, aucupes, dulciarios, lintheones, omnesque qui aliquid tractasse videntur ad genus hæc pertinens, longè arbitror pellendos à castris. Fabros, ferrarios, carpentarios, macellarios, & ceruorum aprorumque venatores, en-

A ii usait

uenit societate militum. Et hoc est in reipub. salus veretur, ut tyrones non tantum corporibus, sed etiam animis prestantissimi deligantur. Vires regni & Romanis nominis fortitudinis in prima & delectorum examinatione consistunt. Nec leui putetur hoc officium, aut passim quibuscumque mandatum, quod apud veteres inter tam varia genera virtutum, in Sertorio precipue constat esse laudatum. Inuentus enim, cui defensio prouinciarum, cui committenda bellorum fortuna, & genere, si copia suppetat, & moribus debet excellere. Honestas enim idoneum militem reddit. Verecundia dum prohibet fugere, facit esse victorem. Quid enim prodest si exerceatur ignauius? si pluribus stipendiis motetur in castris? Nunquam exereus profecit tempore belli, cuius in probandis tyronibus claudicaret & elector. Et quantum vsu experimentisque cognoimus, hinc tot vbiq; ab hostibus illatae sunt clades, dum longa pax militem negligetius incuriosiusq; legit, dum honestiores quicq; cunctis sectatur officia, dum possessoribus addicti tyrones, per gratiam aut dissimulationem probantur, talesq; sociantur armis, quales domini habere fastidiunt. A magnis ergo viris magna diligentia idoneos eligi conuenit iuniores.

Quando tyrones signandi sint.

Cap.

VIII.

Sed non statim punctis signorum inscribendus est tyro delectus: verum ante exercitum praetendendus, ut utrum verè tanto operi aptus sit possit cognosci. Et velocitas in illo requirenda videtur & robur, & vtum armorum disciplinam ediscere valeat, uti um habeat confidentiam militarem. Plerique enim quamuis in specie non improbabilis videantur, tamen experimentis comprobantur indigni. Repudiandi ergo minus vtilis, & in locum eorum strenuissimi subrogandi sunt. In omni enim conflictu non tam prodest multitudo, quam virtus. Signatis itaque tyronibus per quotidiana exercitia, armorum est demonstranda doctrina. Sed huius rei vsus dissimulatio longae securitatis aboleuit. Quem inuenias qui docere possit quod ipse non didicit? De historicis ergo vel libris nobis antiqua consuetudo repensenda est. Sed illi res gestas & euentus tantum scripsere bellorum, ista, quae nunc quaerimus, tanquam nota linquentes. Lacedaemonii quietem, & Athenienses, aliiq; Graecorum in libros retulere complura, quae *taximid* vocantur. Sed nos disciplinam militarem populi Romani debemus inquirere, qui ex paruis finibus imperium suum penè totis regionibus, & mundi ipsius sine distendit. Hae necessitas compulit euolutis autoribus, ea me in hoc opusculo fidelissimè dicere, quae Cato ille Censorius de disciplina militari scripsit, quae Coraelius Celsus, quae Frontinus perstringenda duxerunt, quae Paternus diligentissimus iuris militaris auctor in libros redegit, quae Augusti & Traiani Adrianiq; constitutionibus cauta sunt. Nihil enim mihi autoritatis assumo, sed horum quos supra retuli, ea quae dispersa sunt, vel in ordinem & abbreviationes, quae epitomata dicuntur, conscribo.

Ad gradum

delectus

castra

castra

Scripturae
res suble-
ris.

Ad gradum militarem & cursum & saltum exerce quos tyrones.

Cap. IX.

PRIMIS ergo meditationum auspicijs, tyrones militarem edocendi sunt gradum. Nihil enim magis in itinere vel in acie custodiendum est, quam ut omnes milites incedendi ordinem seruet. Quod aliter fieri non potest, nisi ut assiduo exercitio ambulare celeriter & aequaliter discant. Periculum enim saepe ab hostibus gravissimum sustinet diuisus & inordinatus exercitus. Militari ergo gradu, viginti milia passuum, horis quinque duntaxat assueti consueti sunt. Plerumque autem gradu, qui citatior est, totidem horis viginti quatuor milia peragenda sunt. Quicquid addideris iam cursus est, cuius spacium non potest diffiniri. Sed ad cursum praecipue assueti sunt iuniores, ut maiore impetu in hostes procurant, ut loca opportuna celeriter, cum usus aduenerit, occupent: vel aduersariis idem facere volentibus, praecipue: ut ad explorandum alacriter pergant, alacrius redeant, ut fugientium terga facilius comprehendant. Ad saltum etiam quo vel fossae transibitur, vel impediens aliqua altitudo superatur, exercendus est miles: ut cum eiusmodi difficultates eueuerint, possit sine labore transire. Praeterea in ipso conflictu ac dimicatione telorum bellator cum cursu saltusque veniens, aduersariis perstrigit oculos, meotempore detert, priusque plagam infligit, quam ille ad cauendum vel ad resistendum se praeparat. De exercitio Pompei magni Salustius hoc memorat, cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis veste certabat. Neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio, nisi se & milites frequentibus exercitijs praeparasset ad praelia.

Pompeij
exercitium.

Ad usum natandi exerce quos tyrones.

Cap. X.

NATANDI usum assueti mensibus omnis aequaliter debet tyro condiscere, non enim semper flumina pontibus transeuntur, sed & cedens & insequens natare cogitur frequenter exercitus. Saepe repentinis hymbribus vel niuibus solent exuodare torrentes. Et ignorantia non solum ab hoste, sed etiam ab ipsis aquis discrimen incurrit: ideoque Romani veteres, quos tot bella & continua pericula, ad omnem rei militaris erudierat artem, campum Martium vicinum Tyberi delegerunt: in quo iuuentus post exercitium armorum, sudorem, pulueremque diluere, ac lassitudinem cursusque laborem natando deponeret. Non solum a urem pedites, sed & equites ipsosque equos vel lixas (quos galearios vocant) ad natandum exerce percommo- dum est, ne quid imperitis, cum necessitas imminet, eueniat.

Campus
Martius.

Galearij.

Quemadmodum ad scota viminea vel ad palos antiqui exercebant tyrones.

Cap. XI.

ANTIQUI (sicut inuenitur in libris) hoc genere exerce tyrones. Scuta de vimine in modum cratium corrotundata texebant: ita ut duplum pondus cratium haberet, quam scutum publicum habere consuevit.

A. iii. Idemque

Idemq; clauas ligneas, duplicis zque ponderis, pro gladiis tyronibus dabant. Eoque modo non tacetum mane, sed etiam post meridiem exercebantur ad palos. *Palorum enim vsus non solum militibus, sed etiã gladiatoribus plurimum prodest. Nec vnuquam aut harena, aut campus inuictum armis virum probauit, nisi qui diligenter exercitarius docebatur ad palum. A singulis autem tyronibus singuli pali desigebatur in terram, ita vt mutare nõ possent, & sex pedibus erigerent. Contra illum palum, rãquã contra aduersarium, tyro cum crata illa & claua, velut cum gladio se exercebat & scuto: vt nuoc quasi caput aut faciem pereret, nunc à lateribus minaretur, interdũ conderet poplites & crura sue cidere, recederet, assultaret, insiliret, & quasi presentẽ aduersariũ, sic palũ omnĩ impetu, omnĩ bellandĩ arte tãtaret. In quõ meditatione seruabatur illa cautela vt ita tyro ad interdũ vulnus insurgeret, ne qua ex parte pateret ipse ad plagã*

Non casum sed punctum ferire docendos tyrones. Cap. XII.

PRæterea non casum, sed punctum ferire discebant. Nam casum pugnantes non solum facile vicere, sed etiam derisere Romani. Casus enim quouis impetu veniat, non frequenter inersifici: cum & armis vitalia defendantur, & offibus. At cõtra puncta, duas vncias adacta, mortalis est. Necesse est enim vt vitalia penetret, quicquid immergitur. Deinde dũ casus infertur, brachium dextrẽ iarusq; nudatur. Puncta autẽ recto corpore infertur, & aduersariũ sauciat anteqũm videatur. Ideoq; ad dimicandum hoc præcipue genere vsos esse constat Romanos: duplicis autem põderis illa cratis & claua ideo dabantur, vt cum vora & leuiora arma tyro sumplisset, velut grauiore põdere liberatus, securior alacriorq; pugnaret.

Armaturam docendos tyrones. Cap. XIII.

PRæterea illo exercitii genere, quod armaturam vocant, & à campi doctoribus traditur, imbuendus est tyro. Qui vsus vel ex parte seruatur. Constare enim & nunc in omnibus præliis armaturã melius pugnare, quã ceteros. Ex quo intelligi debet, quantum exercitatus miles in exercitatu sit melior: cum armatura vteunq; eruditi, reliquos contubernales suos bellandĩ arte præcedãt. Ita autem seuerẽ apud maiores exercitii disciplina seruata est, vt & doctores armorũ duplicibus remunerarentur annonis: & milites, qui parum in illa perlusione pfeceant, pro frumento ordeũ cogrentur accipere: nec anteqũm in tritico redderetur annona, quã sub præsentia præfecti, tribunorum, vel principũ experientis datis, ostendissent se omnia, quæ erant in militari arte, complexisse. Nihil enim neq; firmitus, neq; felicitus, neq; laudabilius est, rep. in qua abundant meliores eruditi. Non enim vestium nitor, vel auri vel argenti gemmarumq; copiarum hostes aut ad reuerentiam nostram, aut ad gratiam inclinant, sed solo terrore subiguntur armorum. Deinde in aliis rebus (sicut ait Caro) si quid erratum est, potest postmodum corrigi, Præliorum delicta emendationem nõ recipiunt, cum statim pena sequatur errorem. Aut enim confestim pereant, qui ignauẽ impetentq; pugnauerunt: aut in fugam versi, victoribus vltra pares esse non audent.

Ad missi

Ad missilia iacienda tyro exercendus.

Cap. XIII.

Sed ad inceptum reuertor. Tyro, qui cum claua exercetur ad palum, hastilia quoque poterit grauioris, quam vera futura sunt iacula, aduersus illum palum, et quam aduersus hominem iactare compellitur. In qua re armorum doctor accedat, ut magnis viribus hastile coortorqueat, ut designat oictu vel iō palum vel iuxta dirigat missile. Eo enim exercitio & lacertis robur accrescit, & iaculandi usus atque pericia acquiruntur.

Sagittis tyroocem imbuendum diligenter.

Cap. XV.

Sed prope tertia, vel quarta pars iuniorum, quæ aprior potuerit reperiri, arcibus ligneis, sagittisque laforis, ad illos ipsos tempore exercenda palos. At doctores ad hanc rem & artifices eligendi: & maior adhibenda solertia, ut arcum diligenter ac sciēter teneat, ut fortiter impleat, ut si iuxta fixa sit, ut dextera cum ratione ducatur, ut ad illud quod feriendum est, oculus pariter ac animus consentiat, ut siue in equo siue in terra, recte sagittare doceat. Quam artem & disci opus est diligenter, & quotidiano usu exercitioque seruari. Quantum autem utilitatis boni sagittarii in preliis habeat, & Cato in libris de disciplina militari euidenter ostendit, & Claudius pluribus iaculatoribus ante ostentis atque perdoctis, hosti, cui prius impar fuerat, operauit. Africanos quidem Scipio, cum aduersum Numantinos, qui exercitum populi Romani sub iugum miserat, esset acie certaturus, aliter superiorē se futurum esse non credidit, nisi in omnibus ceteris lectos sagittarios miscuisset.

Claudius iaculatores,
Africanos
iaculatores

Ad iactandos lapides fundis vel manu exercendos tyrones. Cap. XVI.

Ad lapides vero, vel manibus vel fundis iaciendos, exerceri diligenter conuenit iuniores. Fuodarum autem usum primè Balarum insularum habitatores & inuenisse, & ita perire excelsisse dicuntur, ut maiores partus filios nullum cibum contingere sinerent, nisi quem ex fuoda destinato lapide percussissent. Saepe enim aduersum bellatores cassidibus, cataphractis, loriceisque muoitos, teretes lapides de fuoda vel fustibalo destinati, sagittis suae omnibus grauiores: cum inestis integris, laterale tamen vulnus impotenti: & sine iouidia sanguinis, hostis lapidicinctu intereat. In omnibus autem veterum preliis funditores milite esse oculus ignorat. Quæ res ideo ab vniuersis tyroocibus frequenter exercitio discenda est, quia fuodam portare nullus est labor. Et interdum cucou, ut in lapidosus locis confectus habeatur, ut aut mons sit aliquis defendendus aut collis, & ab oppugnatione castrorum siue ciuitatum, lapidibus barbari fundisq; sunt pellendi.

Balarum
funde primè
inuenisse
dicuntur.

De exercitio plumbararum

Capitulum XVII.

Plumbararum quoque exercitio (quas Martiobarbulos vocant) est tradenda iunioribus. Nam iō Illyrico dudum duæ legiones fuerunt, quæ sena militum inditum habuerunt: quæ, quod his telis sciēter utebantur & fortiter, Martiobarbuli vocabantur. Per hos longo tempore strenuissime constat omnia bella confecta: usque eo, ut dum Diocetianus & Maximianus ad imperium venissent, pro merito virtutis hos Martiobarbulos, Iouianos, atque Herculanos cœserint appellandos, cuiusque ceteris legionibus prætulisse doceantur. Qui nos autem Martio

Martiobarbuli.

A iiii barbulo

barbulos insertos scutis portare cōsueverunt: quos si opportunè milites iacerēt propè sagittariorum scutati timitari videntur officium. Nam hostes e quōsque confauciaot, priuſquā non modò manu ad manum, sed ad iſtum miſſilium potent petueniri.

Quemadmodum ad aſcendendos equos tyrones exercendi ſint.

Cap. XVIII.

Non tantum à tyroonibus, ſed etiam à ſtewardiariis militibus ſalutatio equorum diſtincta eſt ſemper exacta. Quem uſum uſq; ad hanc ætatem, licet iam cum diſſimulatione, perueniſſe maniſteſtum eſt. Ego ligni hyeme ſub teſto, ætate ponebatur in campo: ſuper hos iuniores primò inermes, dum conſuetudine proficerēt, deinde armati cogebantur aſcendere. Tantæque cura erat ut non ſolum à dextris, ſed etiam à ſiniſtris partibus & deſilire & deſilire cōdiſcerent, & uaginatoſ etiam gladios vel contos teoentes. Hoc enim continua meditatione faciebant, ſcilicet ut in tumultu prælii ſine mora aſcenderent, qui tã ſtudioſe exceſcebantur io pace.

Ad portandum pondus exercendos tyrones.

Cap. XIX.

Pondus quoque baiulate uſque ad LX libras, & iter facere gradu militari, frequentiſſimè cogendi ſunt iuniores, quibus in arduis expeditionibus neceſſitas imminet annoſa pariter ac arma portandi. Nec hoc ereditur eſſe diſſicile, ſi uſus accellerit: nihil enim eſt quod non aſſidua meditatio faciliſſimū reddat. Quã tem antiquoſ milites factitaſſe, Verg. ipſo teſte poteſt cognoſci, q ait, Non ſecus ac patris acer Romanis in armis Iniuſto ſub falce uiam cum carpit, & hoſti Ante expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.

Quo armorum genere uſi ſint antiqui.

Cap. XX.

Locus exigat, ut quo maiorum genere, vel inſtruendi, vel muniti ſint tyroonibus, referre tentemus. Sed in hac parte antiqua penitus conſuetudo deleta eſt: nam licet exemplo Gothorum & Alanorum Hunnorumq; equitum arma profecerint, pedices tamen conſtat eſſe nudatos. Ab urbe enim condita uſq; ad tempus dñi Gratiani, & cataphractis & galeis munitur pedeltris exercitus. Sed cum campeſtris exercitatio, interueniente negligētia deſidiaq; ceſſaret, grauiã uideri arma ceperunt, quæ rarò milites induebant. Itaque ab Imperatore poſtulabant primò eaparchas, dein de caſſides depooere: ſic detectis peſtoribus & capitibus, cōgreſſi contra Gothoſ milites noſtri, multitudine ſagittariorum ſæpe delecti ſunt: nec poſt tot clades, quæ uſque ad tãtarum urbem excidia peruenerūt, cuiquã curæ fuit, vel cataphractas vel galeas pedeltris ceddere. Ita ſit ut non de pugna, ſed de fuga cogitent qui nudi in acie expoountur ad uolera. Quid enim pedes ſagittarius ſine cataphracta, ſine galea, q eū arcu ſcurum tenere non poteſt, faciēt? Quid ipſi draconarii atq; ſigniferi, qui ſiniſtra manu haſtas gubernant, in prælio facient, quorum & capita nuda eſſe cōſtat & peſtora? Sed grauiã pedici lorica uidetur, & galea fortalſe rarò meditant, & arma

ma tractanti. Cæsiùm quotidianus vsus non laborat, etiam si onerosa gestare
 rit. Sed illi qui laborem in portandis veteribus munimentis armorũ ferre non
 possunt, detectis † corporibus & vulnera sustinere coguntur & mortes: & (quod capitulum
 est grauius & turpius) aut capi, aut certe fuga rempub. perdere. Sic dum exerci-
 tium laboremq; declinant, cum maximo dedecore trucidantur, vt pecudes. Vn-
 de apud antiquos † Murus non dicebatur pedestris exercitus: nisi quod pila &
 legiones præter scuta etiam cataphractis galeisq; folgebant: vsq; eo, vt sagittarii si-
 mila brachia manicis munirentur. Pedites autem scutati, præter cataphractas
 & galeas etiam ferreas ocreas in dextris ei ueibus cogereant accipere. Sic etiam
 armati illi qui in prima acie pugnantes principes, in secunda hastati, in tertia
 Triarii vocabantur. Sed triarii genibus flexis solebant intra scuta subsidere, ne
 stantes vulnerarentur, venientibus i. elis: & cum necessitas postulasset, tanq̃
 quieti vehementius inuaderet hostes, à quibus constat sæpe factam esse victoriã,
 cum hastati illi & qui priores steterant, in retisissent. Erant autem apud veteres
 inter pedites, qui dicebantur leuis armaturæ funditores, & ferentarii qui præci-
 puè in cornibus locabantur, & à quibus pugoardi sumebatur exordium: sed
 hi & velocissimi & exercitatissimi legebantur. Nec erant admodum multi, quia
 cedentes (si prælii necessitas compulisset) inter principia legionum recipi sole-
 bant, ita vt acies immota consisteret. Vsq; ad præsentem propè ætatem consue-
 tudo permansit, vt omnes milites pileis, quos pannonicos vocabant, ex pellibus
 veterentur, quod propterea seruabatur, ne grauis galea videtur homini in præ-
 lio, qui gestabat aliquid semper in capite. Missilia autem quibus utebantur pe-
 destris exercitus, pila vocabantur, ferro subtili trigono præfixa, vnciarũ nouem
 siue pedali, quæ in scuto fixa non possent abscindi: & lorice scilicet ac fortiter
 directa, facile pertumpunt, cuius generis apud nos iam rara sunt tela. Barbari
 autem scutati, pedites his præcipue vrunt, quas bebras vocant, & binas etiam
 ac ternas in præliis portant. Sciendum præterea quòd cum missilibus agitur, si-
 nistros pedes in antè milites habere debent: ita enim vt brandis spiculis vehemè
 tior ètus est. Sed cum ad pilam (vt appellatur) venit, & manu ad manum gla-
 diis pugnatur, tunc dextros pedes in antè milites habere debent: vt & latera eo-
 rum subducantur ab hostibus, ne possint vulnus accipere, & proximior de xtra
 sit, quæ plagam possit inferre. Instruendos igitur ac protegendos omni arte pu-
 gnandi, & quocunq; genere armorum constat esse tyrones. Necesse est enim, vt
 dimicandi acriorem sumat audaciã, qui munito capite vel pectore non timet
 vulnus.

De munitione castrorum.

Cap. XXI.

CAstrorum quoq; munitionem debet tyro condiscere: nihil enim tam salu-
 rare, neq; tam necessarium inuenitur in bello: quippe si rectè constituta sũt
 castra, ita intra vallum securi milites diem noctesq; peragunt, etiam si hostis ob-
 sidea, quasi muratã ciuitatem videntur secum vbique portare. Sed huius rei sci-
 entia profusus intercidit: nemo enim iam diu deductis fossis, præfixisq; sudibus
 castra constituit. Sic diurno vel nocturno superueto equitũ barbarorũ, multos
 exercitus

exercitus scimus frequenter afflictos. Non solum autem confidentes sine castris ista patiuntur, sed cum in acie casu aliquo coeperint cedere, munimenta castrorum, quod se recipiam, non habent, & more animalium multi cadunt. Nec prius moriendi sunt, quam hostibus defuerit voluntas persequendi.

In quibus locis constituenda sint castra. Cap. XXII.

Castra autem praefertim hoste vicino, ubi semper facienda sunt loco: ubi & lignorum & pabuli & aquae suppetat copia. Et si diutius commorandum sit, loci salubritas eligeretur. Cavendum etiam ne mons sit vicinus altior, qui ab adversariis captus possit officere. Considerandum etiam, ne torrentibus in unum confluente campus, & hoc casu vim patitur exercitus. Pro numero autem militum vel impedimentorum munienda sunt castra, ne maior multitudo consistat in parvis, neve paucitas in latioribus ultra quam oportet cogatur excedi.

Quali specie delinienda sint castra. Cap. XXIII.

Prætoriam
portam.

Interdum autem quadrata, interdum trigona, interdum semicircularia, prout loci qualitas aut necessitas postulaverit, castra facienda sunt. Porta autem quae appellatur prætoriam, aut orientem spectare debet, aut illum locum qui ad hostem respicit, aut si iter agitur, illam partem debet attendere, ad quam est profecturus exercitus, intra quam primae centuriae, hoc est, cohortes, pagiones tendunt & dracones & signa constituunt. Decumana autem porta, quae appellatur, post prætoriam est, per quam delinquentes milites educuntur ad poenam.

Decumanam
portam.

Quo genere munienda sint castra. Cap. XXIII.

Castrorum autem diversa triplexque municio est. Nam si nimia necessitas non premat, caespites circumcinduntur terra, & ex illis velut murus instruitur, alius tribus pedibus super terram, ita ut ante sit fossa, de qua levati sint caespites: deinde tumulvaria fossa sit lata pedes novem, & alta pedes septem. Sed ubi vis acrior imminet hostium, tunc latissima fossa ambitum convenit munire castrorum, ita ut XII. pedes lata sit, & alta sub linea (sicut appellant) pedes novem. Super autem septibus hinc inde factis, quae de fossa levata fuerit terra congeritur, & crescit in altum quatuor pedes. Sic fit ut sit alta tredecim pedes, duodecim lata: supra quam sudes de lignis fortissimis, quas milites portare consueverunt, praefiguntur. Ad quod opus ligones, rastea, qualos, aliaque utensilium genera habere convenit semper in promptu.

castra.

Quemadmodum munienda sint castra cum hostis imminat. Cap. XXV

Sed facile est absentibus hostibus castra munire, verum si adversarius incumbar, tunc omnes equites, & media pars peditum, ad propulsandum hostium impetum, ordinantur in acie, reliqui post ipsos ductis fossis muniunt castra: & per præconem indicatur, quae centuria prima, quae secunda, quae tertia, quae quarta donec opus omne compleverit. Post haec a centurionibus fossa inspicitur, ac mensuratur, & vindicatur in eos, qui negligentius fuerint operati. Ad hunc ergo usum
infutuendus

instituentus est tyro, ut cum necessitas postulauerit, sine perturbatione caelestium possit castra munire. *constituitur.*

Quemadmodum exercentur tyrones, ut in acie ordinem & intervalla custodiant. Cap. XXVI.

Nihil magis prodesse constat in pugna, quam ut assiduo exercitio milites in acie dispositos ordines indefessenter obseruent, nec ultra magis quam expedit, aut coglobent agmen, aut laxent. Nam etiam coossipati perdunt spacia pugnandi, & sibi inuicem impedimento sunt: & rariores atque ioterluceotes aditus perumpendi hostibus praestat. Necesse est aotem statim metu vniuersa cofuodi, si intereisa acie ad dimicantium terga hostis accesserit. Produccendi ergo tyrones suot semper ad campum, & secundum matriculae ordinem in aciem dirigendi, ita ut primo simplex extensa sit acies, ut quos sinus, ut quas habeat cunctuaturas: ut aequali legitimoque spacio miles distet a milite. Tunc praecipiedum, ut subito duplicer acies, ita ut in ipso impetu, ad quem ipsi respondere solent, ordo seruetur. Tertio praecipiedum est, ut quadratam aciem repente constituant: quo facto in trigonum (quem cuneum vocant) acies ipsa mutanda est. Quae ordinatio plurimum prodesse consuevit in bello. Iubetur etiam ut instruant orbem, quo genere cum vis hostium ioterripit aciem, resisti ab exercitatis militibus consuevit, ne omois multitudo fundatur in fugam, & graue discrimen immineat. Hae si iuiores assidua meditatiooe perceperint, facilius in ipsa dimicantione seruantur.

Quantum spacium ire vel redire debeant, vel quoties in mense exerceri, cum educuntur milites ambulatum. Cap. XXVII.

Praeterea & verus consuetudo permanfit, & diui Augusti atque Hadriani constitutionibus praecauetur, ut ter in mense, tam equites quam pedites educantur ambulatum: hoc coim verbo, hoc exercedi genus nominat. Decem milia passuum armati instructique omoibus telis pedites, militati gradu ire ac redire iubentur in castra, ita ut aliquam itinoris partem cursu alacriore coficerent, Equites quoque diuisi per turmas armatique, similiter totum itineris peragebant, ita ut ad equetrem meditationem ioterdum sequerentur, ioterdi cederent, & recursu quodam imperus repararet. Non solum autem in campis, sed etiam in cluosis & arduis locis & ascendere & descendere utraque acies cogebatur, ut omnia res vel casus prorsus pugnantibus possent accidere, quam non autem boni milites assidua exercitatioe didicissent.

De adhortatiooe rei militacis Romaeque virtutis. Cap. XXVIII.

Haec fidei ac deuotionis intuitu, Imperator inuiste, de vniuersis autoribus, qui rei militaris disciplinam literis maodauerunt, in hunc libellum euacleara congesti, ut in delectu atque exercitatioe tyroorum, si quis diligens velit existere, ad antiquae virtutis imirationem facile corroborare possit exercitum. Neque enim degenerauit in hominibus Martius calor, nec effoz sunt terrae quae Lacedaemonios, quae Athenienses, quae Marfos, quae Saioites, quae Pelignos, quae ipsos

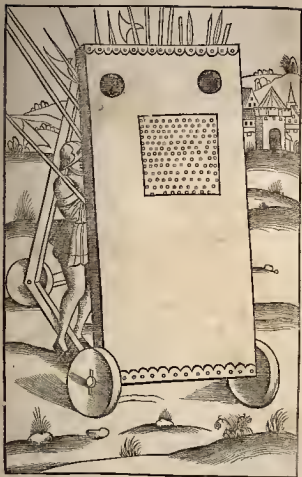
iplos progenere Romanos. Nonne Epirotæ armis plurimum aliquando valuerunt? Nonne Macedones ac Thessali, superatis Persis, vsque ad Indiam bellâdo penetrarunt? Dacos autem & Macedos ac Thracas, intantum bellicosos semper fuisse manifestum est, vt ipsum Martem fabulæ apud eos natum esse confirmant. Longum est, si vniuersarum provinciarum vires enumerare contendam, cum omnes in Romani imperii ditione consistât. Sed longæ securitas pacis homines partim ad delectationem otii, partim ad civilia tra duxit officia. Ita cura exercitû militaris primò negligentius agi, postea dissimulari, ad postremum olim in obliuionē pducta cognoscitur: nec aliquis hoc superiore ætate accidisse miretur, cum post primum punicū bellū viginti quatuor circulis excursis anno rum, pax ita Romanos illos vbiq; victores otio & armorū desuetudine enerua uerit, vt secundo bello punico Hannibali pares esse non possent. Tot itaq; consulibus, tot ducibus, tot exercitibus amissis, tunc demū ad victoriam peruenerunt, cum vsum exercitiūq; militare condiscere potuerunt. Semper ergo legēdi & exercendi sunt iuniores. *Vtilius enim cōstat etudite armis suos, quàm alienos mercede conducere.*

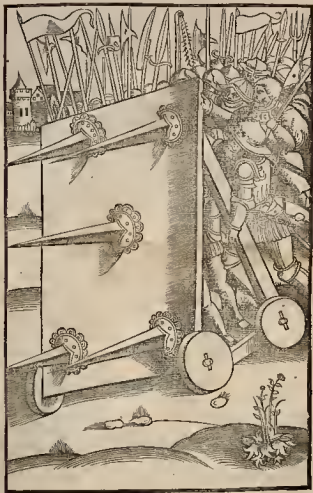
ut excursu
quadring.

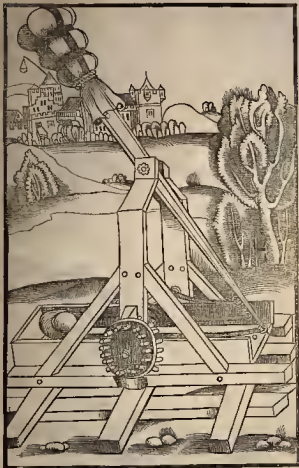

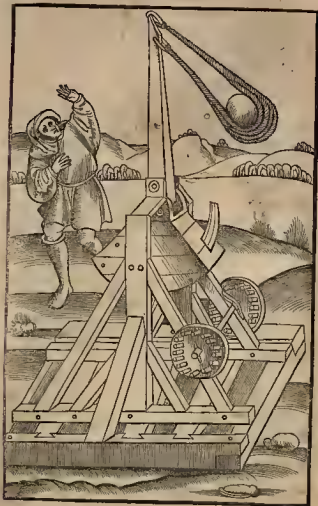

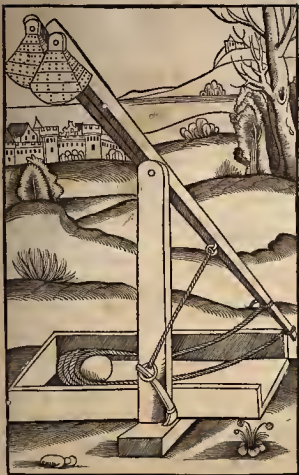

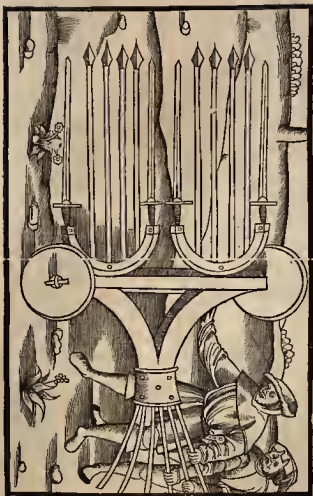

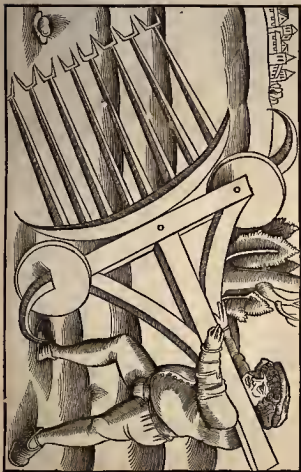

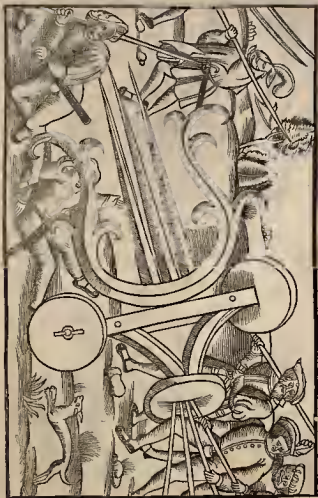

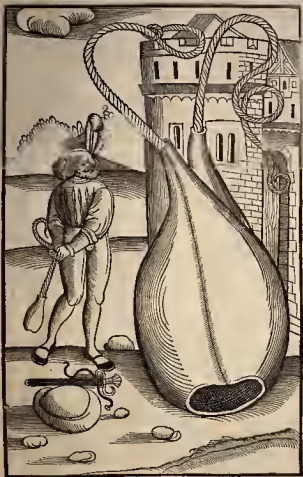

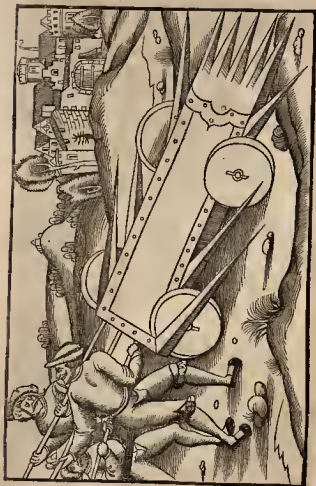

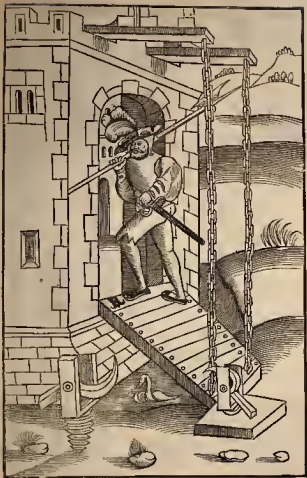

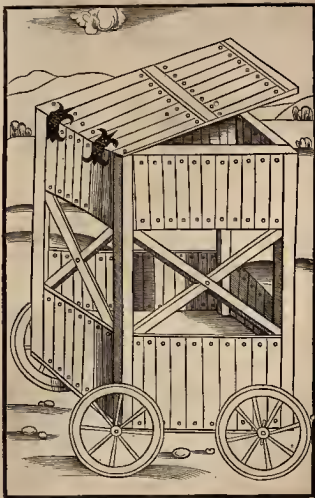

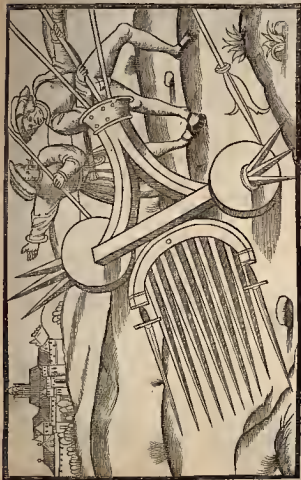

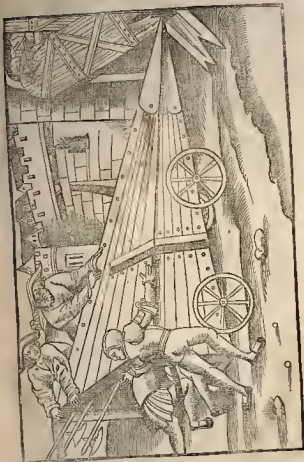

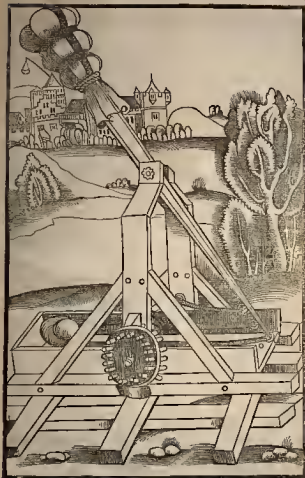

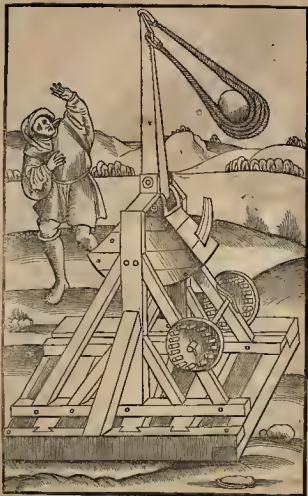

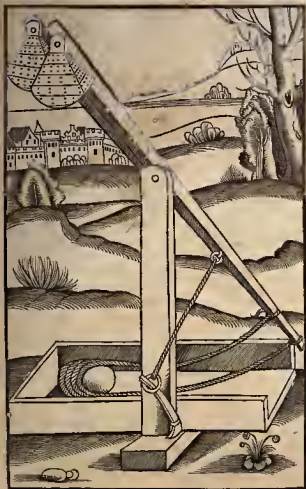

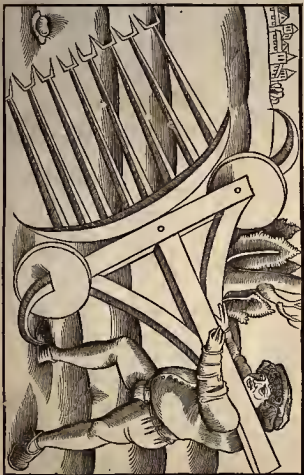

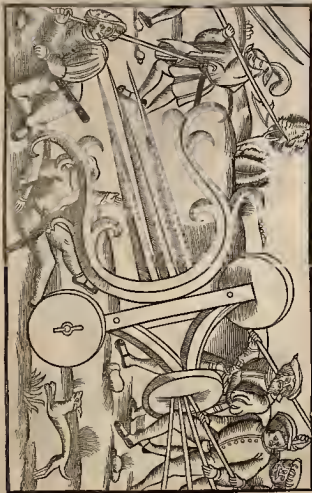

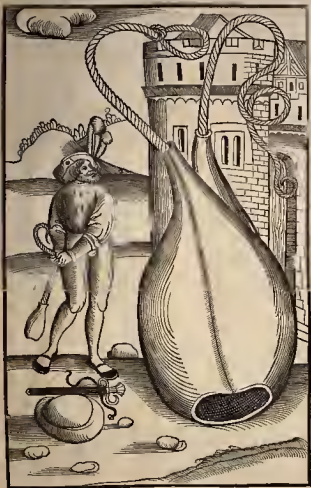

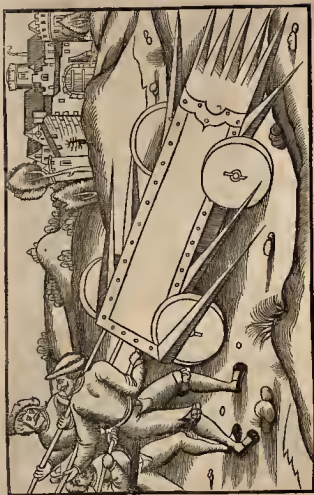

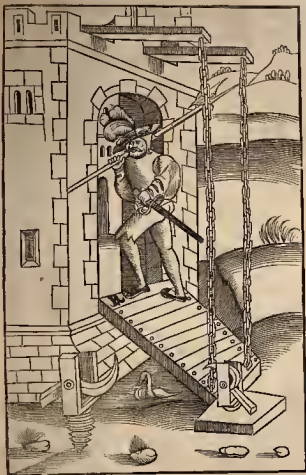

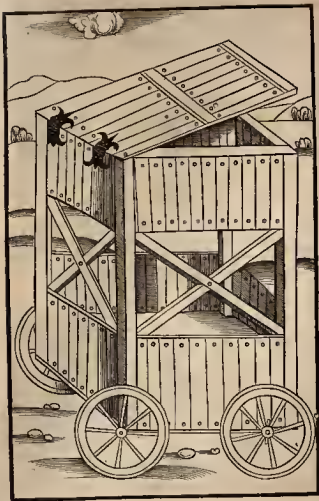

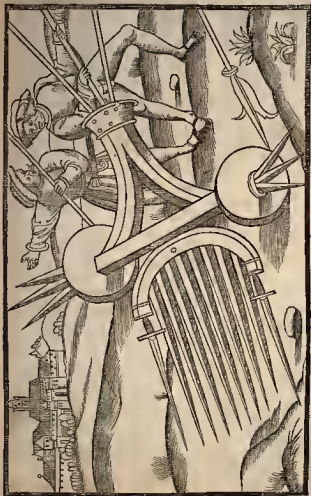

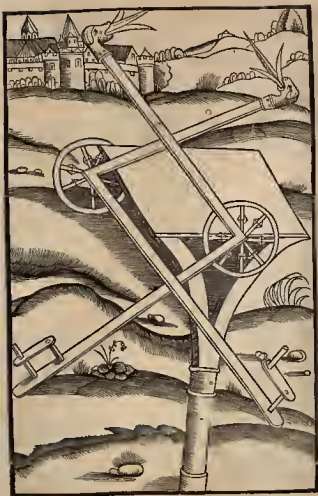

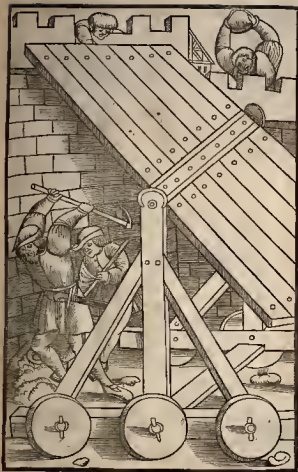

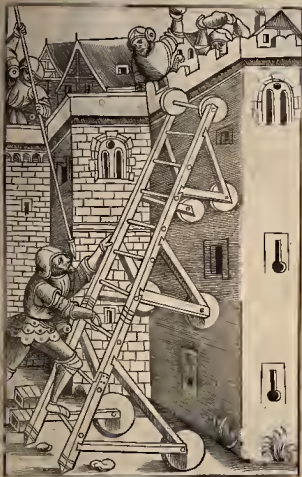

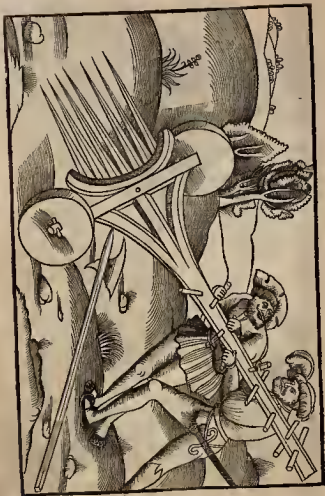

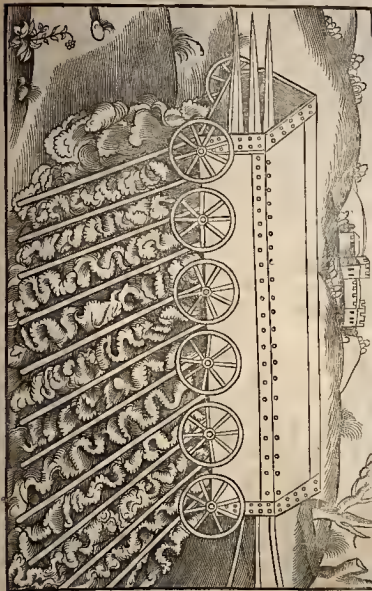

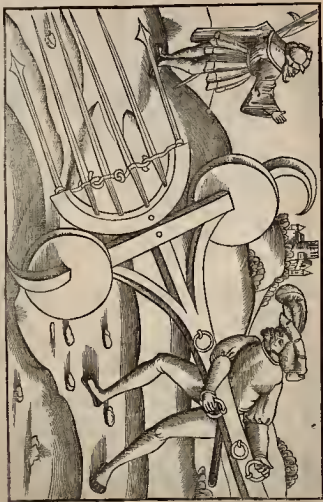

FLAVII VEGETII

RENATI DE RE MILITARI

Libri secundi prologus.

Ntissima maiorum artis armorum, præcipuè clementiam ve-
 stram peritissimèque retinere, continuis declaratur victoriis
 ac triumphis. Siquidem indubitata approbatio armis est, re-
 rum semper effectus. Verum tranquillitas tua, Imperator inui-
 ste, altiori consilio, quàm niens poterat terrena concipere, ex li-
 btis antiqua desiderat, eùm ipsam antiquitatem factis recenti-
 bus antecedit. Cùm igitur hæc literis breuiter comprehendere, maiestati vestre
 non tam discenda quàm recognoscenda præciperet, certauit sapius deuotio
 eum pudore. Quid enim audacius, quàm domino ac principi generis humani,
 dominatori omnium gentium barbararum, de vtu ac disciplina insinuare bello-
 rum? nisi forte iussisses fieri quod ipse gessisses. Et rursum tanti Imperatoris
 non obedire mandatis, plenum sacrilegi videbatur atque periculi. Miro itaq; t
 modo in parendo audax factus sum, dum metuo videri audactor, si negassem.
 Ad quam temeritatem, præcedens me indulgentiæ vestre perennitas animauit.
 Nam libellum de delectu atque excitatione tyronum, dudum tãquam famu-
 lus obtuli: nec ramè culpatus abscessi. Nec formido tui iussus aggredi opus, quod
 spontaneum tæssit impunè.

timore.

iussus
gessi

IN QUOT GENERA DIVIDA-
 tur res militaris. Cap. I.

Es igitur militaris (sicut Latinorum egregius autor, carminis sui re-
 statur exordio) armis constat & vitiis. Hæc in res diuiditur partes,
 Equites, Pedites, Classes. Equitum tale dicuntur, ab eo q; ad simili-
 tudinem alarum, ab vtraq; parte protegãt acies: que nunc vexillatio-
 nes vocantur à velo, quia velis, hoc est, flammulis vtuntur. Est aliud genus equi-
 rum, qui legionarii vocantur, propterea q; cõnexi sunt legionibus ad quorũ exem-
 plum, creari equites sunt instituti. Classium item duo genera sunt. Vnũ libur-
 narum, aliud lusoriarum. Equitibus cãpi, classibus maria & flumina, pedibus
 colles, vrbes, plana, & abrupta, seruatũr. Ex quo intelligitur magis reip. neces-
 sarios pedites: qui possunt vbiquè prodesse. Et maior numerus peditum, sumptu
 & expensa minore nutritur. Exercitus ex se ipsa atque opere exercitii, nomen
 accepit, vt ei nunq; liceret obliuisci, quod vocabatur. Verũ ipsi pedites, in duas
 diuisi sunt partes, hoc est, in auxilia & legiones. Auxilia à sociis, vel fõdera-
 tis gentibus mittebantur. Romana autem virtus, præcipuè in legionum ordi-
 natione præpollent. Legio autem ab eligendo appellata est: quod vocabulum eo-
 rum

alij deo
res.

Vexillatio
nes.

Equites le-
gionarij.

Classium
duo genera
sunt.

Exercitii,
Peditũ duo
genera.

Legio
rum

corum desiderat fidem atque diligentiam, quibus milites probantur. In auxiliis minor, in legionibus longe amplior consuevit numerus militum ascribi.

Quid inter legiones & auxilia intersit. Cap. II.

Phalange
Cato.

Legio.

Auxiliares.

Legio.
L. VII
armaturae.

Deniq; Macedones Graeci, Dardani, phalanges habuerunt, ut in vna Phalange armorum octo milia censerentur. Galli atque Celsiberi, plurésq; barbarae nationes, castris utebantur in praelio, in quibus erant sena milia armatorum. Romani legiones habent, in quibus singulis sena milia, interdum amplius, militare consueverunt. Quid autem inter legiones & auxilia ioceresse videatur, expediám. Auxiliares conducuntur ad praegium, ex diuersis locis, ex diuersis muneribus venientes: nec disciplina inter se, nec nomina, nec affectione consociunt. Alia instituta, alius iocet eos est vsus armorum. Necessse est autem tardius ad victoriam peruenire, qui distrepant antequam dimicent. Denique cum in expeditionibus plurimum prosit, omnes milites vnus praeccepti significatione conuerti, non possunt equaliter iussa complere, qui aote pariter non fuerunt. Tamen hec ipsa si solennibus diuersisq; exercitiis propé quotidie coborentur, non mediocriter iuuant. Nam legionibus semper auxilia, tanquam leuis armatura in acie iungebatur, ut in his praehandi magis admaniculum esset, quam principale subsidium. Legio autem propriis cohortibus plena, cum grauem armaturam, hoc est, ferentarios, sagittarios, funditores, balistarios, cum proprios & sibi impositos equites legionarios, iisdem matriculis coeat: cum vno animo pariq; consensu castra muniat, aciem instruat, praegium gerat, ex omni parte perfecta nulloque extrinsecus indigens adiumento, quam tam libet hostium multitudinem superate consueuerat. Documentum est magnitudo Romana, quae semper cum legionibus dimicans, tantum hostium vicit, quantum vel ipsa voluit, vel rerum natura permisit.

Quae causa exhauriri, fecerit legiones. Cap. III.

Legio.

maior.
Cato vel
militaris
seruatur.

Legionum nomen in exercitu permanet hodie, sed per negligentiam superiorum temporum, robur infractum est: cum virtutis praemia occuparet ambitio, & per gratiam promouerentur milites, qui promoueri consueuerant per laborem. Deinde contubernaliibus, completis stipendiis, per testimoniales ex more dimissis, non sunt alii substituti. Praeterea necesse est, morbo aliquantos debilitari atque dimitti: aliquantos militiam deserere, vel diuersis casibus interire. ut nisi annis singulis, imo singulis pene mensibus in recedendum locum iuniorum turbas succedat, quamuis copiosus exhauriatur exercitus. Est & alia causa, cur attenuatae sint legiones. Magnos in illis labor est militandi, grauiora arma, sera munera, seuerior disciplina. Quod vitantes plerique, in auxilium sepe festinant militum sacramenta percipere, ubi & minor sudor & maturiora sunt praemia. Cato ille maior cum & armis inuidus esset, & consul exercitum sepe duxisset, plus se reip. credidit profuturum, si disciplinam militarem conferret in literas. Nam vnus gratis sunt res, quae fortiter fiunt, quae vero pro vtilitate reip. scribuntur: etiam sunt

sunt. Idem fecerunt alii complures, sed præcipue Fróninus scribēs diuo Traiano ob eusmodi comphatorem industriã. Horũ instituta, horum præcepta, in quorum valeo strictim fideliterq̃ signabo. Nam cum eisdem expensis faciat & diligenter & negligenter exercitus ordioatus, non solum presentibus, sed etiam futuris sæculis proficiet: si prouisione maiestatis tuæ, imperator Auguste, & fortissima dispositio reparetur armorum, emendetur dissimulatio præcedentium.

Quotenas legiones accipi ad bellum duxerunt. Cap. III.

IN omnibus autoribus inuenitur, singulos consules aduersus hostes copiosissimos, non amplius quàm duas duxisse legiones, additis auxiliis sociorũ. Tanta in illis erat exercitatio, tanta fiducia, ut cuius bello dux legiones crederetur posse sufficere. Quapropter ordinatio eorum legioni antiquæ secundũ normam militaris iuris exponam. Quæ descriptio si obscurior aut impoliticior videbitur, non mihi, sed difficultati ipsius rei conuenit imputari. Auctore itaq̃ animo sæpius relegenda sunt, ut memoria intelligere itaq̃ valeant comprehendere. Necessè est enim inuictam esse rempublicam cuius imperator militari arte percepta, quantum voluerit faciat exercitus bellicosos.

Quemadmodum legio constituitur. Cap. V.

Diligenter igitur lectis iunioribus, animis corporibusq̃ præstantibus, additus etiã exercitibus quotidianis, quatuor vel eo amplius mensium, iussu auspiciũ inuictissimi principis legio formatur. Nam impetratur in curia punctis militibus scripti & matriculis inserti iurare solent. Et idem militiæ sacramenta dicuntur. Iurãt autem per deum christum & spiritum sanctum, & per maiestatem imperatoris, quæ secundum deum generi humano diligenda est & colenda. Nam imperatori, cum Augusti nomen accepit, tanquam præsentis & corporali deo fidelis est præstanda deuotio, & impendendus per uigil famulatus. Deo enim uel priuatus, uel militans seruit, eum fideliter cum diligit, qui deo regnat auctore. Iurant autem milites omnia se strenuè facturos, quæ præceperit imperator, nunquam deserentur militiam, nec mortem recusaturos pro Romano rep.

Quot cohortes in sint una legione, item quot milites in una cohorte. Cap. VI.

Sciendum est autem in una legione decem cohortes esse debere. Sed prima cohortis reliquas, & numero militum, & dignitate præcedit. Nam genere & institutione literarum viros electissimos quarit. Hæc enim suscipit a quibus, quod præcipuum signum in Romano est semper exercitu, & totius legionis in signum. Hæc imagines imperatorum, hoc est diuina & præsentia signa veneratur. Habet pedes mille centum quinque. Equites loricatorum centum triginta duos: & appellatur cohors militaria. Hæc caput est totius legionis, ab hac, cum pugnandum est, prima acies incipit ordinari. Secunda cohors habet pedes mille. Eques loricatorum sexcentos. & appellatur cohors quingentaria. Tertia cohors similiter habet pedes mille. Eques tes sexcentos, sed in hac cohorte tertia, validiores probari moris est, quia in media acie consistit.

confistit. Cohors quarta habet pedites quingentos quioquaginta quinq. Equites 66. Cohors quinta habet totidē. Sed & ipsa strenuos desiderat milites: quia si cut prima in dextro, ita quinta in sinistro ponitur cornu. Flz quinq cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pedites 555. Equites 66. In ipsa quoq; eoucleati ascribendi sunt iuiores: quia in secunda acie post Aquilam & Imagines cohors sexta consistit. Cohors septima habet pedites 555. Equites 66. Cohors octaua habet pedites 555. Equites 66. Sed & ipsa a osmosos desiderat vi tos: quia in secunda acie consistit media. Cohors nona habet pedites 555. Equites 66. Cohors deima habet pedites 555. Equites 66. & ipsa bonos accipere cōsue uic bellatores: quia in secunda acie sinistrum possidet cornu. His decem cohorti bus legio plena fundatur, quæ habet pedites sex milia centum, equites septingē tos viginti sex. Minor itaq; numerus armatorum in vna legioe esse noo debet. Maiora utem interdum esse consuevit, si non tantum vnam cohortem, sed etiã alias miliaras fuerit iussa suscipere.

Legio ple
na.

Nomina & gradus principiorum legionum. Cap. VII.

Principia.

Tribuni.

Ordinarij

Augustales

Flauiales

Aquiferi.

Imaginarij

Optiones.

Signiferi.

Tesserarij.

Tessera qd.

Campigeni.

Metatores.

Beneficiarij

Librarij.

Tubicines.

Commanes.

Buccinatores.

Armatuæ.

Mesores.

Torquati.

Candidati

Munifici.

Antiqua ordinatione legioois exposita, principiorum militum, & (vt proprio vtar vocabulo) principiorum nomina & dignitates secundum præsentes matriculas indicabo. Tribunus maior per epistolam factam imperatoris iudicio destinatur. Minor tribuuis prouenit ex labore. Tribunus autem vocatur à tribu, tribu codog iure: quia præst militibus quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarii dicuntur qui in prælio præuot, & primos ordines ducunt. Augustales appellantur, qui ab Augusto ordinariis iuncti sunt. Flauiales nem tanquam secundi augustales, à diuo Vespasiano sunt legionibus additi. Aquiferi qui aquilam portant. Imaginarij, vel imaginiferi qui imperatorum imagioes portant. Optiones ab optando appellati, quod antecedentibus ægritudine præpeditis, hi tanquam adoprati eorum, atq; vicarii solent vniuersa curare. Signiferi qui signa portant: quos nunc draconarios vocant. Tesserrarij, qui tesseram per contubernia militum nunciant. Tessera autem dicitur præceptum ducti, quo vel ad aliquod opus, vel ad bellum mouerit exercitus. Campigeni, hoc est, a ostesigna ni, idco sic nominati, quia eorum opera atq; virtute exercitii genus crescit in campo. Metatores qui præcedentes, locum eligunt castris. Beneficiarij, ab eo appellati, quod promouentur beneficio tribuorum. Librarij, ab eo quod in libros referantationes ad milites pertinentes. Tubicines, Coroicines, & Buccinatores qui tuba vel æreo cornu, vel buccina committere prælium solent. Armatuæ duplares, quæ binas cosequuntur annonas. Simples, quæ singulas. Mesores, qui in castris ad podium dimetiuntur loca, in quibus milites teotoria figant, vel hospitia in ciuitatibus præstaut. Torquati duplares, Torquati simples, quibus totques aureus solidus virtutis præmium fuit, quem quis meruisset, præter laudem interdum duplas cosequeretur annoas: duplares duas, simples vnam. Erant & secundum annonam candidati duplares, candidati simples. Hi sunt milites principales, qui priuilegijs munitur. Reliqui munifices appellantur, quia muoia facere coguntur.

Nomina

Nomina eorum qui antiquos ordines ducebant Cap. VIII.

Vetus autem consuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis, promoueretur Centurio primipili: qui non solum aquilæ præerat, verum etiã quatuor cœturias, hoc est, quadringetos milites, in prima acie gubernabat. Hic tanquã caput totius legionis merita consequebatur & commoda. Item primus hastatus duas centurias, id est, ducentos homines ducebat in acie secunda, quæ nunc ducentarium vocant. Princeps autem primæ cohortis centuriã & semis, hoc est, centum quinquaginta homines gubernabat. Ad quem propè omnia, quæ in legione ordinãda sunt, pertineat. Item secundus hastatus centurionem & semis, id est, centum quinquaginta milites gubernabat. Triarius prior, centum homines regebat: sic decem centuriæ cohortis primo, à quinque ordinaris regebantur: qui bus magis utilitates & magnus honor est à veteribus constitutus: ut cæteri milites ex tota legione omni labore ac deuotione cõtenderent ad tanta præmia puenire. Erant etiam centuriones qui singulas centurias e urabant: qui nunc centenarii nominantur. Erant decani, denis milibus præpositi: qui nunc caput cõtubernii vocantur. Secunda cohors habebat centuriones quinque. Similiter tertia, quarta, quinta, vsque ad decimã cohortis: in tota autem legione erant centuriones quinquagintaquing.

Centurio
primipili.
Primus has-
tatus.
Decenturio

Princeps
primæ co-
hortis.
Hastatus
secundæ.
Triarius
prior.

Centurio-
nes.
Centurionij
Decani,
Capit cõ-
tubernij

De officio præfecti legionis.

Cap. IX.

Sed legati Imperatoris ex consularibus ad exercitus mittebantur, quibus legiones & auxilia vniuersa obtemperabant in ordinatione pacis vel necessitate bellorum, in quorum locum nunc illustres viros constat magistris militum substitutos à quibus non tantum binæ legiones, sed etiã plures numero gubernantur. Proprius autem iudex erat præfectus legionis, habens communem primi ordinis dignitatem, qui absente legato, tanquã vicarius ipsius potestatem maximã retinebat. Tribuni vel centuriones, cæteriq; milites, eius præcepta seruabãt. Vigiliarum siue profectiois tessera petebatur ab eodem. Si miles crimen aliquod admisset, auaritate præfecti legionis deputabatur à tribuno ad poenam. Arma omotum milium, item equi, vestes, annonã, ad curam ipsius pertinebãt. Disciplinæ ius & seueritas & exercitatio, non solum peditum sed etiam equitum legionariorum, præcepto eius quotidie curabatur. Ipse tantem custos diligens & sobrius, legionem sibi creditam assiduis operibus ad omnem deuotionem, ad omnem affirmabat industriam: sciens ad præfecti laudem subiectorum redundare virtutem.

Præfectus
legionis.

De officio præfecti castrorum,

Cap. X.

Erat etiam castrorum præfectus, licet inferior dignitate, occupatus tamen non mediocribus causis: ad quem castrorum positio, valli & fossæ destinatio pertinebat. Tabernacula vel casæ militum, cum impedimentis omnibus, nutu ipsius curabantur. Præterea egri contubernales & medici à quibus curabantur, expensæ etiam ad eius industriã pertinebant. Vehicula, sagittarii, necnon etiã fer-
menta

ferratus menta quibus materies fecatur vel exduntur quibusq; aperiuntur fossie circa situm valli & aque ductus. Item ligna vel stramina, arietes, onagri, balistæ, cæterâ que genera tormentorum, ne deessent aliquando procurabat. Is post longam probatamque militiâ peritissimus omnium legebatur: ut rectè doceret alios quod ipse cum laude fecisset.

De officio præfecti fabrorum

Cap. XI.

Habet præterea legio fabros lignarios, instructores, carpentarios, ferrarios, pictores, reliquosque artifices ad hybernorum ædificia fabricanda, ad machinas, turres ligneas, cæterâq; quibus vel expugnâtur ad cæsariorum ciuitates, vel defenduntur propriæ preparatos. Qui arma, qui vehicula cæterâq; genera tormentorum vel noua facerent, vel quassata repararent. Habebant etiam fabricas scutarias, loricas, arcuarias, in quibus sagittæ, missilia, cassides omniâ que armorum genera formabantur. Hæc enim erat cura præcipua, ut quicquid exercitui necessarium videbatur, nunquam deesset in castris: vsq; eo, ut etiam tunicularios haberet, qui ad morem Bessorum, ducto sub terris cuniculo, murisque intra fundamenta perfossis, improvisi emergent ad vrbes hostium capiendas. Horum iudex erat proprius præfectus fabrorum.

De officio tribuni militum

Cap. XII.

Decem cohortes habere legionem diximus: sed prima erat miliaria, in qua celsu genere, literis, formâ, virtute, pollentes milites mittebantur. Huic tribunus præerat armorum scientia, virtute corporis, morum honestate præcipuus. Reliquæ cohortes, prout principi placuisset, à tribunis vel à præpositis regebantur. Tanta autem seruabatur exercendi milites cura, ut non solum tribuni vel præpositi contubernales sibi creditos, sub oculis suis iuberent quotidie meditari, sed etiâ ipsi armorum arte perfecti, ceteros ad imitationem proprio cohortaretur exemplo. Tribuni autem sollicitudo per hanc laudatur industriam: cum miles veste nitidus, armis bene munitus ac fulgēs, exercitii vsu & disciplina eruditus incedit.

amicitione

De centuriis atque vexillis peditum.

Cap. XIII.

*Aquila.
Deacones.*

Primum signum totius legionis est Aquila, quam aquilifer portat. Deacones etiam per singulas cohortes à draconariis feruntur ad prælium. Sed antiquè quia sciebant in acie commisso bello celeriter ordines aciesq; turbari atq; confundi, ne hoc posset accidere, cohortes in centurias diuiserunt, & singulis centuriis singula vexilla, constituerunt: ita ut ex qua cohorte vel quora esset centuria in illo vexillo literis esset ascriptis, quod intuentes vel legentes milites, in quatuor tumultu, à contubernaliibus suis aberrare non possent. Centuriones insuper, qui ounc centenarii vocantur, nimium bellicosos loricanos, trãsumptis casidum cristis, ut facilius noscerentur, singulas iusserunt gubernare centurias: quatenus nullus error existeret, cum centeni milites sequerentur, non solum vexillum suum sed etiâ centurionem qui signum habebat in galea. Rursus ipsæ centuriæ in contubernia diuisæ sunt: ut decem militibus sub vno papilione degentibus vnus quasi

*Vexilla.**Centenarij
transuersi*

quasi præfesset decanus, qui caput contubernii nominatur. Contubernium autem manipulus vocabatur, ab eo quod communis manibus pariter dimicabat.

Decanus.
Manipulus

De turmis equitum legionariorum. Cap. XIII.

Quemadmodum inter pedites centuria vel manipulus appellatur, ita inter equites turma dicitur. Et habet una turma equites 30. Huic qui præfesset, Decurio nominatur. Ceterum enim pedites ab uno centurione, sub uno vexillo gubernantur: similiter 30. equites ab uno decurione, sub uno vexillo reguntur. Præterea sicut centurio eligendus est magnis viribus, procerâ statura, qui hastas vel missilia per se iaculetur & fortiter, qui dimicari gladio, qui scutum rotare doctissime novent, qui omnem artem didicerit armaturæ, vigilans, sobrius, agilis, magis ad faciendâ quæcunque imperantur, quàm ad loquendum paratus. Ceterubinales suos ad disciplinam renoceat, & ad armorum exercitium cogat, ut bene vestiti & calcetati sint, ut arma omnium defricentur ac splendeant. Similiter eligendus est decurio qui turmæ equitum præpooatur, imprimis habili corpore, ut loriceatus & armis circumdatus omnibus, cum summa admiratione equum possit ascendere, equitare fortissime, conto scienter uti, sagittas doctissime mittere, turmas suas, id est, sub cœca sua equites positos erudire ad omnia quæ equestris pugna deposcunt: eosdem cogere loricas suas vel cataphractas, contos suos & castides frequenter tergere & curare. Plurimum enim terroris hostibus armorum splendor importat. Quis credat militem bellicosum, cuius dissimulatione situ ac rubigine arma scædantur? Nô solum autem equites, sed etiam ipsos equos assiduo labore cõuenit edomari. Itaque ad decorionem & sanitatis & exercitationis tam hominum quàm equorum pertinet cura.

Turma
Decurio,

Turmas.

Quemadmodum legionum acies instruantur. Cap. XV.

Nunc qualiter instruenda sit acies, si pugna immineat, declaretur unius legionis exemplo: quod si usus exegerit, transferri possit ad plures legiones. Equites locantur in cornibus. Acies pedirum à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro. Huic cohors secunda cõiungitur. Tertia cohors in media acie collocatur. Huic annectitur quarta. Quinta verò cohors sinistrum suscipie cõnuisset aote signa, & circa signa. Nec non in prima acie dimicantes, principes vocantur, hoc est, ordinari, ceterique principes. Hæc erit gravis armatura, qui habebant cassides, cataphractas, ocreas, scuta, gladios maiores, quos spathas vocant, & alios minores, quos semispathas cõnuinant, plumbatas quoque positas in scutis, quas primo impetu iaciunt. Item bina missilia, unum maius, ferro triangulo, vnciarum nouem, hastili pedum quinque & semis, quod pilum vocabant, nunc speculum dicitur, ad cuius istum præcipue exercebantur milites, quod arre & virtute directum, & scutatos pedites, & loriceatos equites sepe transueberat. Aliud minus, ferro triangulo vnciarum quinque, hastili trim pedum & semis, quod tunc verriculum, nunc verutum dicitur. Prima acies principum. Secunda hastatorum, armis talibus doctetur instructa. Post hos erant pherentarii & leuis armatura quos nunc auxiliares & armaturas dicimus. Scutati qui plumbatis vel

Principes.

Spathæ.
Semispathæ

Pilum.
Speculum.

Verriculum.
Pherentarii.
Scutati.

E gladiis

Funditores
Tragula
lery.
gladiis & missilibus accincti, sicut nunc omnes propè milites videntur, armati erant. Item sagittarii cū cassidibus, cataphractis, & gladiis, sagittis, & arcubus. Erant Funditores, qui ad fundas vel fustibalos lapides iacibant. Erant tragularii, qui ad manubalistas vel arcubalistas dirigebant sagittas. Secunda acies similiter armabatur: in qua consistentes milites, bastati vocabantur. Sed in secunda acie, dextro cornu, cohortes sexta ponebatur: eius iungebatur septima. Octava cohortes mediam aciem tenebat, nona comitante. Decima cohortes in secunda acie, sinistrum semper obtinebat cornu.

Quemadmodum triarii vel centuriones armantur. Cap. XVI.

Triarii.
POST omnes autem acies, Triarii cum scutis, cataphractis & galeis ocreati cū gladiis, semispithis, plumbatis & binis missilibus locabatur, qui geouposito subsidebant, ut, si prima acies vinceretur, ab his quasi de integro reparata pugna possit reparare victoriam. Omnes autem signarii vel signiferi, quamuis pedes, locicas minores accipiebant: & galeas ad terrorem hostium, utrinis pellibus tectans. Centuriones vero habebant cataphractas, scuta, & galeas ferreas: sed transuersis & argentatis cristis, ut facilius agnoscerentur à suis.

Commisssa pugna grauem armaturam stare pro muro. Cap. XVII.

ILLud autem scicodum est, & modis omnibus retinendum: commisso bello, prima ac secunda acies stabat immota. Triarii quoque residebant. Phoenarij autem armaturæ & scutatores, sagittarii, funditores, hoc est, leuis armatura aduersarios prouocabant ante aciem procedentes: si hostes fugare poterant, sequebatur: si eorum virtute ac multitudine premebantur, reuertebantur ad suos & post eos stabant. Excipiebat autem praelium grauis armatura, & tanquam murus (ut ita dicam) ferreus stabat: & non solū missilibus, sed etiam gladiis cominus dimicabant. Et si hostes fugassent, non sequebatur grauis armatura, ne aciem suam ordinationemq; perturbaret & ad dispersos recurrentes hostes, incompositos opprimerent: sed leuis armatura cum funditoribus, sagittariis, & equitibus, fugientes sequebatur inimicos. Hac dispositione atq; cauela sine periculo legio vincebat, aut supata seruabatur incolumis: quia ius legionis est facile nec fugere nec seq.

Nomina militum & gradus in scutis
eorum aduersis scribenda.

Cap. XVIII.

Dignitas.
instruam
SED ne milites aliquando in tumultu praelià suis contubernalibus aberrassent, aduersis cohortibus diuersa in scutis signa pingebant: quæ ipsi nominatè dignata, sicut etiam nunc moris est fieri. Præterea in aduerso scuto vniuscuiusque militis, libertas erat nominè ascriptum, addito ex qua esset cohorte, qua ve ceteria. Ex his ergo apparet legionem bene institutà, quasi munitissimam esse ciuitatem, quæ nautia praelio necessaria secum vbiq; portaret, nec metueret, repentinum hostium superuenium, quæ etiam in medijs campis subito fossa se valloq; maneret, quæ omne genus militum contineret & armorū. Si quis igitur pugna publica superare Barbaros copit, ut diuinitatis neta, dispositione Imperatoris inuisi

inuicti reparentur, ex tyronibus legiones votis omnibus petat. Intra breue autē tempore spacium, iuniores diligēter electi & exercitati, quotidie, non solum mane, sed etiam post meridiem, omni armorum disciplina vel arte bellandi, veteres illos milites, qui orbem terrarum integrum subegerūt, facile exaquarent. Nec inuicetur, Cæsar, tua maiestas, quod olim consuetudo est murata, quæ triginti ^{notus} sed huius prouisionis ac felicitatis est perennitas tua, ut pro salute reip. & noua excogret, & antiqua restituat. Omne nunc difficile uideretur anicq̄ tentes, certe rē si exercitati & prudentes uiri delectus præponantur, celeriter manus bellis apta poterit aggregari & diligēter institui. Quidus enim efficit salertia, si compeientes non denegentur expensæ.

Paxier corporis robur, nartatum & computandi artem
in tyronibus eligendam.

Cap.

XIX

Sed quoniam in legiōibus plures scholæ sunt, quæ literatis milites quæruunt <sup>sehole mili-
tates,</sup> ab his qui tyrones probant in omnibus quidem staturæ magnitudinem, corporis robur, alacritatē animi, conuenit explorari. Sed in quibusdam nartatum peritia, calculandi computandiq̄ usus exigitur. Tria enim legiōnis ratio, siue nb sequitur, siue militarium numerorum, siue pecuniæ quantitiē assignabitur actis manere propē diligētia, quā res annonaria, vel ciuili, polioricis libris annotatur. Quotidianas etiam in pace uigilias, item excubium siue angarias, de omnibus centuriis & contuberniis, quæ uicissim milites faciunt, ut ne quis contra iusticiam prægrauetur, aut alicui præstetur immunitas. Namina eorum qui uices suas fecerunt, breuibus inseruntur. Quando quis commeatum acceperit, vel quorū dierum, annotatur in breuibus. Tunc enim difficile commeatu dabatur, nisi causis iustissimis apparetur. Nec aliquibus milites instituti deputabantur obsequiis, nec priuata nrdem negocia mandabantur. Siquidem incongruum uidebatur, imperatoris militem, qui uelle & annona publica pascebatur, uilitatibus vacare priuatis. Ad obsequia tamen iudicum uel tribunarum, nec non etiam principum deputabantur milites, qui uocabantur accensi, hoc est, postea additi quā fuisse legiō capta, quos nunc Supernumerarios uocant. Fascicularia tamen, id est, lignū, scētū, aquā, stramen, etiam legitimi milites in castra portabant. Munifices enim ab eo appellantur, quod hæc omnia munia faciant.

Dnnatiui partem dimidiam debent apud signa sequestrare
milites seruandam.

Cap.

XX.

Illud uerō ab antiquis diuinitus institutum est, ut ex danatione quid milites cōsequuntur, dimidia pars sequestraretur apud signa, & ibidem ipsis militibus seruetur, ne per luxum aut inanum rerum comparationē, à contuberniis possit absumi. Pleriq̄ enim homines & præcipuē pauperes tantū ergant, quantum habere poterint. Sepositio autem ista pecuniæ, primū ipsis contubernibus docetur accommoda. (Nam eū publica sustinentur annona, ex omni

E ii

bus do-

bus donatiuis augetur eorum pro medietate castrense peculium) Miles deinde qui sumptus suos scilicet apud signa depositos, de deserendo nihil cogitat, magis diligit signa. Pro illis in acie fortius dimicat, more humani ingenii, ut pro illis habeat maximam curam, in quibus suam videt positam esse substantiam. Denique decem folles, hoc est, decem sacci, per cohortes singulas exponebantur, in quibus hæc ratio condebatur. Addebatur etiam saccus undecimus, in quem tota legio particulam aliquam conferebat, sepulturæ scilicet causâ, ut si quis ex contubernalius defecisset, de illo undecimo sacco ad sepulturam ipsius promeretur expensa. Hæc ratio apud signiferos (ut nunc dicunt) in cophino seruabatur. Et ideo signiferi non solum fideles, sed etiam literati homines eligebantur, qui & seruarent depolita, & scirent singulis reddere rationem.

*Depositarii
signiferi.*

In legione ita fieri promotiones, ut per omnes cohortes transeant qui promouentur.

Cap. XXI.

Non tantum, humano consilio, sed etiam diuinitatis instinctu, legiones arbitror à Romanis constitutas. In quibus decem cohortes ita sunt ordinatæ, ut omnium vnum corpus, vna videatur esse conuinctio. Nam quasi in orbem quoddam per diuersas cohortes & diuersas scholas milites promouetur, ita ut ex prima cohorte ad gradum quempiam promotus vadat ad decimam cohortem: & rursus ab ea, crescentibus stipendiis, cum maiore gradu per alias recurat ad primam. Idco primipili centurio, postquam in orbem omnes cohortes per diuersas administrauerit scholas, in prima cohorte ad banc peruenit palmam, in qua ex omni legione infinita commoda consequitur. Sicut primicerius in officio præfectorum prætorio ad honestum quatuorsumque militiæ peruocit gradum, ita legionarii equites cohortes suas contubernii affectione venerantur, cum naturaliter equites à peditibus soleant discrepare. Per hæc ergo contextionem, in legionibus, & omnium cohortium equitum peditumque seruabatur vna concordia.

*Primipili
centurio.*

Primicerius

Quid inter tubicines & cornicines & classicum intersit. Cap. XXII.

Habet præterea legio tubicines, cornicines, & buccinatores. Tubicines ad bellum vocant milites, & rursus receptui canentes reuocant. Cornicines & buccinatores erant oramentum totius legionis in ingressu confictus & eius reditu. Hi quotiens canunt, non milites, sed signa ad eorum obtemperant nutum. Ergo quotiens ad aliquod opus exituri sunt soli milites, tubicines canunt, & soli milites ad signa eorum obtemperant. Quotiens mouenda sunt signa, cornicines canunt. Quotiens autem pugnatur, & tubicines & cornicines pariter canunt. Classicum item appellatur, quod buccinatores per cornu dicunt. Hoc insigne videtur imperii, quia classicum canitur imperatore præscote, vel cum in militem capitaliter animaduertitur: quia hoc ex imperatoris legibus fieri necesse est. Si vero ad vigilias vel angarias faciendas, sive ad opus aliquod, vel ad decursionem capi exeunt milites, tubicine vocante operantur, & rursus tubicine admonente cessant. Cum autem mouentur signa, aut iam mora figenda sunt, cornicines canunt. Quod ideo in omnibus exercitiis & præcessionibus custoditur, ut in ipsa pugna facilius obtemperat

*Cornicines
& buccina-
tores.*

Classicum.

obtemperet milites, siue eos pugnare, siue stare, siue sequi, vel redire preceperint duces. Siquidem ratio manifesta sit, semper in ocio debere fieri, quod necessario faciendum videtur in praelio.

De exercitatione militum.

Cap. XXIII.

Legionis ordinatione digesta, ad exercitium reuertamur: unde (sicut iam dictum est) exercitus nomen accepit. Iuiores quidem & noui milites, mane & post meridiem ad omne genus exercebantur armorum. Veteres autem & eruditi sine intermissione semel in die exercebantur in armis. Neque enim longitudo aratus, aut annorum numerus artem bellicam tradit, sed continua exercitationis meditatio: post quam uolueris stipendia, in exercitatus miles semper est tyro cum armatura quæ felix diebus exhibetur in exercitio. Idcirco non tantum armaturam qui sub campi doctore sunt, sed omnes æqualiter contubernales quotidiana meditatione discabant, & corporis velocitatem. Nam & velocitas usu ipso acquiritur corporis, & scientia ferendi hostem seque protegendi, præsertim si gladius communis dimicetur. Illud uero maius est, ut seruari ordines discant, & vexillum suum in tantis permixtionibus in ipsa prolesione comiterent, nec inter doctos aliquis error exultat, quamuis in multitudine sit tanta confusio. Ad palum quoque vel fudes iuniores exerceri per commodum est, cum latera vel pedes aut caput petere praestent, cæsimque condiscant. Saltus quoque & ictus facere pariter assuescunt, insurgere tripudiantes in clypeum, tu fususq; subfidere, nunc gestiendo prouolare cum saltu, nunc cedentes in terga resiliere. Missilibus etiam palos ipsos procul ferre meditentur, ut & ars dirigendi, & dextræ uirtus possit accrescere. Sagittarii uero vel funditores scopas, hoc est, fronicum vel straminum fascies, pro signo ponebant, ita ut sexcentis pedibus remouerentur à signo, ut sagittis vel certè lapidibus ex sustibulo destinatis, signum sæpius tangerent. Propterea sine trepidatione in acie faciebant, quod ludentes in campo fecerant. Semper assuescendum est etiam, ut semel tantum fuda circa caput mæretur, cum ex ea emittitur saxum. Sed & manu sola omnes milites meditabantur libralia saxa iactare: qui usus patatior creditur, quia non desiderat fundam. Missilia quoque vel plumbatas iugiter perpetuo exercitio dirigere cogebantur usque adeo, ut tempore hyemis de regulis perperatulis, quæ si deessent certè de cannis, ulua vel culmo & porticus tegerentur ad equites, & quædam uelut basilicæ ad pedites: in quibus tepestate vel uentis aere turbato, sub tecto armis etudiebatur exercitus. Cæteris autem etiam hybernis diebus, si nives pluuiæque cessarent, exerceri cogebantur in campo: oc intermissa consuetudine, animi militum debilitaretur & corpora, solum cadere, portare onera, transilire fossas, natare in mari siue fluminibus, gradum pleno ambulare, vel currere etiam armatos cum sarcinis suis frequentissimè cõuenit, ut quotidiani laboris usus in pace, difficilis non uideatur in bello. Siue ergo legio fuerit, siue auxilia exercentur assidue. Nam quemadmodum bene exercitatus miles praelium cupisse quam uires. Nam si doctrina cesset armorum, nihil paganus distat à milite.

Ad palum
exerceri.

Scopa.

E iij Exempla

Exempla adhortationum, & exercitii militaris,
de aliis artibus tractata.

Cap. XXIII.

Athleta, venator, auriga, propter exiguam mercedem, vel certe plebis fauorem, conuidiana meditatione artes suas aut seruare, aut augere consueverunt. Militem (cuius est manibus seruanda respub.) studiosius oportet scientiam dimicandi, vsuque rei bellicae iugibus exercitiis custodire: cui contingit non tantum gloriosa victoria, sed etiam amplior praeda: quemque ad opes ac dignitates ordo militum & Imperatoris iudicium consuevit euehere. Artifices scelerici ab exercitiis pro laude vulgi non recedunt. Miles sacramento lectus, ab exercitiis armorum, vel nouellus vel iam vetustus cessare non debet, cui pugnandum est pro salute propria & libertate communi: praesertim cum antiqua sit prudensque sententia, Omnes artes in meditatione consistere.

Enumeratio ferramentorum vel machinarum legionis. Cap. XXV.

Legio autem non tantum militum numero, sed etiam genere ferramentorum vincere consuevit. Primum omnium instruitur iaculis, quae nullae loricae, nulla possunt scuta sustinere. Nam per singulas cohortes singulas carroballistae habere consuevit, quibus mula ad trahendum, & singula contubernia ad armandum vel dirigendum, hoc est, undecim homines, deputantur. Nam haec quanto maiore fuerint, tanto longius ac fortius tela iaculantur. Non solum autem castra defendunt, verum etiam in campo post aciem grauis armaturae ponuntur. Ad quam impetum, nec equites loricati, nec pedites scutati possunt obitare. In una autem legione quinquaginta quinque carroballistae esse solent: item decem onagri, hoc est, singuli per singulas cohortes in carpentis bobus duobus portantur arma, ut si forte hostes ad oppugnandum venerint vallum, sagittis & saxis possint castra defendi. Scaphas quoque de singulis trabibus excavaatas, cum longissimis funibus, incedum etiam ferreis cachenis, secum legio portat: quatenus contextis eisdem (sicut dicunt) monoxylis, si per textis iniectisq; tabulatis, flumina quae sine pontibus vadari nequeunt, tam a pedibus quam ab equitatu sine periculo transeantur. Habet ferreos harpagones, quos lupos vocant, & falces ferreas confixas longissimis contis. Item ad fossarum opera facienda bidentes, ligones, palas, rastra, a lucos, cophinos quibus portetur terra. Habet quoque dolobras, secures, ascias, ferras, quibus materia ac pali dolantur atq; secantur. Habet praeterea artifices cum omnibus ferramentis, qui ad oppugnandas hostium ciuitates, restudines, musculos, arietes, vineas (ut appellant) turres etiam ambulatorias faciant.

Verum ne singula enumerata esse credantur, vniuersa quae in quoque belli genere necessaria esse creduntur, secum legio debet ubique portare, ut in quouis loco fixerit castra, armarum faciat ciuitatem.

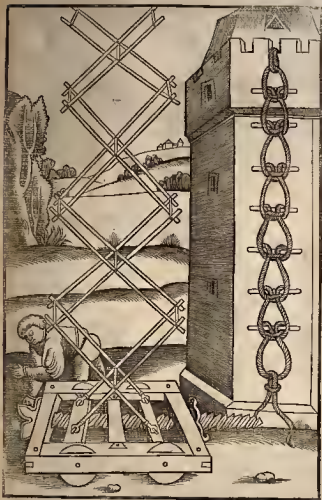
scopio
m.
scopio

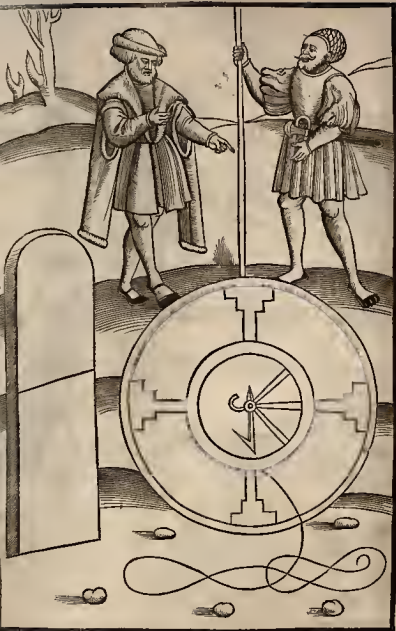

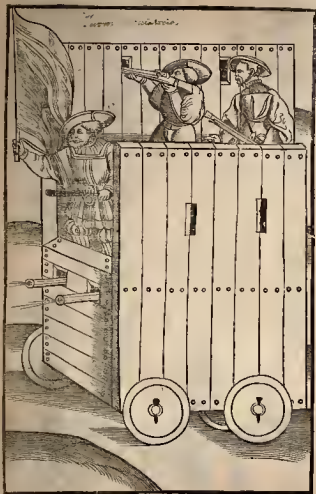

FLAVII VEGETII

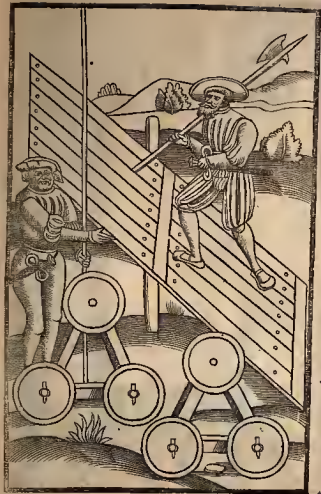

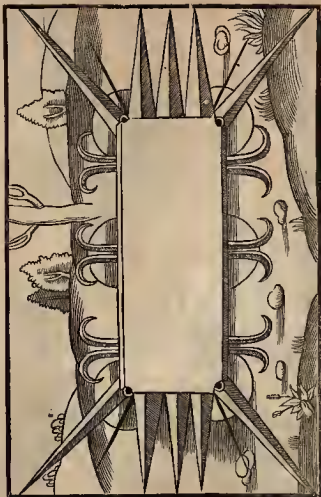
F

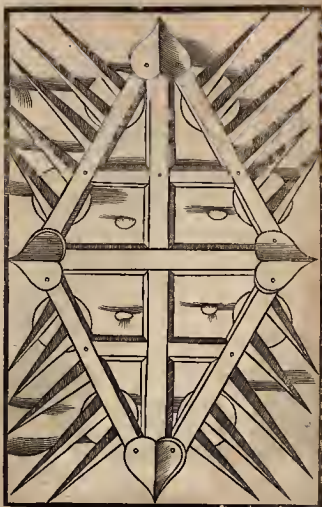

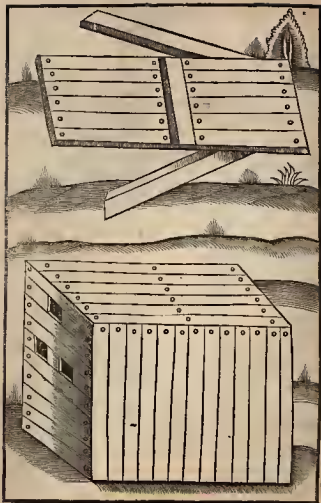

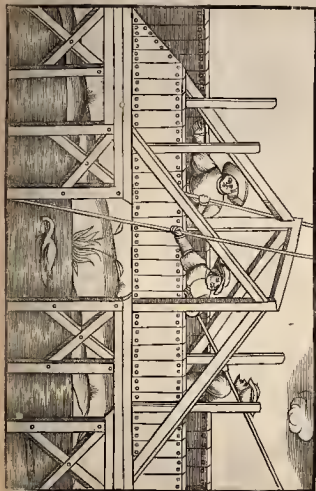

G

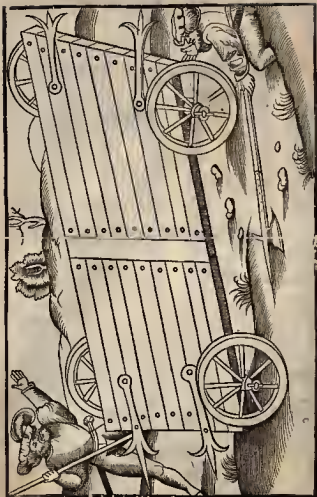

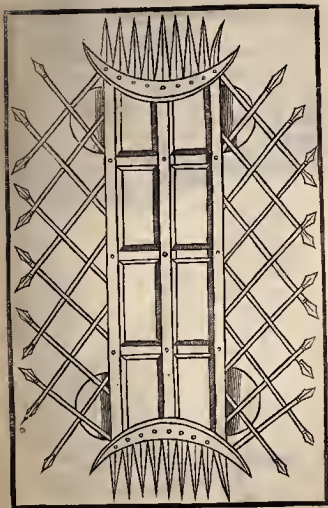
G ii

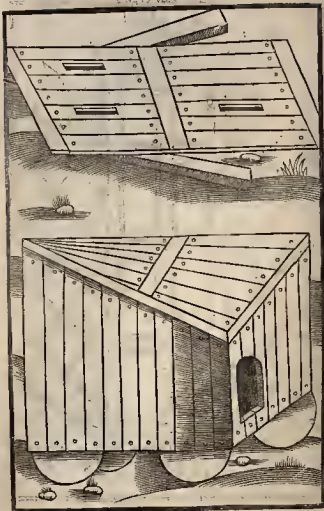

G iii

Finis Secundi libri.

FLAVII VEGETII

RENATI DE RE MILITARI

Libri Tertii prologus.

Athenienses & Lacedæmonios ac Macedonas rerum potitos, præsci testantur annales. Verùm apud Athenienses, non solum rei bellicæ, sed etiam diuersarum artium viguit industria, Lacedæmoniis autem præcipua fuit cura bellorum. Primi nanque experimenta pugnarum de euentibus colligentes, artem præliorum scripsisse firmantur vsque eò vt rem militarem, quæ vit-

Lacedæmoniorum circa bellum curæ.

tute sola, vel certè felicitate creditur conueniri, ad disciplinam peritæq; studia reuocarent: ac magistros armorum (quos *μακροβίη* appellauerunt) iuuentutem suam vsu varietatemq; pugnandi præciperent edocere. O viros summa admiratione laudandos, qui eam præcipuè artè ediscere voluerunt, sine qua alix artes esse non possunt. Horum sequentes instituta Romani, Martii operis præcepta, & vsu retinuerunt, & licetis prodiderunt. Quæ per diuersos auctores liberosq; dispersa, Imperator inuictæ, mediocritatem meam abbreviare iussisti, ne vel fastidium nasceretur ex plurimis, vel plenitudo fidei deesset in paruis. Quantum autè in præliis Lacedæmoniorum disciplina p̄fuerit (vt omittam cæteros) Xanthippi declaratur exemplo, qui Attilium Regulû, Romanumq; exercitum, sæpe victorè cum Carthaginensibus, non virtute, sed artis solo ferè auxilio, prostratis exercitiis, cepit ac domuit, vnoq; congressu triumphas, bellum omne confecit. Nec minus Hannibal peturus Italiam Lacedæmonium doctorem quæsiuit armorum: cuius monitis tot consules, tantasq; legiones, inferior numero ac viribus, interemit. Ergo qui desiderat pacem præparet bellû. Qui victoriam cupit, militarem imbuar diligenter. Qui secundos optat euentus, dimicet arte non casu. Ne mo provocare, nemo audeat offidere, quem intelligit superiorem fore, si pugnet.

Xanthippus rei militaris peritus.

Hannibal rei militaris p̄fusus.

Qui modus debeat esse exercitus.

Cap. I.

Rimus liber tyronum delectum exercitiûmq; deprompsit, sequens legionis institutionem disciplinamq; edocuit militarem. Hic autè ceterus classicum sonat. Idco enim illa præmissa sunt, vt hæc, in quibus peritæ certaminum & victoriæ summa cõsistit, disciplinæ ordine euadendo, intelligerentur celerius, & amplius adiuuarent. Exercitus dicitur tam legionum, q̄ etiam a uxiliorû: nec non etiam equitum, ad gerendû bellû multo collecta. Huius modus à magistris quæritur armorû. Nam cum Xerxis & Darius & Mirhridatis ceterorûq; regû, qui innumerabiles armauerant populos exèpla leguntur, euidenter apparet nimium copiosos exercitus, magis p̄p̄ta multitudine, q̄ hostium virtute depressos. Nam pluribus casibus subiacerit amplioe multitudo

Exercitus.

multitudo. In itineribus pro mole sua semper est tardior. In longiore autem agmine, etiam à paucis superuentum assoleat pati. In locis autè asperis vel fluminibus transeundis, propter impedimentorum moras saepe decipitur. Præterea ingenti labore numerosis animalibus equisq; pabula colliguntur. Rei quoq; frumētariæ difficultas, quæ in omni est expeditione vitanda, citò maiores fatigat exercitus. Nam quantolibet studio præparetur annonæ, tanto maturus deficit, quãto pluribus erogatur. Ipsa quoq; aqua nimis multitudini aliquãdo vix sufficit. Quòd si casu acies verterit tergum, necesse est multos cadere de multis, & illos qui effugerint, vt semel territos, postea formidare cõfissum. Veteres autè, qui remedia difficultatù experimentis didicerant, non tam numerosos, quàm eruditos armis habere exercitus voluerunt. Itaq; in leuionibus bellis vnã legionem, mixtis auxilijs, hoc est, decem milia peditum & duo milia equitum, crediderunt posse sufficere, quàm manum prætores velut minores duces, ad expeditionem saepe ducebant. Quòd si magnã hostium copiam dicerentur, consularis potestas cum xx milibus peditù, & quatuor equitù, tanquã comes maior mittebatur. Quòd si infinita multitudo de gètib; fortissimis rebellasset, tunc nimia necessitate cogète, duo duces & duo mittebãtur exercitus, cum eiusmodi præcepto, vt prouiderent ne quid respub. detrimèti capiat, consules ambo. Deniq; cum in diuersis regionibus cõtra diuersos hostes à Pop. Rom. annis pene omnibus pugnaretur, ideo sufficiebant militum copiam, quòd vtilius iudicabant non tam grandes exercitus habere, quàm armis instructos. Illa tamen ratione secuta, ne vnquam amphoe multitudinis sociorum auxiliarium esset in castris, quàm ceterorum Romanorum.

Quemadmodum sanitas gubernetur exercitus. Cap. II.

NVNC (quod vel maxime prouidendum est) quemadmodum sanitas custodiatu exercitus admonere, hoc est, locis, aquis, temperie, medicina, exercitio. Locis, ne in pestilenti regione iuxta morbosas paludes, ne aridis & sine opacitate arborum campis, aut collibus, ne sine tentorijs æstate milites commorentur, ne tardius egressi, & calore solis, & fatigatione itineris contrahant morbù, sed potius in ætate ante lucem ad loca, cõpto itinere destinata perueniant. Ne sæua hyeme iter per niues ac pruinas noctibus faciant, aut lignorum patiantur inopiã, aut minor illis vestium suppetat copia. Nec sanitati enim, nec expeditiõni idoneus miles est, qui algere cõpellitur. Nec pniciosis nec in palustribus aquis utatur exercitus. Nam malæ aquæ potus, veneno similis, pestilentiam bibentibus generat. Iam verò vt hoc casu ægri contubemales oportunitis cibis reficiantur, ac medicorù arte curentur Principù Tribunorùq; & ipsius Comitum, qui maiore sustinet potestate, iugis quæretur diligentia. Malè enim cum his agitur, quibus necessitas & belli incùbit & morbi. Sed rei militaris periti, plus quotidiana atmotu exercitia ad sanitatem militum putauerunt prodesse, quàm medicos. Itaq; pedites sine intermissione imbribus vel niuib; sub tecto, reliquis diebus exerciti in campo voluerunt. Similiter equites non solum in planis, sed etiam in abruptis, & fossarum hiatu difficillimis semitis sæpè & equos suos assidue exerceuerunt, vt nihil iis in necessitate prælii accidere posset incognitum.

Ex quo

Exercitus
romani.

temperie

paludosis.

Ex quo intelligitur, quanto studiosus armorum artem docendus sit semper exercitus, cū ei & laboris consuetudo in castris fameratem, & in conspectu possit præstare victoriam. Si autumnali æstiuoq; tempore diuinus in iisdem locis militum multitudo consistat, ex contagione aquarum & odore ipsius sordidatis vitæ atis haustibus & aëre corrupto perniciosissimus nascitur morbus, qui prohuberi non potest aliter, nisi frequenti mutatione castrorum.

Quantæ cura prouidenda sint atq; seruanda pabula & frumenta Cap. III.

ORdo postulat, vt de comæateu pabuli frumentiq; dicatur. Sapius enim pennis, quàm pugna cōsumit exercitū, & ferro seuior fames est. Deinde reliquis casibus potest in tempore subueniri, at pabulario & annonæ in necessitate remedium non habent, nisi ante cōdantur. In omni expeditione vnum & maximū cōsiliū est, vt tibi sufficiat victus, hostes frāgat inopia. Antè igitur quàm incohatur bellum, de copiis expensiq; solers debet esse tractatus, vt pabula, frumentū, ceteraq; annonarū species, quas à provincialibus consuetudo deposcit, maturius exigantur, & in opportunis ad rem gerendā ac munitionis locis, amplior semper modus quàm sufficit aggregetur. Quod si tribui a deficient, prærogato auro comparanda sunt omnia. Neque enim diuitiarū secura possessio est, nisi armorum defensione seruetur. Frequenter autē necessitas geminatur, & obsidio sæpe fit longior quàm putatur: ut cū aduersarij etiā ipsi elurientes circūsdere non desinant, quos fame sperat esse vincendos. Præterea quicquid in pecore, vel quacūq; fruge vinōq; hostis inferens bellū ad victū suū poterit occupare, nō solum admonitis per edicta possessoribus, sed etiam coactis per electos persecutores ad castella idonea & amatorū firmata prædiis, vel ad tutissimas conferendum est ciuitates, vrgendiq; prouinciales, vt aore irruptionem seq; & sua moribus condant. Reparatio enim murorum tormentorūq; omnium, antè curanda est. Nā si semel hostes præueniunt occupatos, mei vniuersa turbantur. Ex quæ ex aliis vrbibus perenda sunt, interclusis irineribus denegantur. Sed fidelis seruatorum custodia, & erogatio moderata, consuevit sufficere pro copia, maximè si ab initio procurentur. Cæterū sera parsimonia est, tum seruare cū deficit. In arduis expeditionibus, per capita magis militū quàm per dignitates ab antiq; præbebantur annonæ, ita vt post necessitatem eisdē à rep. redderentur. Hyeme ligoorū & pabuli, æstate aquarum vitanda est difficultas. Frumētū verò, vini & acetū, nec nō etiā salis omni tēpore necessitas declināda: ita vt vrbes atq; castella ab his militibus, qui minus propti inueniuntur in acie, armis, sagittis, fustibalis, fundis etiā & saxis, on agris, balistisq; defūdatur. Præcipuèq; cauēdi videtur ne aduersariorum dolo atq; pueris decipiatur provincialiū incauta simplicitas. Frequenti enim cōventionū pacisq; simulatio credulis q; arma nocuerūt. Quæ ratione famē collecti patiuntur hostes, dispersi verò crebris supuentibus facile vincuntur.

Quemadmodum oportet prouidere ne milites sedicionē faciant. Cap. IIII.

Interdū mouet tumultū, ex diuersis locis collectus exercitus: & tū pugnare nolit, irasci se simulat, vt non ducat ut ad bellū: quod si præcipuè faciunt qui in

H sedibusocio

Venus.

Annonaria
Species.

12

bu socioſe delicateq; vixerunt. Nā aſperitate inſoliti laboris offenſi, quē in expeditione neceſſe eſt ſuſtinere, præterea metuētes præliū, qui armorū exercitia declināt, ad eiſuſmodi præcipiuntur audaciā. Cui vulnere multiplex medicina cōſuevit opponi, vt dū adhuc ſeparati ſunt in ſediſibus ſuis, tribunorū vel vicariorum, nec non etiam principum ad omnem diſciplinā artiſſima ſeueritate teneantur, nihilq; aliud, niſi deuotionē moderationēq; cuſtodiat, nullis cōmeatibus vacent. Ad uomen, ad ſigna obſeruare nō deſinant. Cāpi curſionē (vt ipſi appellant) inſpectionēq; armorū aſſiduē faciant. Ad ſagittas iaciendas, ad miſſilia dirigenda, ad iactandos lapides, vel funda, vel manu. Ad armaturæ geſtum, ad veſtes iactādos: p ſimilitudine gladiorū, punctim caſumq; feriendo, multo die vſq; ad ſudorē ſunt frequentiſſimē detinēdi. Curſu etiam & ſaltu ad tranſmittēdas foſſas nihilominus imbuēdi, ſi mare vel ſtūius vicinus eſt ſediſibus. A ſtūuo tēpore ad natādum cogēdi ſunt omnes. Præterea ſyluam cædere, iter per du moſa & abrupta facere, materiem dolare, aperire foſſam, occupare aliquē locum & ne à cōtubernalibus detrudantur, in ſcutis inuicem obuiantibus niti. Ita exercitati atq; eruditi in ſediſibus milites Rhomani, ſive legionarii, ſive auxiliaries, ſive equites fuerint, cū ad expeditionē ex diuerſis conuenerint locis, emulatione virtutis, prædium magis neceſſe habeāt optare p octū. Nemo cogitat de tumultu, qui fiduciam de arte vel vitibus gerit. Dux autē eſſe debet attēctus, vt in omnibus legionibus ſive auxiliis, vel vexillationibus, à tribunis, vicariis, principibusq; ſi qui turbulenti vel ſeditioſi fuerint milites, non pro inuidia ſuggerentium, ſed pro rerū veritate cognoſcat, eoſq; prudētiori conſilio ſegregatos à caſtris, ad agendū aliqd quod ipſis propē videatur optabile: aut ad caſtella vrbesq; deputent munendas atq; ſeruandas, tanta ſubilitate, vt cū abiciuntur, videantur electi. Nunq̄ enim ad contumaciā parie conſenſu multitudo prorumpit, ſed incitantur à paucis qui vitioſū ſcelerūq; impunitate ſperāt peccare cum plurimis. Quōd ſi fieti medicinā neceſſitas extrema pſuaderit, rectiſ eſt more maiorū in autores criminū vindicari ad omnes metus, ad paucos poena perueniat. Laudabiliores tamen duces ſunt, quorū exercitus ad modeſtiā labor & vſus inſtituit, quā illi quorū milites ad obediētiam, ſuppliciorum formido cōpellit.

Signorum militarium quot ſint genera.

Cap. V.

Multa quidem ſunt ediscenda atq; obſeruanda pugnantibus: ſi quid emnula ſit negligentia venia, vbi de ſalute certatur. Sed inter reliqua nihil magis ad victoriā proficit, quā moniti obtēperare ſignorū. Nam cū voce ſoia inter præliorum tumultus regi multitudo nō poſſit, & cū pro neceſſitate rerū plura ex tempore iubenda atq; facienda ſint, antiquis omnium gētium vſus inuenit, quomodo quod ſolus dux vrile iudicaſſet, per ſigna torus agnoſceret & ſequeretur exercitus. Tria itaq; genera conſtat eſſe ſignorū, vocalia, ſemivocalia, muta. Quorum vocalia & ſemivocalia percipiuntur auribus. Muta verò reſerūtur ad oculos. Vocalia dicuntur quæ voce humana pronūciantur, ſicut in vigilis vel in prælio p ſigno dicitur: vt puta, victoria, palma, virtus, deus nobiſcum, triūphus Imperatoris, & alia quæcunq; voluerint dare ii qui in exercitu habent

habent

habent maximam potestatem. Sciendum tamē est, ista vocabula quotidie debent variari, ne ex vñ hostes signum agnoscant, & exploratores in ter nostros versentur impunē. Semiucalia sunt, quæ per tubam, aut cornua, aut buccinā dantur. Tuba quæ directā est, appellatur Buccina, quæ in semetipsam æreo circulo flexitur. Cornu quod ex vris agrestibus, argento nexum, temperatum aere, & spiritu, quem canentis flatus emittit, auditur. Nam indubitatis per hæc sonis agnoscit exercitus, vtrū stare aut progredi, an certē tegredi oporteat: vtrū longē psequi fugientes, an recepturi canere. Muta signa sunt aquilæ, dracones, vexilla, flammulæ rufæ, pinnae. Quocumq; enim hæc ferri iusserit ductor, eō necesse est signum suum comitantes milites pergant. Sunt & alia muta signa, quæ dux belli in equis, aut in dumentis, & etiam in ipsis armis, vt agnoscat hostis, præcipit custodiri. Præterea manu aliquid, vel flagello more barbarico, vel certē motu qua vtitur veste significat. Quæ omnia in sedibus, itineribus, in omni exercitatione castris, vniuersi milites & sequi & intelligere consueuerunt. Corinthus enim vñs necessarius videtur in pace eius rei, quæ in pæli confusione seruanda sit. Item murū & commune signum est, quotiens proficiscente turba excitatus puluis ad similitudinem nubium surgit, hostiumq; prodit aduentum: similiter si diuisæ sint copię, per noctem flammæ, per diem fumus significat focis quod aliter nuueiari non potest. Aliquando in castellorum aut urbium turribus appendunt trabes: quibus aliquando erectis, aliquando depositis indicat quæ geruntur.

Tesseræ
mutande
Signa scot
uocata
Tuba.
Buccina.
Cornu.

Signa muta

Quanta sit seruanda cautela, eñm vicinis hostibus mouetur exercitus. Cap. VI.

Qui rem militare studiosius didicerunt, asserunt plura in itineribus, quàm in ipsa acie pericula solere contingere. Nam in confictu armati sunt omnes milites & hostem cominus vident, & ad oppugnandum animo veniunt parati. In itinere autem minus armatus minisq; attentus est miles, & superuentus impetu vel fraude repente turbatur. Ideo omni cura, omniq; diligentia provide re dux debet, ne proficiscentis patiatur incursum, vel si non facile ac sine damno repellat illatum. Primum itineraria omnium regionū, in quibus bellū geritur, plenissimè debet habere perscripta: ita vt locorum interualla, non solum passuum numero, sed etiam viarum qualitates perdiscat: compendia, diuerticula, mōtes, flumina, ad fidem descripta consideret: vsq; eo, vt solertiores duces, itineraria prouinciarum, in quibus necessitas geritur, non tantum adnotata, sed etiã præta habuisse firmentur, vt non solum consilio mentis, verum aspectu-oculorum viam profecturis eligerent. Ad hæc à prudentioribus & honoratis locorū, gnaris, separatim debet vniuersa perquirere, & veritatem colligere de pluribus. Præterea sub periculo eligendarum viarum, duces idoneos, sciensq; percipere, eosq; custodire anticipare, addita pœnæ contestatione vel præmii. Erunt enim vtilis, eñm intelligunt nec fugiendū sibi copiam superesse, & fidei præmiantur, ne duorū aut triū error discrimen pariat vniuersis. In eorū autē impedita rusticitas plura pmitte, & credit se scire quæ nescit. Sed cautelę caput est, vt ad quæ loca vel quibus iocentibus sit profecturus exercitus ignoretur. Tutissimū

Itineraria.

namque in expeditiōibus creditur faciēda nesciri. Ob hoc veteres Minorauri signū in legionibus habuerunt, ut quemadmodum ille in intimo & secretissimo labyrintho abditus perhibetur, ita ducis consiliū semper esset occultum. Secutum iter agitur, quod agendum hostes minimē suspiciantur. Verūm, quia exploratores altiussecus missi, profectiōem suspiciōibus vel oculis deprehendunt, & inicitum transfugę peditoresq; non desunt, quemadmodum occurri ingruentibus debeat, intimescit. Dux cum agmine exercitus profecturus, fidelissimos, ac gunissimosq; cum equis probatissimis mitrat, qui loca, per quę iter faciendū est, in progressu & à tergo, dextera, leuāq; perlustrant, ne aliquas aduersarii moliantur insidias. Tutius autem operantur exploratores noctibus quām diebus. Nam quodammodo ipse sui proditor inuenitur, cuius speculator fuerit ab aduersariis deprehensus. Primi ergo equites iter accipiunt, inde pedites, impedimenta, sagittarii, calones, vehiculāq; in medio collocantur, ita ut expedita, pars peditum & equitum subsequatur. Nam ambulantis, interdum quidē à fronte, sed frequentius à tergo superueniens infertur. A lateribus quoq; pari armatorum manu impedimenta elaudenda sunt. Nam insidiatores in alio loco impulant, transuerso frequenter incursum. Illud quoq; præcipuē obseruādū est, ut ea pars ad quam hostis venturus creditur, oppositis electissimis equitibus & leui armatura, nec non etiam peditibus sagittariis muniatur. Quōd si vndiq; circumfundūtur inimici, vndiq; præparata debent esse subsidia. Ne verō repentinus tumultus amplius noceat, ante commōndi sunt milites ut parati sint animo, ut arma in manibus habeant. Nam in necessitate subita quę eonterrent, prouisa non solent esse formidini. Antiqui diligentissimē præcauebant, ne à calonibus interdum vulocratīs, interdum timentibus & sagittariis clamore paucifactor, pugnantes milites turbarentur: ne dispersi longius aut conglobati, amplius quā expedire impeditent suos, hostibusq; prodesse. Et ideo ad exemplum militum, etiam impedimenta sub quibusdam signis ordinanda duxerunt. Denique ex ipsis calonibus (quos galearios vocant) idoneos ac peritos vsu legebant, quos non amplius quā ducentis sagittariis puerisq; præficerent. Hisque vexilla dabant, ut scirent ad quę signa deberent impedimenta colligere. Sed pugnatōres ab impedimentis laxamento aliquo diuiduntur, ne constipati hædantur in prælio, ambulante exercitu: ut locorum varietas adueniret, ita defensionis ratio varietur. Nam in campis patentibus equites magis solent impugnatōre quā pedites. At verō in locis syluestribus vel montosis, siue palustribus pedestres magis formidandę sunt copię. Illud quoque vitandum, ne per negligentiam alius festinantibus, alius tardius incedentibus, interrumpatur acies, aut fortē ienuetur. Continuo enim hostes inter prolixa peruadunt. Præponendi ergo sunt exercitissimi campi doctores, viarii, vel tribuni, qui alacriores tardent, & pigrius incedentes accelerare compellant. Nam qui multū præcesserint, superuentu facto, non tam redire quā fugere cupiunt. Qui verō extremi sunt, deserti, non tam redire quā fugere desperatione superantur. Scieōdum est etiam, quōd aduersarii in his locis quę sibi oportuna intellegunt, subsellas occultius collocant, vel aperto Marte impetum faciunt.

Sed ne

calones
Galearijinterpa
tendi

subsella

Sed ne secreta noceant, ducis præstat industria, & que omnia prius cõuenit explo-
 rare. Deprehensa quoq; subfessa, si circumueniatur utliet, plus periculi susti-
 net quàm parabat inferre. Aperta autem vis si præpatetur in montibus, aliora
 loca præmissis sunt præsidis occupanda, ut cum hostis adueniret reperiat in-
 ferior, nec audeat obuiare, cum tam à fronte quàm supra caput suum cernat armatos.
 Quod si angustæ sint viæ, sed tamen tutæ, melius est præcedere cum securibus
 ac dolabris milites, & cum labore vias appetire, quàm in optimo itinere periculum su-
 stinere. Præterea noscere debemus hostium consuetudinem: utrum nocte, an in-
 cipientie die, an hora rescindi lassis superuenire consueverint: & id vitare quod
 illos facturos ex more putamus. Iam verò utrum pedibus an equitibus, utrum
 funditoribus, utrum cõtatis, an sagittariis amplius valeant, utrum numero hominũ
 an armorũ munitione præcellant, nos scire conuenit: & ordinare quod nobis vi-
 le, illis docetur aduersũ. Tractare quoq; per diem an per noctem iter expediat in-
 choare: quæ & quæta locorũ interualla sint, ad quæ cupimus pperare: ne æstate
 aquæ penuria obsit cõtibus, ne hyeme difficiles aut in utraque occurrat paludes, maio-
 resq; totrètes: & impedito itinere circumueniatur exercitus, priusq; ad destituta
 pe rueuiat. Ut nostra commoditas est, ista sapietè vitare, ita si aduersatorũ impi-
 tia vel dissimulatio occasionem nobis dederit, non oportet dimitti, sed explora-
 re solicitè proditores, ac transfugas inuitare, ut quid hostis moliat, in præsen-
 ti vel in futurum possimus agnoscere: paratisq; equitibus ac leui armatura am-
 bulantes eosdem, vel pabula victumq; quærentes, improviso terrore decipere.

Quemadmodum flumina, quæ maiora sunt, transeantur. Cap. VII.

IN traositu fluuiorum grauis molestia negligentibus frequetè emergit. Nam
 si qua aqua violentior fuerit, aut alueus latior, impedimenta, pueros, & inter-
 dum ipsos ignauos solet mergere bellatores. Ergo exploratio vado, duæ acies
 equitum, electis animalibus ordinantur, interuallis competentibus separatæ, ut
 per medium pedites & impedimenta transeant. Nam acies superior aquarum
 impetum frangit: inferior, qui capi submersisq; fuerint, colligit atq; transponit.
 At cum altior fludus nec peditem nec equitem patiat, si per plana decurrat,
 ductis multifariam spatigitur fossis, diuisisq; facile transitur. Nauigio verò am-
 nes, hastilibus fixis, ac superpositis tabulamentis peruii fiunt: vel certè tumultu-
 ario opere colligatis inanibus cuppis, additisq; trabibus transitum præbent. Ex-
 pediti verò egres fasces de cannis aridis vel vluæ facere consueverũ, super quos
 loricas & arma, ne inundentur imponunt ipsi equiq; nata odo transeunt, & colligatis
 que secũ fasces præhabũ sarcinis. Sed comodius reperit est, ut monoxylas, hoc
 est, paulo latiores scaphas, ex singulis trabibus excauatas, p genere ligni & sub-
 tilitate leuissimas, carpentis secum portet exercitus, tabulis patiter & clauis fer-
 reis præparatis. Ita absq; mora constructus possit, & funibus (qui propiæ habẽ-
 di sunt) vinculus, lapidei arcus solidiãtatem præstat in tempore. Sed in ista aduer-
 sarii ad transitus fluminum, insidiãsq; vel superuentus facere consueuerunt. Ob-
 quam necessitatem in vtraque ripa collocantur armata præsidia ne aluo inter-
 ueniente, diuisi opprimantur ab hostibus. Cautius tamen est fudes ex vtraque

parte prefigere ac sine derrimento, si qua vis illata fuerit, sustinere. Quòd si pons non tantùm ad transitum, sed etiam reuersum & comœatum necessarius fuerit, tunc in utroq; capite, percussis latioribus fossis, aggregè constructo, defensores milites debet accipere, à quibus tam diu teneatur, quàm diu necessitas locorum postulabit.

Quemadmodum castra debeant ordinari. Cap. VIII.

Consequens videtur, itineris obseruatione descripta, ad castrorum in quibus manendum est) venire rationem. Non eoin bellè tẽpore ad statua vel ad m̃linoem murata ciuitas semper occurrit: & incautũ est plenũq; discriminis, exercitũ passim sine aliqua munitione cõsidere: cum multis ad capiendũ cibũ occupatis, aut munera faciẽda disp̃sis, facillè nectãtur insidig. Postremò noctis obsecuritas, necessitas somni, pascentium equorum dispersio, oecasionem superuentibus præstat. In merãdis castris non sufficit bonũ locũ eligere, nisi talis sit, vt alter eo non possit melior inueniri: ne uilior prætermisus à nobis, & ab aduersariis occupatus, apponet incõmodũ. Cauẽdũ quoq; ne per æstatẽ aut aqua morbofa in pximo, aut salubris aqua sit lógius. Hyeme, ne pabulatio desit aut lignocũ copia, ne subitis tẽpèstatibus cãpus, in quo manendũ est, soleat inũdari: ne sit in abruptis ac deuuis, & circũfedenibus aduersariis difficilis præstetur egressus: ne ex superioribus locis, missa ab hostibus, in eum tela pueniãt. Quibus vt oportet cautè studioseq; prouisus, pro necessitate loci vel quadrata, vel rotunda, vel trigona, vel oblonga castra constitues. Nec utilitati præiudicat forma. Tamẽ pulchriota credũtur, quibus vltra latitudinis spaciũ tertia pars additur lógitudini. Ita autem ab agri m̃sõribus podisimũ mensurã colligi oportet, vt ad quãtitatẽcludatur exercitus. Nam propugnatores angusta constipant, & vltra quãm cõuenit latiora diffundũt. Tribus autem modis diffiniũt castra muniri posse. Primũ in vnus noctis transitum, & ienietis occupationẽ leuiorẽ cum sublatis cespites circũdantur, & aggerẽ faciũt, supra quẽ valli, hoc est, fudes vel trabibus lignei per ordinẽ digerũtur. Cespes autẽ est cõciditur ferramentis, qui herbarũ radicibus continet terram: sit altus semissem, latus pedem, longus pedẽ semis. Quòd si terra solutior fuerit, vt ad similitudinẽ lateris cespes non possit abscindi, tũc opere tumultuario fossa produciunt, lata pedes quinq; alta tres: cuius intinse eius agget excrefcit, vt sine metu securus quiescat exercitus. Statua autem castra æstate vel hyeme, hoste vicino, maiore labore ac cura firmantur. Nam singulæ centuriæ, diuidenibus campi doctõribus & ptincipibus, accipiunt pedaturas, & scutis vel sarcinis suis in orbem circa propria signa depositis, cinetẽ gladio, fossam aperiant, latam aut nouẽ, aut vndecim aut tredecim pedibus: vel, si maior aduersariotũ vis metuitur, pedibus decẽ & septẽc impatẽ enim numerũ obseruari moris est) tũ sepibus ductis vel interpositis stipitibus ramisq; arborũ, ne facillè terta dilabatur, agger erigitur. Sup quẽ ad similitudinẽ moti, pinax, & ppugnacula cõponũtur. Opus verò cõrutiones decẽpedis metiũtur, ne qs minus foderit, aut etauerit alicuius ignauia. Id etiã tribuni circũeũt, nec antè discedũt qui strenui sunt, q̃ fuerint omnia perfectã. Ne tamẽ aliquis superuentus laborãtibus

Cespes
semis pedũ

Statua
castra

tibus fiat, omnes equites & pars peditū, quæ non operatur, dignitatis priuilegio ante fossam in præcinctu armata consistit, ut ingruentes repellat inimicos. Præma igitur signa locis suis intra castra ponuntur, quia nihil est venerabilius eorum maiestate militibus. Duci prætorum, eiusque comitibus præparatur. Tribuniis tabernacula collocantur, quibus per contubernales ad munia deputatos, aqua, lignum, & pabula ministrantur. Tunc pro gradu legionibus & auxiliis, equitibus, & peditibus, loca in quibus papiliones tendant, deputantur in castris: ac de singulis centuriis quaterni equites & quaterni pedites, qui excubitu noctibus faciunt, eliguntur. Et quia impossibile videbatur in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere, ideo in quatuor partes ad clepsydrā sunt diuisæ vigiliæ, ut non amplius quam tribus horis nocturnis necesse sit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ committuntur. Et finitis horis à cornicine reuocantur. Idoneos tamē tribuni & probatissimos eligunt, qui vigilias circumeant, & renuncient, si qua emerferit culpa, quos circitores appellant. Nunc militia factus est gradus, & circitores appellatur. Sciendū tamen est equites extra vallum nocturnas excubias facere debere. Per diem autem castris positos, alii mane, alii post meridiē propter fatigationem hominum equorumque angarias faciunt. Inter præcipua conueniendū ducem providere siue in castris, siue in ciuitate consistat, ut animalium pascula, subuectio frumenti, cæterarumque specierum, aquatio, lignatio, pabulatio, securā ab hostium reddatur in cursu. Quod aliter non potest euenire, nisi per loca idonea, qua nostrorum ambulat commeatu, præsidia disponantur, siue illæ ciuitates sint, siue castella munita. Quod si non reperire antiqua munitio, oportunis locis circumdata maioribus fossis tumultuaria castella firmantur. Nam à castris diminuto vocabulo sunt nuncupata castella. Intra quæ in angariis aliquanti pedites, equitesque degentes, iuium iter commeanibus præstāt. Difficile enim hostis ad ea loca audent accedere, in quibus à & fronte & à tergo noue aduersarios commorari.

Prætorum

Vigilia

Circitores
Circitores

Angaria

Castellum
à castris

Angaria

Quæ & quanta consideranda sint, ut intelligatur utrū superuentibus & inlidis, an publico debeat Marte configi. Cap. IX.

Quisquis hos artis bellicæ commentarios, ex probatissimis autoribus breuiteros legere dignabitur, quam primū legenti præliū, depugnandi que cupit audire præcepta: sed confictus publicus duarum vel trium horarum certamine ditinuitur: postquam partis eius, quæ superata fuerit, spes omnis intercidit. Ideo omnia ante cogitanda sunt, ante tentanda, ante facienda, quam ad vltimum veniatur abruptum. Boni enim duces, non aperto Marte prælium in quo est commune periculum, sed ex occulto semper attentant, ut integris suis, quantum possunt, hostes in terrore certè vel terreati in qua parte quæ necessaria admodum sunt, ab antiquis repta præscribant. Præcipua ars & utilitas ducis est, ut adhibitis ex vniuerso exercitu scientibus belli & sapientibus viris, de suis & hostium copiis, sapius tractet: omni (quam plurimū notet) adulatione summotā, utrū maiorem numerū pugnantium ipsè an hostes habeant, utrū ipsius, an aduersariorum homines magis armati sint & muniti. Qui magis exercitati, qui sint in necessita

necessitatibus fortiores. *Qu*rendū est etiam, vera pars equites, vera pedites habeat meliores. *Sciendūq;* in pedibus maximè consistere robur exercitus: & inter ipsos equites, qui contactus, qui sagittariis antecedant. *Qui* plures loricas induerit, quis vtiliores equos adduxerit. Postremo ipsa loca in quibus pugnandū est, utrū inimicis an nobis videantur accommodata. Nam si equitatu gaudemus, campos optare debemus: si pedite, loca eligere angusta, fossis, paludibus, vel arboribus impedita, & aliquoties montosa, cui magis victus abundet quàm desit. Nam fames (vt dicitur) intrinsecus pugnat, & vincit sæpius sine ferro. Maximè autem tractandum est, utrū protrahi necessitatem expediat, an celerius dimica trinitertum enim sperat aduersarius expeditionem citò posse finiri: & si dilatus fuerit in longum, aut penuria exercitus maceratur, aut desiderio suarū reuocatur ad propria: aut nihil magnū faciens, per desperationem abire compellitur. Tunc fracti labore & tædio plurimi deserunt, aliquanti produnt, aliquanti se tradunt. Quia aduersis rebus rarior fides est, & nudari incipit qui copiosus aduenerat. Ad rem pertinet nosse qualis ipse aduersarius vel eius comites optimatesq; sint: vtrum temerarii, an cauti, an audaces, an timidi, scientes artem bellicam, an ex vñ temere pugnantes: quæ gentes cum his fortes, quæ ignauæ pugnaverint: nostra auxilia cuius fidei qualiūq; sint viriū, quos illius animos copie, quos habeat noster exercitus, quæ pars sibi magis victoriâ reportabitur. Etusimodi enim cogitationibus virtus augetur, aut frangitur. Desperantibus autem crescit audacia ad hortatione ducis, & si nihil ipse timere videatur, crescit animus, si ex insidiis vel occasione aliquid fortiter fecerit, si hostibus aduersæ res ceperint euenire, si vel infirmiores aut minùs armatos ex inimicis potuerit superare. Cauendum autem est ne dubitantem aut formidantem exercitum ad pugnam publicam aliquando producas. Interest utrū tyrones an veteres milites habeas, utrū ante breue tempus in expeditionibus fuerint, an annos aliquot in pace durarint. Nam pro tyronibus accipiendi sunt, qui pugnare lōgo tempore desierunt. Sed cū legionibus, auxiliis, vel equites ex diuersis adnenerint locis, dux optimus & separatim singulos numeros per tribunos electos, quorum scitur industria, ad omnia genera exercere debet armorum: & post in vñ collectos, quasi depugnandos conflictu publico exercebit. Ipse sæpius tentabit quicquid artis possit habere, quid virium, quemadmodū sibi ipsi consentiant, utrū ad tubarum monita, ad signorum indicia, ad præcepta vel nutum suum diligēt obtemperent. Si errant in aliquibus, exerceantur atq; doceantur quam diu possint esse perfecti. Si verò in campi cursione, in sagittando, in iaculando, in ordinanda acie ad plenum fuerint eruditi, ne sic quidem temerè occasione captata, ad publicam deducēdi sunt pugnam, sed antè minoribus præliis imbuendi. Dux itaque vigilans, sobrius, prudens, tanquàm de civili causa inter partes iudicaturus adhibito consilio, de iuis, & aduersarii copiis iudicet. Et si multis rebus superior inuenitur, opportunum sibi differat in ire conflictum. Si verò aduersarium intelligit potiozem, certamem publicum vitet. Nam pauciores numero & inferiores viribus, superuentus & insidias facientes, sub bonis ducibus reportauerunt sæpe victoriā.

Quid

Quid oporteat fieri, si quis defuetum à pugna habeat exercitum vel tyronem.

Cap. X.

OMnes artes omniaq; opera quotidiano vsu & iugi exercitatione proficiunt. Quod si in parvis verum est, quanto magis decet in maximis custodiri? Quia utem dubita et artem bellicam rebus omnibus esse potiorcm, per quam libertas retineatur, & dignitas p̄uinciz propagatur, & conseruatur imperium? Hanc quondam relicta doctrina omnibus Lacedæmonii, postea coluere Romani. Hanc solam hodie quoq; Barbari putant esse seruandam. Cætera autem in hac arte consistere omnia, aut per hanc assequi se posse confidunt. Hæc dimicantis est necessaria, per quam vitam retineant, & victoriam consequantur. Dux ergo cui tantæ potestatis insignia tribuuntur, cuius fidei atq; vitæ possessorum fortuoz, tutela urbium, salus militum, resp. creditur gloria, non tantùm pro vniuerso exercitu, sed etiã pro singulis cõubernalibus debet esse sollicitus. Si quid enim illis eueniat in bello, & ipsius culpa & publica videtur iniuria. Ergo si tyronem, vel dux armis defuetum ducit exercitum, singularum legionum siue auxiliorum, nec non etiã vexillarioum vires, animos, consuetudinem, diligenter exploret. Sciat etiam (si potest fieri) nomioatim quis comes, quis tribunus, quis domesticus, quis contubernalis, quantum possit in bello, auctoritatemq; maximã seueritate sumat, omnes culpas milites legibus vindicet, nulli errantium credatur ignoscere, in diuersis locis ex diuersis occasionibus omnium experimenta præcipiat. His (vt oportet) ita curatis, cum dispersi ad prædandum securi obterrant hostes, tuos probatos equites vel pedites cum tyronibus, aut inferioribus mittat, vt ex occasione, suis inimicis, & illis pericia, & reliquis crescat audacia. Ad transitus fluuiozum, ad præcipitia montium, ad sylvarum angustias, ad paludum aut viarum difficultates, supetueni us nullo sciente disponat: atq; iter suum ita temperet, vt aot ebum capientes, aut dormientes, aut vacantes certè, securus, inermes, discalciatos, districtis equis, nihil suspicantes ipse paratus inuadat, quatenus in huiusmodi certaminibus sui fiduciam colligant. Nam qui ante longum tempus, aut omoiõo nunquam videre homines vuloerari vel occidi, cum primã aspexerint perhorrescunt: & panore confusi, defuga magis-quàm de cõsilio incipiunt cogitare. Præterea, si excurrant ad uersari, longo itinere fatigatos congregiatur, & vltimus aut certè insperatus superueniat. Eos etiam qui longè à suis aut pabuli aut prædæ gratia commorantur, subito occupet cum delectis. Illa enim ante tenenda sunt, quæ si malè cesserint, minas noceant: si bene, plurimùm proficiant. Inter hostes discordiarum ferere causas sapientis est ducis. Nulla enim, quamuis sit inioima natio, citò potest ab aduersariis delecti, nisi propriis simulatibus se ipsa consumpserit. Nam sic civile odium ad inioimicam perniciem præceps est, ad utilitatem suæ defensionis incautum. Vnum illud in hoc opere prædicandũ est, vt nemo desperet fieri posse quæ facta sunt. Dicat aliquis, Multi sunt anni, quibus nullus fossa, aggeres, valles, mansurũ circumdat exercitũ. Respondebatur, si fuisset ista cautela, nihil nocturni aut diurni supuentis hostis ù nocere potuisset. Persæ imitantes Romanos, ductis fossis castra constituerunt: &

Lacedæmonij

Perferam
mea in fossa
suo descendit
quia

quia arenosa sunt propè omnia, saccos, quos inanes portauerant, ex puluerulenta (quæ ibi effoditur) terra complent, eorumque cumulo aggerem faciunt. Omnes barbari carris suis in orbem connexis ad similitudinem castrorum, securas à superuenientibus exigunt noctes. Veremus ne discere nequeamus, quæ à nobis alii didicerunt? Hæc ex usu librisque discenda, quæ antea seruabantur, sed omissa diu nemo quaesuit: quia vigentibus pacis officiis, procul aberat bellorum necessitas. Sed ne impossibile videatur armorum disciplinam, cuius usus intercidit, reparari posse, doceamur exemplis. Apud veteres res militaris in oblivionem lapsa venit, sed à libris repetita est, postea ducû auctoritate firmata. Scipio Africanus sub aliis imperatoribus Hispanienses exercitus frequenter victos accepit: hos disciplinæ regula custodita, omni opere fossisque faciendis ita diligenter exercuit, ut diceret fodientes luto inquinari debere, qui sanguine hostium maderet voluissent. Tum ipse dedit Numantinos sic, capta ciuitate, et concremauit ut nullus euaserit. Metellus in Africa Albino impetante subiugarum accepit exercitum, quem ita emendauit veteribus institutis, & disciplina maiorum, ut postea eos, à quibus sub iugum missi fuerant, superarent. Cymbri quoque Cepionis & Manili & Syllam legiones inter Gallias deleuerunt: quarum reliquias cum C. Marius suscepisset, ita erudiuit scientia & arte pugnandi, ut innumerabilem multitudinem non solum Cymbrorum, sed etiam Teutonum & Vmbrorum publico Marte deleteret. Facilius autem est ad virtutem instructe novos milites quam reuocare perterritos.

Quæ ipso die procuranda sunt vel agantur, quo publica
committitur pugna.

Cap. XI.

PRæmissis leuioribus artibus belli, ad publicum conflictum incertum & fatalem diem orationibus ac populis, ratio disciplinæ militaris inuitat. Nam in euentu aperti Martis victoriæ plenitudo consistit. Hoc ergo tempore tanto magis duces debent esse solliciti, quanto maior speratur diligentibus gloria, & maius periculum comitatur ignauios: in quo momento periculi usus, pugnandi doctrina consummatur, dominatur. Veteribus sæculis mos fuit, parco cibo curatos milites ad certamen educere, ut citatiores sumpta redderet esca, & longiore cœctu non fatigaretur inedia. Præterea obseruandum est præseibus hostibus, siue ex castris siue ex ciuitate producas ad prælium ne dum per angusta portarum particulatim procedat exercitus, à collectis & præparatis debilitetur inimicis. Ideoque prouidendum est, ut ante omnes milites egrediantur portas, & aciem prius constituant, quam hostis adueniat. Quod si intra ciuitatem manentibus imparatis adueerint, aut differatur egressus aut certe dissimuletur: ut quum a duersari insultare cœperint his quos non putant exiuros, cum ad prædam vel redeundum conuerterint animû, eum ordines soluerint, tunc illis stupentibus lectissimi quoque prorumpant, & confestim aggrediatur ignaros. Obseruat ut autem ne longo spacio fatigentur milites, ne lassos post cursum equos ad publicum prælium cogas: multam virium labore itineris pugnaturus amittit. Quid faciet qui ad aciem anhelus adueniat? Hoc & veteres declinarunt & superiori nostra ætate, cum Romani duces pimpiam non cauisset (ne quod amplius dicam) exercitus perdidit.

Impar

Impar enim conditio est, lassum cum requieto, sudantem cum alacri, currentem cum eo qui steterit inire confictum.

Inuestigandum quid sentiant milites pugnaturi.

Cap. XII.

Ipsa die qua certaturi sunt milites, quid sentiant diligenter conuenit explorare. Nam formido vel fiducia ex vultu, verbis, iucessu, motibus cernitur. Nec confidas satis, si tyro prelium cupit; in expertis enim dulcis est pugna. Et noueris te oportere differre, si exercitum bellatores metuerint dimicare. *Formido.* Menti tamē & oratione ducis exercitus virtus accrescit & animus: præcipue si futuri certaminis talem acceperint rationem, qua sperent se facile ad victoriam peruenituros. Tunc inimicorum ignaui, vel error ostendendus est: vel si antea à nobis superati sunt, commemorandum. Dicenda etiam quibus militum mentes odio aduersariorum, in iram, & indignationem moueantur. Animis pene omnium hominum hoc naturaliter euenit, ut trepident cum ad confictum venerint. *Quibus deus exordium moueat.* Sine dubio autem formidolosiores sunt, quorum mentes ipse confundit aspectus. Sed hoc remedio formido lenitur, si antequam dimices, frequenter exercitum tuum locis turrioribus ordines, unde & videre hostem & agnoscere consuecant. *Remedium in formidum non moueat.* Interdum audeant aliquid ex occasione, aut fugent, aut intetiman t inimicos. Inimicorum mores, aduersariorum arma & equos recognoscant. Nam quæ ex visu sunt, non timentur.

Quemadmodum idoneos locus eligatur ad pugnam.

Cap. XIII.

Bonum ducem conuenit nosse magnam partem victoriæ, ipsum locum in quo dimicandum est possidere. Elabora ergo, ut conseruatus manium, primum auxilium capias ex loco, qui tanto utilior iudicatur, quanto superior fuerit occupatus. In subiectos enim vehementiòs tela descendunt, & maiore impetu obnitentes, pars altior pellit. Qui aduerso nititur diuo, duplex subit, & cum loco & cum hoste certat. Sed illa distantia est, quod si de pedibus tuis victoriam speras contra equites hostium, loca aspera, inæqualia, montosa debes eligere. Si verò de equitibus tuis contra aduersariorum pedites victoriam quaeris, sequi debes paulo quidem editiora loca, sed plana atque patentia, neque syluis, neque paludibus impedita.

Quemadmodum acies debeat ordinari ut in confictu reddatur inuisa,

Cap. XIII.

Ordinaturus aciem tria debet ante prospicere, solem, pulnerem, & ventum. Nam sol ante faciem eripit visum: ventus contrarius tua infestit ac deprimit, hostium adiuuat tela. Pulsus à fronte congestus oculos implet & claudit. Hæc momento eo quo acies ordinantur, etiam imperiti vitare solent: sed duci pro uido cauendum est in futurum, ne post paululum accedente die oceat solis mutata conuersio, nec ventus aduersus hora solita eo pugnante nascatur. Ita ergo constituantur ordines, ut hæc post occipitium nostrum sint, & (si potest fieri) aduersus facierum imperant faciem. Acies dicitur exercitus instructus: frons quæ aduersum hostes

numerum voluetis tendere, duo milia passuum cōprehendes. Sed melius est plures acies facere, quàm milites ispargere. Senos autem pedes à tergo inter singulas acies in latum diximus patere debere, & ipsi bellatores stantes singulos obtinēt ^{expediti} pedes. Ideoq; si sex acies ordinaueris, quadraginta & duos pedes in latum, & mille passus in longum, 10000 hominum tenebit exercitus. Si autem in tercos ordinare volueris = pedes in latum, & duo milia passuum in longum, 10000 tenebit exercitus. Ad hanc rationem siue 10000, siue 30000 peditum fuerint iuxta mensuram podisimi, sine aliqua dubitatione difficultatis poterunt ordinari, nec dux fallitur cum sciat qui locus quantos possit capere armatos. Deniq; si angustior locus sit, vel multitudo sufficiat, iam inde nouem vel amplius acies ordinari conuenit. Magis enim expedit vt conferti pugnent, quàm longius seperati à suis. Nam si nimium fuerit acies attenuata, citò ab aduersariis facta impetitione perumpitur, & nullum postea poterit esse remedium. Qui autē numeri in dextro cornu, qui in sinistro, qui in medio debeant ordinari, vel iuxta dignitates eorum seruantur ex more, vel certe pro qualitate hostium commutatur.

De equitibus ordinandis.

Cap. XVI.

CONSTRUCTA acie peditum, equites ponuntur in cornibus, ita vt loricati omnes, & contati iuncti sint peditibus. Sagittarii autem, vel qui loricati non habēt longius euagentur. A fortioribus namq; equitibus, peditū protegēda sunt haetera: & à velocioribus atque expeditis, hostium cornua perfundenda sunt atque turbanda. Scire dux debet contra quos grumos, hoc est, globos hostium, quos ^{grum} equites oporteat ponere. Nā nescio qua occulta ratione, immo pene diuina, alii contra alios dimicant melius: & qui fortiores vicerant, ab inferioribus saepe vincuntur. Quòd si equites impares fuerint, more veterum velocissimi cum scutis leuib; pedites, ad hoc ipsum exercitati iisdē miscendi sunt, quos expeditos velites nominabāt. Quo facto quàmuis fortissimi hostium venerint equites, tamē ^{velites} aduersus mixtum agmen pares esse non possunt. Vnum hoc remedium duces veteres inuenerūt, vt affluerent iuuenes curretes egregie, & inter binos eqtes, singulos ex his pedites collocarēt, eum leuionibus scutis, gladiis, atq; missilibus.

De subsidijs quæ post aciem collocantur.

Cap. XVII.

SED optima ratio est, & ad victoriam plurimum confete, vt lectissimos de peditibus, equitibus, cum vicariis, comitibus, tribunisq; vacantibus, habeat dux post aciem preparamos: alios circa coroua, alios circa medium, vt sicubi hostis vehementer infisit, ne rumpatur acies prouolent subuò, & suppleat loca: additq; virtute, inimicorum audaciam frangant. Hoc primi Lacones inuenerunt, quos imitati sunt Carthaginenses, Romani postea ubique seruauerunt. Hac dispositione nulla melior inuenitur. Nam directa acies hoc solùm agere debet si potest, vt hostem repellat, aut fundat. Si cuneus agendus sit, aut forfex, superfluos habere debes post aciem, de quibus cuneum aut forficem facias: si ducenda sit Serra, nē ex abundātib; ducetur: nam si de loco suo ordinatum militem transferte caperis, vniuersa turbabis. Si globus hostium separatus, aut alam tuā, aut I partem

partem aliquam vrgere coeperit, nisi superfluos habeas quos contra globos possis opponere, siue equites, siue pedites de acie tuleris, dum aliam vis defendere, aliam periculosius denudabis. Quod si bellatorum tibi copia non abundat, melius est aciem habere breuiorē, dum modo in subsidiis colloces plurimos. Nam plures circa medias partes campi, ex pedibus bene armatis debes habere lectissimos, de quibus cuneum facias, & statim aciem hostium rumpas. Circa cornua autem de contatis loticatisq; equitibus ad hoc seruatis, & leui armatura pedum, alas hostium circumuenire re conuenit.

In quo loco primus dux stare debeat, in quo secundus,
in quo tertius.

Cap. XVIII.

DVx qui precipuam sustinet potestatem inter equites & pedites in parte extra stare consuevit. Hic enim locus est in quo tota acies gubernatur, ex quo rectus est liberq; procurus. Ideo autē in utroq; consistit, vt & consilio regere, & autoritate tam equites quā pedites ad pugnam possit hortari. Hic de equitibus supernumerariis, nuxta pedibus expeditis, aduersariorum sinistrum cornu, quod contra ipsum stat, circuire & a tergo semper vrgere debet. Secundus dux in media acie ponitur pedum, qui eam sustentet & firmet. Hic fortissimos pedites, & bene armatos de superfluis secum habere debet, de quibus aut ipse cuneum faciat & hostium aciem rumpat: aut si aduersarii cuneum fecerint, ipse fortis faciat, vt cuncto illi possit occurrere. In sinistra parte exercitus, tertius dux esse debet, satis bellicosus & prouidus, quia sinistra pars difficilior est & velut manca in acie consistit. Hic bonos eques supernumerarios & velocissimos pedes secum habere debet, de quibus sinistrum cornu semper extendat, nec cito mueniator ab hostibus. Clamor autem (quem quidam battitum vocant) prius non debet attolli, quam acies utraq; se iunxerit. Imperitorum enim vel ignavorum est vociferari de longe, cum hostes magis terreantur, si cum telorum ictu clamoris horror accesserit. Semper autem studere debes, vt prior instruas aciem, quam hostis, quia ex arbitrio tuo potest facere quod tibi vtile iudicas, cum nullus obsistat: deinde & tuis auge confidentiam, & aduersariis fiduciam minuis, quia fortiores videntur qui prouocare non dubitant. Inimici autem incipiunt formidare, qui vident contra se acies ordinari. Huic additur maximum commodum, quia tu instructus paratusq; ordinatē & trepidum aduersarium preoccupas. Partem enim victoriae est inimicum turbare antequam dimices.

inordinati

Quibus remediis virtuti vel doli hostium resistatur in acie. Cap. XIX.

EXceptis superuentibus vel incursionibus repentinis ex occasione, quam nunquam dux exercitus amittit, iam in ientibus, fatigatis, in fluminū transgressione diuisis in paludibus occupatis, in iugis montium laborantibus, in caepis sparsis, atq; securis in mansione dormientibus, oportet unum praelium semper inferri: cum aliis negotiis occupatus hostis, prius interimatur quam prae parare se possit. Quod si cauti sunt aduersarii, & insidiarum nulla sit copia, tunc aduersum praesertim, scientes, videtisq; a qua condicione pugnatur. Inde ars belli, non minus in hoc aperto conflictu, quam in oculis fraudibus adiuuat eruditos. Cauendum vel maximè,

maximè, ne ab ala, cornuq; sinistro (quod sæpius euenit) aut certè dextro (quod tamè ratò contingit) circumueniantur tui à multitudine hostium, à vagantibus globis, quos grumos vocant. Quod si acciderit, vnum remedium est, vt alam cornuq; et plices & rotundes quatenus conuersi tui, sociorum terga defendant. Sed & in angulo ipsius extremitatis fortissimi collocentur, quia ibi impetus amplior fieri consuevit. Item aduersum cuneum hostium, ceteris resistit ut modis. Cuneus dicitur multitudo peditum, quæ iuncta cum acie primo angustior, deinde latior pcedit, & aduersariorum ordines rumpit: quia à pluribus in vnum locum tela mittuntur. Quam rem milites nominat caput porcinum. Contra quem ordinatio ponitur: quam forcicem vocat. Nam è lectissimis militibus confectis in V literam ordo componitur: & illum cuneum excipit, atq; ex vtraq; parte concludit, quo facto aciem non potest erumpere. Item setra dicitur, quæ à stenuis directâ, ante frontem opponitur hostibus, vt turbata a eies repararetur. Globus autem rem dicitur, qui à sua acie separatus, vago supuentu incurfat inimicos, contra quem alter populosior vel fortior immittitur globus. Obseruandum quoq; est, ne sub tempore, quo iam committitur pugna, velis ordines commutare, aut de locis suis aliquos numeros ad alia trāsferre. Statim enim nascitur tumultus atq; confusio & imparatus conturbatisq; facilius hostis incumbit.

Cuneus.

Caput porcinum.
Forcix.Setra.
Globus.

Quot generibus pugna publica committatur, & quomodo etiam qui inferior est numero & viribus, valeat victoriã obtinere. Cap. XX.

Depugnationum septem sunt genera, quum infesta ex vtraq; parte signa cõfligunt. Vna depugnatio est fronte longa, quadrato exercitu, sicut etiã nunc ppe semper solet prælium fieri. Sed hoc genus depugnationis peritè armorum non optimum iudicant, quia cum in prolixo spacio teditur acies, non æqualis semp campus occurrit, & hiat aliquando in medio sinus aut curuatura fit, & ita in eo loco acies frequet irrumpitur. Prætere a si multitudine aduersarius antecedit, à lateribus aut dextrâ aut sinistra alâ circumuenit, in quo periculũ magnũ est, nisi supnumeratios habeas qui sustineat, hostesq; repellat. Hoc genere solus debet cõfligere, qui & plures & fortes habuerit bellatores, vt ex vtroq; cornu hoste circumueniat, & quasi in sinũ sui concludat exercitus. Secũda depugnatio est publica, quæ plurimis melior. In qua si paucos strenuos loco idoneo ordinaueris, etiam si multitudine hostium & virtute turberis, tamè poteris reportare victoriã. Huius talis est modus. Cum instructæ acies ad congressũ veniunt, tuoc tu sinistra alâ tuã à dextera aduersarij tui longius sepabis, ne vel missilia ad eã vel sagitte pueniant. Dextrã autẽ alâ tuã sinistrae alæ illius iunges, & ibi primũ inchoa præliũ: ita vt cum peditibus optimis, & pbatissimis equitibus sinistra partẽ illius, ad quam te iunxeris, aggrediaris atq; circũeas, & detrudendo atq; supcurrendo ad hostium terga puenias. Quod si semel aduersarios exinde pellere coeperis, accedentibus tuis indubitatam victoriã cõsequeris, & pars exercitus tui, quam ab hoste submoueris, secuta durabit. Ad similitudinem autem A literæ vel libellæ faberlis, acies in hoc dimicandi genere constituitur. Quod si te prior aduersarius fecerit, quos post aciem supernumerarios diximus debere poni, tam equites quàm pedites ad sinistrum tuum colliges cornu, & sic aduersario resistes

magnis viribus, ne arte pellaris. Tertia depugnatio est similis secundæ: sed in hoc deterior, quod à sinistro cornu tuo cum illius incipis dextro cõsistere. Nam quæ si mancus impetus est eorum, & aptè cum difficultate aggrediõtur hostes, qui in sinistro dimicant cornu. Quod aptius explanabo. Si quando alam tuã sinistram longè habueris meliorem, tunc & fortissimos equites peditesq; coniuge, & in cõgressu ipsam primam applica ad alam hostium dexteram, & quantum potes ad versam dextram partè pellere & circuire festina. Tu autem aliã exercitus partè in qua deteriores bellatores habere te oostis, à sinistra illius longè sepa, ne vel gladiis inuadatur, vel ad eam tela pueniant. In hoc genere cauendum est, ne inimicorum cuneis transuersa tua acies elidatur. Hoc autem modo vno casu vtiliree pugnabitur, si aduersarius infirmius dext rũ cornu habuerit, & tu longè fortius sinistrum. Quarta depugnatio talis est, Cum ordinaueris acie, ante quadringetos vel quingentos passus, quàm ad hostem puenias, non sperante eo, subito ambas alas tuas incitare te conuenit, vt ex vtroq; corou improuisos hostes vertas in fugam, & celerius victoriam consequaris. Sed hoc genus certaminis licet citò superet, si exercitatus fortissimosq; prodixerit, tamen periculosum est, quia mediã aciem suã, qui sic dimicat, denudare compellitur, & in duas partes exercitũ separare. Et si primo imperu victus non fuerit inimicus, habet postea occasione, qua inuadat & diuisa cornua, & mediã aciem destitutam. Quinta depugnatio est quartæ similis. Sed hoc vnum amplius habet, quia leuem armaturã & sagittarios ante primã aciem ponit, vt illis resistentibus non possit acies irrupi. Nam sic de dextro cornu suo, illius sinistrum: & de sinistro cornu suo, illius dextrum aggreditur. Quod si fugare poterit, statim vincit: sin minus, mediã acies illius non laborat, quia à leui armatura sagittariisq; defenditur. Sexta depugnatio optima est, & ppè similis secundæ, quæ vrũtur qui de numero suorũ & de virtute desperant. Et si bene ordinauerint, quãuis cum paucioribus, semper victoriam consequuntur. Nam cum instructa acies ad hostes accedit, dext rã alam tuã sinistræ alæ hostium iuge, & ibi per equites pbatissimos & velocissimos pedites incipe præliari. Reliquam autem partem exercitus tui, longissimè à dextra parte illius remoue, & directum porrige, quasi veru. Nam si partem sinistram illius & à lateribus & à tergo cõperis eadere, sine dubio vertes in fugam. Aduersarius autem nec de dextra parte sua, nec de mediã acie potest suis laboratibus subuenire, quia acies tua extenditur, & tota se porrigit ad similitudinem litteræ, longissimeq; recedit ab hostibus. Quo genere in itineribus sæpe configitur. Septima depugnatio est, quæ loci beneficio adiuuat dimicantẽ. In hac quoq; & cum paucioribus, & cum minus fortibus poteris aduersarium sustinere, si montẽ, aut mare, aut flumen, aut lacum, aut ciuitatẽ, aut paludes, aut abrupta in parte vna habeas, ex qua hostis non possit accedere, reliquum exercitum tuũ directæ acie ordines. Sed in illa ala quæ munitionẽ non habet, omnes equites & ferentarios ponas. Tuuc securius pro tuo arbitrio cum hoste configes, quia ab vna parte loci natura te munit, ab alia duplex propè ponitur equitatus. Illud tamen obseruandum est, quo nihil melius inuenitur, vt siue de dextero cornu tuo cum illius sinistro pugnare volueris, ibi fortissimos ponas: siue de sinistro

stro cum illius dextro, ibi strenuissimos colloces: sive in medio facere cuneos vo-
lueris, per quos hostium acies rumpas, in cuneo exercitatissimos ordines bella-
tores. Victoria enim per paucos fieri consuevit. Tantum est ut electi à duce sa-
pientissimo, in his locis in quibus ratio & utilitas postulat, ordinentur.

Viam abscedendi ab hostibus dandam, ut dele-

antur facilius fugientes.

Cap. XXI.

Plerique rei militaris ignari, pleniorē victoriā credūt, si aduersarios aut
locorum angustiis, aut ac motorum multitudinē circūdederint, ut aditum
non inueniant abscedendi. Sed clausis ex desperatione crescit audacia, & cum
spei nihil est, sumit arma foemido. Libenter cupit commoci, qui sine dubio scit
se esse morituum. Ideoq; Scipionis laudata sentētia est, qui dixit, viam hostibus
qua fugerent, non esse muniendam. Nam cum abscedendi aditu patefacto, men-
tes omniū ad præbenda terga cōsenserint, multi more pecorū trucidantur. Nec
insequentū vllū periculū est, cū victi (quibus defēdi poterāt) arma cōuerterint
in fugam. Hoc genere quanto maior fuerit exercitus, tanto facilius multitudo
prostemitur. Neq; enim ibi requirendus est numerus, vbi animus semel territus,
non tam tela hostium cupit declinare, quā vultum. Cæterum clausi, licet exi-
gui numero & infirmi viribus, hoc ipso tamen sunt hostibus pares, quia desper-
rātes sciunt aliud sibi licere non posse. Nā vna salus victis, nullā sperare salutē.

Quemadmodum ab hoste recedatur, si consiliū pugnæ displiceat. Cap. XXII.

Digestis omniibus quæ ratio militatis experimētis & arte seruauit, vnum su-
perest docere, quemadmodum recedatur ab hostibus. Nam disciplinæ bel-
licæ & exemplorum periti, nusquam maius periculum imminere testantur. Qui
enim ante cōgressum recedit ex acie, & suis fiductam minuit & inimicis addit
audaciam. Verū quia hoc sæpius necesse est euenire, quibus modis tutō possit
fieri declarandum est. Primū ut tui nesciāt ideo te recedere, quia declinas in
se cōflictum, sed creda oc arte aliqua se ideo reuocari, ut ad oportuniōrē locū
inijceret hostis, ut facilius superetur: aut certē insequentibus aduersariis secretio-
res collocentur insidiz. Nam necesse est ad fugā parati sint, qui ducē suū senti-
unt desperare. Illud quoq; vitandū est, ne hostes te recedere sentiāt, & statim ite-
ruant. Propterea plerique ante pedites, suos equites posuerunt, ut discurrentes
aduersarios videre non sinerent, quando pedites abscedebant. Item aeticularim
incipientes à primis, singulas acies subducebant, retroq; reuocabāt, in gradu suo
manentibus reliquis: quos sensim postea cessimq; ad illos iungebant, quos sub-
dixerāt. Primū aliquātū exploratis itineribus, noctu cum exercitu recedebāt;
ut hostes die orto, cū in intellexissent, non possent comprehendere præcedētes.
Præterea leuis armatura præmirtebatur ad colles, à quo subito tutō reuocaretur
exercitus: & si hostes insequi voluissent, à leui armatura, quæ antea occupa-
uerat locum, additis equitibus fundebantur. Nihil enim periculosius existima-
tur, quā, si in cōsultē insequentibus, ab his qui in subiecta fuerint, vel antē se pa-
rauerint, obuietor. Hoc tempus est quo oportunē collocantur insidiz, quia

aduersum fugientes, maior audacia & minor cura est. Necessario autem amplior securitas grauius solet habere discrimen. Imparatis, cibum capientibus, in itinere lassis, equos suos pascentibus, ac nihil tale suspicantibus superueniens assolere fieri. Quod & nobis virandum est, & hosti in eiusmodi occasionibus pernicies inferenda. Hoc enim casu oppressis, nec virtus potest, nec multitudo prodesse: quia qui in acie publica vincitur pugna, licet & ibi ars plurimum proficit, tamen ad defensionem suam potest accusare fortunam. Qui vero superueniens & subsestis insidias passus est, culpam suam non potest excusare: quia hoc euitare potuit, & per speculatores idoneus ante cognoscere. Cum receditur, talis fraus fieri consuevit. Recto itinere pauci equites consequuntur, valida manus occulte per alia mirrurum loca: vbi ad agmen inimicorum peruenerunt equites, tentant leuiter atque discedunt. Ille credit quicquid insidiarum fuerat praeterisse, & sine cura resoluuntur in negligentiam. Tunc illa manus, quae secreto itinere destinata fuerat, superueniens opprimere ignorantes. Multi cum ab hoste discedunt, si per sylvas ituri sunt, praemittunt qui abrupta vel angusta occupent loca, ne ibidem ab aduersariis pariantur insidias. Et rursus post se praecipis arboribus vias claudunt, quas compedes vocant, vt aduersariis facultatem adimant persequendi, & pene vtriusque parti in itinere ad subsestas communis occasio est. Nam qui praecedit, oportunitatis vallibus, vel syluosis montibus, quasi post se relinquit insidias, in quas cum incidit inimicus, recurrit ipse & adiuvat suos. Qui vero sequitur auersis semitis, longe ante destinare expeditos, & praecedendo aduersarium atque a transitu, vt de cepruni a tergo & a fronte concludat. Dormientibus noctu aduersariis, & qui praecesserit potest regredi, & qui sequitur, quantumvis interlit, potest superuenire per fraudem. In transietatione fluuiorum, qui praecedit, illam partem tentat opprimere, quae praemissa transierat, dum reliqui alueo separantur. Qui autem festinato itinere sequitur, illos qui non potuerunt transire, conturbat.

De camelis & cataphractis equitibus.

Cap. XXIII.

Camelos aliquantae nationes apud veteres in acie produxerunt, vt Virgiliani in Aethiopia, Maeees hodie quoque producunt. Sed hoc genus animalium arenis & tolerandae siti aptum, confusus etiam in puluere vento vias absque errore dirigere memoratur. Ceterum praeter nouitatem, si ab insolitis dimoueatur inefficax bello est. Cataphracti equites propter munimenta quae gerunt, a vulneribus quidem tuti, sed propter impedimentum & pondus armorum, capi eos facile est: & laqueis frequenter obnoxii, contra dispersos pedites, quam contra equites in certamine meliores: tamen aut ante legiones positi, aut cum legionariis mixti, quando cominus (hoc est manu ad manum) pugnatur, acies hostium saepe rupunt. Quomodo quadrigis falcatis, vel elephantis in acie possit obstiti. Cap. XXIII.

Quadrigas falcatas in bello rex Antiochus & Mithridates habuerunt. Quae vt primum magnum in acie intulere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit agrum, & leui impedimento retinetur: vnoque afflicto aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime haec

Romano

Romanū militū arte perierūt, Vbi ad pugnam vocum est, repente toto cāpo
 Romani tribulos abiecerūt, in quos curretes quadrigę cū incidissent, delectę sūt.
 Tribulus autē est quatuor palis confixū ppugnaculū, quod quoquomodo abie-
 ceccis, tribus radiis stat & erecto quarto infestus est. Elephāti in praeliis magni
 tudine corporū, & arrhutus honore, formę ipsius nouitate, homines equosq; con-
 turbāt. Hos cōtra Romanū exercitū prius in Lucania rex Pyrrhus eduxit. Pos-
 tea Hāmbal in Africa, Rex Antiochus in oriente, Iugurtha in Numidia cō-
 piosos habuerunt, aduersus quos diuersa resistendi excogitarūt genera armorū.
 Nam & Centurio in Lucania gladio manū (quā promulgeidē vocant) vni absci-
 dit, & bini cataphracti equi iungebantur ad currū, quibus insidētes elibanatii,
 sarissas, hoc est, lōgissimos contos in elephātos dirigebāt. Nam muniti ferro, nec
 à sagittariis (quos vehebāt) beluz lædebātur, & carū impetū equorū celetitate
 vitabāt. Alii contra elephātos cataphractos milites immiserūt ita vt in brachi-
 is eorū, & in cassidibus vel humeris, aculei ingentes ponerentur ē ferro, ne ma-
 nu sua elephas bellatorē cōtra se venientem posset apprehendere. Præcipuē ta-
 men velites antiqui aduersum elephantos ordinarūt. Velites autem erant iuue-
 nes, leui armatura, corpore alacri, q; ex equis missilia optimē dirigebāt. Hi equis
 præcurrentibus ad latiores lāceas vel maiora spicula beluas occidebāt: sed cres-
 cente audacia, postea collecti, plures milites pariter pila, hoc est, missilia, in ele-
 phantos congerebant, eosq; vulneribus elidebant. Illud tamen additum est, vt
 funditores cum fustibalis & fundis rotundis lapidibus destinatis, in Indos (per
 quos regebantur elephanti) cum ipsis turribus affligerent atq; macerēt, quo ni-
 hil tutius inuenitur. Præterea venientibus beluis, qua irrupissent aciem, spaciū
 milites dabant. Quæ cum in agmen medium petuissent, circumfusis vndique
 armatorum globis, cum magistris absq; vulneribus capiebātur illesę. Carroba-
 listas aliquāto maioces (hæ enim lōgius & vehemētius spicula dirigūt) supposi-
 tas curriculis, cū binis equis aut mulis post acie ordinari conuenit: & cū sub
 iectu teli accesserint, bestię sagittis balistariorū transiguntur. Latius tamen & sic
 mius contra eas præfigitur ferrū, cū in magnis corporibus maiora sint vulnera.
 Aduersum elephantos plura exempla & machinamenta retulimus, vt si quan-
 do necessitas postulauerit, sciatur quæ sint tam immanibus beluis opponenda.

Quid fieri debeat, si vel pars pel totus exercitus fugerit: Cap. XXV.

Sciendum verò est, si pars exercitus vicerit & pars fugerit, minimē desperan-
 dum, cū in eiusmodi necessitate, ducis cōstantia totā sibi possit vindicare vi-
 toriā. Innumerabilibus hoc accidit bellis, & pro superioribus sunt habiti quē
 minimē desperauerunt. Nam in simili conditione sortior creditur, quem aduersa
 non frangūt. Prior ergo de cæsis hostibus spolia capiat, & quod ipsi dicunt col-
 ligat campū in prior clamore ac buccinis exultare videatur. Hac fiducia perter-
 rebit inimicos, ita suis ductā geminabit, quasi victor ex omni parte descenderit.
 Quod si aliquo casu omnis acie fundatur exercitus pniciosa clade, tamē repara-
 tionis multis fortuna nō defuit, & medicina querēda est. Du x ergo puidus sub
 ea cautela publico debet Marte cōfligere, vt si qd p varietate bellorū, vel cōditi-

onis

Tribulus.

Pyrrhus
elephantos
prius in
Italian
duxit,
Promulgeidē.

Sarissas

Velites.

in hos

Carroba-
listas.

Colligere
campum.

humanæ secus acciderit, absque graui detrimento liberet victos. Nam si vicini fuerint colles, si post terga munitio, si cæteris abscedentibus fortissimi quique restiterint, se suosque seruant. Frequenter iam fusa acies, dispersos ac passim sequentes, reparatis viribus interemit. Nam nunquam exultantibus maius solet esse discrimen, quam cum † ex subita ferocia subito in formidinem commutantur. Sed quicumque conuentus fuerit, colligendi sunt superstites, bello erigendi adhortationibus congruis & armorum instauracione refouendi. Tunc noui delectus, nona quaeritur auxilia: & (quod amplius prodest) captaris occasionibus in ipsos victores per occultas insidias impetus faciendus est, ac sic audacia reparanda. Nec oportunitas deerit, cum pro felicitate superbius & incautius mentes efferantur humanæ. Si quis hunc casum vltimum putat, cogitet enentis omnium prætorum, inter incia contra illos magis fuisse, quibus victoria debebatur.

Regulæ bellorum generales.

Cap. XXVI.

In omnibus præliis expeditionis cõditio talis est, vt quicquid tibi prodest, aduersario noceat: quod illum adiuuat, tibi semper officiat. Nunquam igitur ad illius arbitrium aliquid facere, aut dissimulare debemus, sed id solum agere, quod nobis vtile iudicamus. Contra te enim incipis esse, si imiteris quod fecit ille pro se: & rursus quicquid pro tua parte tentaueris, contra illum erit, si volu erit imitari. In bello, qui plus in angustiis vigilauerit, plusque in exercendo milite laborauerit, minus periculum sustinebit. Nunquam miles in aciem producendus est, cuius antea experimenta non ceperis. Aut inopia, aut superuenientibus, aut terrore melius est hostem domare, quam prælio: in quo amplius solet fortuna potestatis habere quam virtus.

¶ Nulla cõsilia meliora sũt, quam illa que ignorauerit aduersarius anteq̃ facias.

¶ Occasio in prælio amplius solet iuuare quam virtus.

¶ In sollicitandis suscipiendisq̃ hostibus, si cum fide veniant, magna fiducia est: quia aduersarium amplius transfuga frangunt quam precepti.

¶ Melius est post aciem plura seruare præsidia, quam latius militem spargere.

¶ Difficile vincitur, qui vere potest de suis & de aduersarii copiis iudicare.

¶ Amplius valet virtus, quam multitudo.

¶ Paucos viros fortes natura præcreat, bona institutione plures reddit industria.

¶ Exercitus labore proficit, ocio consenescit.

¶ Nunquam ad certamen publicum prodixeris militem, nisi cum eum videris sperare victoriam.

¶ Subita conterrent hostes, vñitata vilescunt.

¶ Qui dispersis suis incõsulte insequitur, quam ipse acceperat, aduersario vult dare victoriam.

¶ Qui frumentum necessariumq̃ cõmeatum non præparat vincitur sine ferro.

¶ Qui multitudine & virtute præcedit, quadrata dimicet fronte, qui primus est modus.

¶ Qui imparé se iudicat, dextro cornu suo sinistrũ cornu pellat inimici, q̃ est secundus

cundus modus.

¶ Qui sinistram alam fortissimam habere se nouerit, dextram alam hostis inuadat, qui est tertius modus.

¶ Qui habet exercitatissimos milites, iu utroq; cornu pariter praelium debet incipete, qui est quartus modus.

¶ Qui leuem armaturam optime regit, utranq; alam hostis inuadat, ferentariis ante mediam aciem constitutis, qui est quintus modus.

¶ Qui nec numero militum, nec virtute confidit, si depugnaturus est, de dextra sua sinistram alam hostium pulset, reliquis suis porrectis in similitudinem veru, qui sextus est modus.

¶ Qui pauciores infirmioresq; habere se nouit, septimo modo ex vno latere aut montē, aut ciuitatē, aut mare, aut fluuiū, aut aliquod debet habere subsidium.

¶ Qui confidit equitatu, altiora loca quærat equitibus, & rem magis per equites gerat.

¶ Qui confidit pedestribus copiis, altiora loca pedibus quærat: & rem magis per pedites gerat.

¶ Cùm explorator hostium latenter oberret in castris, omnes ad cetera sua per diem redire iubeantur, & statim deprehenditur explorator.

¶ Cùm consilium tuum cognoueris aduersariis proditum, dispositionem mutare te conuenit.

¶ Quid fieri debeat, tractato cum multis: quid verò facturus sis, cum paucissimis ac fidelissimis, vel potius ipse tecum.

¶ Milites poena & timor in sedidus corrigunt, in expeditione spes & præmia faciunt meliores.

¶ Boni duces publico certamine nunquam nisi ex occasione aut nimia necessitate confligunt.

¶ Magna dispositio est, hostem fame magis vigere quàm ferro.

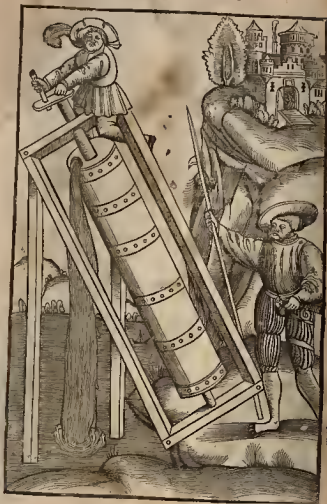
¶ De equitatu sunt multa præcepta, sed cùm hæc pars militiæ, vsu exercitii, armorum genere, & equorum nobilitate profecerit, ex libris nihil arbitror colligendum, cùm præsens doctrina sufficiat.

¶ Quo genere depugnaturus sis nesciant hostes, ne aliquibus remediis resistere moliantur.

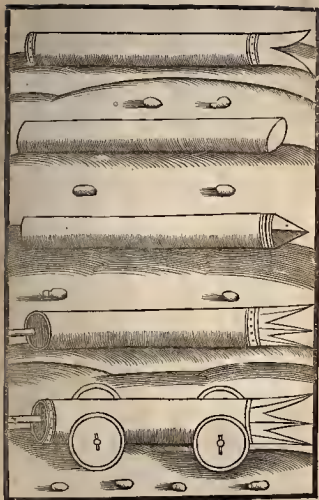
Digesta sunt Imperator inuicte, quæ nobilissimi autores, diuersis probata temporibus, per experimentorum fidem, memoriæ tradiderunt, ut ad sagittandi peritiam, quam in serenitate tua Persa miratur: ad equitandi scientiam vel decorem, quæ Hunnorum, Alanorumq; natio velit imitari, si possit ad currendi velocitatem, quam Saracenus Indusq; non æquat: ad armaturæ exercitationem, cuius campi doctores vel pro parte exempla intellexisse se gaudent, regula præliandi, immo vincendi artificio ingeratur, quatenus virtute pariter ac dispositione mirabili, resp. tuæ & imperatoris officium exhibeas & militis.

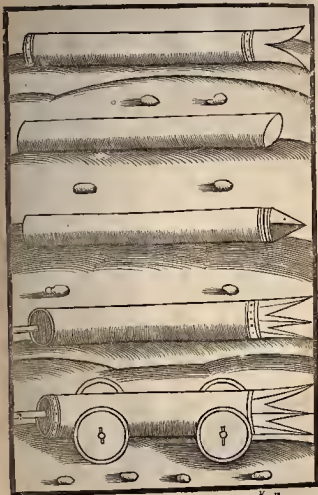

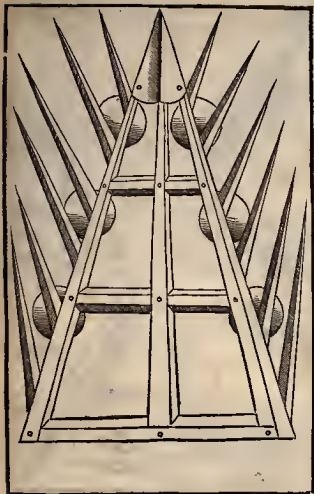

К II

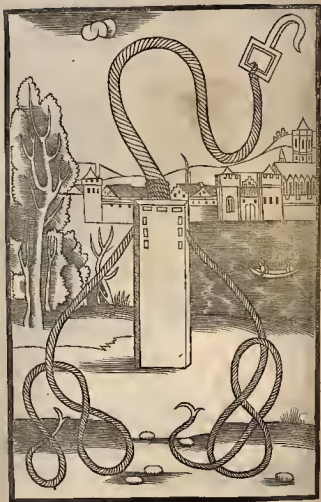

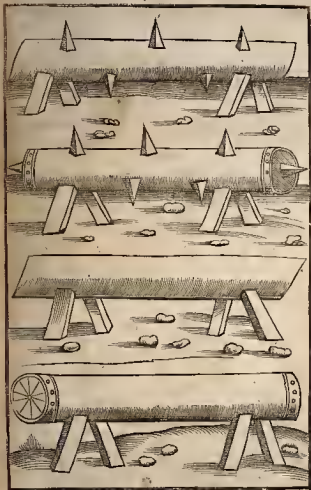

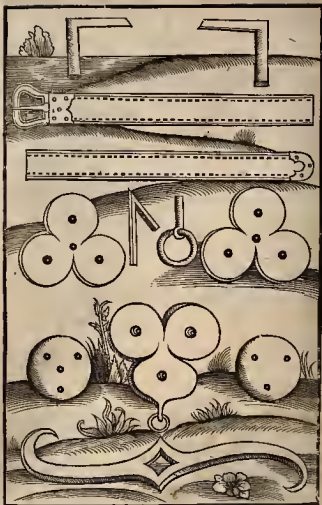

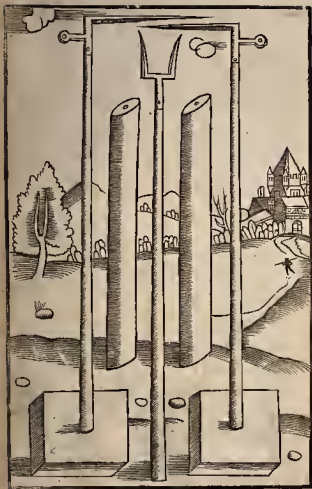

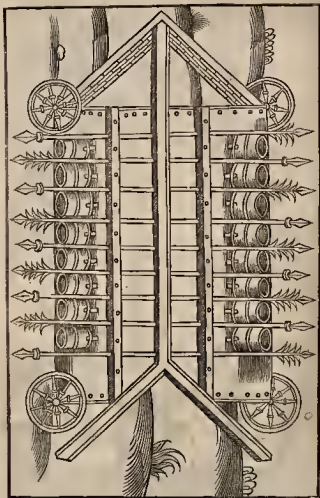

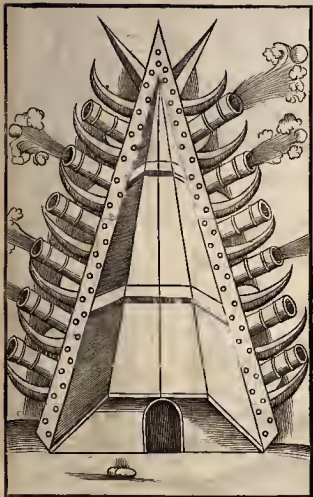

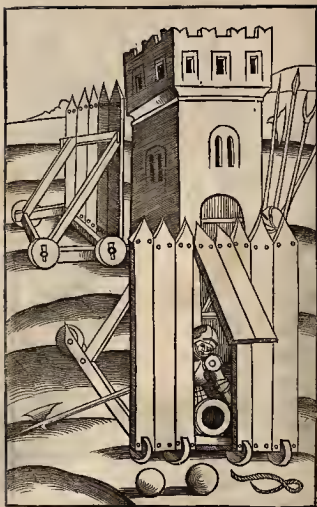

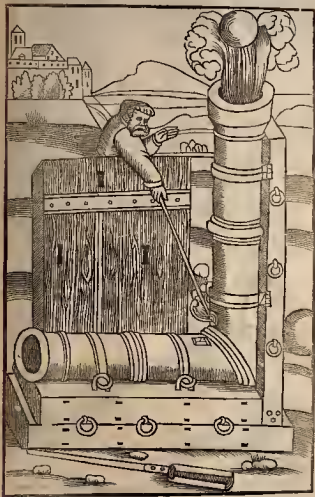

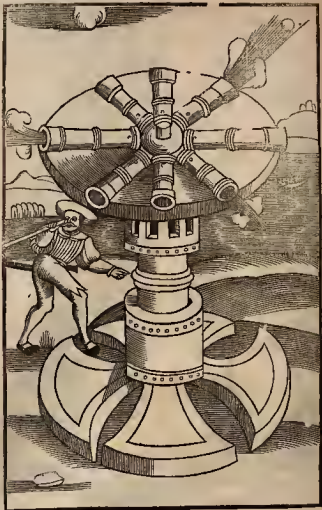
L

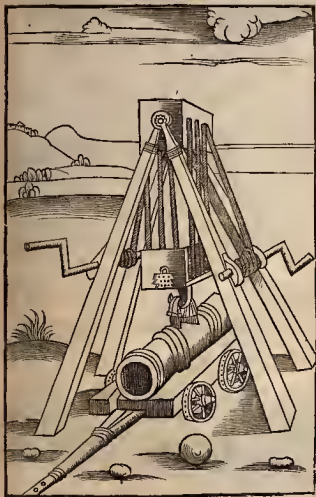

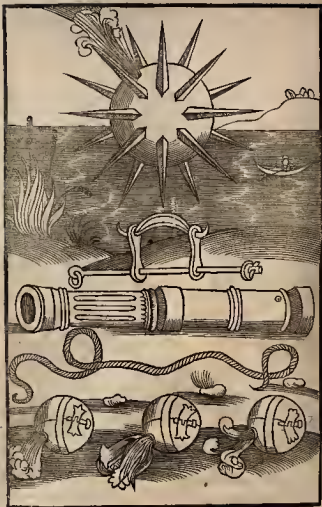

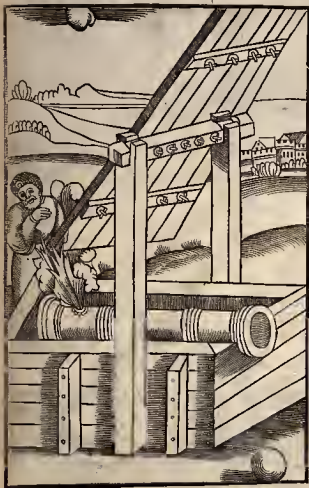

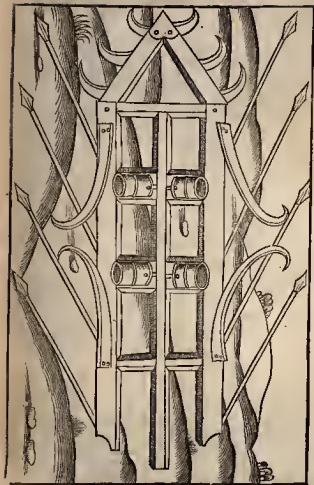

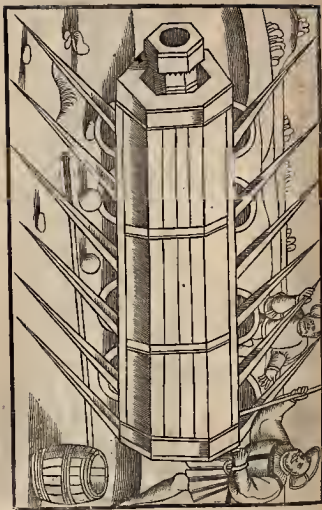

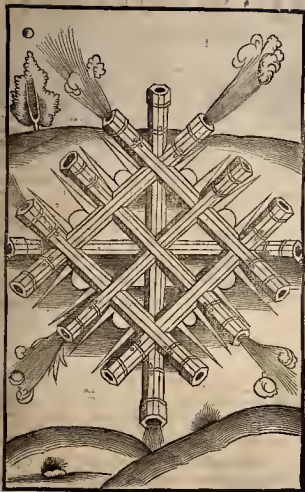

M

FLAVII VEGETII

RENATI DE RE MILITARI

Libri Quarti Prologus.

Res
publica

Græstem incultamque hominum initio sæculi vitam, à cõmuniõne mutorum animalium vel ferarum, vrbium constitutio prima discrete. In his nomen reipub. peperit communis utilitas. Ideo potentissimæ nationes ac principes consecrati nullam maiorem gloriam putauerunt, quàm aut fundare nouas ciuitates, vel ab aliis conditas in nomen suum sub quadam amplificatione transferre. In quo opere clementia serenitatis enge obtinet palmam. Ab aliis enim vel paucæ vel singulæ à pietate tua innumerabiles vrbes ira iugi labore perfectæ sunt, vt non tam humana manu conditæ, quàm diuino iura videantur paratæ. Cunctos itaq; impetatores sollicitate, moderatione, castimonia, exemplis, indulgentia, studiorum amore præcellis. Regni animique tui bona cernimus. Hæc enim anticipare & superior optauit ætas, & extendi in perpetuum ventura desyderat. Quibus rebus tantum vnuerso orbi præstitum gratulatur bonum, quantum vel humana mens petere, vel gratia potuit diuina conferre. Sed dispositionibus vestræ clementiæ, quatum profecerit mutorum elaborata constructio, Roma documentum est, quæ salutem ciuium Capitolinæ arcis defensione seruauit, vt gloriosius postea totius orbis possideret imperiũ. Ad complementum ergo operis maiestatis vestræ præceptione suscepti rationes quibus vel nostræ ciuitates defendendæ sunt, vel hostium subruendæ, ex diuersis autoribus in ordinem digeram: nec laboris pigebit, cum omnibus profutura credantur.

Ciuitates aut opere, aut natura, aut vtroque
debere muniri.

Cap. I.

Vrbes atq; castella aut natura muniuntur, aut manu, aut vtroq; quod firmitus ducitur. Natura, aut loco edito vel abrupto, aut circũfuso mari siue paludibus vel fluminibus. Manu, fossis, ac muris. In illo naturali beneficio tutissimũ eligeretur consiliũ, in plano quaeritur fundæis industria. Videmus antiquissimas ciuitates ita in campis patentibus constitutæ, vt deficiente auxilio locorum, arte tamen & opere redderentur inuidiæ.

Non directos, sed angulosos muros faciendos.

Cap. II.

si angulosi **A**mbitum muri directum veteres ducere voluerunt, ne ad ictus arietum esset dispositus; sed sinuosis anfractibus iactis fundamentis clausere vrbes, crebrioresque turres in ipsis angulis ediderunt. Propterea, quia si quis ad murum tali ordinatione constructum vel scalas vel machinas voluerit adiuuere, nõ solum à fronte, sed etiam à lateribus & propè à tergo veluti in sinu circumclusus opprimitur.

Quemadmodum murus è terra iungatur aggestus, vt nunquam possit elidi. Cap. III.

MVrus autè vt nunquam possit elidi hac ratione oerficitur. Intervallo vicenùm pedù ioterposito, duo intrinsecus panetes fabricântur. Deinde terra quæ de fossis fuerit egesta, inter illos mittitur, vestibusq; defarurita vt à minoro primus paties parum inferior, secundus longè minor ducatur, vt de plano ciuitatis ad similitudinè graduum quasi cliuo molliùsq; ad propugnacula possit ascendi. Quia nec murus vllis potest arietibus rumpi, quem terra confirmat, & quouis casu destructis lapidibus, ea quæ inter panetes dentata fuerit, ad muri vicem ingruentibus moles obstitit.

De cataraetis, & portis, ne exurantur ab ignibus. Cap. IIII.

CAuetur præterea, ne portæ subiectis ignibus exurantur. Propter quod sunt coriis & ferro tegendæ. Sed amplius pdest quod inuenit antiquitas, vt ante portam addatur propugoaculum. In cuius ingressu ponitur cataraeta, quæ anouls ferreis ac fuoibus pendet, vt si hostes in traueior, demissa eadem extinguantur inclusi. Ita tamen supra portam murus est ordiandus, vt accipiat foramina, per quæ de superiore parte effusa aqua, subiectù extinguat incendium.

De fossis faciendis. Cap. V.

FOSSæ autè ante vrbes altissimæ latissimæq; faciendæ sunt, vt nec facile possint corquari repletisq; ab obsessentibus, & cum aquis coeperior inundari, ab aduersario cuoiculum continuari minimè patiantur. Nam duplici modo opus sobtraneum peragi, earum altitudine & inundatione prohibetur.

Ne sagittis hostium homines lædantur in muro. Cap. VI.

FORMidatur ne multitudo sagittariorum, de ppugnaculis exterritis defensoribus, appositisq; scalis, occupet murum. Aduersum quod cataphraetias atq; scuta io ciuiratibus debeat habere quàm plurima. Deinde propugnacula duplicia, saga ciliciaque tendantur, imperiumq; excipiant sagittarâ. Nec enim facile transeunt spicula quod cedit ac fluctuat. Inuentù quoque remediù est, vt de ligno crates facerent, quas metellas vocauerunt, lapidibusq; completent: ea ac te inter bina ppugoacula constitutas, vt si per scalas ascèdissent hostes, & patrem aliquam ipsius contigissent, supra caput suum tvergerent saxa.

Quibus modis prouidendum sit ne famem patiantur obsessi. Cap. VII.

MVLta defensionum oppugnationumq; sunt genera, quæ locis competentibus inferemus. Nonne sciendum est obsidendi duas esse species. Vnã cum aduersarius opportunis locis presidii ordinatis, cõrcoois insulibus impugnat obsessos. Alterã cum vel aqua prohibet inclusos, vel deditioem sperat à fame, quando omnes prohibuerit cõmeatus. Hoc enim cõsiliu, ipse ocrosus ac tutus fatigat inimicù. Ad quos casus, possessores, quàmuis leui suspicione pulsati

M ii omnem

omnem alimoniam victus intra muros debet studiosissime collocare, ut ipsis exuberet substantia, aduersarios inopia cogat abscedere. Non solum autem potum, sed & omne animalium genus, quod inclusum seruari potest, depurati oportet ad lardum, ut adminiculo carnis frumenta sufficiant. Aues autem cortales & sine expensa in ciuitate nutriuntur, & propter egrotates sunt necessariz. *Pa-* bula equis congerenda precipue, & quae apportari nequiverint exurenda. Vini, aceti, caeterarumque frugum vel pomorum congerendae sunt copiae, nihilque quod suis proficiat, hostibus relinquendum est. Nam ut hortorum cura in viridariis domorum, vel arces exerceatur, utilitatis aut voluptatis ratio persuadet. Parum autem proficit plurimum collegisse, nisi ab exordio dimensione salubri per idoneos procuratores erogatio temperetur. Nunquam periclitati sunt fame, qui frugalitatem inter copiam seruare coeperunt. Imbellis quoque aetas ac sexus propter necessitatem victus, foris frequenter exclusa est, ne penuria opprimeret armatos, à quibus saepe moenia seruabantur,

Quae species preparandae sint pro defensione murorum. Cap. VIII.
EXurimenta, bitumen, sulphur, picem liquidam, oleum quod incendiarium vocant, ad exurendas hostium machinas, conueit preparari. Ad arma facienda ferrum utriusque temperaturae, & carbones seruantur in coeditis: ligna quoque hastilibus sagittisque necessaria reponuntur. Saxa rotunda de fluuiis quae pro rotunditate grauiora sunt & aptiora, mittentibus diligentissime rolliguntur, ex quibus muri replentur & turres. Minima etiam fundis siue sustibalis vel manibus iacieda. Maiora per onagros diriguntur. Maxima vero pondere, formaque volubili, in propugnaculis diriguntur, ut dimissa per praecipit, non solum hostes obcuiant subeuntes, sed etiam machinamenta confringant. Rotae quoque de lignis viridibus ingentissimae fabricantur, vel intercisi ex validissimis arboribus cylindri (quas tales vocant) ut sint volubiles leuigantur: quae per pronum labentia subito impetu bellatores sternunt, equosque solent deterere. Trabes quoque & tabulata vel diuersae magnitudinis clauos ferreos esse oportet in promptu (Nam talibus, oppugnantium machinis per alias machinas consuevit obfisti) Praecipue cum subitis operibus addenda sit muris vel propugnaculis altitudo, ne aduersariorum mobiles turres superemineant & capiant ciuitatem.

Quid faciendum si neruorum defuerit copia. Cap. IX.

Neruorum quoque copiam summo studio expedit colligi: quia onagri vel balistae caeteraque tormeta, nisi funibus neruinis intacta, nihil prosunt. Equorum tamen fetor de caudis ac iubis ad balistas utiles asseruntur. Indubitanter vero est crines foeminarum in eiusmodi tormetis non minorem habere virtutem, Romanae necessitatis experimento. Nam in obsidione Capitolii corruptis iugis ac longa fatigatione tormetis, cum neruorum copia defecisset, matronae abscissos crines viris suis obtulere pugnatis, reparatisque machinis aduersarios impetum repulerunt. Maluerunt enim pudicissimae foeminae deformato ad tempus capite libere viuere cum martis, quam hostibus integro decore seruire. Cornua quoque vel

Mulierum
Romanae
crines.

cruda

cruda coria proficit colligi ad cataphractas tegendas, aliâq; machinaméta suo muniméta.

Quid faciendum ne aquæ inopiam patiantur obsessi. Cap. X.

Magna vobis vilitas est, cum perennes fontes murus includit. Quod si natura non præstat, cussa subter altitudinis effodiendi sunt putei, aquarumq; haustus fontibus extrahendi. Sed interdum sicca sunt loca, quæ montibus sunt saxisq; munita, in quibus superposita castella extra murum inferiores reperant fontium venas, ac de propugnaculis vel turribus destinatis prægunt telis, ut aquatoribus liber præstetur accessus. Quod si ultra iactû telis, in clivo tamen civitatis subiecta sit vena, castellum parvulum (quæ Burgum vocant) inter civitatem et fossatum effuerit fabricari, ibiq; balistas sagittariosq; constituit, ut aqua defendatur ab hostibus. Præterea in omnibus publicis ædificiis, multisq; privatis, cisternæ sunt diligentissimè substructæ, ut receptacula aquis pluvialibus, quæ de tectis effluunt præsentent. Difficile enim vincit sitis eos, qui quamvis exigua aqua ad potum tantum in obsidione sunt vli.

Si sal defuerit quid faciendum sit. Cap. XI.

Si maritima sit civitas et sal defuerit, liquor ex mari sumptus, per alveus aliâq; parvula vasa diffunduntur, qui à calore solis duratur in salè. Quod si hostis ab vnda prohibeatur (nam hoc sæpe accidit) harenas, quas exagitarum ventis mare superfuderat, aliquando colligunt & dulci aqua eluunt, quæ sole siccata nihilo minus mutatur in salè.

Quid faciendum cum primo impetu venitur ad muros. Cap. XII.

Violenta autè impugnatio, quando castellis vel civitatibus præparatur, multo vtrinque periculo, sed maiore oppugnantium sanguine exercentur luctuosa certamina. Illi enim qui muros invadere cupiunt, terrifico apparatu expositis copiis, in spem dedicationis formidinem geminant, tubarum strepitu hominumq; permixio. Tunc, quia timor magis frangit insuetos, primo impetu stupentibus oppidanis, si discriminum experimenta non norunt, dum admotis scalis invaditur civitas, resistere debet omni virtute. Quod si à fidentibus sive militibus viris repellatur prima congressio, statim clavis crescit audacia, & iam non terentur, sed viribus & arte confinguntur.

Enumeratio machinarum quibus muri oppugnantur, Cap. XIII.

Admouentur etiâ testudines, arietes, falces, vineæ, putei, muscoli, turres, de quibus singulis qualiter fabricentur, quo etiam pacto præsententur vel repellantur edisseram.

De arietè, falce, testudine. Cap. XIII.

DE materia ac tabulatis testudo cõtextitur, quæ ne exoratur incendio, coriis vel ciliciis centonibusq; vestitur. Hæc intrinsecus accipit trabem, quæ ad

Falx. unco perfigitur ferro, quod Falx vocatur, ab eo quòd in eua est, vt de muro
Aries. extrahat lapides, Aut certè ipsius caput vestitur ferro, et appellatur Aries: Vel
 quòd habet durissimâ frontè, què subruat muros: vel quòd more arietù retroce
Testudo. dit, vt cum impetu vehementius feriat. Testudo autè à similitudine veræ testu-
 dinis vocabulum sumpsit, quia sicut illa modò reducit, modò profert caput, ita
 machinamentum interdum reducit trabem, interdum exerit, vt fortius cadat.

De vineis, pluteis, & aggere.

Cap. XV.

Testudo. **V**ineas dixerunt veteres, quas nunc militari barbaricòq; vñt canthias vocat.
 E lignis leuionibus machina colligatur, alta pedibus 8, lata pedibus 7, lon-
 ga pedibus 6. Huius testum munitione duplici, tabularis cratibusq; cõtextitur.
 Latera quoq; vimine sepuntur, ne saxorum telorumq; impetu penetrentur. Ex
 testumsecus autem, ne immisso concremetur incendio crudis ac recentibus coriis
 vel cetonibus opetitur. Istè, cum plures factæ fuerint, iunguntur in ordinem,
Plutei. sub quibus obsidentes tuti ad subruenda penetrant muros in fundamèta. Plutei
castis dicuntur, qui ad similitudinem tabulæ contextuntur è vimine & caliciis vel
 coriis proteguntur, rotisq; rotulis, quarum vna in medio, duè in capitibus ap-
 ponuntur, in quacunq; partem volueris admouentur more carpenti: quos ob-
 sidetes applicant muris, eorumq; munitione protecti, sagittis siue fundis vel mis-
 silibus defensores omnes de propugnaculis ciuitatis exurbant, vt scalis ascenden-
 di facilior præstetur occasio. Agger autem ex terra lignisq; extollitur contra
 murum, de quo tela iactantur.

De Musculis.

Cap. XVI.

Musculi. **M**usculos dicunt minores machinas, quibus protecti bellatores si lutum of-
 fuerit aut ciuitatis fossatum, apportatis lapidibus, lignis, ac terra, nõ solù
 complent, sed etiam solidant, vt turres ambulatoriæ sine impedimento iungan-
 tur ad murum. Vocantur autem à marinis beluis Musculi. Nã què admodum
 illi, cum minores sint, tamen balenis auxiliù adminiculumq; iugiter exhibent:
 ita istè machinæ breuiores, deputatè turribus magnis, aduentu illarum parant
 viam, itineratq; præmuniunt.

De turribus ambulatoriis.

Cap. XVII.

Turres autem dicuntur machinamenta, ad ædificiorum speciem, ex trabi-
 bus tabulatisq; compacta: et ne tantum opus hostili concremerur incèdio,
 diligentissimè ex crudis coriis vel cetonibus communitur, quibus pro modola-
 titudinis additur altitudo. Nã interdum tricenos pedes per quadrum, interdum
 quadragenos vel quinquagenos late sunt. Proceritas autem ipsarum tâta sit, vt
 non solùm muros, sed etiã turres lapideas altitudine superent. His plures rotæ
 mechanica arte subduntur, quarum lapsu volubili magnitudo tam alta moue-
 tur. Præsens autem periculù ciuitatis est, si ad murù fuerit turris admota. Plu-
 res enim accipit scalas, & diuerso genere conatur irrumperè. Nam in inferiori
 bus habet arietè, cuius impetu destruit muros. Circa verò mediam partem acci-
 pit

pit pontem, factum de duabus trabibus, septuſq; de vimine, quem citò prolato inter currim muruſq; cõſtituunt, & per eum ingredientiſ de machina bellatores in ciuitatē tranſeunt, & occupāt muros. In ſuperioribus autē curis illius partibus contati & ſagittarij collocantur, qui deſenſores vr̄bis contis, melliſibus, faxiſq; ex alto proſternant. Quo facto ciuieas capitur ſine mora. Quid enim auxilio ſuperſt, cū hi qui de murorum altitudine ſperabant, repente ſupra ſe aſpiciant altioreſ hoſtium murum?

Quemadmodum ambulatoria turris poſſit incendi. Cap. XVIII.

HVit eam manifeſto diſcrimini occurrerit multis modis. Primū ſi cõſidentia vel virtus eſt militaris, eruptione facta, globuſ egreditur armatoruſ & vi hoſtibus pulſis machinamentū illud ingens diſreptis coriſ igniſ exurit. Quod ſi oppidanſ exire non audeant, maiores baliſtas, malleoſ, vel phalaricas cum incendio deſtināt, vt perruptis coriſ vel centoniſ, in̄reſſecus flamma cõdat̄. Malleoli vel ſagittæ ſunt, & vbi adhzferint (quia ardentes ſunt) vniuerſa conflagrant. Phalarica autem ad modum haſtæ valido præfigitur ſectro, inter tubum & haſtæ ſulphure, reſina, bitumine, ſtoppiſq; conſoluitur in ſulo oleo, quod incendiarium vocant: quæ baliſtæ imperu deſtinata, præruptio minime ardeas figitur ligno, curiſ tamq; machinam frequenter incendit. Depoſiti quoq; homineſ funibuſ cum hoſteſ dormiunt in lateriſ portæ lucernas, & incenſiſ machinaiſ ruſſuſ leuantur in murum.

Quemadmodum altitudo muris addatur. Cap. XIX.

PRæterea partem muri, ad quam machina conatur accedere, cæmento atq; lapidibuſ vel luto ſiue lateribuſ, poſtremo tabulariſ extruendo faciunt altioreſ, ne deſenſoreſ mœnium deſuper vr̄bē vêtura poſſit opprimere. Cõſtat autem meſſicax machinamentum reddi, ſi inueniatur inferiuſ. Verum obſidentuſ cuiſmodi dolum adhibere cõſueuerunt. Primò ralem extruunt turrem, quæ pugnaculiſ ciuitatiſ videatur inferior. Deinde ſectroſ aliã de tabulatiſ in̄reſſecus tuericulam faciunt, & cū mureſ fueriſ machina ſociata, ſubito funibuſ trocleiſq; de medio turricula illa produciunt, de qua egredienteſ armati (quia alti: inueniuntur) ſtatim capiunt ciuitatem.

Quo pacto fodiat̄ terra, vt machina nocere non poſſit. Cap. XX.

INterduſ longiſſimâſ ferratiſq; trabes opponunt machinæ venienti, tamq; à muri vicinitate propelliunt. Sed cū Rhodiſioruſ ciuitaſ oppugnaretur ab hoſtibuſ, & curiſ ambulatoria ſuper murorum altitudiſ ac ruriſ omnium pararetur, mechanicuſ ingenio inuētum eſt tale remediū. Per noctem ſub fundamento muri cuniculum fodit, & illum ad quem die poſtero turriſ fuerat promouenda, nullo hoſtium ſenſiente, egeſta terra cauauit in̄reſſecus: & cum rociſ ſuiſ moles fuiſſet impulſa, atq; ad locū qui ſubruſ cauauit fuerat veniſſet, tanto pondere ſolo cedente ſubſedit, vt nec iungi muris, aut moueri vteriuſ poſſerit. Ita ciuitaſ liberata eſt, dereliſtãq; machina.

De scalis, sambuca, exoſtra, & tolleno

Cap. XXI.

Admotis turribus funditores lapidibus, ſagittarij iaculis, manubaliſtarij vel arcubaliſtarij ſagittis, iaculatores plūbatis ac miſſilibus, è muris ſubmouent hoſtes. Hoc factò, ſcalis appoſitis occupant ciuitatem. Sed qui ſcalis nituntur, frequenter periculū ſuſtinent, exemplo Capanei, à quo primū hæc ſcalarū oppugnatio perhibetur inuenta: qui rāta vi occuſus eſt à Thebanis, vt extinctus fulmine dicebatur. Et ideo ſambuca, exoſtra, & tolleno obſidentes in murum hoſtium penetrant. Sambuca dicitur ad ſimilitudinem citharæ. Nam quemadmodum in cithara chordæ ſunt, ita in trabe, quæ iuxta turrim ponitur, funes ſunt, qui pontē de ſuperiore parte trochleis laxant, vt aſcēdat ad murū, ſtā nūq̄ de turri exeunt bellatores, & per eā trāſeuntēs mœnia vr̄bis innadūt. Exoſtra dicitur pons quē ſuperius expoſuimus, qui de turri in murū repente prænditur. Tolleno dicitur quoties vna trabs in terrā præaltē deſigitur, cui in ſumo vertice alia trāſuerſa trabs longior dimenſa mediētate cōnectitur, eo libra-mento, vt ſi vnum caput depreſſeris, aliud erigatur. In vno ergo capite cratibus ſiue tabulatis contextitur machina, in qua pauci collocantur armati. Tunc per funes vno attracto depreſſoq̄, alio capite eleuati imponuntur in murum.

De balisſis, onageris, ſcorpionibus, arcubaliſtis, fuſtibalibus, fundis, per quæ tormenta defenditur murus.

Cap. XXII.

Aduerſum hæc obſeſſos defendere cōſueuerunt balisſæ, onagri, ſcorpiones, arcubaliſtæ, fuſtibalæ, ſagittarij, fundæ. Balisſa funibus, neruis, chordisq̄ tenditur, quæ quanto prolixiora brachiola habuerit, hoc eſt, quanto maior fuerit tanto ſpicula longius emittit: quæ eſt iuxta artem mechanicam temperatur, & ab exercitatis hominibus, qui meſuram eius antè collegerint, dirigatur, penetrat quodēq̄ percuſſerit. Onager autē dirigit lapides, ſed pro neruorum craſſitudine & magnitudine, ſaxorum pondera iaculatur. Nam quāto amplior fuerit, tanto maiora ſaxa fulminis more contorquet. His duobus generibus nulla tormentorum ſpecies vehemētior inuenitur. Scorpiones dicebātur quæ nunc manubaliſtæ vocantur, ideo ſic nuncupati, quòd paruis ſubniliſq̄ ſpiculis inferant mortem. Fuſtibalos, arcubaliſtæ, & fundas deſcribere ſuperſuum puto, quæ præſens vſus agnoſcit: ſaxis tamē grauioribus per onagrū deſtinatis, nō ſolum equi eliduntur & homines, ſed etiā hoſtiū machinamēta ſrangūt.

Aduerſum arietes profunt euleitæ, laquei, lupi, & columnæ grauioræ.

Cap. XXIII.

Aduerſum arietes etiam vel falces ſunt plura remedia. Aliquanti centones & euleitras fuſtibus calcant, & illis opponunt locis quæ cædit aries, vt impetus machinæ materia molliore fractus nō deſtruat murū. Alii laqueis captos arietes, per multitudinem hominum de muro in obliquū trahunt, & cum ipſis teſtudinibus euertunt. Plures in modum forficis dentarum funibus alligāt ferum, quod lupum vocant, apprehenſumq̄ arietem aut euertunt, aut ita ſuſpendunt,

dunt ut impetum non habeat ferendi. Interdum bases columnę marmoreę vibrato impetu iaciuntur e maris, arietesque confringunt. Quod si tanta vis fuerit, ut mucus arietibus perforetur, & (quod sæpe accidit) decidat, salutis vna spes superest, ut destructis domibus alius intrinsecus murus addatur, hostesque inter binos parietes (si penetrare tentauerint) perimantur.

De Cuniculis per quos murus detoditur.

Cap. XXIII.

Aliud genus oppugnationis est subterraneum atque secretum, quod Cuniculum vocant: à leporibus qui casulas sub terras fodiunt, ibique conduntur. Adhibita ergo multitudine ad speciem metallo rum, in quibus auri argenti-que venas bestiorum timatur industria, magno labore terra defoditur, cauatoque specus in exitum ciuitatis inferna queritur via: que fraus duplicibus operatur insidiis. Aut enim penetrant urbem, & noctu non sententibus oppidanis egrediuntur per cuniculum, referatisque portis suorum agmen ducunt, hostesque in ipsis domibus perimunt ignorantes: aut certi eum cum ad muro rum fundamenta peruenerint, suffodiunt eorum maximam partem, appositis siccioribus lignis, ruina mox muri tumultuario opere suspendunt. Sarmeta in superiungunt, aliaque fomenta flammam. Tunc preparatis bellatoribus subter ignis immittitur, consultisque eolunis ligneis atque rabulatis, muro subito corruente, irruptioni additus referatur.

Quid facere debeant oppidani, si hostis irrupit ciuitatem. Cap. XXV.

Innumerabilibus declaratur exemplis, sæpe caesos ad intemicionem hostes, qui inuaserat ciuitatem. Quod sine dubio euenit, si oppidani muros ac turres obruerint, vel altiora loca occupauerint. Tunc enim de fenestris ac tectis omnis ætas ac sexus irrupentes obruit saxis, aliisque generibus telorum: quod ne sustineant obsidentes, portas ciuitatis aperire consueuerunt, ut resistere disinant, fugienda potestate concessa. Necessitas enim quedam virtutis est, desperatio in hoc casu. Vnum oppidanis auxilium est, siue per diem, siue per noctem hostis intrauerit, ut muros turresque teneant, ac loca superiora conscendant, hostesque per vicos & plateas vndique obruant dimicantes.

Quæ sit adhibenda cautela, ne hostes furtim occupent murum.

Cap. XXVI.

Frequenter dolum excogitant obsidentes, a simulata desperatione longius abeunt. Sed vbi post merum, muro rum vigiliis derelictis, requieverit incauta securitas, tenebrarum ac noctis occasione captata, cum scalis clanculum ventur, muro rumque conscendunt. Propter quod maior est adhibenda custodia cum hostis abscesse rit, & in ipsis muris ac turribus tuguriola locanda, in quibus vigiles hybernis mensibus ab hymbribus vel frigore, æstiuis defendantur à sole. Illud quoque usus inuenit, ut acerrimos ac sagacissimos canes in turribus nutriat, qui aduentum hostium odore presentiat, latantisque testentur. Anseres quoque non minore soletitia nocturnos superuentus clamoribus indicant. Nam ingressi Capitolinam a tectem Galli, Romanum nomen eruerant, nisi clamore anserum excitatus Manlius restitisset.

stiteret. Mira diligentia siue fortuna viros, qui vniuersum orbem et ant missuri sub iugum, auis vna seruauit.

Quomodo oppidanis inferantur insidiaz. Cap. XXVII.

Non solum in obsidionibus, sed in vniuerso genere bellorum, super omnia ducitur, hostium consuetudine explorare diligenter ac nosse. Oportunitas enim insidiarum aliter non potest inueniri, nisi scias quibus horis aduersarius a laboris intentione discedat, quibus reddatur incautio: interdum medio die, interdum ad vespertum, sæpe nocte, aliquando eo tempore quo sumitur cibus, cum vtriusque partis milites ad requiem aut curanda corpora dispergunt. Quod in ciuitate cum coeperit fieri, obsidentes astu se a prælio subtrahunt, vt aduersariorum negligentiã licentiã tribuant. Quæ ipsa impunitate cum reuertit, repente ad motis machinis, vel apposis scalis occupant ciuitatem. Et ideo in muris saxa ceteraque tormenta ponuntur in præceptu, vt cognitis insidiis occurrentes, ad manus habeant quod supra capita hostium euoluant atque iaculentur.

Quid faciant obsidentes ne ab oppidanis patientur insidias. Cap. XXVIII.

Cum negligentia interuenerit paribus insidiis subiacent obsidentes. Nam siue cibo siue sono fuerint occupati, siue ocio aut aliqua necessitate dispersi, tunc oppidani repente prorumpunt, ignorantes perimunt, arietes, machinas, ipsosque aggeres ignibus concremant, omniaque in perniciem suam fabricata opera subuertunt. Propter hoc obsidentes vltra iactum teli fossam faciunt, eamque non solum vallis & sudibus, sed etiam turriculis instruunt, vt erumpentibus ex cœuita re possint obistere, quod opus Loriculam vocant, et sæpe cum obsidio defenditur, inuenitur in historiis Loricula vebem esse circumdatam.

Loricula

Quo genere tormentorum defendantur ciuitates. Cap. XXIX.

Sed ex alto destinata missilia, siue plumbatz, vel lancez, veruta, vel spicula in subiectos vehementius cadunt. Sagitzæ quoque arcubus missæ, & saxa manibus, fundis, siue sustibalis directæ, quæro de exceliori loco excutunt, rãto longius penetrant. Balistæ verò & onagri, si a peritis diligentissime temperentur, vniuersa præcidunt, a quibus nec virtus vlla, nec munimina possunt defendere belatores. Nam more fulminis, quicquid percussèrint, aut dissoluit, aut incumpe confucuerunt.

Quemadmodum mensura colligatur ad scalas vel machinas faciendas. Cap. XXX.

Ad capiendos muros scalæ vel machinæ plurimum valent, si ea magnitudine compacte fuerint, vt altitudinem exuperent ciuitatis. Mensura autem colligitur duplici modo: aut enim linum tenue & expeditum, vno capite nectitur in sagitta, quæ cum ad muri fastigia directæ peruenit, ex mensura lini, murorum altitudo deprehenditur: aut certe cum sol obliquus vmbra turrium murorumque iaculatur in terram, tunc ignorantibus aduersariis, vmbra illius spatium mensurat.

ratat

ratur, Itemq; decempeda figitur, & vmbra illius similiter mēsuratur, Quo colle-
cto numero, nemo dubitat ex vmbra decempede inueniri altitudinem ciuita-
tis, cum sciatur quāta altitudo, quātum vmbra mittat in longum. Quae ad op-
pugnandas vel defendendas vrbes autores bellicarum artium prodiderunt, vel
quae recentior necessitatū vsus inuenit, pro publica (vt arbitros) vniū arte diges-
si, illud iterum iterūque commonens, vt solertissimē canearur, ne quando aut
potus inopia emergat, aut cibi, quibus malis nulla arte succurratur: ideoq; intra
muros tanto plura condenda sunt, quanto scitur clausurae tempus in obsiden-
tium potestate consistere.

Præcepta belli nautalis.

Cap. XXXI.

PRæcepto maiestatis tuae, imperator inuicte, terrestres prælii rationibus abso-
lutis, nautalis belli residua (vt opinor) est portio: de cuius actibus ideo pauci-
ora dicenda sunt: quia iam dudum pacato mari, cum barbaris nationibus agi-
tur res recte certamen. Romanus autē populus pro decore & vtilitate magni-
tudinis suae, non propter necessitatē tumultus alicuius classem parabat ex tem-
poribus ne quando necessitatem sustineret, semper habuit præparatam. Nemo
enim bello lacessere, aut facere audebat iniuriam ei regno vel populo, quem expe-
ditum & promptum ad resistendum vindicandūq; cognoscit. Apud Misena-
rum ergo & Rauennam singulae legionum Romanorum nominis cum classibus sta-
bant, ne longius à tutela vrbis abscederent: & cum ratio postulasset, sine mora,
sine circuitu ad omnes mundi partes nauigio peruenirent. Nam Misenarium
classis, Galliam, Hispanias, Mauritaniam, Africam, Aegyptum, Sardiniam,
atque Siciliam in proximo habebat. Classis autem Rauennatum, Epiron, Ma-
cedoniam, Achaïam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum pe-
tere directa nauigatione consueuerat: quia in rebus bellicis celeritas amplius so-
let prodesse quàm virtus.

Nomina iudicum qui præerant classi.

Cap. XXXII.

Liburnis autem, quae in Campania stabant, præfectus classis Misenariorum præ-
erat. Eas verò quae Ionio in mari locatae fuerant, præfectus classis Rauennatum
retinebat, sub quibus erant deni tribuni per cohortes singulas constituti. Si-
gule autem Liburnae singulos nauarchos, ad est, quasi nauicularios habebant,
qui exceptis ceteris nautarum officiis, gubernatoribus atque remigibus ^{Nauarchi} & ^{Nauticis}
militibus exercendis, quotidianam curam & iugem exhibebant industriam.

Vnde appellentur Liburnae.

Cap. XXXIII.

Diuersae autem provinciae quibusdā temporibus mari plurimum potuerunt,
& ideo diuersa eis genera nauium fuerunt. Sed Augusto dimicante Aeti-
aco prælio cum Liburnorum auxiliis præcipuè victus fuisset Antonius, experi-
mento tanti certaminis paucae Liburnorum naues ceteris aptiores. Ergo simi-
litudine & nomine usurpato, ad earundem instar classem Romani principes
texuerunt. Liburnia namq; Dalmatiae pars est Iadertinae subiaccens ciuitati, cu-
jus exemplo nunc naues bellicae fabricantur, & appellantur Liburnae.

Qua diligentia fabricentur Liburnæ. Cap. XXXIII.

Sed cum in domibus struendis harenæ vel lapidum qualitas requiratur, tanto magis in fabricandis nauibus diligenter cuncta quaerenda sunt, quanto maius periculum est nauē vitiosam esse quàm domum. Ex cypressis ergo & pinu domestica, siue syluestri larice, & abiete præcipuè liburnæ cõtexitur, vtilius æreis clavis quàm terreis cõfignanda. Quæ licet grauior aliquãto videatur expensa, tamè, quia amplius durat, lucrum probatur afferre. Nam ferreos clauos tempore & humore celeriter rubigo consumit, ærei autem etiam in fluctibus propriam substantiam seruant.

Qua obseruatione sit cædenda materies. Cap. XXXV.

Obseruandum præcipuè, vt à quintadecima luna vsq; ad vigesimam tertiam arbores præcidantur, ex quibus Liburnæ contexendæ sunt. His enim tantum octo diebus cæsa materies immunis seruetur à carie: reliquis autem diebus præcisa, etiam eodem anno interna vermium labe excæsa in puluerem vertitur: quod ars ipsa & omnium architectorum quotidianus vsus edocuit, & cõtimplatione ipsius religionis agnoicimus, quam pro eternitate his tantam diebus placuit celebrari.

Religio
eternitate.

Quo mense sint cædendæ trabes.

Cap. XXXVI.

Cæduntur autem trabes vtiliter post solstitium æstiuum, id est, per menses, Iulium, Augustum, & per autumnale æquinoctium vsque ad calendæ Ianuarias. His namque mensibus arefcente humore sicciora & ideo fortiora sunt ligna. Illud etiam cauendum, ne continuò vt deiectæ fuerint trabes secentur, vel statim vt seccæ fuerint mittantur in nauē: Siquidè & adhuc solidæ arbores & iam diuisæ per tabulas duplices ad maiorem siccitatem t mereantur inducias. Nam quæ virides compinguntur, cum natiuū humorè exudaerint, contrahuntur & rimas faciunt lariores, quo nihil est periculosius nauigantibus.

mereantur.

De modo Liburnarum.

Cap. XXXVII.

Quod ad magnitudinem pertinet, minimæ liburnæ remorum habent singulos ordines, paulo maiores binos, donec mësura ternos vel quatuor, interdum quinos lætiuntur remigum gradus. Nec hoc cuiquã enorme videtur, cum in Adriaco prælio longè maiora referantur cõcurrisse nauigia, vtiliorum etiam vel vltra ordinem fuerint. Scaphæ tamen maioribus liburnis exploratoris sociantur, quæ vicenos prope remiges in singulis partibus habeant, quas Britannî pythas vocant. Per has & superuentus fieri & comæatus aduentus maiorum nauium aliquãdo intercipi assolet, & speculandi studio aduentus earum vel consilium deprehendî. Ne tamè exploratorum naves candore prodantur, colore veneto (qui marinis est fluctibus similis) vela tinguntur et funes: cerâ etiam qua vngere solèt naues, inſicitur. Nauis quoq; vel milites Venetâ vestem induunt, vt nō solum per nocte, sed etiam per diem facilius lateant explorâtes.

Color Venetâ
vestem

Nomina

Nomina ventorum & numerus.

Cap. XXXVIII.

Quicūq; exercitiū armatis classibus velit, turbinū signa debet ante præno-
scere. Procellis namq; & fluctibus liburnæ grauius quàm vi hostium saepe
perierūt. In qua parte, naturalis philosophiæ tota est ad libèda solertia, qua ven-
torum & tempestatum celesti ratione natura colligitur. Et pro acerbitate pela-
gi, sicut cautos & prouidos cautela tutatur, ita negligètes extinguit incuria. Igi-
tur ventorum numerum atq; vocabula ars nauigadi primum debet inspicere.
Veteres autem iuxta positionem cardinū tantum quatuor ventos principales à
singulis cæli partibus flare credebant, sed experimèto posterior ætas duodecim
cōprehendit. Horum vocabula ad submouendam dubitationē non solūm Græ-
ca, sed etiā Latina proculimus, ita vt ventis principalibus declaratis, eos qui ip-
sis dextra liguāq; iuncti sunt indicemus. A verno itaq; solstitio, id est, ab oriētali
cardine, sumimus exordiu, ex quo vicius oritur *Βουρνατος*, id est, subsolanus. Huic
à dextra adiūgitur *Καυρος*. A sinistra *Βρῆξ* siue vulturus Meridianū autē cardinē
possidet *Προτο*, id est, auster. Huic à dextra iūgitur *Αλευροτος*, id est, albus norus. A
sinistra *Λιβροτος* id est, corus. Occidentalem verò, cardinem tenet *Σιφτο*. Huic
à dextra iungitur *Αφροτος* siue Aphricus. A sinistra, *Ιουλιος* siue Fauonius. Septen-
trionalē verò cardinē sortitur est Aparētias siue septērio, cui adhæret à dextra
Κυκλιος siue Circius. A sinistra *Εορτος*, id est, aquilo. Hi saepe singuli interdū duo,
magnis autem tempestatibus etiam tres pariter flare consueuerunt. Horum im-
petu maria, quæ sua sponte irāquilla sunt & quieta, vadis æstuantibus sariūt.
Horum flatus pro natura temporum vel locorū ex procellis serenitas redditur,
& rursus in procellas serena mutatur. Nā secundo spiramine operatos classis in-
uenit portus, aduerso state vel regredi, aut discrimen sustinere compellitur. Et
ideo difficile naufragium pertulit, qui ventorum rationem diligèter inspexit.

Quibus mensibus tutius nauigeret

Cap. XXXIX.

Sequitur mensium dicurūq; tractatus. Neq; enim integro anno vis atq; acer-
bitas maris patitur nauigantes, sed quidam menses aptissimi, quidam dubij,
reliqui classibus intractabiles sunt lege naturæ. Phænix æ decursū, id est, post or-
tū Pleadū à die sexto Kalendas lunis vsq; ad arcturi ortū, id est, in diem 7° Kalē-
das octobris secuta nauigatio creditur, quia æstatis beneficio ventorū acerbitas
mitigatur. Post hoc tempus vsq; in tertium Idus nouembris incerta nauigatio
est, & discrimini propior: propterea quia post septembris Idus oritur arcturus
vehementissimū sidus. Octauo Kalendas octobris æquinoctiales euenit acerba
tempesta. Circa nonas verò octobris Hædi pluuiiales, quinto Idus eiusdē Tau-
rus. A nouembri autem missis crebris tempestatibus nauigia conturbat Vergili-
arum hyemalis occasus. Ex die igitur tertio Iduum Nouembris vsq; in diē se-
xtum Iduum Martu maria clauduntur. Nam lux minima, noxq; proluxa, nubium
densitas, æris obscuritas, ventorum, hymbrium, vel niuium geminata sequi-
tia nō solūm classes à pelago, sed etiam cōmeanes à terrestri itinere deturbat. Neliter na-
uigantibus
Post natalem verò (vt ita dicam) nauigationis qui solenni certamine publicoq;

N spectaculo

spectaculo multarum gentium celebratur, plurimorum siderum ipsiusq; temporis ratione vsque in Idus Maias periculose maria tentantur: non quod negociatorum cesset industria, sed quia maior adhibenda est cautela, quâdo exercitus nauigat cum libuentis, quâm cum priuatorum mercium festinat audacia.

Quemadmodum tempestatum obseruentur signa. Cap. XL.

PRæterea aliquorū ortus occasusque siderum tempestates vehementissimas commouent, in quibus licet certi dies auctororum attestacione signentur, tamē quia diuersis catibus aliquâdo mutantur, confitendum est quod ecclestes causas humana condicio ad plenu scire prohibetur. Nautica igitur obseruationis curam trifariam diuidunt. Aut enim circa diem statum, aut ante, vel postea tempestates fieri compertum est. Vnde præcedentes *προχρηματα*, nascentes pie solēni *ἰεροχρηματα* & subsequentes *μεταχρηματα*, græco vocabulo nūcupauerunt. Sed omnia enumerare nominatum aut ineprum videri, aut longum, cum auctores plurimi, nō solum mensium, sed etiam dierum rationem diligenter expresserint, trāsitusque siderum, quos planetas vocant, quum præscriptio cursu diei arbitrio creatoris suscipiant signa vel deserunt, frequenter assolent serena turbare? Interluniorum autem dies tempestatibus plenos, & nauigantibus quâm maximē metuendos, non solum peritiz ratio, sed etiam vulgi vsus intelligit.

De prognosticis quibus noscitur serenitas & turbatio aëris.

CAP. XLI.

MVLtis quoque signis & de tranquillo procellæ, & de tempestatibus serena produntur, quæ velut in speculo lunę orbis ostendit. Rubicundus enim color ventos, cæruleus in dicitur pluuias. Ex utroque commixtus, nimbos & furētes procellas. Lætus orbis ac lucidus serenitatem nauigiis repromittit, quam gestat in vultu: præcipuē si quarto ortu neque obrulis cornibus rutilat, neque infuso fuerit humore fuscata. Sol quoque exoriens vel diem cōdens, interest vtrum æqualibus gaudeat radiis, an obiecta nube varietur, vtrum solido splendore fulgidus, an ventis vrgentibus igneus, nēve pallidus vel pluuia sit impēdenti maculosus. Aëc verò & mare ipsū nubiuq; magnitudo vel species solicos instruit nautas. Aliquantum ab auiibus, aliquantum significantur à piscibus, quæ Vergilius in Georgicis diuino penē cōprehendit ingenio, & Varro in libris naualibus diligenter excoluit. Hæc gubernatores sese scire profitentur, sed eatenus quatenus eos imperitiz vsus instruit, non alior doctrina firmavit.

De astuaris, hoc est, de rheumate.

Cap. XLII.

ELementum pelagi tertia pars est mundi, quod præter ventorum statum suo quoque spiramine motuq; vegetatur. Nam certis horis, diebus pariter ac noctibus æstu quodâ (quod rheuma vocant) vltro citroque percutit, & more torrentium fluminū nunc exundat in terras, nūc refluxit in altitudinē suā. Hęc receptocētis meatus ambiguitas, cursum nauiu secūda adiuuat, retardat aduersæque dimicaturō magna sunt cautione vitāda. Neq; enim auxilio remorū theu-

Præch
masi.
Epiche
masi
Metache
masi

Interme
dior

Rheuma

matu

maius impetus vincitur, cui interdum cedit & ventus. Et quoniam in diuersis regionibus diuerso lunæ crescentis minuentisq; statu, certis horis ista variatur, ideo prælium nauale gesturus, consuetudinem pelagi vel loci, ante congressum debet agnoscere.

De locorum noticia siue remigibus. Cap. XLIII.

Nautarum gubernatorumq; solertia est, loca in quibus nauigatur, portusq; cognoscere, vt in festis prominentibus vel latentibus scopulis vadosa ac sicca vitentur. Tanto enim securitas maior est, quanto mare altius fuerit. In nauis diligentia, in gubernatoribus peritia, in remigibus virtus eligitur. Propterea quia naualis pugna scâ quillo committitur mari, liburnarumq; moles nõ vëtorũ flatibus, sed remorũ pulsũ aduersarios pcutit rostris, corũq; cursũ imperus vitat. In quo opere lacerti remigũ, & ars clauũ regẽtis magistrũ victoriã præstat.

De telis tormentisq; naualibus. Cap. XLIII.

Multa quidẽ armorum genera prælium terrestre desiderat, sed nauale certamen non solum plures armorum species, verum etiam machinas, et tormenta flagitat, tanquã in muris dimicetur & turribus. Quid enim crudelius congressione cauali, vbi & aquis homines perimuntur & flammis? Præcipua ergo esse debet tregminũ cura, vt cathap tacti vel loricati, galeati etiã & ocreis muniti sint milites. De ocreis que armorũ oemo potest equeri, qui stans pugnat in nauibus. Scuta quoq; validiora ppter ictus lapidũ, & aptiora sumuntur ppter falces, et harpagones aliãq; naualia genera telorũ. Sagittis, missilibus, fundis, fustibalis, plumbaris, onagris, balistis, scorpionibus, iacula inuicem dirignantur & saxa: & (quod est grauius) qui de virtute præsumunt, a motis liburnis iniectis pontibus in aduersariorum trãseunt naues, ibique gladiis manu ad manũ (vt dicitur) cominus dimicant. In maioribus etiã liburnis propugnacula turresque consistunt, vt tanquã de muro, ira de excelsioribus tabulatis facilius vulerent & perimant inimicos. Oleo incendiario, stuppa, sulphure, & bitumine obuolunt & ac dentes sagittarũ per balistas in hostiarũ nauũ alueos infiguntur, inũctisq; cera et pice & resina tabulae tot fomẽtis igniũ repẽte succendunt. Alii ferrũ interimuntur & saxo, alii ardere coguntur in fluctibus: in ter tãta tamẽ mortuum genera, qui acerrimus casus est, absumẽda piscibus insepulta sunt corpora.

Queniammodum nauali bello collocentur insidiaz. Cap. XLV.

Adinstat autem terrestris prælii superuehtus sunt ignorantibus nauis, vel circa opportunas insularum angustias collocantur insidiaz. Idẽ agit ut impetrati facilius deleantur, si longo remigio fatigati sunt hostium nauis, si venio urgentur aduerso, si pro rostris est rheuma, si nihil suspicantes dormiunt inimici, si statio quam tenent exitum non habet, si dimicandi optata venit occasio, fortunæ beneficiis iungendẽ suat manus, & ex opportunitate prælium conferendum. Quod si cautela hostium, cuitatis insidiaz, publico Marte confingat, tunc liburnarum instrudẽ suat acies, nõ directẽ vt in capõ, sed incuruẽ ad simi

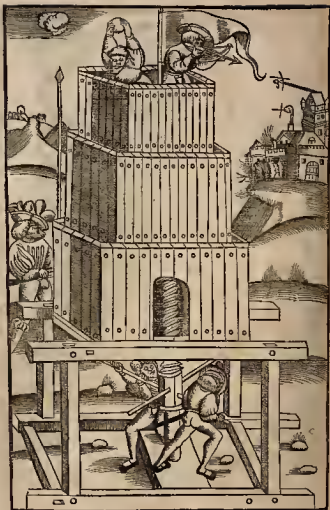
litudinem lunæ, ita vt productis cornibus acies media sinuetur: vt si aduersarii protumpe tentauerint, ipsa ordinatione circūdati deprimantur. In cornibus autem præcipuum robur & libostrarum collocetur & militum.

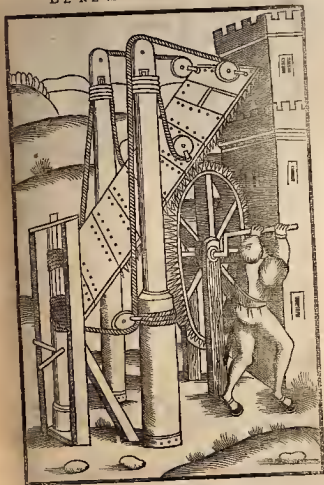
Quid fiat cum aperto Matre nauale committitur bellum. Cap. XLVI.

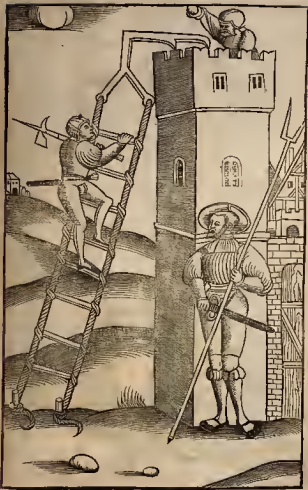
PRæterea uile est, vt alto et libero mari tua semper classis utatur, inimicorū verò semper pellatur ad littas: quia pugnandi impetum perdunt, qui detruduntur in terras. In huiusmodi certamine tria armorum genera solent ad victoriam plurimum prodesse, asseres, falces, bipennes. *Affer* dicitur cum trabs subtilis ac longa ad similitudinē antennæ pender in malo, utroque capite ferrato. Hūc sine à dextra siue à sinistra parte aduersariorū se iunxerint naues pro vice atietis vi impellūt, qui bellatores hostium siue nautas sine dubio prostermit ac perimit ipsamque nauē sæpius perforat. *Falx* autem dicitur acutissimum ferrū curuatum ad similitudinem falcis, quod contis longioribus inditum, collatorios funes, quibus antenna suspenditur, repente præcidit, collapsisq; velis libu tñā pigriorē & inutile reddit. *Bipennis* est securis habens ex vtraque parte latissimū & acutissimū ferrum. Per has in medio ardore pugnandi peritissimi nautæ vel milites cum minoribus scaphulis secretò incidūt funes, quibus aduersario eum ligata sunt gubernacula. Quo facto, statim capitur tanquàm inermis & debilis nauis. Quid enim saluis superest ei q̄ amiserit clauū? De lusoriis, queis in Danubio quotidianis venantur excubiis, reticēdum puto, quia artis amplius in his frequentior vsus inuenit, quàm vetus doctiora monstrauent.

N iii

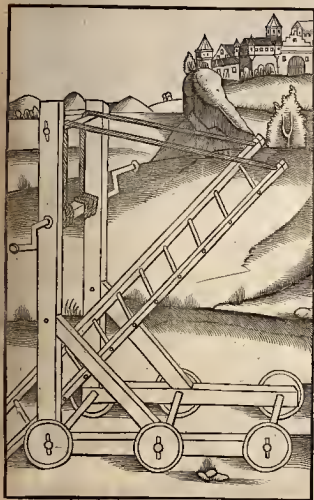

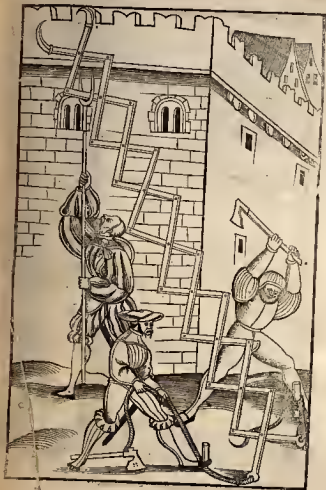

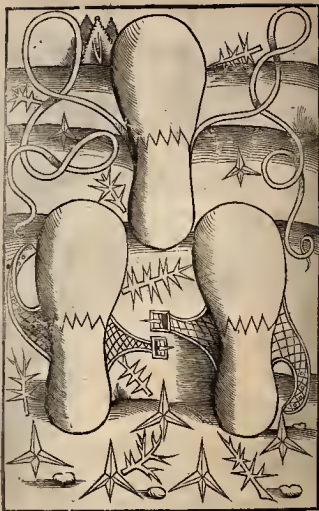

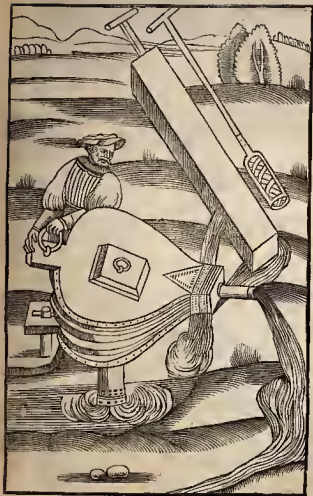

O III

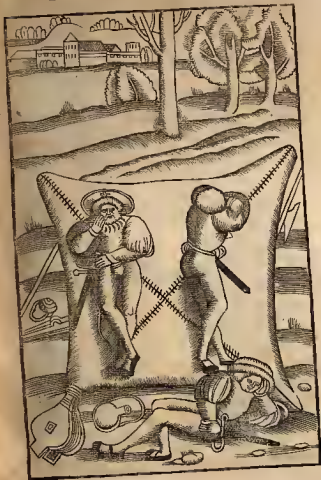

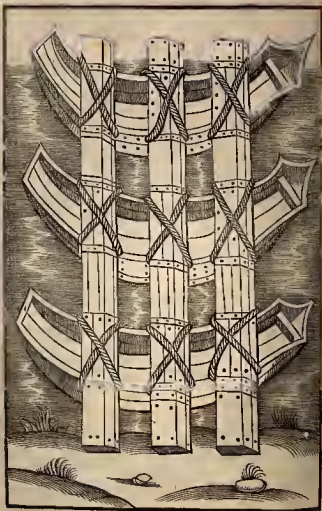

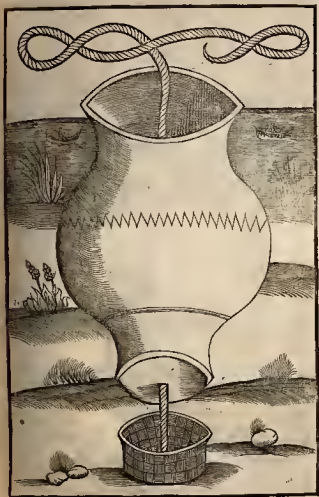

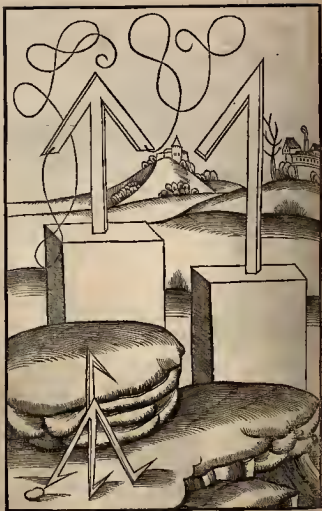

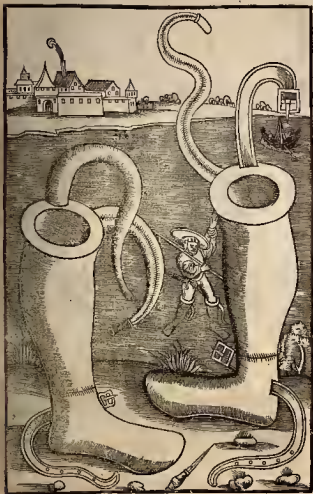

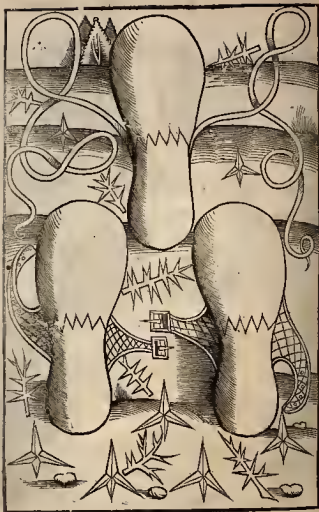

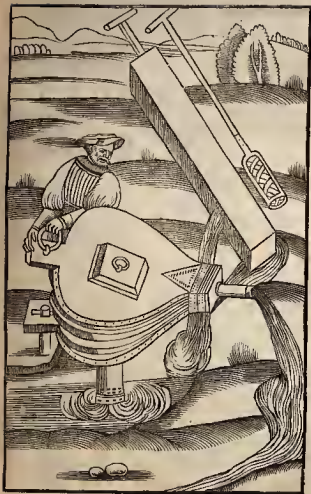

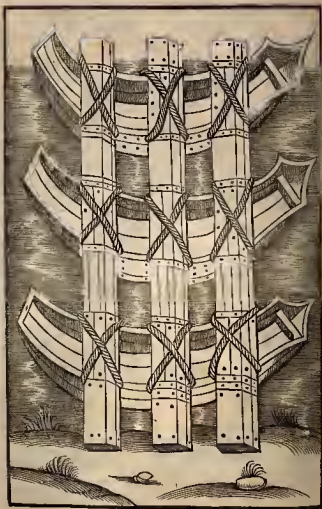

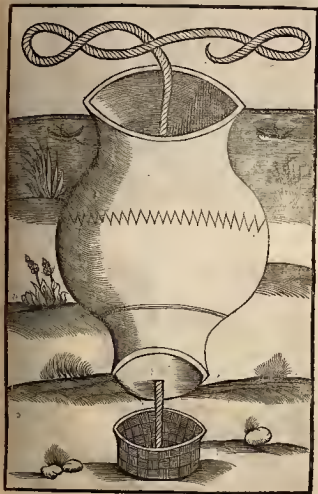

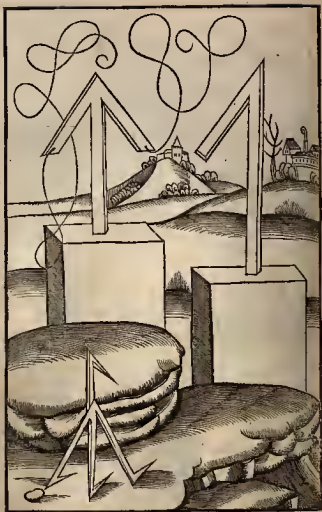

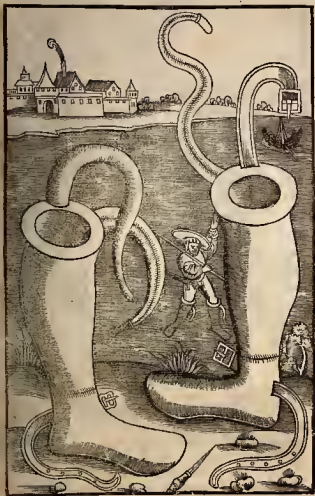

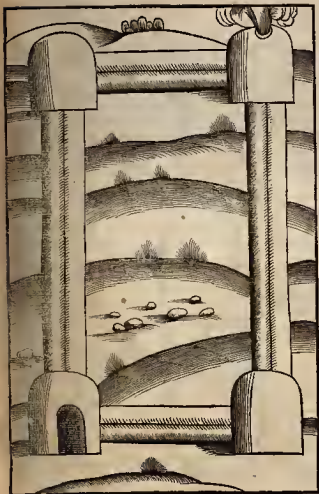

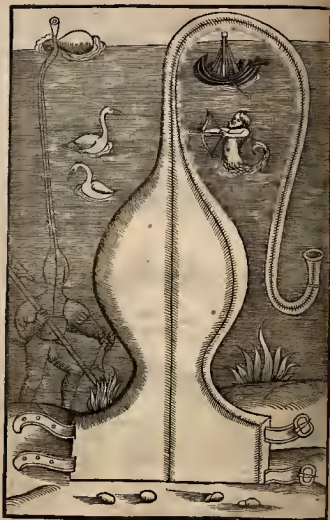

Q

VEGETIVS DE RE MILITARI.

233

SEXTI IULII FRON TINI VIRI CONSULARIS STRA

tegematicón Præfatio.

Vm ad astruendam rei militatis scientiam, vnus ex numero stu-
 dioforum eius accesserim, eius destinationi, quantum cura nobis-
 tra valuit, satisfecisse visus sum, deberi adhuc institueret arbi-
 tror operæ, vt solertia ductu facta, quæ à Grecis vna *στρατηγικῶν*
 appellatione comprehensa fuor, expeditis amplectar commen-
 tarius. Ita enim consilii quoque, & providentiæ exemplis suc-
 cincti duces erūt, vnde illis excogitandi gerendiq; similia facultas nutriatur. Præ-
 terea continget, ne de euentu repidet inuentionis suæ, qui probatis eam expe-
 rimentis comparabit. Illud neq; ignoro, neq; inficio, etiam rerum gestarum scri-
 ptores indagioe operis sui, haec quoq; partem esse cōplexos: & ab autoribus ex-
 emplorū, qui e quid insigne aliquo modo fuit traditū; sed (vt opinor) occupa-
 tus velocitate consuli debet: loogum est enim siogula & sparsa per immentum
 corpus historiāru prosequi: & hi q; notabilia excerpterūt, ipso velut aceruo re-
 rum, confuderunt legentem. Nostra sedulitas impendet operam, vt quemadmo-
 dum res poscet, ipsum quod exigitur, quasi ad interrogatum exhibeat: circū-
 spectis eorum generibus, præparavi oportuna exemplorum veluti consilia. Quo
 magis autem discretæ, ad rerum varietatē apte collocantur, io tres libros ea
 diducimus. In primo erunt exempla, quæ competant prælio oondum commisso
 In secundo, quæ ad prælium, & coofectam pacationem pertineant. Tertius,
 inferendæ soluendæq; obsidionis habebit *στρατηγικῶν*, quibus deinceps generi-
 bus suas species attribui. Huic labori non iniuste veniam paciscar, ne me pro in-
 curioso reprehendat, qui præteritum aliquod à nobis repererit exemplū. Quis
 enim ad percosenda omnia monumenta, quæ vtraq; lingua tradita sunt, suffi-
 ciat? vnde multa transire mihi ipse permisi, quod me non sine causa fecisse sciēt
 qui aliorum libros eadem promittentium legerint. Verū facile erit sub vna-
 quaq; specie suggerere. Nam cū hoc opus, sicut cætera, vsus potius aliorum,
 q̄ træ cōmendationis causa aggressus sim, adiuuari me ab his, q; aliqd illi astru-
 ent, non argui credam. Si qui erunt quibus volumina hæc cordi sint, memine-
 rint, vt parent gratiam *στρατηγικῶν* & *στρατηγικῶν*, per quam possimus simi-
 lem naturam discroere. Nam tum omnia, quæ à duce providē, vt liler, constā-
 ter, magis sic fuor *στρατηγικῶν* habebuntur, si in specie eorum sunt *στρατηγικῶν*
 τῶν. Eorum propriis vis in arte solertiæq; posita proficiū, tam vbi cauendus, quā
 vbi opprimendus hostis sit. Quæ in re, cū verborum quoq; illustris extiterit
 effectus, vt factorum ita dictorum exempla posuimus.

*Trism lib
broran de
nific.*

*id est, gēla
feu castia
lia milia
terra.*

Finis præfationis.

Q ii

ducem in his quae ante praelium gerenda sunt.

De occultandis consilijs

Cap.

I.

Marcus Porcius Cato, de uictis à se Hispaniae ciuitates existimabat in tempore rebellaturas, fiducia murorum: scripsit itaque singulis, ut dicerent munimenta, minatus bellum, nisi confestum obtemperassent: epistolasque uniuersis ciuitatibus eodem die reddi iussit: unaqueque urbi uisibi sibi credidit imperarum. Contumaces conspiratio potuit facere, si omnibus idem denunciari notum fuisset.

Hamilcar dux Paenorum, ut in Siciliam inopinatus appelleret classē, non pronunciauit quod proficisceretur, sed tabellas, in quibus scriptum erat, quam partem peti uellet, uniuersis gubernatoribus dedit signatas, praecipitque ne quis legeret, nisi ui tempestatis à cursu praetoriae nauis abductus esset.

C. Laelius ad Syphacem profectus legatus, quosdam ex tribunis & centurionibus, per speciem seruitutis ac ministerii exploratores secū duxit, ex quibus, L. Statorinum, quia sapius in eisdem castris fuerat, quidā ex hostibus uidebantur agnoscere, occultandae conditionis eius causa, baculo ut seruum castigauit.

Tarquinius Superbus pater principes Gabiorum interficiendos arbitratus quia hoc nemini uolebat innotescere commissum, nihil nūcio respondit, qui ad eum à consilio erat missus: tamē uirga, eminentia papauerū capita, cum fortē in horto ambularet, decussit. Nūcius sine responsione reuersus, renūciauit adoleſcenti Tarquinio, quod agere patre uidisset: ille intellexit idē esse eminentibus faciendū.

C. Caesar qui suspectam habebat Aegyptiorum fidem, per speciem securitatis, inspectione urbis, atque operū, ac simul licentioribus conuiuijs deditus, uideri uoluit captū sese gratia locorū, & ad mores Alexandrinis uitāque deficere, atque inter eam dissimulationem praeparatis subsidijs, occupauit Aegyptum.

Tyriestem. Ventidius Parthico bello aduersus Pachorum regem, non ignarus Pharnum quēdam, natione Cyrestem, ex his qui socii uidebantur, omnia quae apud ipsos agebantur, nunciare Parthis, perfidijs barbari ad utilitates suas conuertit. Nam quae maximē fieri cupiebat, ea uereri se ne accideret: quae timebat, ea ut euenirent optare se simulabar. Sollicitus itaque, ne Parthi ante transirent Euphratē, quam sibi superuenirent legiones, quas in Capadocia trans Taurum habebat, studiose cum proditore egit, ut solenni perfidia Parthis suaderet, per Zeugma traicerent exercitum, quā & breuissimum iter est, & omisso alio Euphrates deturrit. Nam si illac uenirent, asseuerabat se oportunitate collium usurum, ad eludendos sagittarios. Omnia autem uereri, si se in patentes caecos proiectissent. Iuducti hac affirmatione barbari, inferiore itinere, per circuitum adduxerunt exercitum: dumque fusiores ripas, & ob hoc operosiores pontes iungunt, instrumentaque moluntur, xl amplius dies impenderunt: quo spacio Ventidius ad contrahenda usus est copias: eisque triduo antequam Parthus adueniret receptis, acie commissa uicit Parthos, & interfecit.

Mithridates circumuallante Pompeio, fugam in praximam diem molitus, buius

huius consilii obscurandi causa, latius & usq; ad applicitas hosti valles, pabulatus, colloquia quoq; cum pluribus, auertendæ suspitionis causa, in posterum constituit. Ignis etiam frequentiores per tota castra fieri iussit. Secunda deinde vigilia præter ipsa castra hostium, agmen eduxit.

Imperator Cæsar Domitianus Aug. Germanicus, cum Germanos, qui in armis erant, vellet opprimere, nec ignoraret maiore bellum molitione intritus, si aduentum tanti ducis præsensissent, profectioem suam censu obtexuit Galliarum. Sub quibus inopinato bello affusus, cõrussa immanium ferocia nationum, prouinciis consuluit.

Cl. Nero, cum cuperet Hasdrubalem, copiarum eius antequam Hannibali fra tri iungerentur occidere, iocitricõq; festinaret, se L. Iunio Salinatori collegæ suo, cui bellum mandatum fuerat (parum fidens viribus, quæ sub ipso erant) adiungere, neque tamen discessum suum ab Hannibale, cui oppositus erat, sentiri vellet, X milia fortissimorum militum delegit, præceptisq; legatis quos relinquebat, ut eadem stationes & vigilias æque agerentur, totidem ignes arderent, eademque facies castrorum seruaretur, ne quid Hannibal suspicatus, auderet aduersus paucitatem relictorum. Cum deinde in Umbria, occultatis itinerebus, collegæ se iunxisset, vetuit castra ampliari, ne quod signum aduentus sui daret. Pæno, detrectaturo pugna, si consulum iunctas vires intellexisset. Igitur inscium duplicatis aggressus copiis superauit, & velocius omni nuncio, rediit ad Hannibalem. Ita ex duobus callidissimis ducibus Pænorum, eodẽ consilio alterum celauit, alterum oppressit.

Themistocles Athenarum dux exhortans suos ad suscitandos festinanter muros, quos iussu Lacedæmoniorum deiecerant, legatis Lacedæmone missis, qui interpellarent, respondit venturum se ad diluendam hanc existimationem, & peruenit Lacedæmonem: ibi simulato morbo aliquantum temporis extraxit, & postquam intellexit suspectam esse tergiversationem suam, contendit falsum ad eos rumorem & rogauit, ut mitteret aliquos ex principibus, quibus crederent de munitione Athenarum. Suis deinde clam scripsit, ut eos qui venissent retinerent, donec relictis operibus, confiterentur Lacedæmonis, munitas esse Athenas, nec aliter principes eorum redire posse, quam ipse emissus foret quod facile præstiterunt Lacedæmonti, ne vnus interitum multorum morte pefaret.

L. Furius exercitu producto in locum iniquum, cum constitisset occultare solitudinem suam, ne reliqui trepidarent, paulatim se inflectens, tanquam circumcivit maiore hostem aggressurus, conuerso agmine, ignarum rei quæ agebatur exercitum, in columnem reduxit.

Metellus Pius, in Hispania interrogatus, quid postera die facturus esset, Tunicam meam si id eloqui possẽm (inquit) comburerem.

M. Licinius Crassus, percontanti quo tempore castra moturus esset, respondit, *nerri se ne tuba id audiet.*
† Veteris ne tubam non exaudias!

De explorandis consiliis hostium.

Cap. II.

Scipio Africanus, capta occasione mittendæ ad Syphacem legationis, cum Lælio seruatorum habitu tribunos & centuriones electissimos ire iussit quibus curæ esset perspicere regis vires, ut liberius castrorum positionem

Quis scrutar.

serutarentur, equum de industria dimissum, tanquam fugientem persectati, maximam partem monumentorum circueuerot: quæ cum nunciaissent, iocendio confectum est bellum.

Q. Fabius Maximus bello Hetrusco, cum adhuc in cognita foret Romaois ducibus sagaciores explorandi via, fratrem Fabium Carionem, peritum linguæ Hetruscæ, iussit Hetrusco habitu penetrare Ciminiam syluam, antè militi nostro intentatam: quod is ad eo prudenter atq; industriè fecit, ut transgressus syluam, Umbros Camertes cum animaduertisset non alienos nomini Romano, ad societatem compulerit.

Carthaginenses cum animaduertissent Alexandri ita magnas opes, ut Aphricæ quoq; immineret, unum ex ciuibus virum actem, nomine Hamilcarem Rhodinum, iussit simulato exilio ire ad regem, omniq; studio in amicitiam eius peruenire, qua is potius, consilia eius nota ciuibus suis faciebat.

Iidem Carthagienses miserunt, qui per speciem legatorum longo tempore Romæ morarentur, exciperentq; consilia nostrorum.

M. Cato in Hispania, quia ad hostium consilia alia via peruenire non poterat, iussit trecentos milites simul imperum facere in stationem hostium, captumq; unum ex his in castra perferre inolumè: toerus ille, omnia suorum arcana confessus est.

C. Manius consul bello Cymbrito & Teutonico, ad excurtiendam Gallorum & Lygum fidem, literas eis misit, quatum pæcipior præcipiebat, et interiores quæ præsignatæ erant, ante tempus certum aperirentur, easdem postea ante præstitutum diem repetiit, & quia resignatas repererat, intellexit hostium agitari.

Est etiam aliud explorandi genus, quo ipsi duces nullo extrinsecus adiutorio, per se prouident. Sicut Aemilius Paulus consul, bello Hetrusco apud oppidum Colooiam dimissurus exercitum in plouiciè, contemplatus procul auium multitudinè, citatiore volatu è sylua consurrexisse, intellexit illic aliquid insidiarum latere, quod & turbatae aues, & simul plures euolauerat. Præmissis igitur exploratoribus, comperit X milia Boiorum, excipiendo ibi Romanorum sagmina imminere: eaque, alio quam expectabatur latere missis legioibus, circumfudit.

Similitè Thyamenes Horestis filius, cum audisset iugum ab hostibus natura munitum teneri, præmissis sciscitaturos quid rei foret, ac referentibus eis non esse verum quod opinaretur, ingressus iter, ut vidit ex suspecto iugo magnam vim auium simul euolasse, neq; omnino residere, arbitratus est latere illic agmen hostium: itaq; circumducto exercitu elusit insidiatores.

Hastdrubal frater Asoibalis, tunc Liuii & Nerois exercitum (quanquam hoc illi non duplicatis castis dissimulareot) intellexit, quod ab itinere stitiosiores notabat equos, & coloratiora hominum, ut ex via, corpora.

De custodiendo statu belli.

Cap. III.

Alexander Macedo cum haberet vehementem exercitum, semper eum statum belli elegit ut acie confingeret.

C. Cæsar bello ciuili cum exercitum veterum haberet, hostium autem tyrannem esse sciret, acie semper decertare studuit.

Fab.

figurate

sagmina in
itinerè

Fab. Maximus aduersus Annibalem, successibus præriorum insolentem, recedere ab ancipiti discrimine, & tueri tantummodo Italiam constituit, Cōstatōrisq̄ nomen, & per hoc summi ducis meruit.

Byzantiū aduersus Philippū omne præiudicij discrimen vitætes, omiſſa etiam finium tutela, intra munitiones oppidi se receperunt: assēcutiq̄ sunt, vt Philippus obsidionalis moræ impatiens recederet.

Hædrubal Gisgonis filius, secundo Punico bello in Hispaniam ductum exercitum (cū P. Scipio instaret) per vrbes diuisit: itaq̄ factum est, vt Scipio, ne oppugnatione plurium oppidorum distringeretur, in hyberna suos reduceret.

I hemistocles aduente Xerxe (quia neq̄ prælio pedestri, neq̄ finium tutela, neque obsidioni credebat, sufficere Athenienses) autofuit eis liberos & cō- ^{insidias} iuges Trozena, & in alias vrbes emittendi, relictoq̄ oppido, statum belli ad nauale prælium transferendi. Idem fecit in eadem ciuitate Pericles aduersum Lacedæmonios.

Scipio manente in Italia Hannibale, transmissio in Africam exercitu, necessitatem Carthaginēsisbus imposuit reuocādi Hannibalem: sicq̄ à domesticis finibus hostile transfudit bellum.

Athenienses cū Deceleam castellum ipsorum Lacedæmonii cōmunissent, & frequentius vexarentur, classem, quæ Peloponnesum infestaret miserunt: consēcutiq̄ sunt, vt exercitus Lacedæmoniorum, qui Deceleæ erat, reuocaretur.

Imperator Cæsar Comitiānus Augustus, cū Germani more suo è salubris & obscuris latebris subinde in pugnant nos, tutūq̄ ingressum in profunda sylvarum haberent, militibus per centum viginti milia passuum actis, non mutauit tantum statum belli, sed & subdidit ditioni suæ hostes, quorum refugia nudauerat.

De transducendo exercitu per loca hosti infesta Cap. III.

A Emilius Paulus Cos. cū in Lucanos iuxta litrus angusto itinere exercitum duceret, & Tarentini ei classe insidiati, agmen eius scorpionibus aggressi essent, scapriuis latea euntium prætexuit, quorum respectu hostes inhi- ^{optatus} _{lateri} buere tela

Ageſilaus Lacedæmonius, cū præda onustus ex Phrigia rediret, insequerentq̄ hostes, & ad locorum opportunitatem lacerarent agmē eius, ordinem cap. uorum ab utroq̄ latere exercitus sui applicuit: quibus dū parçitur ab hoste, spaciū traſeundi habuerunt Lacedæmonii. Idem, tenentibus angustias Thebanis, per quas tranſire habebat, flexit iter quasi Thebas contendere: exterritis Thebanis digressisq̄ ad tutanda mœnia, repetitum iter quod destinauerat emensus est, nullo obſtente.

Nicolstratus dux Actolorum aduersus Epicotas, cū ei aditus in fines eorum angusti fierent, per alterum locum irrupturum se ostendens omni illa ad prohibendum occurrente Epicotarū multitudine, reliquit suos paucos, qui speciem emanentis exercitus præberent, & ipse cum cæceta manu, qua non expectaba- ^{editur} tur prædicus intrauit.

Autophtauda

*Autophras-
tes.*

Autophrasdates Perſes, cum in Piſidiâ exercitû duceret, & anguſtias quaſdam Piſidæ occuparent, ſumulata vexatione traiciendi, inſtituit reducere: quod eum Piſidæ credidiſſent, ille nocte validiſſimam manum ad eundem locum occupandum præmiſit, ac poſtero die totum traiecit exercitum.

Philippus Macedonum rex Græciam petens, eum Thermopylas occupatas audivit, & ad eum legati Aetolorû veniſſerunt acturi de pace, retētis eis, ipſe magnis itineribus ad anguſtias pertendit, ſecuriſq; cuſtodibus, & legatorû reditus expectantibus inopinatus Thermopylas traiecit.

Iphicrates dux Athenienſium, aduerſus Anaxibijû Lacedæmonium in Helſponto circa Abydon, cum trãſducendum exercitû haberet per loca quaſta tionibus hoſtium tenebantur, alterum autem latus eius tranſitus abſeſſi montes premerent, alterum mare ablueret, aliquamdiu motatus, cum incediſſet frigidior ſolito dies, & ob hoc nemini ſuſpectus, delegit firmiſſimos quoſq; quibus otio ac mero calefactis, præcepit ut ipſam oram maris legerent, abruptiora tranarent: atq; ita cuſtodes anguſtiarum inopinatus oppreſſit à tergo.

Cn. Pompeius cum flumen tranſire propter oppoſitum exercitum hoſtium non poſſet, aſſidue producere & reducere in caſtra inſtituit: deinde in eandem perſuaſionem hoſte perducto, ne vllam viam ad progreſſum Romanorum time ret, repente impetu facto tranſitum rapuit.

offecutus Alexander Macedo, prohibente rege Indotum Poro traici exercitum per flumen Hydaspem, aduerſus aquã aſſidue procurrare iuſſit ſuos: & vbi eo more exercitacioniſtaſſuetus eſt (quia Porus aduerſa ripa eaueret) per ſuperiorem partem ſubitò tranſmiſit exercitum. Idemq; Indi fluminis traiectu prohibitus ab hoſte, diuerſis locis in flumine equites inſtituit immittere, & tranſitum minari: uſq; expectatione barbaros troeret inentos, in ſulam paulo remotiorem, primum exiguo, deinde maiore præſidio occupauit, atq; inde in vltioriẽ ripam trãſmiſit. Ad quam manum opprimendam, cum vniuerſi ſe hoſtes effudiſſent, ipſe libeto vado tranſgreſſus, omnes copias coniunxit.

Xenophon, vltioriẽ ripam Armeniis tenentibus, duos iuſſit quæri aditus: & eum à citeriote repulſus eſſet, tranſiit ad ſuperiorem. Inde quoq; prohibitus hoſtium, occuſu repetiit vadũ inferiori, iuſſa ibidem militum parte ſubſiſtere, ex qua eum Armenii ad inferioris vadi tutelã rediſſent, per ſuperius tranſgredere tur: armenii credentes decuſuros omnes, decepti ſunt à remanentibus. Hi cum reſiſtentiæ nullo vadũ ſuperaſſent, tranſeuntiu ſuorum fuere ppugnatores.

P. Claudius Coſ. primo bello Punico, cum à Rhegio Meſſanam traicere militem nequiret, cuſtodiẽtibus fretum Pœnis, ſparſit rumorẽ, quaſi bellũ iniuſſu populi incepuẽ gerere nõ poſſet, claſſemq; Italiã verſus ſe agere ſimulauit: digreſſus deinde Pœnis, q̄ p̄fectioni eius habuerãt fidẽ, citũ actas naues appulit Sicilię

Lacedæmoniorum duces cum Siræ uſas nauigare deſtinãſſent, & Pœnoũ diſpoſitam penitus claſſem timerent, X punicas naues, quas captiuas habebant, veluti victrices, primas iuſſerunt agi, à latere iũctis ac puppe religatis aliis, qua ſpecie deceptis Pœnis, tranſierunt.

Philippus cum anguſtias maris, quę Cyanæ appellãtur, trãſnauigare p̄pter Athenienſium

Atheniensem classem, quæ opportunitatem loci custodiebat, non posset, scripsit Antipatro Thraciam rebellari præfidiis, quæ ibi reliquerat, interceptis, ut sequeretur omnis omnibus, quæ epistolæ ut intercepterentur ab hoste, curavit. Athenienses arcana Macedonum excepisse visi, classem abduxerunt: Philippus in Iolo prohibete angustias freti liberauit. Idem quia Cherronesum, quæ iuris Atheniensium erat, occupare prohiberetur, reuocatis transitum obo Byzantiis tantum, sed Rhodiorum quoque & Cbiorum nauibus, conciliauit animos eorum reddendo naues quas ceperat, quasi sequestres futuros ordinandæ pacis interfectosque Byzantios, qui causa belli erant: tractaque per magnum tempus postulatione, cum de industria subinde aliquid in conditionibus retexeret, classem per id tempus præparauit: eaque in aogulias freti imparato hoste subito euasit.

Chaberis Atheoensis, cum ad ire portum Samiorum obstante nauali hostium præsidio non posset, paucas è suis nauibus præter portum missas, iussit transire, arbitratum qui in statione erant, persecutores: hisque per hoc consilium euocatis, onulo obstante portum cum reliqua adeptus est classe.

De euadendo ex locis difficillimis.

Cap. V.

Q . Sertorius in Hispania, cum à tergo instante hoste flumen transire haberet, vallum in ripa eius in modum cauæ lunæ duxit, & operatum materis incendit, atque ita exclusis hostibus fluium liberè transgressus est.

Similiter Pelopidas Thebanus, bello Theſſalico transitum quaesuit: namque castris amplioſorem locum supra ripam complexus, vallum ceruolis & alio materis genere coſtructum incedit: dumque ignibus submoueretur hostes, ipse fluium superauit.

Q . Lucatius Catulus, cum à Cymbris pulsus unam spem salutis haberet, si flumen liberaſſet, cuius ripam hostes tenebant: in proximo monte copias ostendit, quoquam ibi castra positurae præcepit suis ne facinas solueret, aut onera depoceret, ne quis ab ordinibus aut signis discederet: & quo magis persuasionem hostium confirmaret, pauca tabernacula in coſpectu erigi iussit, ignesque fieri, & quosdam vallum ſtruere, quosdam in ligna onem, ut conſpicerentur exire: quod Cymberi verè agi exiſtimantes, & ipsi castris delegerunt locum: diſperſique in proximos agros ad comparanda ea quæ neceſſaria ſunt maſſuris, occasione, dederunt Catulo non ſolum flumem transire, ſed etiam castra eorum inſeltadi.

Cæſus cum Halim vado transire non posset, neque nauium aut pontis faciendi copiam haberet, fossa ſuperiori parte poſit castra deducta, alueum fluminis à tergo exercitus ſui reddidit.

Cn. Pompeius, Brundisii, cum excedere Italia & transſerre bellum propoſuiſſet, instante à tergo Cæſare, conſenſurus classem, quasdam obſtruxit vias, alias patiensibus interſepſit, alias intercidit fossis, easque ſudibus etælis præcluſas operuit cratibus, humo aggesta, quosdam aditus qui ad portum ſerebant trabibus tranſmiſſis, & in denſum ordioem ſtructis, ingenti mole tutatus. Quibus peperatis, ad ſpeciem retinendæ urbis raros pro moribus ſagittarios reliquit, cæteras copias ſiue tumultu ad naues reduxit: nauiganrem eum mox ſagittati quoque per itinera nota digreſſi paruis nauigijs conſecuti ſunt.

Cn. Duillius conſ. in portu Syracuſano, quæ temerè intrauerat, obiecta ad ingreſſum

pservunt. Hic cum dimissum exercitum in eam vallem videret, cuius latera omnia superiora hostis insederat, depoposcit & accepit trecentos milites, quos adhortatus ut virtute sua exercitum servarent, in mediam vallē decurrit, & ad opprimendos eos undique descendit hostis, longiorq; & aspero praelio retentus, occasione consuli ad extrahendum exercitum dedit.

L. Minutius solus in Lyguria dimissio in angustias exercitu, cum iam omnibus obversaretur Cauding cladis exemplum, Numidas auxiliares, tam propter ipsorum quam propter equorum deformitatem despiciendos, iussit ad equitare faucibus quae tenebantur. Primò intenti hostes ne laescerentur, stationem obiecerunt: de industria Numidæ ad augendum sui contemptum, labi equis, & per ludibrium spectaculo esse affectaverunt, ad novitatem rei laxatis ordinibus, Barbari in spectaculum vsque resoluti sunt. Quod ubi animadvertent Numidæ, paulatim succedentes, additis calcibus per intermissas hostium stationes eruperunt: qui deinde cum proximos irruerent agros, necesse Lyguribus fuit avocari ad defendenda sua, in insulasque Romanos emittere.

L. Sylla bello sociali apud Eferniam inter angustias deprehensus, ad exercitum hostium, cui Duilius praerat, colloquio petito, de conditionibus pacis agirabat sine effectu: hostem tamen propter inducias negligentia resolutum animadvertens, nocte profectus, relicto buccinatore, qui vigiliis ad fidem remanentium divideret, & quarta vigilia commissa, eum sequeretur, iucolumes suos cum omnibus impedimentis tormentisque in tuta perduxit.

Idem adversus Archelaum praefectum Mithridatis in Capadocia, iniquitate locorum & multitudine hostium praesus, fecit pacis mentionem: interpositoque tempore etiam induciarum, & per hanc avocata intentione, adversarium evasit.

Hasdrubal frater Annibalis, cum saltum evadere non posset, faucibus eius obsessis, egit cum C. Nerone, receptoque dimissum se Hispania excessurum: cauil larus deinde conditionibus, dies aliquot extraxit, quibus omnibus, non emisit per angustos tramites, & ob id neglectos dimittere per partes exercitum: ipse deinde cum reliquis expeditis facile effugit.

Spartacus fossam, qua erat à M. Crasso circumdatus, caesis captivorum pecorumque coeporibus non solum replevit, & supergressus est. Idem cum in T. Lesbio obsessus, ea parte qua mons aspernimus erat, ideoque custoditus, ex vimine sylvestris arthenas conseruit, quibus demissus non solum evasit, verum etiam ex alio latere ^{Verisimile} ^{Gledium} iugladio ita terruit, ut aliquot cohortes, gladiatoribus quaruor & septuaginta cesserint. Idem cum à L. Varino Proculo praclusus esset, palis per modica in te ualla fixis ante portam, crecta cadauera, adornata veste atque armis, alligavit, ut procul intuentibus stationis species esset, ignibus per tota castra factis, imagine vana deluso hoste, copias silentio noctis eduxit.

Brasidas rex Lacedaemoniorum, circa Amphipolim ab Atheniensium multitudine numero impar deprehensus, claudendum se praestitit, ut per longum coenae ambitum extenuaret hostilem frequentiam, quae rarissimi obstabant, erupit.

Iohicrates in Thracia cum depresso loco castra posuisset, explorasset autem ab hoste proximum teneri collē, ex quo vix ad opprimendum ipsos descensus erat, nocte

noctis paucis intra castra relicta, imperavit ut multos ignes faceret, eductoq; exercitu & disposito circa latea praedicta via, passus est transire Barbaros: horumq; iniquitate, in qua ipse fuerat, in illos conversa, parte exercitus terga eorum cecidit, parte castra fecit.

Darius Darius, ut falleret Scythas discessu, canes atq; asinos in castris reliquit, quos cum lateantes rudentesque hostis audiret, remanere Darcum credidit.

Eundem errorem obiecturi nostris Lygutes, per diversa loca bubalos laqueis ad arbores alligauerunt, qui deducti frequentiori mugiro speciem remanentium praebant hostium.

certis Hanno ab hostibus clausus, locam irruptioni maxime aptam, aggressis leuibus materis incendit, tamen hoste ad ceteros exitus custodiendos auocato, milites per ipsam flammam eduxit: admonito ora scutis, crura veste contingere.

certis Annibal, ut iniquitatem locorum, & inopiam instante Fabio maximo effugeret, noctu boues, quibus ad cornua fasciculos alligauerat, sarmenrorum subiecto igne, dimisit, cumq; ipso motu adolecete flamma turbaretur pectus, magna discursatione montes, in quos actum erat collustravit: Romani qui ad speculandum concurrerant, primo prodigium opinati sunt, deinde cum tunc Fabio renunciassent, ille de insidiarum metu suos castris continuit, Barbari obistente nullo profecti sunt.

De insidiis in itinere factis.

Cap. VI.

ultima Fulvius Nobilior, cum ex Samnio in Lucanos exercitum educeret, & cognouisset a perfugis, hostes nouissimum agmen eius aggressuros, fortissimam legionem primo ire, ultimo sequi iussit impedimenta, ita factum pro occasione amplexi hostes, diripere sarcinas coepit. Fulvius legionis de qua supra dictum est, quinque cohortes in dextram partem via direxit, quinq; ad sinistram, atque ita praeudationi intentos hostes, explicatu per utraque latera milite, clausit, ereditque. Idem hostibus tergum eius in itinere prementibus, dum flumine interueniente, non ita magno ut transitum prohiberet, moraretur tamen rapiditate, alteram legionem in occulto citra flumen collocavit, ut hostes paucitate contempta audacius sequerentur: quod ubi factum est, legio que ob hoc disposita erat, ex insidiis hostem aggressa vastavit.

sufferre Sphicrates in Thraciam cum propter conditionem locorum, longum agmen deduceret, & nunciatum ei esset hostes summum id aggressuros, cohortes in utraque latera secedere, & consistere iussit, ceteros fugere & iter mature. Transiente autem toto agmine, lectissimos quosque retinuit, & ita passim circa praedam occupatos hostes, iam etiam fatigatos, ipse requietis & ordinatis suis aggressus fudit, exiitq; praeda.

Latina Boii in sylua Latina, qua transiturus erat noster exercitus, succiderunt arbores, ita ut ex parte exigua sustentate starent, donec impellerentur, delituerunt deinde ad extremas ipsi, ubi, ingresso sylvam hoste, proximas vltiores impulerunt, eo modo propagata pariter supra Romanos ruina, magnam manum eliserunt.

Quemad

Quemadmodum ea quibus deficiunt, videatur non deesse,
aut vsus eorum expleatur. Cap. VII

L. Cæcilius Metellus, quia vsus nauium, quibus elephantes transportari defi-
ciebant, vinxit dolia, constravitq; tabulamentis, ac super ea positos, per Si-
culum fretum transmisit.

Annibal eum ad præalti fluminis irasum elephantes non posset pellere,
neq; nauium aut materiarum, quibus rates continerentur, copiam habere, ius ^{confirma-}
sit ferocissimum elephantum sub aure vulnerari, & cum qui vulnerasset, trans- ^{viator}
naso statim flumine procurrere: elephātus exasperatus ad persequendum dolo-
ris sui autorem, tranauit amnem, & reliquis idem audendi dedit exemplum.

Carthaginiensiu duces instructuri classē, quia spatio deficiebant, crinibus iō
sarū mulierū ad funes efficiēdos vsi sunt. Idem Massilienses & Rodii fecerūt.

M. Antonius à Mutina profugus, cortices pro seuis militibus suis dedit.

Spartaco copiasq; eius, scuta ex vimine fuerunt, quæ coris tegebantur.

Nō alienus (vt arbitror) hic locus est referēdi factū Alexandri Macedonis illud
nobile, qui per deserta Africę itinera, grauissima sibi cum exercitu affectus, ob-
laram sibi à milite in galea aquam spectantibus vniuersis effudit, vtilior exem-
plo temperantiz, quàm si communicare spotuisset.

De distinguendis hostibus.

Cap. VIII.

Coriolanus cōm ignominiam damnationis suæ bello vlisceretur, popula-
tionem patriciorum agrorum in hūbit, deustis vastatisq; plebeiōrum vt
disenediam mouerēt, quæ consensu Romano eum distringeretur.

Annibal Fabium, cui neq; virtute neq; artibus bellandi par erat, vt infamia
distringeret, agris eius abstulit, ceteros populatus. Contra ille, ne suspecta ci-
nibus fides esset, magnitudine animi effecit publicatis possessionibus suis.

Fab. Maximus quintō Col. cum Gallorum, Umbro eum, Etruscorum, Sam-
nitiumq; aduersus P. R. exercitus coissent, contra quos & ipse trans Apenninū
montem castra communiebat, scipius Fuluius & Posthumio, qui in præsidio vrbi
erant, copias ad T. Sittium mouerent: quibus affectis ad sua defendenda Etrusci, ^{Semitici}
Umbriq; descenderunt relictos Samnites Gallosq; Fabius & collega Decius ag-
gressi vicerunt.

M. Curtius aduersus Sabinos, qui ingēni exercitu conscripto, relictis finibus
suis, nostros occupauerant, oculis itinibus manū misit, quæ desolatos agros
eorum vicosq; per diuersa incendit. Sabini ad arcendam domesticam vastita-
tem recesserunt, Curio conigit & vacuos infestare hostium fines, & exercitum
sine prælio auertere, sparsumq; eadere.

T. Didius pauciani suorum diffidēs, cū in aduentum earū legionū, quas
expectabat, trahere bellum & occurrere eis hostē cōperisset, cōcione aduocata
apari iussit milites ad pugnam, ac de industria negligētius custodiri capriuos:
ex quibus pauci qui profugere, nūciaverūt suis pugā imminere. At illi, ne su- ^{suspensali.}
spicione prælii deducerent vires, omiserunt occurrere eis quibus insidiabantur: ^{one prælii}
legiones tutissimē, nullo excipiente, ad Didium peruenierunt.

Bello Pnnico quædā ciuitates, quæ à Romanis deficere ad Pænos destinaue-
rant,

R ranc,

rant, cum obfides dediffent, quos recipere antequam defciferent ftudebant, fimulauerunt feditionem inter finitimos ortam, quam Romanorum legati diti-
mere deberent, miffosq; eos velut contraria pignora retinuerunt, nec ante red-
diderunt quam ipfi recuperarent fuos.

miſſi a ſen-

Legati Romanorum cum miſiffent ad Antiochum regem, qui ſeru Anni-
balem victis iam Carthagineſibus habebat, conſilioq; eius aduerſus Romanos
inſtruebat, crebris cum Annibale colloquiis effecerat vt is regi fieret ſuſpectus
cui gratiffimus alioqui erat & vtilis proptet calliditatem & peritiam bellandi

ſirum

Q. Metellus aduerſus Iugurtham bellum gerens, miſſos ad ſe legatos eius coe-
rupit, vt ſibi proderent regem. Cum etiam alii veniffent, idem fecit. Eodem co-
ſilio vſus eſt & aduerſus tertios. Sed de capriuitate Iugurthę res parum proceſ-
ſit tuium enim tradi ſibi volebat, plurimum tamen conſecutus eſt: nam cum
interceptę fuiſſent epiſtolę eius ad regioſ amicos ſcriptę, in omnes eos rex ani-
maduertit, ſpoliatuſq; conſiliis, amicos poſtea parare non potuit.

C. Cęſar per exceptum quendam aquatorem, cum comperiffet Afranium
Petreumq; caſtra noctu moturos, vt citra vexationem fuorum, hoſtilia impedi-
ret conſilia, in initio ſtatim noctis vaſa conclamare milites, & preter aduerſa-
riorum caſtra agi mulos cum fremitu, & ſonum iuſſit continuare, quos reten-
tos volebat, & arbitrari caſtra Cęſarem mouere.

Scipio Aphricanus ad excipiend a auxilia cum com meatibus, Annibali Vē-
ticium Termum dimiſit, ipſe ſubuenturus.

Dionyſius Syracuſanorū tyrannus, cum Aphri ingenti multitudine traieciū
eſſent in Siciliam, ad eum oppugnandum caſtella pluribus locis cōmuniit, eu-
ſtrodibuſq; precepit, vt ea aduenienti hoſti dederent, dimiſſiq; Syracuſas occultē
redieēt. Aphris necelle fuit capta caſtella præſidio tibi tenere, quos Dionyſius re-
daſtos ad quam voluerat paucitatē, penē iam pat numero aggreſſus vicit, cum
ſuos contraxiffet & aduerſarios ſpariffet.

Ageſilaus Lacedæmoniuſ, cum inferret bellum Tyſapherni, Cariam ſe pe-
tere ſimulauit: quaſi aptius locis montuoſis, aduerſus hoſtem equitatu prævalē-
tem pugnaturus. Per hanc conſilii obſeſionem, aduocato in Cariam Tyſapher-
ne, ipſe Lydiam, vbi caput hoſtium regni erat, irrupit: oppreſſuſq; qui illic age-
bant, pecunia regia potitus eſt.

De ſeditione militum cōmpēſcenda.

Cap. IX.

*Lia. lib. 7
de urb. con-
CL. Ma-
ſian. Baſil.
balet.*

A. Manlius Coſ. cum comperiffet coniuraſſe milites in hybernis Campanię
vt iugulatis hoſpitibus, ipſi res eorū inuaderēt, tumorē ſpacſit eodem loco
hybernatiuros: atq; ita coniuratorum conſilio turbato, Campaniam periculo li-
berauit, & ex occasione nocentes puniuit.

Prope

Lucius Sylla cum legiones ciuium Romanorum, pernicioſa ſeditione fure-
rent, conſilio reſtituit ſanitatē efferatis: Prope enim annunciari iuſſit, hoſtē
adeſſe, & ad arma vocantium clamorem tolli, ſigna canere: diſcuſſa ſeditio eſt,
vniter ſis aduerſus hoſtem conſentientibus.

Cn. Pompeius, trucidato ab exercitu Mediolani ſenatu, ne tumultum moue-
ret, ſi ſolos euocaſſet nocētes, mixtos eis qui extra delictū erant, venire iuſſit: ita

&

& noxii minorem metu, quia non segregati, idemq; non ex causa culpæ videbantur accessisti, comparauerunt, & illi quibus integra erat conscientia, custodiendis quoque nocentibus attendentur, ne illorum fuga inquinarentur.

accesserunt

Cæsar cum quædam legiones eius seditionem mouissent, adeo ut in perniciem quoque ducis viderentur consurrecturæ, dissimulato metu, processit ad milites, postulantibusq; missionem, vltro minaci vuln dedit: ex auctoritate poenitentia coëgit satisfacere Imperatori, obsequem ioresque in reliquum operas zdere.

Quemadmodum in tempestatu a pñsulatio pugne inhibeat. Cap. X.

Q. Sertorius, quod experimento didicerat, imparem se vniuerso Romanorum exercitui, vt barbaros quoque inconsultè pugnam exposcentes doceat, adductis in conspectu duobus equis, altero puzalido, altero admodum exili, duos admouit iuvenes similitet affectos, robustum & gracile: ac robustiori imperavit equo exili vniuersam caudam abruptere, gracili autem valentorem per singulos vellere: cumq; gracilis fecisset quod imperatum erat, validissimus cum in infirmi equi cauda sine effectu luctaretur, iam (inquit Sertorius) Romanorum cohortium (per hoc vobis exemplum ostendi) milites insuperabiles sunt vniuersas aggredientibus: eadè læterabit & carper, qui per partes attentauerit.

singula

Idem cum videret suos pugne signum inconsultè flagitantes, crederetq; rupturos imperium nisi congrederentur, permisit tuentæ equitum ad lacessendos hostes ire, laboratq; submisit alias, & sic recepit omnes: ut isq; vtrisq; & sine noxa ostendit quæ exitus flagitanti pugna misisset: obsequitissimis inde eis vltus est.

Agelæus Lacedæmonius cum aduersus Thebanos castra super ripam posuisset, multoq; maiorem hostium manum esse intelligeret, & ideo suos arcere à cupiditate decerendū velle, dixit respõso deum se ex collibus pugnare iustum: & ita exiguo puzidio ad ripam posito accessit in colles. Quod Thebani pro metu interpretati transferunt flumen, & cum facile depulissent puzidium, cæteros infecuti auidius, iniquitate locorum à paucioribus victi sunt.

Scorylo dux Dacorum cum sciret dissociatum a mis ciuilibus populum Romanæ, neq; tamen tentandū arbitaretur, quia extremo bello posset concordia in ciues coalescere, duos canes in conspectu popularium commisit, hisq; accerrimè inter ipsos pugnantibus, lupum ostendit, quem protinus canes, ommissa inter se ira, aggressi sunt, quo exemplo, prohibuit barbaros ab impetu Romanis profuturo.

Scorio

Quemadmodum sit inciandus exercitus ad puzilium. Cap. XI.

M. Fabius & Cn. Manlius Coss. aduersus Hetruscos propter seditiones deterrante puzilii exercitu, vltro simulatunt cunctatione, donec milites probris hostium coacti, pugnam deposcerent, iurarentq; se ex ea victores redituros.

Fulvius nobilior eū aduersus Samnitium numerosum exercitum, & successibus timidū, paruis copiis necesse haberet decetare, simulauit vnā legionē hostium à se corruptam ad prodicionem imperauitq; (ad eius rei fidem) tribunis, & primis ordinibus & centurionibus, quum quisq; numerate pecunie, aut auri argenti que haberet, conferret, vt representari merces proditoribus posset: se autem his qui contulissent pollicitus est, consummata victoria, ampla insuper præmia daturum. Quæ sua persuasio Romanis alacritatem attulit & fiduciam: vnde

R ii etiam

etiam præclara victoria, commisso statim bello peracta est.

dicimus
eoceret, et
ceteros pu
deret

C. Cæsar aduersus Germanos & Arminium pugnaturus, confusus funrum animis, pro concione dixit, nullius se eo die opera nisi decimæ legionis usurum: quoniam consecutus est, ut decimani, tanquam præcipue fortitudinis testimonium coererent, & ceteri pudore, ne penes alios gloria virtutis esset.

Q. Fabius, qui egregie sciebat, & Romanos eius esse libertatis, quæ contumelia exasperaretur, & à Perennis nihil iustum aut moderatum expectabat, misit legatum Carthaginem, de conditionibus pacis: quas cum illi iniquitatis & insolentiae plenas retulissent, exercitus Romanorum ad pugandum cõcitatus est.

Agésilæus Lacedæmoniorum dux, cum propè ab Orchomeno socia civitate castra haberet, cõperissetque plerisque ex militibus præcelsissima rerum deponeere intra munimenta, præcepit oppidanis, ne quid ad exercitum suum pertinetes reciperent, quin ardentius dimicaret miles, qui sciret sibi pro omnibus suis pugnadum.

Epaminondas dux Thebanorum aduersus Lacedæmonios dimicaturus, ut non solum viribus milites sui, verum etiam affectibus adiuuaretur, pronunciauit in concione, destinatum Lacedæmonios si victoria potiretur, nomen virilis sexus interficere, vxoribus autem eorum & liberis in seruitutem adductis Thebas dicere, quæ denūciatione cõcitati, primo impetu Thebani Lacedæmonios expugnauerunt.

Eutidas dux Lacedæmoniorum pugnaturus eodem die, quæ classe vicerant socii, quamuis ignarus actus rei, vulgavit nunciatam sibi victoriam partium, quo constantiores ad pugnam milites haberet.

Aulus Posthumus prælio quo cum Latinis cõfixit, oblata specie duntaxat in equis iuuenum, animos suorum erexit, Postulcem & Castrem adesse dicens, ac sic prælium restituit.

Archidamus Lacedæmonius aduersus Arcadas bellum gerens, arma in castris statuit, & circa ea duci equos noctu etiam imperauit: quorum vestigia manere (tanquam Castor & Postulx perequitasent) ostendens, ad futuros ensdem ipsis præliantibus persuasit.

locum

Pericles Atheniensium iniciturus prælium, cum animaduertisset fluctum, ex quo utraq; acies conspicere poterat, densissimæ nãpacitatis vastum alinqui & Diti patri sacrum, ingentis illuc statuarum hominæ, altissimis conthurnis, & veste purpurea, cum venerabilem in curru candidiorum equorum sublimen constituit, qui datum signum pugnae, prouheretur: & voce Periclem nomine appellans, cohortaretur eum, diceretque deos Atheniensibus adesse: quoniam penè primo coniectu reli hostes terga dederunt.

ante con
dum

L. Sylla, quoniam paratim militem ad pugnadum haberet, prædici sibi à diis futura simulauit. Postremo etiam in conspectu exercitus, priusquam in aciem descenderet, signum modicæ amplitudinis, quod Delphis sustulerat nãbat, petebatque ut promissam victoriam maturaret.

magnam
sciebat

C. Marius sagam quandam ex Syria habuit, à qua se dimicationum eventus prædiscere simulabat.

Q. Sertorius cum barbaro, & ratinns indocili milite uteretur, etiam candidam insignis formæ per Lusitaniam ducebat, & ab ea, quæ ageda aut vitada essent, prænsere

preſentare ſe aſſuecabat, vt barbari ad omnia tãq̃ diuinitus imperata obediret.

Hoc genere Strategematicõn non ea tantũ parte vtendum eſt, qua imperi-
tos exiſtimabimus eſſe, apud quos hiſ vtetur, ſed multo magis ea, quæ talia
erunt, excogitabuntur, vt ab hiſ monſtrata credantur.

Alexander Macedo ſacrificaturus, inſcripſit medicamento aruſpiciſ ma-
num, quam elle extis erat ſuppoſiturus: literæ ſignificabant victoriam Alexan-
dro dari, quas cum iecur calidum rapuiſſet, & à rege miliri eſſet oſenſũ, auxit
animum, tanq̃ deo ſpondente victoriam.

Idem fecit Innides taruſpex, præliũ Eumeneum Gallis commiſſuro.

Inda

Epaminundas, Thebanus aduerſus Lacedæmonioſ fiduciam ſuorum religi-
one adiuuandam ratus, arma quæ ornamentiſ affixa in tẽplis erant, nocte ſub-
traxit, perſuaſitq̃ militibꝯ, deos iter ſuũ ſequi, vt præliantibꝯ ipſiſ adeſſent.

Agelãus Lacedæmoniuſ, cum quõſdã Perſarũ cõpiſſet, quorũ habitus mul-
tum terroriſ præſet, quotieſ veſte tegitur, nudatoſ militibꝯ ſuiſ (vt alba cor-
pora & vmbratica contemnerent) oſtendit.

Gelo Syracuſarũ tyrannuſ bello aduerſus Pœnoſ ſuſcepto, cum multoſ cõ-
piſſet, inſimiliſſimuſ quẽq̃ præcipuẽ ex auxiliaribꝯ qui nigerrimi erant, nu-
datum in conſpectu ſuorum produxit, vt peruaderet contemendõſ.

*ambros-
nias*

Cytuſ rex Perſarũ, vt concitaret animoſ populariuſ, tota die in exciden-
da quadã ſylua eoſ fatigauit, deinde poſtridie præliũt eiſ liberaliſſimoſ epuloſ,
& interrogauit, vtro magiſ gauderent: cumq̃ ei præſentia probaſſet, At qui per
hæc (inquit) ad illa perueniendum eſt. Nam liberi beatiq̃ eſſe, niſi Medoſ vice-
ritiſ, non poteſtiſ: atq̃ ita eoſ ad cupiditatem prælii concitauit.

L. Sylla quia aduerſus Archelaum præfectũ Mithridatiſ, apud Pyrea pi-
grioribꝯ ad præliũ militibꝯ vtæbatur, opere eoſ fatigando, compulſit ad po-
ſcendum vltro pugnæ ſignũ.

Fabiꝯ Maximuſ venetiſ, ne qua fiducia nauiuſ, ad quãſ refugiuſ erat, mi-
nuſ conſtanteſ pugnetet exercituſ, incendi eoſ priuſquam iniret præliũ iuſſit.

De diſſoluendo metu quo militeſ ex aduerſiſ omnibꝯ

conſiderunt.

Cap. XII.

SCipio ex Italia in Aphricam transportando exercitum, cum egrediens nauẽ
ſprolapſuſ eſſet, & ob hoc attonitiſ militeſ cerneret, id quod trepidationem
affecebat, conſtantia & magnitudine animi, in hortationem conuertit. Eru-
dite (inquit) militeſ, Aphricam oppreſſi.

C. Cæſar cum forte conſcendens nauem lapſuſ eſſet, Teneo te terra mater
(inquit) qua interpretatione effecit, vt repetituruſ illaſ à quibꝯ proficiſceba-
tur terras videretur. T. Semproniuſ Gracchꝯ Coſ. acie aduerſuſ Piceteſ directã
cũ ſubituſ terræmoruſ vtraq̃ parteſ cõſuſiſſet, exhortatione cõfirmauit ſuoſ,
& impulit, vt conſternatũ ſuperſtitione hoſtẽ inuaderent, adhortatuſq̃ deuicit.

Sertoriuſ, cum equitum ſcuta extrinſecꝯ, equorumq̃ pedota cruenta ſubi-
to prodigio apparuiſſent, victoriam portendi ininterpretatuſ eſt, quoniã illæ par-
teſ ſolerent hoſtili cruore reſpergi.

Epaminundas Thebanuſ contriſtaſtiſ militibꝯ, q̃ ex haſta eiꝯ ornamentũ

R iii infulæ

insula more dependens, ventus ablatum in sepulchrum Lacedæmoniorum cuiusdam depulerat, Nolite (inquit) milites trepidare, Lacedæmonis significatur interitus. Sepulchra enim funeribus ornantur.

Idem cum fax de celo nocte delapsa eos qui aduertetunt tetruisset, Lumen (inquit) hoc numina ostendunt.

Idem instante aduersus Lacedæmonios pugna, cum sedile in quo resederat, succubuisset, & id vulgò pro tristi significatione confusi milites interpretarentur, Immo (inquit) vetamur sedere.

Lu. Sulpitius Gallus defectum lunæ imminens, ne pro ostento exciperet milites, prædixit futurum, additis rationibus causisq; defectionis.

Agathocles Syracusanus aduersus Parnos simili eiusdem sideris diminutione, qua sub diem pugnae, vt prodigio milites sui consternati erant, ratione qua id accideret exposita, docuit quicquid illud foret ad rerum naturam, non ad ipsorum propositum pertinere.

Pericles, cum in castra eius fulmen decidisset, tenuissetq; milites, aduocata concione, lapidibus in conspectu omnium collisis ignem excussit, sedauitq; turbationem, cum docuisset similiter nubium attritu excuti fulmen.

Timotheus Atheniensis, classe dimicaturus aduersus Corcyreos, gubernatori suo qui proficiscenti iam classi signum receptui cœperat dare, quia ex remigibus, quendam sternutantem audierat, Miraris (inquit) ex tot milibus vnum perfrixisse.

Chalabrias Atheniensis classe dimicaturus, excusso ante nauē ipsius fulmine, exterritis per tale prodigium militibus, Nunc (inquit) potissimum iucunda pugna est, cum deorum maximus Iupiter adesse numē suū classi nostræ ostendit.

FINIS PRIMI LIBRI.

SEXTI IULII FRON- TINI VIRI CONSULARIS STRA-

tegematum libri secundi præfatio.

Dispositis primo libro exemplis instructuris (vt mea fert opinio) du-
cem in his quæ antea commissum prælium agenda sunt, deinceps red-
demus pertinētia ad ea quæ in ipso prælio agi solēt, & deinde ea quæ
post prælium: & eorum quæ ad prælium pertinent species sunt.

DE TEMPORE AD PVGNAM

eligendo. Cap. I.

Vbius Scipio in Hispania, cum comperisset Hasdeubalem Pe-
norum duce[m] ieiuno exercitu mane processisse in aciem, con-
tinuit in horam septimam suos: quibus præceperat, vt quiesce-
rent, & cibum caperent: cumq[ue] hostes, inedia, siti, mora sub ar-
mis fatigati, repetere castra cœpissent, subito copias eduxit, &
commissio prælio vicit.

Metellus Pius in Hispania aduersus Herculeium, cum ille oriente protinus
die instructam aciem vallo eius admouisset, feruidissimo tunc tempore anni, in
tra castra suos continuit, in horam diei sextam, atq[ue] ita fatigatos æstu, facile in-
tegers & recentibus vicit suorum viribus.

Idem iunctis eum Pompeio castris aduersus Sertorium in Hispania, cum se
pe instruxisset aciem, hoste, qui imparem se duobus credebat, pugnam detrectā
te: quodam deinde tempore, quum Sertorianos milites animaduertisset ma-
gno impetu instinctos deposcentes pugnam, humerosq[ue] exercentes, & lanceas
vibrantes, existimauit ardori cedendum in tempore, recepitq[ue] exercitū, & Pom-
peio idem faciendi auctor fuit.

Posthumus Cos. in Sicilia, eum castra eius à Punicis trium milium passu-
um spacio distarent, & dictatores Carthagenensium quotidie ante ipsa muni-
menta Romanorum dirigerent aciem, exigua manu leuibus assidue præliis pro
vallo resistebat: quam consuetudinem contemnente iam Pæno, reliquis omni-
bus per quietem intra vallum præparatis, ex more pristino, eum paucis sustinuit
incursum aduersariorum, ac solito diutius detinuit, quibus fatigatis post se-
xtam horam, etiam se recipientibus, & cum inedia quoq[ue] laborarent, per recen-
tes suos hostem, quem prædicta profligauerant, incommoda fugauit.

Iphicrates Atheniensis quia explorauerat, eodē assidue tempore hostes ci-
bum capere, matrisius vesci suos iussit, & eduxit in aciem, aggressusq[ue] hostem
ira detinuit, vt ei nec confugiendi, nec abeundi daret facultatem. Inclinato de-
inde iam die reduxit suos, & nihilominus in armis retinuit: fatigati hostes non
statione magis quam inedia, statim ad corporis curam & cibum capiendum fe-
stinauerunt: Iphicrates rursus eduxit, & incompositi hostis aggressus est castra.

Idem

Idem cum aduersus Lacedæmonios pluribus diebus castra cominus haberet, & utraq; pars certis temporibus assidue pabulatum ligna umq; procederet, quodam die militum habitu, seruos laxatosq; dimisit ad munera, milites retinuit, & cum hostes dispersi essent ad similia munera, expugnauit castra eorum, inermesq; cum fasciculis passim ad tumultum recurrentes, facile aut cecidit, aut cepit.

Vegetius Col. in Volscis cum procurtere hostes effulos ex longinquo vidisset, quietere suos ac defixa tenere pila iussit. Tunc anhelantes, integris viribus exercitus sui aggressus auertit.

Fab. Max. non ignarus Gallos & Samnites primo impetu proualere, suorum autem infatigabiles spiritus, inter moras decerandi etiam incallescere, imperauit militibus, ut contenti essent primo congressu sustinere, ut hostem mora fatigaret. quod ubi successit, ad momentum etiam subsidio suis, in prima acie uniuersis viribus oppressum fudit hostem.

Philippus ad Cherontiam, memor sibi esse militem longo usu duratum, Atheniensibus acrem quidem, sed inexcitataum & impetu tantum violentum, ex industria prælium traxit: moxq; languentibus iam Atheniensibus, concitatus intulit signa, & ipsos cecidit.

Lacedæmoni certiores ab exploatoribus facti, Messenios in eam exarsisse rabiem, ut in prælium cum coniugibus ac liberis descenderet, pugnam distulerunt.

C. Cæsar bello civili cum exercitum Afranii & Petreii circumuallatum, siti angeret, isq; ob hoc exasperatus, interfectis omnibus impedimentis ad pugnam descendisset, continuit suos, arbitratus alienum dimicationi tempus, quod aduersarios & ira & desperatio incenderat.

Cn. Pompeius fugientem Mithridatem, cupiens ad prælium compellere, elegit tempus dimicationi nocturnum, ut abeunti se opponeret; atq; ita præparatus, subitam hostibus necessitatem decertandi iniecit. Præterea sic constituit aciem, ut Ponticorum quidem oculos aduersa luna perfringeret, suis autem illi streum & conspicuum præberet hostem.

Iugurtham autem constat memorem virtutis Romanorum, semper inclinato die committere prælia solitum, ut si fugarentur sui, oportunam noctem haberent ad delitescendum.

Lucullus aduersus Mithridatem & Tigranem, in Armenia maiore apud Tigranocertam, cum ipse non amplius xv milia armatorum haberet, hostis autem innumerabilem multitudinem, eoque ipso inhabilem, usus hoc eius incommodo, nondum ordinatam hostium aciem inuasit, atq; ita protinus dissipauit, ut ipso quoq; reges abiectis insignibus fugerent.

Cl. Tyberius Nem aduersus Pannonios, cum barbari feroces in aciem oriente statim die processissent, continuit suos, passusq; est suos nebula & hymbribus qui fortè illo die crebri erant, verberari, ac demum ut fessum stando & pluuia non solum animo, sed & lassitudine deficere animaduertit, signo dato adortus supera uit.

C. Cæsar in Graia, quia compererat Ariouisto Germanorum regi institutum, & quasi legem militibus non pugnandi decrescente luna, tum potissimum acie commissa

commiffa impeditos religionē hoſtes vicit.

D. Aug. Veſpaſianus, Iudæos Saturni die, quo eis nefas eſt quicquā ſerūe rei agere, adortus ſuperavit.

Lyſander Lacedæmoniꝝ aduerſus Atheoiēſes apud Ægeopotamion inſtituit certo tempore infeſtati naues Athenieſium, deinde reuocare claſſem, quare in conſuetudinem petuſſa, cū Athenieſes poſt digreſſum eius ad contrahendas copias diſpergerentur, extendit ex conſuetudine claſſem, & recepit. Tum hoſtium maxima parte ex more dilapſa, reliquos adortus occidit, & vniuerſas naues cepit.

De loco ad pugnam eligendo.

Cap. II.

MAttus Curius, quia phalangi regis Pyrrhi explicite reſiſti non poſſe animaduertebat, dedit operam, vt in anguſtus conſiſſeret, vbi conſecta ſibi ipſa eſſet impedimento.

Cn. Pompeius in Capadocia elegit locum caſtris æditum, vnde adiuuante procliuio impetum militum, facile ipſo decurſu Mithridatem ſuperavit.

C. Cæſar aduerſus Pharnacem Mithridatis filiū dimicaturus, in colle inſtruxit aciem, quæ res expeditam ei fecit victoriam. Nam pala ex ædificiis ſubeuntibus barbaros emiſſa, procius eos auerterunt.

Lucullus aduerſus Mithridatem & Tygranem, in Armenia maiore, apud Tigranocertam dimicaturus, collis proximi planum verticem raptim cum copiarum parte adeptus, in ſubiectos hoſtes decucit, & equitatum eorum à latere inuadit, aduerſumque, & eorundem partem peditem perturbatam inſequutus, clariffimam victoriam retulit.

Ventidius aduerſus Parthos non antè militè eduxit, quā illi quingentis nõ amplius paſſibus abeſſent, atque ita procurſione ſubita adeo ſe admonuit, vt ſagittas quibus ex longinquo uſus eſt, cominus applicitus eluderet: quo cõſilio, quia quandam fiducia etiam ſpeciem oſtentauerat, celeriter barbaros debellauit.

Hannibal apud Numiſtronem, contra Marcellū pugnaturus, cauas & præruptas vias obſecit à latere, ipſarū loci natura pro muoimētis uſus, clariffimum ducem vicit.

Idem apud Cartus cūm comperiſſet Volturnum amnem, vltra reliquorum naturam fluminum ingentes aras mane perflare, quæ arenarū & pulueris vertices gerent, ſic direxit aciem, vt tota vis à tergo ſuis, Romanis in ora & oculis incidere: quibus incommodis mirè hoſtu aduerſantibus, illam memorabilem adeptus eſt victoriam.

Marius aduerſus Cymbros ac Theutonos conſtituta die pugnaturus, firmatum cibo militem ante caſtra collocauit, vt per aliquantum ſpaciꝝ, quo aduerſarii diſtribantur, exercitus hoſtium potius labore itineris proſtigaretur: fatigationi eorum deinde incommodum aliud obiecit, ita ordinata ſuorum acie, vt aduerſo ſole, & vento & puluere barbarorum occuparetur exercitus.

Cleomenes Lacedæmoniꝝ aduerſus Hippiam Athenieſem, qui equitatu præualebat, planiciem in qua dimicaturus erat, arboribus proſtratis impediuit, & inuam equiti fecit.

Iberi

Iberi in Africa ingenti hostium multitudine excepti, timētesq; ne circumirentur, applicuerunt se flumini, quod altis in ea regione ripis profluerebat: qui ita à tergo amne defensi, & subinde cum virtute praestaret, incurfando in proximos, omnem hostium exercitum strauerunt.

Xantippus Lacedaemonius sola loci commutatione, fortunā Punici belli conuertit: nam cum desperantibus iam Carthaginiensibus mercede sollicitatus, animaduertisset Afros quidem qui equitatu & elephanis praestabant, colles sectari: à Romanis autem, quorum robur in peditibus erat, campellia recoeri, Pœnos in plana deduxit: ubi per elephatos, dissipatis ordinibus Romanorum, sparsos milites per Numidas persecutus, eorum exercitum fudit: in illam diem terra marisq; victorem.

Epaminondas dux Thebanorum, aduersus Lacedaemonios directurus aciem, pro fronte eius decurrere equitibus iussis, cum ingentē puluerē oculis hostium obiecisset, expectationēq; equestris certaminis praetendisset, circumducto pedite ab ea parte ex qua decursus in aduersā hostium acie ferebat, inopinantiū terga adortus cecidit.

Lacedaemonii ecce contra innumerabilem multitudinē Persarum, Thermopylas occupauerunt, quarum angustiae non amplius, quam parem numerū comminus pugnaturum, poterant admittere: eaq; ratione quantum ad congressus facultatem, aequati numero barbarorum, virtute autem praestantes, magnā partem occiderunt: nec superati forent, nisi per proditorem Ephyaltem Trachiniam circumductus hostis, à tergo eos oppressisset.

Themistocles dux Atheniensium cum videret utilissimū Graeciae aduersus multitudinem Xerxis nauium in angustis Salaminis decernere, idq; persuadere ciuibus non posset, solertia effecit ut barbaris, ad utilitates suas Graeci compellerentur. simulata namq; prodicione, misit ad Xerxem, qui indicaret populares suos de fuga cogitare, difficilioremq; rem ei futurā, si singulas ciuitates obsidione aggrediretur. Qua ratione effecit ut exercitus Barbarorum primū inquietaretur, dum tota nocte in statione custodiret: deinde, ut sui mane in regressu victibus, cum dictis barbaris vigilia marcentibus configerent, loco ut voluerat arcto, in quo Xerxes multitudine, qua praestabat, vti non posset.

De acie ordinanda.

Cap. III.

Cneus Scipio in Hispania aduersus Hannonē ad oppidum Iudibilem, cum animaduertisset Punicā acie ita directam, ut in dextro cornu Hispani constituerentur, robustus quidem miles, sed qui alienum negotium ageret: in sinistro autem Afri minus viribus firmi, sed animi constantiores, reducto sinistro latere, suorum dextro cornu, quod validissimis militibus extuxerat, obliqua acie cura hoste conflixit. Deinde, suis fugatisq; Afri, Hispanos, qui in recessu spectantiū more steterant, facile in deditiōnem compulit.

Philippus Macedonū rex aduersus Illyricos gerens bellum, ut animaduertit frontem hostium stipatam, electis de toto exercitu viris, latera infirmiora, fortissimis suorum in dextro cornu collocatis, sinistrum latus hostium inualit, turbataque acie tota, victoriam profligauit.

Parmenes Parmenes Thebanus, cōspecta Persarū acie, quae robustissimas copias in dextro cornu collocatas habebat, simili ratione & ipse suos ordinavit, omnēq; equatū,

& fortissimum quensq; peditum in dextro cornu, infirmissimos autem contra fortissimos hostium posuit, præcepitq; vt ad primum imperum eorum sibi fuga consulerent, & in syluestria contragosaq; loca se reciperentata frustrato robore exercitus, ipse optima parte virium suarum, dextro cotnu, totam circuiuit aciem hostium & euertit.

P. Cor. Scipio, cui postea Africano cognomē fuit, aduersū Asdrubalem ducē Pœnorum in Hispania bellum gerens, ita per continuos dies ordinatum produxit exercitum, vt media acies fortissimis fundaretur: sed cū hostes quoq; eadē ratione assidue ordinati procederent. Scipio eo die quo statuerat decētere, eō mutauit instructionis ordinē, & firmissimos, id est, legionarios in cornibus collocauit, ac leuem armaturam in media acie, sed retractatā: ita cornibus quibus ipse præualebat, infirmissimas hostium partes lunata acie aggressus facile fudit.

Metellus in Hispania eo prælio quo Herculeiū druicit, cū comperisset cohortes eius, quæ validissimæ vocabantur, in media acie locatas, ipse mediam suorum acie reduxit, ne eam partem antē cum hoste consigaret, quàm cornibus cōfligatis, medios vndiq; circunuenissent.

Artaxarxes aduersus Græcos, qui Persidam intrauerant, cū multitudine superaret, latius quàm hostes acie instructa, in fronte equitem, Iruemq; armaturam in cornibus collocauit, atq; ita ex industria lentius procedente media acie, copias hostium cinxit ceciditq;.

Contā Annibal ad Cannas rednctis cornibus prod nctaq; media acie, nostris primo impetu protrusit. Idem conferto prælio, paulatim inuicem sinuātibus, procedētibsq; ad præceptū cornibus, auidē insequentem hostem in mediam acie suam recepit, & ex vtraq; parte compressum cecidit, veterano & diu edocto vsus exercitus, hoc enim genus ordinationis exequi, nisi peritus, & ad omne momentum respondens miles, vix potest.

Liuius Salinator & Cl. Nero cū Asdrubal bello Panico secūdo decertādi necessitatē ruitās, in colle confragoso post vineas aciem direxisset, ipsi reductis in latera viribus, vacua fronte ex vtraq; parte circumuenerunt eum, atq; ita aggressi superauerunt. Annibal quum frequentibus præliis à Cl. Marcello superaretur, nouissimē sic castrametabatur, vt aut montibus, aut paludibus, aut simili locotum aliqua oportunitate adiutus, aciem eo modo collocaret, vt vincētib; quidem Romanis, penē in denem recipere posset inera munimēta exercitum, cedētib; autem, instādi liberum haberet arbitrium.

Xantippus Lacedæmonius in Africa aduersus M. Attilium Regulum leuē armaturam in prima acie collocauit, in subsidio autem robur exercitus, præcepitq; auxiliatibus, vt emissis telis cederent hosti: & cū se intra suorum ordines recepissent, confestim in latera discuererent, & à cornibus rursus erūperēt, exceptumq; iam hostem à robustioribus & ipsi circūmirent.

Sertotius idem in Hispania aduersus Pompeium fecit. Cleandridas Lacedæmonius aduersus Lycæonas dēsam instruxit aciem, vt longē minoris exercitus speciem præberet securioribus inde hostibus, in ipso certamine diduxit ordines

dines à lateribus & circumuentos eos sudis,

Castronius Lacedæmonius. cùm in auxilium Aegyptiis aduersus Persas venisset, & sciret firmiorem esse Græcum militem, magisq; à Persis timeri, commutatis armis Græcos in prima posuit acie, & cùm illi æquo Marte pugnarent submisit Aegyptiorum manû: Peris cum Græcis, quos Aegyptios opiuabatur, restitissent, superueniente multitudine, quam ut Græcorum expauerat, cesserunt.

Cn. Pompeius in Albania, quia hostes & uincto & equitatu præualebant, iuxta collem in angustiis protegere galeas, ut fulgore earum conspicui fierent, iussit equites: deinde in æquum procedere, ac velut prætendente pedibus, præcepitq; eis ut ad primum impetum hostium refugerent, & simul ac ad pedites ventum esset, in latera discederent: quod ubi explicitum est, patefacto loco subita pedum surrexit acies, inuestosq; temere hostes, inopinato interfula perilio cecidit.

M. Antonius aduersus Parthos, qui inuisita multitudine sagittarum exercitum eius obruebant, subsidere suos, & testudinè facere iussit, supra quam trāsmisus sagittis, sine militum noxa exhaustus est hostis.

Annibal aduersus Scipionem in Africa, cùm haberet exercitum ex Pænis & auxiliariis, quorum pars non solum ex diuersis partibus, sed etiam ex Italicis constabat, post elephantos lxxx qui in prima fronte positi hostium turbarent aciem, auxiliares Gallos & Lygures & Baleares Maurosq; posuit, ut non fugere possent, Pænis à tergo stantibus, & hostem oppositi si non infestarent, ac certe fatigaret, tum suis & Macedonibus, qui iam fessos Romanos integri exciperent, in summa acie collocatis, nouissimos Italicos constituit, quorum & timebat fidem, & segnitiam verebatur, quoniam pletoq; eorum ab Italia inuitos extraxerat. Scipio aduersus hanc formam, robore legionis, triplici acie in fronte ordinatum per hastatos & principes & triarios opposuit, nec continuas construxit cohortes, sed manipulis iure se distantibus spacium dedit, per quod elephanti ab hostibus æquè facile trāsmitti sine prubatione oediuū possent: ea ipsa intervalia expeditis velutibus impleuit, ne interluceret acies, dato eis præcepto, ut ad imperum elephatorum, vel retro vel in latera concederent. Equitatum deinde in cornua diuisit, & dextro Romanis equitibus Lælium, sinistro Numidis Masinissam præposuit, quæ tam prudens ordinatio, non dubie causa victoriz fuit.

Atchelaus aduersus L. Syllam, in fronte ad perturbandum hostem, falcatas quadrigas locauit, in secunda acie phalangem Macedonicam, in tertia Romanorum more armatos auxiliares, mixtis fugitiuis Italicæ gentis, quorum præuicaciam plurimum fidebat, leuem armaturam in ultimo statuit. In utroq; latere equitatum, cuius amplum numerum habebat, circueundi hostis causam posuit. Contra hæc Sylla fossas amplæ latitudinis in utroq; latere duxit, & capitibus earum castella communiuit: qua ratione, ne circuiretur ob hostem, & pedum numero, & maxime equatu supante consecutus est. Triplicè deinde pedum aciem ordinauit, relictis intervalis, per leuem armaturam, & equum, quem in nouissimo collocauerat, ut cum res exegisset, emitteret eum: frum pligianis, qui in secunda acie erant, imperauit, ut defos numerososq; palos firme in terram defigerent, interq; eos, appropinquantibus quadrigis ante signa, nostram aciem recepit, tum demum sublato-

uniuersorum

Barbaros

uictis

pernicitati

non possit
genius

vniversum clamore velites & leuem armaturam ingerere tela iussit, quibus factis quadrigæ hostium aut implicitæ palis aut exterritæ clamore telisq; in suos conuersæ sunt, turbaueruntq; Macedonum instructuram: qua cedente cum Sylla staret & Archelaus equitem opposuisset, Romani equites subito emissi auerterunt eos consummaruntque victoriam.

C. Cæsar Gallorum falcatas quadrigas eadem ratione palis defixis excepit inhibuitque.

Alexander ad Arbela cum hostium multitudinem vereretur, virtuti autem suorum fideret, aciem in omnem partem spectantem ordinauit, vt circumuenti, vndique pugnare possent.

Paulus aduersus Persen Macedonum regem, cum phalangem suorum duplicem, mediam in partem direxisset, eamq; leui armatura cinxisset, & equitem in vitroque cotu collocasset, triplicem aciem cuneis instruxit, inter quos subinde velites emisit. Quo genere cum profligari nihil videret, cedere instituit, vt hac simulatione perduceret hostes in congestiosa loca quæ ex industria captauerat. Cum sic quoque suspecta calliditate recedentium, sequeretur ordinata phalanx equites à sinistro corou præter ora phalangis iussit transcurrere, citatis equis tectis, vt obiectis armis ipso impetu præfringerent hostium spicula: quo genere telorum exarmati Macedones soluerunt aciem, & terga vertecunt.

Pyrrhus pro Tharentinis apud Asculum secundum Homericum versum quo pessimi in medium recipiuntur, dextro corou Samnitas Epirotasq; sinistro Bcurios atque Lucanos cum Salentinis, in media acie Tarentinos collocavit, equitarum & elephantos in subsidiis esse iussit. Contrà Coss. aptissime diuisis in cornua equitibus, legiones in prima acie & in subsidiis collocarunt, & his immiscuerunt auxilia. Vtrinque xl. milia constat fuisse, Pyrrhi dimidia pars exercitus amissa, apud Romanos quinque milia desiderata sunt.

Ca. Pompeius aduersus C. Cæsarem † palustri prælio Pharsalix triplicem palestralis
alio. pale
pharsali instruxit aciem, quacum singulæ denos ordines haberent in latitudinem. Legiones secundum virtutem cuiusque firmissimas in corouibus & in medio collocavit, spacia his interposita tyronibus suppleuit, dextro latere de equites, propter flumen Enipeum, quod & aluco suo & alluuit regionem impederet, reliquam equitarum in sinistro cornu cum auxiliis omnibus collocavit, vt inde Iuliam exercitum circuiret. Aduersus hanc ordinationem Julius Cæsar & ipse triplice acie, dispositis in fronte legionibus, sinistrum latus, ne circumiri posset, ad mouit paludibus. In dextro cornu posuit equitem, cui velocissimos miscuit pedum, & ad morem equestris pugne exercitatos, sed deinde cohortes in subsidio retinuit, ad res curas: sed dextro latere conuersas in obliquum, vade equitatum hostium expectabat, collocavit: nec vlla res ad victoriam plus eo die Cæsari contulit: effusum namq; Pompeii equitarum inopinato subinde lati excussum auerterunt, cadentiumque tradiderunt.

Imperator Cæs. Germanicus, cum subinde Cati equestre prælium, in sylvas fugiendo reducerent, iussit suos equites, simul atque ad impedimenta ventum ducerent effect, equis desilire, pedestriq; pugna configere: quo genere consequutus est

S ne quis

ne quis non locus eius victoriam miraretur.

C. Duillius cum videret graues suas naues mobilitate Punicæ classis eludi, iracundiq; virtutem militum fieri, excogitavit manus ferreas, quæ ubi hostilem apprehenderent nauem, supposito ponte, transgrediebatur Romanus, & in ipsorum ratibus cominus eos trucidabat.

De acie hostium turbanda.

Cap. III.

Papyrius Cursor, filius consulis, cum æquo Marte aduersus obstinatos Samnites concurreret, ignorantibus suis præcepit Spurio Naucio, ut pauci Calones, & agafones mulis insidentes, ramosq; per terram trahentes, à colle transuerso magno tumultu decurrerent: quibus prospectis proclamauit victorem adesse collegam ut occuparent ipsi præsentis prælii gloriam: quo factò & Romanis fiducia concitatis, propulserunt, propulsi terga vertere.

F. Rutilius Maximus, quarto consulatu in Samnio, omni modo frustra conatus aciem hostium per rumpere, nouissimè hastatos subduxit ordinibus, & cum Scipione legato suo circummisit, iussitq; collem capere, ex quo decurri poterat in hostium terga: quod ubi factum est, Romanis creuit animus, & Samnites perterriti fugam molientes cæsi sunt.

Minutius Ruffus Imp., cum à Scordiscis Dacisq; premeretur, quibus impar erat numero, præmisit fratrem & paucos equites vnâ cum æneatoribus: præcepitq; ut cum vidisset contractum prælium, subitus ex diuerso se ostenderet, inberetq; æneatores concinere: sonantibus montium iugis, species ingentis multitudinis, offusa est hostibus, qua perterriti dedere terga.

Agellus

Acilius Glabrio Cos. aduersus Antiochi regis aciem, quam is in Achaiam per angustias thermopylarum direxerat iniquitatibus loci non irritus tantum, sed cum iactura quoq; repulsus esset, nisi circummissus ab eo Porcius Caro qui rû tribunus militum à populo factus in exercitu erat, deiecit iugis Callidromi montis.

Callidromi
montis

† Aetolis, qui præsidio tenebantur, supereminentem castris regis collem, à tergo subitus apparuisset: quo factò perturbatis Antiochi copiis, utrinq; irruere Romani, & suis fugatisq; castra ceperunt.

C. Sulpitius Petteius Cos. contra Gallos dimicaturus, iussit muliones clam in montes proximos cum mulis abire, & inde conferto iam prælio, velut equis insidentes ostentare se pugnantibus: quate Galli exilubimantes aduentare auxilia Romanis, cessere, iam penè victores.

Marius circa aquas Sextias, cum in animo haberet postera die depugnare aduersus Theutonos, Marcellum cum parua manu equitum peditumq; noctu post terga hostium misit, & ad implendam multitudinis speciem, agafones lixasq; armatos simul ire iussit, iumentorumq; magnam partem instrarorum cum ceteris culis, ut per hoc facies equitatus obiciretur, præcepitq; ut cum animaduertissent committi prælium, ipsi in terga hostium descenderent: qui apparatus tantum terrois intulit, ut aspectu hostes in fugam versi sint.

Calamati
Castrorum
Tanatic.

Licinus Crassus Ingituorum bello apud † Calamat com educturus militem, aduersus Castum & Canimocum duces Gallorum xii cohortes cum C. Proptino & cum Q. Marcio Ruffo legatis post montem circummisit: quæ cum commisso iam prælio, à

tergo

tergo clamore iam sublato, decurrissent, ita fuderunt hostes, ut ubique fugam pro pugna caperent.

Marcellus cum videretur ne paucitatem eius militum clamor detegeret, simul iuxta calonesque, & omnis generis sequelas conclamare iussit, atque ita hostem magni exercitus specie exterruit.

Valerius Leuinus aduersus Pyrrhum, occiso quodam gregali, tenos gladium croentum, exercitui vtriusque persuasit Pyrrhum interemptum. Quamobrem hostes destrictos se ducis morte credentes, consternati à mendacio, se pauidi in castra receperunt.

Iugurtha in Numidia aduersus C. Marium, cum Latine quoque lingue usum ei conuersario pristina castrorum dedisset, in primam aciem procurrerit, & occisum à se C. Marium tum Latine clamare cepit, atque ita multos nostrorum auertit.

Myronides Atheniensis dubio praelio aduersus Thebanos rem gerens, repente in dextro suorum cornu prosiluit, & exclamauit se iam sinistro vicisse: quare & suis alacritate & hostibus metu injecto vicit.

Cæsus praelio hostium equitum camelorum gregem opposuit: quorum nouitate & horrore consternati equi, non solum insidentes precipitauerunt, sed pedum quoque suorum ordines petriuerunt, vincendosque hosti perbuerunt.

Pyrrhus Epirotarum rex, pro Tarentinis aduersus Ro. eodem modo elephantibus ad perturbandam aciem usus est.

Pœni quoque aduersus Romanos idem fecerunt frequenter. Volscorum castra cum prope virgulta syluâsque posita essent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignem usque in vallum proferre poterant, incendit, & sic aduersarios exiit castris.

M. Crassus bello sociali eodem modo prope cum copiis omnibus interemptus est.

Hispani contra Hamilcatem boues vehiculis adiunctos in prima fronte constituerunt, vehiculæque tædæ & sepi & sulphuris plena, signo pugnae dato, incenderunt: actis deinde in hostem bouibus consternandam aciem petruerunt.

Phalisci & Tarquinioses, compluribus suorum in habitu sacerdotum subornatis, faces & angues furiali habitu præferentibus, aciem Romanorum turba uerunt. Idem Veientes & Fidenates facibus arepeis fecerunt.

Atheas rex Scytharum cum aduersus ampliores Triballorum exercitum confugeret, iussit à feminis & pueris omniumque imbelli turba, greges asinorum, ac bouum ad postremam hostium aciem admoueri, & erectas hastas præferere: famam deinde diffudit, tanquam auxilia sibi ab ulterioribus Scythis aduenerent, qua assueueratione auertit hostem.

De insidiis.

Cap. V.

Romulus per latebras copiarum parte disposita cum ad Fidenas accessisset, simulata fuga temere hostes insequutos eo perduxit ubi occultos habebat milites, qui vndique adortu effusos & incautos ceciderunt.

Quintus Fabius Maximus Cos. auxilio Sutrinis missus aduersus Hetruscos, omnes hostium copias in se conuertit: deinde simulato timore, in superiora loca velut fugiens recessit, effusesque subeuntes aggressus, non aciem tantum superauit sed etiam castris exiit.

Sit Sempronius

Scipronius Gracchus aduersus Celtiberos, metu simulato, continuit exercitum: nulla deinde a armatura leui, quæ hostem lacerasset, ac statim pedem referente, euocauit hostem: deinde inordinatos aggressus, usque eò cecidit ut etiam castra caperet.

Q. Metellus Cos. in Sicilia bellum gerens aduersus Hasdrubalem, ob eius ingentem exercitum & cxxx elephantos inrentior, diffidentia simulata, intra Paornium copias tenuit, fossamque ingentis magnitudinis ante se duxit: conspecto deinde exercitu Hasdrubalis, qui in prima acie elephantos habebat, præcepit hastatis, tela in beluas iacerent, protinusque se intra munimenta reciperent: ea ludificatione redores elephantorum cœritati, in ipsam fossam elephantos egerunt: quo ut primū illaqueati sunt, partim magnitudine telorum cōfecti, partim retro in suos acti, totā acie turbauerūt. Tūc Metellus, hanc operiēs occasionē, cū toto exercitu erupit & aggressus à latere Pœnos cecidit, ipsūq; ut elephantis potitus est

Tomyris

Tomyris Scytharum regina, Cytum Persarum duces, æquo Marte certantē, simulato metu elicit ad notas militi suo angustias, atque ibi repente conuerso agmine, natura loci adiuta, deuicit.

Aegyptii cōsisturi acie in eis campis quibus iunctæ paludes erant, alga eas cōtexerunt, comissoq; prælio fugā simulates in insidiis se uocauerunt, qui rapidius uecti per ignota loca, limo inhaeserunt, circumuentiq; sunt.

Viriatius ex latrone dux Celtiberorū cedere se Romanis equitibus simulans, usq; ad lorum voraginosum & præaltū eos perduxit: & cum ipse per solidos ac notos sibi transitus euaderet, Romanos ignaros locorū immersosq; limo cecidit.

Fuluius Imp. Cymbæo bello collatis cum hoste castris, equites suos inssit succedere ad munitiones eorum, laceratisq; barbaris, simulata fuga recessit: hoc cum per aliquot dies fecisset, auidē insequenti bus Cymbris animaduertit castra eorum solita nudari: itaque per partem exercitus custodita consuetudine, ipse cum expeditis post castra hostium concedit occultus, effusisq; eis ex more repēte adortus, & desertum protulit vallum & castra cepit.

Cn. Fuluius cum in finibus nostris exercitus Faliscorum, longè nostro maior castra posuisset, per suos milites quædam procul à castris ædificia succendit, ut Falisci suos id fecisse credentes, spe prædæ diffunderentur.

Alexāder ex Epirotis aduersus Illyricos collocata in insidiis manu, quosdā ex suis habitu Illyriorum instruxit, & inssit vastare suam, id est, Epiroticam, regionem: quod cum Illyrii viderent fieri, ipsi passim prædari cœperunt, eò securi us quod præcedentes veluti pro exploratoribus habebāt, à quibus ex industria in loca iniqua deducti, et si fugatique sunt.

Leptenes quoque Syracusanus aduersus Carthagenenses vastari suos agros & incendi villas castellaque quædam imperauit. Carthagenenses à suis id fieri rati, & ipsi tanquam in adiutoriū exierunt, exceptiq; ab insidiatoribus fusi sunt.

Marrubal

Marrubal missus à Carthagenens. aduersus Afros rebellantes, cū sciret gentem auidā esse vini, magnū eius modū mādtagora permisit, cuius inter venenū ac soporem media vis est, tunc prælio leui commisso, ex industria cessit: nocte deinde in tempesta, relictis intra castra quibusdam sarcinis, & omni vino infecto fugam

fugam simulauit: cumq; barbari occupatis castris, in gaudium effusi, modicatum ausdemerum hausissent, & in modum defunctorum strati iacerent, reuerfus cepit eos ac trucidauit.

Hannibal cum sciret sua & Romanorum castra, in eis locis esse, quæ lignis deſiebatũr, ex industria in regione deſerta, plurimos armentorum greges intra vallum reliquit: quæ uelut præda Romani potiti in ſummis lignationis anguſtis, inſalubribus ſe cibis onerarunt: Hannibal reducto nocte exercitu, ſecuros eos & ſemictuda graues carne, maiorem in modum vexauit.

Tyberius Gracchus in Hiſpania certior factus hoſtem inopem ꝛ commercio laborare, inſtantiſſima caſtra omnibus eſculentis deſeruit, quæ ad eprum hoſtẽ & repertis intemperãter replectum, grauẽq; reducto exercitu ſubito oppreſſit.

Hi qui adueſus Erythreos bellum gecebant, ſpeculatorem eorũ in loco ædito depræhenſum occiderunt, & veſtem eius militi ſuo dederunt, qui ex eodem iugo Erythrens ſigno dano in inſidias euocauit.

Arabes, cum eſſet nota conſuetudo eorum, quæ de adueſtu hoſtium interdium ſumo, nocte igne ſignificare inſtituerant, vt ſine intermiſſione ea fierent præceperunt, aduentantibus autem aduerſariis intermitteret: qui cum ceſſantibus luminibus exiſtarent, ignari aduentum ſuum, audius ingreſſi oppreſſi ſunt.

Alexander Macedo, cum hoſtis in ſaltu æditore caſtra communiſſet, ſeducta parte copiarum, præcepit his quos relinquebat, vt ex more ignes texcitarent, ſpectantibus præberent totius exercitus: ipſe per auias regiones circumducta manu, hoſtem ſuperiore aggreſſus loco depulſit.

Memnon Rhodus rex, cum equitatu præualeret, & hoſtem in collibus ſe continentem, in campos uellet deducere, quosdam ex militibus ſuis, ſub ſpecie pefugæ miſit in hoſtium caſtra, qui affirmarent exercitum Memnonis iam pernicioſa ſeditione furere, & vt ſubinde aliqua pars eius dilaberetur. Huic affirmationi vt fidem faceret, paſſim in conſpectu hoſtium iuſſit parua caſtella muniti, uelut in ea ſe recepuri eſſent qui diſſidebant: hac perſuaſione ſolicitati que in montibus ſe continuerant, in plana deſcenderunt, & dum caſtella tentant, ab equitatu circumuenti ſunt.

Harridas rex Molofforum bello peritus ab Ardie Illyrico maiorem aliquãto exercitum habente, molitus imbelles ſuorum, in uicinam regionem Actoliz ſamam ſparſit, ſic tanquam urbes ac res ſuas Actolis concederet. Ipſe cum his qui arma ferre poterant inſidias in montibus, & locis confragolis diſtribuit. Illyriũ timentes ne quæ Molofforum erant, ab Actolis occuparentur, uelut ad prædam ſeſtinantes, neglectis ordinibus accelerare cœperunt: quos diſſipatos, nihil tale expectantes, Harridas ex inſidiis fudit fugauitq;.

T. Labienus C. Caſaris legatus aduerſus Gallos, ante aduentum Germanorum quos auxilio his uenturos ſciebat, conſugere copiens, diſſidentiam ſimulauit, poſitiſq; in diuerſa ripa caſtris, proſeſſionem edixit in poſterum diem. Galli credentes cum fugite, flumen quod mediũ erat, inſtituerunt tranſmittere. Labienus circumactõ exercitu, inrer ipſas ſuperadi amnis difficultates eos cecidit.

Hannibal cum explocaſſet negligenter caſtra Fuluii Ro. ducis munita, ipſũ

præterea multa temerè audere, prima luce cum densiores nebulæ præstarent obsecritatem, paucos milites munitionum nostrarum vigilibus ostendit, quo Fulvius repente movit exercitum. Hannibal per diuersam partem castra eius occupavit: & ita in tergum Romanorum effusus, octo milia fortissimorum militum cum ipso duce trucidavit.

Idem Hannibal, cum inter Fabium dictatorem & Minutium magistrum equitum diuisus esset exercitus, & Fabius occasionebus ummineret, Minutius pugna di cupiditate flagraret, castra in campo qui medius inter hostes erat, posuit: & cum partem peditum in confragosis rupibus celasset, ipse ad euocandum hostem misit qui proximum tumulum occuparent: ad quos opprimendos cum euaxisset copias Minutius, infidiatores ab Hannibale dispositi, subito consurrexerunt, & delesterent Minutii exercitum, nisi Fabius periclitantibus subuenisset.

Idem Hannibal cum ad Trebia in conspectu haberet Sempronii longi Consul, castra, medio amne interfluente seuissima hyeme Magonem & electos in insidias posuit. Deinde Numidas equites, ad eliciendam Sempronii crudelitatem, ad equitare vallo eius iussit: quibus præceperat, ut ad primum nostrorum inuensum per nota refugerent vada. Hos consul & adortus temerè, & securus, ieiunium exercitum in maximo frigore transu fluminis rigere fecit. Mox totopore, & inedia affectis Hannibal suum militem opposuit, quem ad id ignibus, oleoq; & cibo fouerat: nec defuit partibus Mago, quin terga hostium in hoc ordinatus caderet.

Idem ad Trasimenum, cum arcta quædam via in radices montis & campos patentes duceret, simulata fuga per angustias ad patentia euasit, ibiq; castra posuit, ac nocte dispositis militibus, & per collè qui imminebat, & in lateribus angustiarum prima luce, nebula quoq; adiutus, aciem direxit. Flaminius velut fugientem insequens, cum angustias esset ingressus, non antè prouidit insidias, quam simul à fronte, lateribus, tergo circumfusus, ad intemecionem cum exercitu caderetur.

Idem Hannibal aduersus Iunium dictatorem, nocte in tempesta sexcentis equitibus imperauit, ut in plures turmas segregati per vices, sine intermissione circa castra hostium se ostentarent. Ita tota nocte Romanis in vallo statione ac pluvia, quæ fortè continua fuerat, inquietatis confectisq; cum receptui signum iam Iunius dedisset, Hannibal suos quietos reduxit, & castra eius inuasit.

Epaminondas Thebanus in eundem modum, cum Lacedæmonii Athanon vallo ducto Peloponneson tueretur, paucorum opera leuis armaturæ, tota nocte inquietauit hostem: ac deinde prima luce vocatis suis, cum Lacedæmonii se recepissent, subito vniuersum exercitum quem quietum habuerat, admouit, & per ipsa munimenta destituta propugnatoribus irrupit.

Hannibal directa acie ad Cannas de equites Numidas iussit transfugere, qui ad fidem faciendam, gladios & scuta nostris tradidere: & in vltimum agmen recepti, vbi primum concurri cepit, strictis minoribus (quos occulta uerant) gladiis, scutis iacentium assumptis, Romanorum aciem ceciderunt.

Iapyges P. Licinio proconsuli pagos quoq; sub specie deditiois obtulerunt, qui recepti, & in postrema acie collocati, terga Romanorum ceciderunt.

Scipio

Scipio Aphricanus cum aduersa haberet bina hostium castra, Syphacis & Carthaginens. statuit Syphacis vbi multa incendiis alimenta erant aggredi nocte, ignemq; iniicere, vt ex ea re Numidas quidem ex suis castris trepidantes rediret: Pœnos autem, quos certum erat ad succurrendum locis procuturos, in locis dispositis excipere, vtrūq; ex sententia cessit.

Mithridates à Lucullo virtute frequenter superatus, iusidius eum appetit, Adathante quodā eminente vitibus subornato, vt eas fugeret: & fide pacta hosti, facinus perpetraret: quod is strenuè quidem, sed sine eucoru conatus est: receptus enim à Lucullo in grege equitum, non sine tacita custodia habitus est: quia nec credi subito transfuga, nec in haberi reliquos oportebat. Cum deinde frequētib; excursionibus, promptam & enixam operam exhiberet, fide acquisita tempus elegit, quo missa principia quietem omnibus castris dabant, prætorumq; secretis præstabant: casus adiuuit Lucullum. Nam qui ad vigilantiē vsq; admitteretur, fatigatum nocturnis cogitationibus illo tempore quiescentem inuenit. Cum deinde, eaq; à m nunciatus aliquid subitum ac necessarium intrare veller, & pertinaciter à seruis valetudini domini consulētibus excluderetur, veritus ne suspectus esset, equis quos ante portam paratos habebat, ad Mithridatem refugit: irritus.

Sertorius in Hispania eōm apud Lauronem oppidum, vicina castra Pompei castris haberet, & duæ tantummodo regiones essēt, ex quibus pabulum peti posset, vna in propinquo, altera longius sita, eam quæ in propinquo erat subinde à leui armata in festari, vltiorem autem veruit ab vlllo armato adiri, docec per sua sit aduersariis, tutiorem esse quæ erat remotior: quam cum petiisset Pompeiani Octauium Græcimum cum decem cohortibus, in morem Romanorum armatis, & decem Hispanorum leuis armaturæ, & Tarquinium præscum cum duobus milibus equitum ire iubet ad insidias tendendas pabularioribus: illi strenuè imperata faciunt. Explorata enim locorum natura, in vicina sylua nocte prædictas copias abscondunt, ita vt in prima parte leuis Hispanos, aptissimos ad furta bellorum ponent: paulo interius scutatos, in remotissimo equites, ne fremitu equorum cogitata proderentur, quiescere omnes silentio seruato in horâ tertiam diei iubet: cum deinde Pompeiani securi seruatiq; pabulo de reditu cogitarent, & hi quoq; qui in statione fuerant, quiescere inuitati ad pabulum colligendum dilaberentur, emissi primūm Hispani, velocitate gentili in planis effunduntur, & cum vulnerant confunduntq;, nihil tale expectantes, prius deinde q̄ resisti his inciperet scutati erumpunt è saltu, & redeuntes in ordinē consternūt, vteruotiq; fugientibus equites immitti toto eo spacio quo rediebat in castra persecuti caduocur: curatum quoq; ne quis effugeret, nam reliqui cel. equites præmissi, facile per compendia itinerum effusus habenis, antequam ad castra Pompei perueniretur conuersi, occurrerunt eis qui primi fugerant. Ad cuius rei sc̄sum Pompeio immittente legionem cum Lælio in prælidium suorum, subducti in dextrum latus velut cesserunt equites, deinde & cum in legionem hanc tergo infestarent, eum iam etiam à fronte qui pabularores persecuti erant incurserunt, sic legio quoq; inter duas acies hostium cum legato suo elisa est, ad cuius præsidium

fidium Pompeio tutum educente exercitum, Sertorius quoq; e collibus suis instructos ostendit, effecitq; ne Pompeio expediret, ita præter duplex damnum, eadem solertia illatum, spectatorem quoq; eum cladis suorum continuit: hoc primum prælium inter Sertorium & Pompeium fuit, x milia hominum de Pompei exercitu amissa, & omnia impedimenta, L. Iulius autem est.

Pompeius in Hispania, dispositis antè, qui ex occulto aggredereutur, simulato metu, deduxit instantem hostem in loca infesta: deinde ubi res poposcerut, conuersos & in fronte & vtriusq; lateribus ad internitionem cecidit, capto etiam duce eorum Perperna.

Idem aduersus Mithridatem in Armenia, numero & genere equitum præualentem, tria milia leuis armaturæ, & d. equites nocte in valle sub vigultiis, quæ inter bina castra erant, disposuit: prima deinde luce in stationem hostium emisit equites ita firmatos, ut cum vniuersus eum exercitu hostium equitatus prælium inisset, seruatim ordinibus paulatim cederent, donec spacium darent consurgendi à tergo, ob hoc dispositis: quod postquam ex sententia contigit, conuersis qui terga dedisse videbantur, medium hostem trepidantem cecidit: ipsos etiam equos pedite cominus accedente confodit, eorum prælio fiduciam regi quàm in tequestribus copiis habebat, detraxit.

capitulis
Cantian
communitis

Crassus bello fugitiuorum apud Catbenam bina castra cominus cum hostium castris vallauit: nocte deinde communitis copiis manente prætorio in maioribus castris, ut falleretur hostes, ipse omnes copias eduxit, & in radicibus præditi montis constituit: diuisosq; equitatu præcepit. L. Quintio partem Sparta eo obiceret, pugnaq; eum frustraretur: parte alia Gallos Germanosq; ex factione Casti & Gannici eliceret ad pugnam, & pugna simulata deduceret, nisi ipsæ aciem instruxerit. Quos cum barbari insequuti essent, equite recedente in cornua subito acies Romana ad aperta cum clamore cucurrit, xxxv milia armatorum eo prælio interfecta cum ipsis ducibus L. Iulius tradidit, receptas quinque Romanas aquilas, signa sex & xx, multa spolia, inter quæ quinque falces cum securibus.

ubi

C. Cassius in Syria aduersus Parthos ducens aciem, equitem ostendit à fronte cum à tergo pedirem in confragoso loco occultasset, dein cedente equitatu & per nota se recipiente, in præparatas insidias perduxit exercitum Parthorum, & cecidit.

Vcoditius Parthos & Labienum alacres successibus victoriarum, dum suos ipse per simulationem metus cõtineret, euocauit: & in loca iniqua deductos, aggressus per obreptionem, adeo debellauit, ut destituti Labieno puincia excederent Parthi.

Idem aduersus Pharnastanem Parthos, cum ipse exiguum numerum militum haberet, illis autem fiduciam ex multitudine videret incrementum, ad latus castrorum xviii cohortes in obscura valle posuit, equitatu post terga militum collocato. Tum paucos admodum milites in hostem misit, qui ubi simulata fuga hostem effuse sequerentur, ultra locum iusidiarum perduxit, coorta à latere acie, præcipitatis in fugam his, Pharnastanem interfecit.

pedium

C. Cæsar suis & Afranianis castris contrarias tenentibus planicies, cum vtriusq;

vtriusq; partis plurimum interesset colles proximos occupare, idq; propter saxorum asperitatem esset difficile, tanquam Herdam repetiturum, retro agmē ordinauit, faciente inopia fidem destinationi. Intra breuissimum deinde spacium, exiguo circuitu flexit repente ad mōies occupādos. Quo viso perturbati Afraniani, velut capris castris, & ipsi effuso cursu eisdem montes petiere: quod suorum cum prædestinasset Cæsar, partim peditatu, quæ præmiserat, partim à tergo submissis equitibus inordinatos est adortus.

*præmissa
nasset*

Antonius apud forum Gallorum cum Pansam Cos. aduentare comperisset, insidias per syluestria Aemiliae viæ dispositis, agmen eius excepit, fuditque: & ipsam eo vulnere affecit, quo intra paucos dies exanimatae tur.

Iuba rex, in Africo bello ciuili Curionis animum simulaio regressu impulit in vapam alacritatem: cuius spei vanitate deceptus Curio, dum tanquam fugientem Saboram regium præfectum persequitur, deuenit in patientes campos, vbi Numidarum circumuentus equitatu, perditio exercitu cecidit.

Melanthus dux Atheniensium cum prouocatus à rege hostium Xantho Boroio descendisset ad pugnam, vt primum conuinus stetit, iniquè (inquit) Xanthæ, & contra pactum facis, aduersus solum enim cum altero processisset: cumq; admiratus ille quisnam se comitaretur, respexit, auersum vno scitu confecit.

Iphitrates Atheniēs. ad Cherronesum cum sciret Lacedæmoniorum ducem Anaxibium, exercitum pedestri itinere ducere, simillimam manum militum eduxit è nauibus, & in insidiis collocauit: naues autem omnium, tanquam onustas milite, palam transnavigare iussit, ita securos & nihil expectantes Lacedæmonios, à tergo ingressus itinere oppressit fuditq;.

Liburni cum vadosa loca obsedissent, e apertibus tantū eminentibus, fidem fecerūt hosti alii maris, ac triremē, quæ eos psequeretur, implicatā vado ceperūt.

Alcibiades dux Atheniens. in Helleponto aduersus Numidarū & Lacedæmoniorum ducē, cum amplū exercitū & plures naues haberet, nocte expositis in terram quibusdam militum suorum, parte quoq; nauium post quædam promontoria occulta ipse eum paucis profectus, ita vt contemptu sui hostem inuitaret, eundem insequente fugit, donec in præparatas insidias perduceret: sed ueritatem deinde, & egredierē in terrā, per eos quos ad hoc ipsum exposuerat cecidit.

uersione

Idem nauali prælio decertaturus, constitutus malos quosdam in promontorio, præceptūq; his quos ibi relinquebat, vt cum prælium enmissum sensissent, pāderent vela. Quo facto consequutus est, vt hostes aliam classē in auxilium su peruenire ei arbitrari, uerterentur.

Memnon Rhodius nauali prælio eum habere: et nauium classē & hostiū naues elicere ad prælium uellet, ita ordinauit suos, vt pauca tum nauium malos esigerent, easque primas agi iuberent: hostes autem procul conspecti numerum arborum, & ex eo nauium quoq; coniectantes, obtulerunt se certamini, & à pluribus occupati superatiq; sunt.

Thimotheus dux Atheniens. aduersus Lacedæmonios nauali acie decertaturus cū instructa classē eorū ad pugnandū peccisset, ex velocissimis nauibus xx præmisit, quæ omni arte vtiūq; flexu eluderent hostē: vt autē primum sensit, de inde mi-

missio iam praelio ad hostes transfugisset, pronunciat iussu suo id factum, eaque ratione milicium animos tantum à confusione retraxit, sed quadam etiam spe utilitatis, quæ id consilium secutura esset consummauit.

confirmatis

Idem cum auxiliares eius missi ab ipso circumuenti ab hostibus & interfecti essent, verereturque ne propter hoc damnum, vniuersus trepidaret exercitus, pronunciat auxiliares, qui ad defectionem conspirassent, consilio à se in loca iniqua deductos, ita manifestissimam cladem, vitiosis simulatione velauit, & milicium animos hac persuasione confirmauit.

auxilia
rius

Scipio, cum Syphacis legati nunciarent ei regis sui nomine, ne fiducia societatis eius, ex Sicilia in Africam transiret, veritus ne confunderetur animi suorum abscessa peregrina societate, dimisit ire legatos, & famam diffudit, tanquam vitro à Syphace accerferetur:

per relege
tos

Q. Sertorius cum acie decertaret, barbatum qui ei nunciauerat Hirculeium perisse, pugione traiecit, ne & in aliorum id noticiam perferret, & ob hoc animi suorum infirmatentur.

Alcibiades Atheniens. cum ab Abydenis praelio vrgeretur, subitoque magno cursu trilem aduertisset aduentare tabellarium, prohibuit palam dicere quid afferret. Deinde secreto sciscitatus à Pharnabazo regio præfecto classem suam oppugnari, celatis & hostibus & militibus praelium finit, ac protinus ad eripiendam classem ducto exercitu opem tulit suis.

identis

Hannibalem venientem in Italiam tria milia Carpentariotum reliquerunt, quo die exemplo ne & ceteri mouerentur, edixit à se esse dimissos, & insuper in fidem eius rei, paucos leuissimæ operæ domos remisit.

L. Lucullus, cum animaduertisset Macedonas equites, quos in auxilio habebat, subito consensu ad hostem transfugere, signa canere iussit, & turmas quæ os sequerentur immisit, hosti committi praelium ratus, transfugientes telis excepit Macedones, qui cum viderent neque recipi se ab aduersariis, & premi ab his quos diserebant, necessario ad instum praelium conuersi hostem inuasurunt.

† Datames dux Persarum aduersus Authoradatem in Capodocia, cum patrem equitum suorum transfugere comperisset, ceteros omnes venire secum iussit, affectusque transfugas collaudauit, quæ cum alacriter præcessissent, hortatusque est rosciam, ut fortiter hostem adorientur: pudor transfugis attulit penitentiam, & consilium suum (quia non putabant deprehensum) mutauerunt.

Notetur

T. Quintius Capitolinus Cos. cedentibus Romanis emeticus est in altero cornu hostes fugatos, & ita confirmatis suis victoriam retulit.

Cn. Manilius aduersus Hetruscos, vulnerato collega Fabio, qui sinistram cornu ducebat, & ob id parte cedente, quod etiam occisum crederent consulè cum rursus equitibus occurrerit, elamitanis & collegam viuere, & se dextro cornu vicisse. Qua constantia redintegritatis animis suorum vicie.

Marius aduersus Cymbros & Teutonos, cum metatores eius per imprudentiam ita castris locum cepissent, ut sub potestate barbarorum esset aqua, flagitantibus eam suis, digito hostem ostendens, illinc (inquit) petenda est. Quo instinctu affectus est, ut protinus barbari tollerentur.

T. Labica

T. Labienus post Pharfalicam pugnam, cum victis partibus Dyrrhachium refugisset, miscuit vera falsis, & non celato exitu pugnae, aequatam partium fortunam, graui vulnere Caesaris finxit, & hac assimulatione reliquis Pompeianarum partium fiduciam fecit.

M. Cato cum Ambraciam, eo tempore quo sociae naues ab Aetolis oppugnabantur, imprudens vno lembo appulisset, quanquam nihil secum praesidi haberet, cepit signum voce gestuque dare, quo videretur subsequentes suorum naues vocare: eaque asseratione hostem tetruit, tanquam plane appropinquarent, qui quasi e proximo citabantur. Aetoli, ne aduersum Romanam classis opprimerentur reliquerunt oppugnationem.

De constituenda per constantiam acie.

Cap. VIII.

Seruius Tullius adolescens, praesidio quo Tarquinius rex aduersus Sabinos cossus exit, signiferis signis dimicantibus, raptum signum in hoste misit, cuius recipendi gratia Romani ita ardentem pugnaverunt, ut & signum & victoriam retulerint.

Furius Agrippa Cos. cedente cornu, signum militare ereptum signifero, in hostes Hernicos & Equos misit, quo facto eius praesidium restitutum est. Summa enim alacritate Romani ad recipiendum signum incubuerunt.

T. Quintus Capitolinus Cos. signum in hostes Phaliscos eiecit, militisque id repetere iussit.

M. Furius Camillus Tr. Mil. consulari potestate, cunctante exercitu arreptum manu signiferum in hostes Volcos & Latinos traxit, ceteros puduit non sequi.

Saluius Peligous bello Persico idem fecit

Q. Furius aucto exercitu, cum occurrisset affirmavit non recepturum se in castra quoniam nisi victorem, reductisque in aciem, victoria potitus est.

aduersus

Scipio apud Numantiam, cum praesidium suum videret exercitum pronunciauit sibi pro hoste futurum, quisquis in castra redisset.

Sinilius Priscus dictator, cum signa legionum ferri in hostes Phaliscos inisset signiferum cunctantem occidi imperavit, quo exemplo perterriti hostem inuasent.

Cossus Coraelius magister equicum aduersus Fidenates idem fecit.

Tarquinius aduersus Sabinos cunctantes equites, detractis frenis concitatisque equis procurere & prorumpere aciem iussit.

M. Atilius Cos. bello Samnitico, ex acie refugientibus in castra militibus aciem suorum opposuit, affirmans secum & cum bonis ciuibus dimicaturus eos, nisi cum hostibus maluissent, ea ratione vniuersos in aciem reduxit.

L. Sylla, cedentibus iam legionibus exercitui Mithridatico, ductu Archelai, striso gladio in primam aciem procurrit, appellatisque milites dixit, si quis quaesisset ubi Imperatorem reliquisset, responderent pugnantem in Borocia, cuius rei pudore vniuersi eum secuti sunt.

Diuis Iulius ad Mundam suis referentibus pedem, equum suum abduci a conspectu suo iussit, & in primam aciem pedes prosiliit: milites dum destituere Imperatorem erubescunt, redintegrarunt praesidium.

Philippus vetitus ne impetum Scythatum sui non sustinerent, fidelissimos equitum

equitū à tergo posuit, præcepitq; ne quem commilitonū ex acie fugere paterentur, perseverantius abeuntes trucidarēt. Qua denūciatione cum effecisset, ut etiam timidissimi mallet ab hostibus quā à suis interfici, victoriam acquisiuit.

De his quæ post prælium fiunt si res prosperè cesserint,

& de confirmandis reliquis belli.

Cap. IX.

C. Maius, victis prælio Teutonibus, reliquias eorū (quia nox circūuenerat) circūsedens, sublatis subinde clamoribus, p̄ paucos suorum territaui, in somnūq; hostē detinuit, ex eo consecutus ut postero die irrequietum facilius debellaret.

Claudius Nero victis Pœnis, quos Asdrubale duce in Italiam ex Hispania traiciētes exceperat, caput Asdrubalis in castra Annibalis eiecit quo factū est ut & Annibal luctu (nā fratres occisus erat) & exercitus desperatione aduentūis præsidii affligeretur.

Lucius Sylla his qui prænesti obsidebantur occisorum in prælio ducum capita hastis præfixa ostendit, atque ita obstinationum peruaciam fregit.

Arminius dux Germanorū, capita eorum quos occiderat similiter præfixa, ad vallum hostium ad moueri iussit.

Domitius Corbulo cum Tygranocœtam obsideret, & Armenii pertinaciter viderentur tolerare obsidionem, in quendam ex Megistanis quos ceperat animaduertit, caputq; eius balista excussum, intra munimenta hostium misit id forte decidit in medium concilium, quod tum maxime habebant barbari, ad cuius conspectum velut ostentio consternati ad deditionem festinauerunt.

Hermocrates Syracusanus, superis acie Carthaginen. veritus ne captiui, quorū ingenie manū in potestate redegerat, parū diligēter custodirēt utq; euēius dimicationis in epulas, & securitatem compellere victores poterat, sinxit proxima nocte equitatum hostilem venturū: quia expectatione affectus est, ut solito atq; euis vigiliz agerēt ut. Idem rebus prosperè gestis, & ob id resolutis suis in nimia securitatem somnūq; & mero premissis, in castra transugā misit, qui præmoneret se fuga elapsum, dispositas tētā ubiq; à Syracusanis insidias, quarum metu recepit acie. Illi cū aduentūis persecuti in fossas deciderūt, & eo modo victi sunt.

Si res durius cesserit de aduersis emendandis. Cap. X.

Titus Didius in Hispania, cum acerrimo prælio conflixisset, quod nox diremerat, magno numero vtrinque cæso, complura suorum corpora atra nocte sepelenda curauit. Hispani postero die ad simile officium progressi, quia plures ex ipsorum numero quā ex Romanis cæsus repererant, victos se esse secundū eam dinumerationem argumentati, ad conditiones Imperatoris descenderūt.

T. Martius eques Romanus, qui reliquis exercitus duorum Scipionum præfuit, cum in propinquo bina castra Pœnorum paucis militibus passuum distaret, cohortatus milites, proxima castra intempesta nocte adortus est: & cum hostem victoris fiducia incompotitum aggressus, ne nuncios quidem cladis reliquisset, breuissimo tempore militi ad requiem dato, eadem nocte captim sanam rei gestæ prægressus, altera eorum eadem castra inuasit. Ita bis simili vsus euentu deletis ubique Pœnis, amissas populo Romano Hispanias restituit.

De dubiorum animis in fide retinendis.

Cap. XI.

T

P. Valerius Epidauri, timens oppidanorū perfidiā, quia parum praesidii habebat, gymnicos ludos pcul ab vrbe appatauit. Quò cūm omnis ferè multitudo spectandi causa exisset clausit portas, nec in eas antea admisit Epidaurios quàm obfides à principibus acciperet.

Catinenses

Cn. Pompeius cūm suspectos haberet † Causenses, & vereretur ne praesidium non reciperent, petiit ab eis vt agros interim apud se refecti parerentur: fortissimis deinde, habitu languentium missis, ciuitatem occupauit concinnitque.

Alexander deus & a perdomitaq; Thracia petens Asiam, veritus ne post ipsius discessum sumerent arma, reges eorum pfectosq; & omnes quibus videbatur inesse cura detractā libertatis, secum velut honoris causa traxit: ignobilibus autem relictis, plebeos praefecit: cōsecutus vti principes beneficiis eius obstricti nihil nouare vellent: plebs verò non posset quidē spoliata principibus.

Antipater conspecto priore Neciorum exercitu (qui audita morte Alexandri ad intestandum imperium eius confluxerant) dissimulans se scire qua mente venissent, gratias his egit, quòd ad auxilium ferendum Alexandro aduersus Lacedaemonios conuentissent: adiecitq; id se regi scripturum. Ceterum ipsos quòd sibi opera eorū in praesentia nō esset necessaria, abiit domos hortatus est: & hac assenatione periculum quod ex nouitate rerum imminabat discussit.

Scipio Aphricanus in Hispania, cū inter captiuas eximix formae virgo alias, & nobilis, ad eum perducta esset, omniumq; oculos in se conuertetet, tum ma-

Lacio

gratias egit

hui

custodia habitā, sponso nomine † Alicio reddidit: insuperq; aurū quod parietes eius redēpturi captiuā domū Scipioni attulerant, eidē spōso p nuptiali munere dedit: qua multiplica magnificētia vniuersa gēs victa impio po. Ro. accessit.

Alexandrum quoq; Macedonem traditum est eximix pulchritudinis virgini capēuz, cūm finitimae gentis principi fuisset desponsata, summa abstinentia ita peperisse, vt illam ne aspexerit quidem. Quia mox ad sponsum remissa, vniuersae gentis, per hoc beneficium, animos conciliauit sibi.

Galliam

Imp. Caesar Aug. Germanicus, eo bello quo victis hostibus cognomen Ger-

maniei meruit, cū in finibus † Cubiorū castella poneret, pro fructibus eorum locorum, quae vallo comprahendebat, praecium solui iussit: ea iustitiae fama omnium fidem astrinxit. Quae faciendae sint pro castris si satis fiduciae in praesentibus copiis non habeamus. Cap. XII.

Titus Quintius Cof., cūm Volsci castra eius aggressuri forent cohorter, tantummodo in statione detinuit, reliquum exercitum ad quiescendum dimisit: aeneatoribus praecipit, vt vallum insidentes equis circumirent, concinerentq; Qua facie & simulatione cūm propulsaasset, & detinuisset per totam noctem hostes, ad lucis exortum fessos vigilia, repente facta eruptione, facile superauit. Quintius Sertorius in Hispania hostiu equitaeui maxime impar, q vsq; ad ipsas munitiones nimia fiducia succedebat, nocte scrobes apertuit, & ante eas aciem direxit: cūm denum turmales secundum consuetudinem redire vellent, pronunciauit comperisse insidias se ab hostibus dispositas: id circo ne discederent à signis neve laxarent agmen. Quod cū soluere ex disciplina fecisset, exceptus, totte veris insidiis, quia praedixerat, in territos milites habuit.

Phares

Phares dux Atheniensis cum expectaret auxilia, & vereretur ne interea cō. *Chares*
 temptu presentis paucitatis hostes castra eius oppugneret, cōplures ex iis quos
 habebat, per aduersam partem nocte missos, iussit quā precipuē conspicui foret
 hostibus, redire in castra, & adcedentium nouarum virium speciē præbere: atq;
 ita simulatis auxiliis tutatus est, donec instrueretur expectatis.

Iphicrates Atheniensis cum cāpestribus locis castra haberet, explorasseiq;
 Thraces ex collibus, p quos vnus erat descēsus, nocte ad diripiēda castra vēturos
 clam duxit exercitū, & in vtroq; viz latere p quā trāsituri erāt Thraces distri-
 butū collocavit: hostēq; decutētē in castra, in quibus multi ignes p paucorū curam
 instituti, speciē manētis ibi multitudinis seruabāt, à lateribus adortus oppressit.

De effugiendo. Cap. XIII.

Galli pugnaturi cum Attalo, aurum omne & argentum certis custodibus
 tradiderunt, quibus si acie † fugissent patceretur, quo facilius colligenda *fugit effugit*
 p̄tza hostem impeditum effugerent.

Triphon Syriæ rex victus, per totum iter fugiens, pecuniam sparsit: teumiq; *est infes*
 sectantes Antiochi equites moratis effugit. *banda*

Quintus Sertorius pulsus acie à Quinto Merello Pio, ne fugā quidē sibi tu-
 tā arbitratus, milites dispsos abite iussit, admonitos in quē locū vellet cōuenire.

Viriatus dux Lusitanorum copias nostras, locorumq; iniquitatem euasit ea
 dem qua Sertorius ratione, sparsio exercitu deinde recolto.

Horatius Cocles virgēte Porfennæ exercitu iussit suos per pontem redire in
 urbem, eumq; (ne casu sequeretur hostis) intecidere. Quod dum efficitur, in ca-
 pite eius propugnator ipse insequentes derinuit. Audito deniq; fragore pontis
 abrupti, deiecit se in alueū: eumq; non armis, sed vulnecibus oneratus tranauit.

Afranius in Hispania ad Ilerdā, cōm Cæsare fugeret, inslāte en castra posuit:
 cū idē Cēsar fecisset, & pabulacū suos dimisisset, ille signū repēte inineri dedit

Antonius cū ex Parthis sibi instantibus reciperet exercitū, & quoties pri-
 ma luce moueret toties vegetibus Barbarot usm sagittis infestaretur, abeūtium
 agmen in quintam horam continuo: suisq; fidem constantiorem fecit: qua per-
 suasione digressis inde Parthis, iussit iter † alio die sine interpellatione confecit.

Philippus in Epiro victus, ne fugientē eum Romani premerēt, inducias ad se-
 peliendū ens qui cæsi etant impetrauit: & ob id remissioribus custodibus euasit. *reliquas*

Publius Cl. nauali p̄tlio superatus à Poenis, cū per hostiū p̄tudia necesse
 haberet erumpere, reliquas viginti naues tanq̄ victrices iussit ornari, atq; ita Poe-
 nis existimantibus superiores fuisse acie nostros, terribilis excessit.

Poeni classe superati qua instantem auertere Romanum studebant, simulane
 runt in vada naues suas incidisse, thærentesq; imitati effecerūt, vt victor eorum *à ventisq;*
 timens casum, spacium ad eu adendum daret. *mutari*

Comminius Atrabas cū victus à D. Iulio ex Gallia in Britāniā fugeret, &
 fortē ad oceanū secūdo vento quidē, sed æstu recedēte venisset, quis naues in sic-
 cis littoribus hæterēt, p̄adi nihilominus vela iussit. Quæ cū persequēs rum Cē-
 sar ex longinquo rumentia, & flatu plena vidisset, ratus prospeto sibi eripi cut-
 su recessit.

Finis libri Secundi.

T ii

SEXTI IVLII FRON- TINI VIRI CONSVLARIS STRA-

tegematum libri Tertii præfatio.

Si priores libri responderunt titulis suis, & lectorem hucusque cum attentione perduxerunt, ædam nunc circa oppugnatione-
rum urbium defensioneſq; strategemata: nec morabor, vlla præ-
locutione, prius traditurus quæ oppugnâdis urbibus vſui ſunt,
rum quæ obſeſſos inſtruire poſſint: depoſitis autem operibus
& machinamentis, quorû expleta iam pridem inuentione, nul-
lam video ultra artium materiam, hæc circa expugnationem ſpecies stratege-
matôn fecimus.

De repente impetu.

Cap. I.

Quintius Coſ. victis acie Equis & Volſcis, cûm Antium oppidum
expugnate ſtauiſſet, ad concionem vocato exercitu, expoſuit quàm
id neceſſarium & facile eſſet, ſi non diſſeretur: eoq; impetu, quem ex
hottatio concitauerat, aggreſſus eſt urbem.

Marcus Cato animaduertit in Hiſpania potiri ſe quodâ oppido poſſe, ſi ino-
pinantes inuaderet: quatrîdui itaq; iter biduo, per conſragoſa & delerta emen-
ſus, nihil tale metuentes oppreſſit hoſtes: victoribus deinde ſuis cauſam tam fa-
cilis euentus requirentibus, dixit, tum illos victoriam adeptos, cûm quatrîdui
iter biduo atripuerunt.

De fallendis iis qui obſidentur.

Cap. II.

L. uerian

Domitius Caluinus cûm obſideret † Lucam oppidum Lyguro, ſitu non
tantum & operibus, verum etiam ppugnatorum præſtina tutum, circumiri
muros frequenter omnibus copiis inſtituit, eaſdemq; reducere in caſtra. Qua cõ-
ſuetudine inductis ita oppidanis, vt erederet exercitationis id gratia facere Ro-
manû, & ob hoc nil ab eo conatu cauētibus, morem illû obambulâdi in ſubitû
diſtexit impetû: occupatiſq; moribus oppreſſit, vt ſeipſos dederet & oppidum.

expreſſit

C. Duillius Coſ. ſubinde exercendo milites remigeſq;, conſecutus eſt vt ſe-
curis Carthaginenſibus vſq; in id tempus innoxiz conſuetudinis, ſubitò admo-
ta claſſe murum occuparet.

Annibal in Italia multas vrbes cepit, cum Romanorum habitu quosdam ſu-
orum ex longo belli vſu latinè quoq; loquentes præmitteret.

Arcades Meſſeniorum caſtellum obſidentes, factis quibuſdam armis ad ſimi-
litudinem hoſtilium, eo tempore quo ſuſceſſura alia præſidia hiſ explorauerat,
inſtructi eorum qui expectabatur ornatu, admiſſiſq; per hunc errorem vt ſocii,
poſſeſſionem loci ſtrage hoſtium adepti ſunt.

Simon dux Athenienſium in Caria inſidiatus cuidam ciuitati, religioſum
incolis templum Dianæ lucumq; qui extra muros erat noctu impruuiſus in-
cendit: effuſiſq; oppidanis ad opem aduerſus ignes ſerendâ, vacuam deſenſo-
ribus cepit urbem.

Alcibiades

Alcibiades dux Athenien. cùm ciuitatem Agrigentinorum egregiè munitam obsideret, petito ab eis consilio, diu tanquam de rebus ad commune pertinantibus differuit in theatro, vbi ex more Græcorum locus consultationi præbeatur, dùmque consilii specie ienei multitudinem, Athenienses quos ad id præparauerat incustoditam urbem ceperunt.

Epaminondas Thebanus in Arcadia die festo effusè extra mœnia vagantibus hostiũ feminis, plerisque ex militibus suis muliebri ornatu immiscuit: qua simulatione illi intra portas sub noctè recepti, ceperunt oppidũ, & suis aperuerunt.

Aristippus Lacedæmonius, festo die Tegeatarum, quo omnis multitudo ad celebrandum Mineræ sacrum vrbe egressa erat, iumenta sacris frumētariis palea refertis onusta, Tegeam misit, agentibus ea militibus, qui negotiatorum specie inobseruati portas aperuerunt suis.

Antiochus in Cappadocia ex castello ^{Sueda} quod obsidebat, iumēta frumentatum egressa interceptit: occisisq; calonibus, eorundem vestitu milites suos tanquam frumentum reportantes submisit. Quo errore illi custodibus deceptis, castellum intrauerunt, admiseruntque milites Antiochi.

Thebani cùm portũ Sycioniorum nulla vi rediret in possessiõem suam posset, nauem ingentem armatis compleuerunt, exposita sup̄ merce, vt negotiatorum specie fallerent: ab ea deinde parte murorũ, quæ longissimè remota erat, apparere paucos disposuerunt, eum quibus è naue quidam egressi inermes simulata rixa, occurrerunt, Sycionius ad dirimendum id iurgium aduocatis. Thebanæ naues & portum vacantem & urbem occupauerunt. Thymarcus Aetolus occiso Charmade Ptolomæi regis præfecto, chlamyde interempti & galero ad ^{Cornelia} Macedonicum ornatus est habitum: per hunc errorem pro Charmade in Samniorum portum receptus occupauit.

De eliciendis ad proditionem.

Cap. III.

Papyrius Cursor Cos. apud Tarentum, Miloni, qui tum præsidio Epitoretũ urbem obtinebat salutem ipsi & popularibus, si per illum oppido poriretur, pollicitus est. Quibus præuis ille corruptus persuasit Tarentinis vt se legatum ad consulem mitterent, à quo plena promissã ex pacto referens, in securitatem oppidanos resoluit, atque ita incustoditam urbem Cursori tradidit.

Marcellus cùm Syracusanum quendam Sosistratum ad proditionem sollicitasset, ex eo cognouit remissiores custodias fore die festo, quo Epicides præbiturus esset vini epularumq; copiam, insidiatus igitur hilaritati, & quæ eam sequebatur socordia, munimenta concendit, vigilibusq; cæsis, aperuit exercitui Romano, urbem nobilibus victorius claram.

Tarquinius Superbus cùm Gabios in deditionem accipere non posset, filium suum Sext. Tarquiniũ casum virgis ad hostem misit, si inculata patris sœuitia persuasit Gabinis vt odio suo aduersus regem verterentur, & dux ad bellum electus tradidit patri Gabios.

Cyrus Pesarum rex suum comitem Zopyrum explorata eius fide, trunca de industria facie, ad hostes dimisit: ille asscotante iniuriarum fide, creditus inimicissimus Cyro, cùm hãc persuasiõem adiuuaret, peocurrendo propius quo-

T iij tiens

tiens acie decertaretur, & in eum tela dirigēdo commissam sibi Babiloniorum urbem tradidit Cyro.

Apollonio

Philippus oppido Samiorum exclusus † Apollonio de præfecto eorum, ad proditionem corrupto persuasit, ut plaustrum lapide quadrato oneratum, in ipso aditu portæ poneret. confestim deinde signo dato insequutus oppidanos, circa impedita portæ claustra oppressit trepidantes.

Arcem

Annibal apud † Tarentum quæ à præsidio Romano, duce Liviō tenebatur, Eoneum quendam Tarentinum quem ad proditionem sollicitauerat, eiusmodi fallacia instruxit, ut ille per causam venandi noctu procederet, quasi id per hostem interdiu non liceret:gresso ipsi apros subministrabāt, quos ille tanquam ex captura Liviō offerret, idq̄ cum sapius factum esset, & idro minus obseruaretur, quadam nocte Annibal venatorum habitu, Pænos comitibus eius immiscuit: qui cum onusti venatione quam ferebant recepti essent à custodibus, protinus eos adorti occiderunt. Tunc fracta porta admissus cum exercitu Annibal omnes Romanos interfecit, exceptis his qui in arcem præfugerant.

Lysimachus rex Macedonum, cum Ephesios oppugnaret, & illi in auxilio haberent Mandrouē Archipiratam, qui plerumq̄ oneratus præda naues, Ephesum appellebat, corrupto ei ad proditionem, iunxit fortissimos Macedonum, quos ille restrictis manibus pro captiuis Ephesum introducebat: qui postea rapta ex acce armis urbem Lysimacho tradiderunt.

Per quæ hostes ad inopiam redigantur. Cap. III.

Fabius Maximus vastatis Campanorum agris, ne quid eis ad fiduciam obsidionis superesset, recessit sementis tempore, ut frumentum quod reliquum habebant, in sationes conferrent: reuersus deinde renata protulit, & ad famem redactis potitus est. Antigonus aduersus Athenienses idem fecit.

Dyonisius multis urbibus captis, cum Rheginos aggredi vellet, qui copiis abundabāt, simulauit pacem, petiitq̄ ab eis, ut commeatus exercitui ipsius subministrarent: quod cum impetrasset, exhausto oppidanorum frumento, aggressus urbem alimens destituta superauit. Idem & aduersus Himeros sic esse dicitur Quintus Curtius.

Alexander oppugnaturus Leucadiam commeatibus abundantem, prius castella, quæ in confinio erant cepit: omnesq̄ ex his Leucadiam passus est confingere, ut alimenta ioter multos celerius absumerentur.

Phalaris Agrigentinus, cum quædam loca munitione tuta in Sicilia oppugnaret, simulato sedere frumenta quæ residua se habere dicebat, apud eos depositur: deinde data opera veterum cameræ, in quibus id conferebatur rescissæ pluuiam reciperent, fiducia cõditi cõmeatus, proprio tritico abusus initio æstatis aggressus inopia compulsi ad deditonem.

Quemadmodum persuadeatur obsidionem esse permansuram.

Cap. X.

Clarchus Lacedæmonius exploratum habens Thracas omnia victui necessaria in montes comportasse, vna quoque ope sustentari, quod crederent eum commeatus inopia recessurum, per id tempus quo legatos eorum ventu-

ros opinabatur, aliquem ex captiuis in conspectu iussit occidi, & membra eorum tanquam alimēti causa in contubernia distribuit. Thracēs nihil nō facturū per seuerantiz causa eum credētes, qui tam detestabiles epulas sustinuisset, experiri, in deditiōem uenerunt.

Tyberius Gracchus Lusitanis dicentibus in decem annos cibaria se habere, & ideo obsidionem nō expauescere, Vndecimo, inquit, anno vos capiam. Qua uoce perterriti Lusitani quanquam instructi cōmeatibus, statim se tradiderunt.

Aul. Torquato Græcam urbem oppugnanti, cūm diceretur iuuentutē ibi studiosē iaculis & sagittis exerceri, Pluris eam, inquit, propediem uendam.

De destructione praesidiorum hostium. Cap. VI.

Scipio Annibale in Africam reuerso, eūm plura oppida, quæ ratio illi in potestatem redigenda dicebat, firmis praesidiis diuersæ partis obtinerentur, subinde aliquam manum submittebat ad infestanda ea, nouissimē etiam tanquam direpturus ciuitates aderat, deinde simulato metu refugiebat: Annibal tunc ueram esse eius trepidationem, deductis undique praesidiis tanquam de summa rerum dimicaturus insequi cepit: ita consecutus Scipio quod petierat nudatas propugnatoribus urbes, per Masinissam & Numidas cepit.

P. Cornelius Scipio intellecta difficultate expugnandi Delminum, quia omnium concursu defendebatur aggredi alia oppida cepit, & euocatis ad sua defendenda singulis, uacuatū auxiliis Delminum cepit. Delminum

Pyrhus Epirotarum rex, aduersus Illyricos eūm ciniratem, quæ caput gentis erat, redigere in potestatem suam uellet, eius desperatione cæteras urbes petere cepit: consecutusq; est, ut hostes fiducia uelut satis munitæ urbis eius ad tutelam aliarum dilaberentur. Quo facto ipse rursus reuocatis omnibus suis, uacuatam eam defensoribus cepit. Illyrios

Cornelius Rufinus Cos. cū aliquanto tempore Crotonam oppidum frustra obsidisset, quod inexpugnabile faciebata sumpta in praesidia Lucanorum manus, simulauit se cepto desistere: captiuum deinde magno premio sollicitatum, misit Crotonam, (tanquam ex custodia effugisset) qui persuasit discessisse Romanos, id uerum Crotonenses arbitrati, dimisere auxilia, destitutiq; propugnatoribus, inopinati, & inualidi capri sunt.

Mago dux Carthagenensium uictō Cn. Pisonē, & in quadam turre circumsepto ulpicatus uentura ei subsidia, per fugam misit qui per sua decet appropinquantibus captum iam Pisonem: qua ratione deterritis eis, reliqua uictoriæ consummauit.

Alcibiades in Sicilia cūm Syracusanos capere uellet, ex Catanensibus, apud quos tum exercitum continebat, quendam exploratæ solertiz submitit Syracusanis in publicum consilium introductus, persuasit infestissimos esse Catanenses Atheniensibus, & si adiuuarentur à Syracusanis, futurum ut opprimerent eos & Alcibiadem: qua re adducti Syracusani uniuersis uiribus Catanam petitori processerunt, relicta ipsorum urbe: quam à tergo adortus Alcibiades desolatam, ut sperauerat, affixit.

Cleonimus Atheniensis Tæcenios qui praesidio Craterum tenebant aggressus,

gressus, tela quædam (in quibus scriptum erat venisse se ad liberandum eorum rempub.) intra muros iecit: & eodem tempore captiuos quosdam reconciliarios sibi remisit, qui Craterum decretaerent. Per hoc consiliū seditione intestina apud obfessos conciliata, admoto exercitu potitus est ciuitate.

De fluminum deriuatione & virarione aquarum. Cap. VII.

Pvblius Seruilius Isauram oppidum flumine (ex quo hostes aquabatur) auertit, ad deditiōem sibi compulsi.

C. Cæsar in Gallia Caduceorum ciuitatem amne cinctam & fontibus abundantem, ad inopiam aquæ redegit, cum fontes cuniculis auertisset, & fluminis usum per sagittarios arcuisset.

L. Metellus in Hispania citeriore, castra hostium in humili loco posita, fluiuium ex superiore parte immisit: & subita inundatione turbatos, per dispositos in hoc ipsum insidiatores cecidit.

Alexander apud Babylonem, quæ media flumine Eufrate diuidebatur, fossam pariter & aggerem instruit, ut in usum eius extimarent hostes aggeri terram, atque ita subitò flumine auerso, per alueum veterem (qui siccatus ingressu præberat) urbem intrauit.

Semiramis aduersus eosdè Babylonios, quæ Eufrate auerso, idè fecisse dicitur.

Clisibenes Sycionius ductum aquarum in oppidum Criseorū ferentem rupit. Mox affecti siti restituit aquam elleboro corruptam, qua usus profluuius ventris decipiens cepit.

De iniiciendo obfessis pauore.

Cap. VIII.

Remissum **P**hilippus cum Trinassum castellum nulla vi capere posset, terram ante ipsos muros aggressus, simulauitque agere cuniculum: castellanique, quia subritos se existimabant, dediderunt.

Pelopidas Thebanus Magnetum duo oppida simul oppugnaturus, non ira longo spacio distantia quo tempore ad alterum eorum exercitum aduocatur, præcepit, ut ex cõposito ab aliis castris quatuor equites coronari, notabili alacritate velut victoriã nunciantes venirent: ad cuius simulatione curauit ut sylua quæ in medio erat incenderetur, præbitura specie vrbis ardentis: præterea quosdam captiuorum habitu eodè iussit perducere. Qua assueuatione perterriti, qui obsidebantur dum in parte iam se superatos existimarent, defecerunt.

Cyrus rex Persarum incluso Sardibus Cæso, quæ præruptus mons nullum aditum præstabat, ad mœnia malos exequantes altitudinè iugi subrexit, quibus simulachra hominum armata Persici habitus imposuerat, noctuque eos moti ad moueri. Tum prima luce ex altera parte muros aggressus est, vbi otto sole simulachra illa, armatorum referentia habitum, resulerunt, oppidani capram urbem à tergo credentes, & hoc in fugam dilapsi victoriã hostibus concesserunt.

De irruptione ex diuersa parte quam expectamus. Cap. IX.

Scipio apud Carthaginem sub discessum æstus maritimi securus deum (ut dicebat) ducem, ad muros vrbis accessit: & cedente stagno, quæ non expectabatur, irrupit.

Fabius Maximus Cunctatoris filius, apud Arpos præsidio Annibalis occupatos, considerato

confiderato situ vr̄bis, sexcentos milites obſcura nocte miſit: qui per munitam eorū minus † frequentem oppidi partem ſcalis euecti in murum, portas reuelle-
rent: hi adiuſti decidentium aquarum ſono, qui operis ſtrepitum obſcurabat, iuſ-
ſa peragunt, ipſe dato ſigno ab alia parte aggreſſus cepit Arpos. *frequentia
tatum*

C. Marius bello Iugurthino apud flumē Mulucham, cū oppugnaret caſtel-
lum in monte ſaxeo ſitum, quod vna & anguſta ſemita adibat, cætera parte
velut † cum ſaltu præcipiti, nunciato ſibi per Lygurem quendam ex auxiliis gre-
galem militem, qui fortè aq̄atum aggreſſus, dum per ſaxa montis cochleas le-
git, ad ſummum peruenet, et ipi poſſe caſtellū, paucos centuriones, quibus per-
fectiſſimos cum velociſſimis militibus zneatores immiſceerat, miſit: capite pe-
dibusq̄ nudis, vt ipſectus viſusq̄ per ſaxa facilior foret, ſcutis † armisq̄ à tergo
apertis, bi Lygure duce & telis & elanis quibus in aſceſſu nitēbatur adiuſti, cum
ad poſteriora & ob id vacua deſenſoribus caſtelli perueniſſent, concinere & tu-
multuari, vt præceptum erat cœperunt: ad quod conſtiturum Marius conſtanti-
us adhortatus ſuos, ac riuſ inſtare caſtellantis cœpit: quos ab imbelli multitudine
ſuorum reuocatos tanquā capti à tergo eſſent, inſectus caſtellum cepit. *confalto
abſolūto*

Lucius Cornelius Coſ. complura Sardinie cepit oppida, dum † fortiffimas
partes copiarum noctu exponit, quibus præcipiebat, vt delinſcerent, ope re-
turus remphis, quo ipſe noctu appelleret: occurrentibus deinde aduentanti hoſti-
bus, & ab ipſo per ſimulationem fugæ longius ad perſequendum auocatis, illi in
relictas ab eis vr̄bes impetum facerent. *firmiffimas*

Pericles Athenienſiſ dux cū oppugnaret quendam ciuitatem magno cō-
ſenſu deſendentium tutam, nocte ab ea parte motorum quæ mari adiacebat claſ-
ſicum cani, clamorēq̄ attolli iuſſit: hoſtes † penetrari illac in oppidum rati, re-
liquetunt portas, per quas Pericles deſtitutas præſidio irrupit *penetratū*

Alcibiades dux Athenienſium Cyzicum oppugnandi eius cauſa nocte im-
prouiſus acceſſit: & ex diuerſa parte mœnium cornicines canere iuſſit: ſufficere
ppugnationi murorum poterant ad id latus, à quo ſolo ſe tentari putabāt cū
conſuenerent, qua non † obſidebantur muros tranſcendit.

Tbraſybulus dux Mileſiorum, vt portum Sycioniorū occuparet, à terra ſub
inde oppidanos tentauit: & illo quo laceſſebantur conuerſis hoſtibus, claſſe in-
ſpectata portum cepit. *abſolūto
hatur*

Philippus in obſidione cuiuſdam maritimæ vr̄bis, binas naues procul à con-
ſpectu contabulauit, ſuperſtruxitq̄ eis turres: aliis deinde turribus adortus à ter-
ra, domibus ppugnatores diſtrinxit, turritas naues à mari applicauit, & quā
non teſtebat ut ſubiir muros.

Pericles Peloponeſorum caſtellū oppugnaturus, in quod duo omnino erant
acceſſus, alterū ſoſſa intercluſit, alterū munire inſtituit: caſtelli ſecuriores ab
altera parte facti, eam ſolam quā muneri videbant cuſtodire cœperūt. Pericles
preparatis pōribus iniectisq̄ ſuper ſoſſā à qua non cauebatur ſubiit caſtellum.

Antiochus aduerſus Ephelios, Rodios quos in auxilio habebat præcepit, vt
nocte portum cum magno ſtrepitu inuaderent: ad quam partem omni multi-
tudo cum tumultu decurrente, nudatus deſenſore reliquis munitionibus ipſe
aggreſſus

aggressus ex aduerso cinitatem cepit.

De insidiis per quas eliciantur obfessi.

Cap. X.

CATO in cunspetu Lacetanorum quos obsidebat reliquis suorum submotis Sueffanos quosdam ex auxiliariis, maximè imbelles, aggredi mœnia iussit: hos cum facta eruptione Lacetani facillè auertissent, & fugientes auidè insecti essent, illis quas occultauerat cohortibus oppidum cepit.

finis

Lucius Scipio in Sardinia, cuiusdam ciuitatis per tumultū relicta oppugnatione quam instruxerat, specie fugiētis ꝑcessitit: insecutisq; temerè oppidanis, per eos quos in proximo occultauerat oppidum inuasit.

Annibal cūm obsideret ciuitatem Hymerā, castra sua capi de industria passus est, iussis recedere Pœnis, tanq̄ præualeret hostis. Quo cūtu Hymerzita deceptis, vt gaudio impulsus relicta vbe procurrerent ad Punicum vallum, Annibal vacuum vebem per eos quos in insidiis, ad hanc ipsam occasionem posuerat, cepit. Idem vt Saguntinos eliceat, rara acie ad muros accedens ad primam eruptionem oppidanorum simulata fuga cessu, in terpositisq; exercitu ab oppido interclusos hostes à suis, in medio trucidauit.

actio

Himilco Carthaginensis, apud Agrigentum iuxta oppidum partem copiarū in insidiis posuit: ꝑceptisq; his, vt cūm ꝑcessissent oppidani ligna humida incēderēt, deinde cūm reliqua parte exercitus luce ad eliciēdos hostes progressus, simulata fuga persequētes oppidanos longius cēdēdo ꝑtraxit: insidiatores prope mœnia imperatum ignem facerbum subiecerunt vnde obortum contemplati fumum Agrigentini incensam ciuitatem suam existimauerunt: defendendūq; eius gratia, dum trepidè recurrunt, obuiis eis qui insidiati iuxta muros erant, & à tergo instantibus quos persecuti fuerant, in medio trucidati sunt.

Viriatus disposito per occulta milite, paucos misit qui abigerēt pecora Socobrigentium, ad quæ illi vindicanda cūm frequētes ꝑcurrissēt, simulantesq; fugam prædatores persequerentur, deducti in insidias cæsiq; sunt.

Scordisci equites cūm Heraclez duarum partium præsidio ꝑpositus esset Lucullus pecora abigere simulātes, ꝑuocarunt eruptionē: fugam deinde mētiti, sequerē Lucullū in insidias deduxerūt, & octingētos cum eo milites occiderunt.

Chares dux Atheniensium, ciuitatem aggressurus lictori apposita, post quædam ꝑmontoria occultè habita classe, è nauibus velocissimam ꝑter tūta præsidia ire iussit: qua visa, cūm omnia nauigia que pro custodia portus agebātur ad persequendam euolassent, Chares in indefensum portum cum reliqua classe inuectus, etiam ciuitatem occupauit.

Lariba

Barca dux Pœnorum, in Sicilia Lilybaeum nostris terra marisq; obsidētibus partē classis suæ ꝑcul armata iussit ostēdi, ad eius cōspētū cūm euolassent nostri ipse reliquis quas in occulto tenuerat, nauibus, Lilybaei portū occupauit.

De simulatione regressus.

Cap. XI.

almifanus

PHORMION dux Atheniensium, cūm depopulatus esset agros Calchidensium legacis eorum de ea requirentibus benignè respondit: & nocte quā dimissurus illos erat, finxit literas sibi superuenisse ciuium suorū, propter quas redendum

undum haberet, ac paulum regressus dimisit legatos, his omnia tuta & abisse Phormionem renunciantibus, Chalcidenses spe & oblatæ humanitatis & abducti exercitus remissa vrbis custodia, rum confestim Phormion reuertisset prohibere inexpectatam vim non potuerant.

Ageläus dux Lacedæmoniorum cum Phocenses obsideret, & intellexisset eos qui tunc præsidio illis erant, iam grauari belli incõmodo, paululum regressus tanquam ad alios actus, liberam occasionem recedendi his dedit: non multo post milite reducto, destitutos Phocenses superauit.

Alcibiades aduersus Byzantios, qui se manibus continebãt, insidias disposuit, & simulato regressu, incautos eos oppressit.

Virtius cum tridui iter discedens confecisset, idem illud vno remensus securos Segobrienses & sacrificio tum maximè occupatos oppressit.

Epaminundas Mantiniam cum Lacedæmonios in suòdium hosti venisse animaduerneret, ratus posse Lacedæmonem occupari, si clam illo profectus esset, nocte crebros ignes fieri iussit, vt specie remanendi, occultaret profectiõem: sed à trãsfuga produus, affecuto exercitu Lacedæmoniorum, itinere quidem quò Spartam petebat, destitit: idem tamen consilium conuertit ad Mantiniam. Partem

æque enim ignibus factis Lacedæmonios quasi maneret frustratus, per xl milia passuum Mantiniam reuertitur, eamq; auxilio destitutam occupauit.

Ex contrario circa tutelam obsessorum, de exercitanda

cura suorum

Cap. XII.

Alcibiades Atheniensium ciuitate sua à Lacedæmoniis obsessa, veritus negligentiam vigulum, denunciavit his qui in stationibus erant, vt obseruarent lumen quod nocte ostensurus esset ex arce, & ad conspectum eius ipsi quoque lumina acciollerent. In quo munere qui cessasset, pœnam passurum: dum sollicitè expectatur signum ducis, peruigilarum ab omnibus & suspectæ noctis periculum euitatum est.

Iphicrates dux Atheniensium cum præsidio Corinthum teneret, & sub aduentum hostium ipse vigilias circumiret, vigilem quem dormientem viderat, transiit cuspide, quod factum quibusdam tanquam sacris increpantibus, Qualem inueni, inquit, talem reliqui. Epaminúdas Thebanus idem fecisse dicitur.

De emitendo & recipiendo iunccio.

Cap. XIII.

Romani obsessi in capitolio ad Camillum ab exilio implorandum miserunt Pontium Cominum, qui vt stationes Gallorum falleret, per saxa Tarpeia dimissus, transiit Tyberis Veios peruenit, & perpetrata legatione similiter ad suos rediit.

Campani diligenter Romanis, à quibus obsessi erant custodias agentibus, quædam pro transfuga subornatum miserunt, qui occultatam balteo epistolam inuenta effugiendi occasione ad Perros pertulit.

Venatione quoque & pecoribus quidam insuerunt literas, membranis mädatas.

Aliqui & iumentum in trãuersam partem infulserunt, dum stationes transierunt. Nonnulli interiora vaginarum inscripserunt.

miserunt

aperse
partem in
fixerunt

L. Lurul.

Cyrenes

L. Lucullus† Cyrenes obsessos à Mithridate, vt certiores aduentus fuisset, cum praesidis hostium teneret introitus urbis, qui vnus & angustus porte modico insulam continenti iungit, militem eius sciolum nandi, & nauticae artis peritum, insit insidentem duobus inflaris vribus, literas insutas habentibus, quos ab inferiore parte duabus regulis inter se distantibus commiserat, ite septem milium passuum traiectum. Quod ita perite gregalis fecit, vt crutibus velut gubernaculis dimissis cursum dirigeret, & procul visentes, qui in statione erant, marinae specie beluz deciperet.

Scythiae

Hircius cos. ad Decimum Brutum, qui Mutinæ ab Antonio obsidebatur, literas subinde misit plumbo scriptas, quibus ad brachium religatis, milites† Scythellam annem transabant.

Idem columbis (quas inclusas antè tenebris & fame affecerat) epistolas fera ad collum religabat, easque à propinquo in quantum poterat moenibus loco emittebat: illarum lucus cibique avida, altissima aedificiorum petentes excipiebantur à Bruto, qui comodo de omnibus rebus certior fiebat: vtiq; postquam disposito quibusdam locis cibo columbas illic deuolare instituerat.

Arragus

De introducendis auxiliis & comitatibus suggerendis. Cap. XIII.
Bello ciuili, cum† Ategua urbs in Hispania Pompeianarum partium obsideretur, Mautus interrex, tanquam Caesarianus Tribuni cornicularius vigilans quosdam excitauit, è quibus aliquos euitans, constantia fallacis suae per medias Caesaris copias praesidium Pompei traduxit.

Annibale obsidente Casilinum Romani farinam dolis secunda aqua Vulturii fluminis demittebant, vt ab obsessis exciperetur, quibus cum obiecta per medium annem cathena Annibal obtinisset, nuces sparsere, quae cum aqua ferente ad oppidum deflueret, eo comitatu sociorum necessitatem sustentauerunt.

Hircius Mutinensibus obsessis ab Antonio salem, quo maxime indigebant, cuppis conditum, per amnem Saniturnum intromisit. Idem pecora secunda aqua dimisit, quae excepta sustentauerunt necessitatum inopiam.

Quemadmodum efficiatur vt abundare videantur

quae decunt.

Cap. XV.

Romani cum à Gallis Capitolium obsideretur, in extrema iam fame panem in hostem iactauerunt: consecutiq; vt abundare comitatibus viderentur, obsidionem donec Camillus subueniret tolerauerunt.

Athenienses aduersus Lacedaemonios idem fecisse dicuntur

Hi qui ab Annibale Casilini obsidebantur ad extremam famem peruenisse crediti, cum etiam herbas alimentis eorum Annibal saepe arato loco qui erat inter castra ipsius & moenia praeriperet, femina in praeparatum locum iecerunt: consecuti vt habere viderentur, quo victum sustentarent vsque ad satorum prouentum

desicere

Reliqui ex Variana clade, cum obsiderentur, quia† defici frumento videbantur, borrea tota nocte circumduxerunt: capriuos deinde praecisis manibus dimiserunt, bi circumfidentibus suis persuaserunt, ne spem maturae expugnationis reponerent in fame Romanorum, quibus alimentorum ingens copia superesset.

Thraeces

Thaces in arduo monte obsessi, in quem hostibus accessus non erat, collato viricim exiguo tritico, aut caseo pauerunt pecora, & in hostium praesidia dimiserunt: quibus exceptis occisisq; cum frumenti vestigia in visceribus eorum apparuissent, opinatus hostis magnam vim tritici superesse eis, qui inde etiam pecora pascerent, recessit ab obsidione.

Thrahybulus dux Milesiorum cum longa obsidione milites sui angerentur ab Aliate, qui sperabat eos ad deditionem fame posse compelli, sub aduentu legatorum Aliatis frumentum omne in foru compellere iussit: & conuiuii sub id tempus ↑ instituit per totam vrbē epulas praestitit: atq; ita persuasit hosti su- ^{instruit} peresse ipsis copias, quibus diurnam sustinerent obsidionem.

Qua ratione proditoribus & transfugis occurratur, Cap. XVI.
CL. Marcellus cognito consilio Battii Nolani, qui corrumpere ad defectio- nem populares studebat, & Annibali gratificabatur, quod illius beneficio curatus inter Cannēses facius, & ex captiuitate remissus ad suos erat, quia interficere eum (ne supplicio eius reliquos concitaret Nolanos) non audebat, ac cessurum ad se allocutus est, dicens, fortissimum eum militem esse, q̄ antea igno- rasset: hortatusq; est, vt secum moraretur. & super verborum honorē, equo quoq; donauit. Qua benignitate non illius tantu fidem, sed etiam popularium qui ex illo pendebant, sibi obligauit.

Amilcar dux Pœnorum, cum frequenter auxiliares Galli ad Romanos trās- firent, etiam ex consuetudine, vt socii exciperentur, sibi fidelissimos subornauit ad dissimulandam transiitione m, qui Romanos excipiendorum causa eoru p- gressos ↑ ceciderunt. Quæ solertia Amilcari non tantum ad praesentem profu- ^{occiderunt} it succesum, sed in posterum praestitit, vt Romanis veti quoq; trās fugae forent suspecti.

Hanno Carthaginensium Imperator in Sicilia, cum comperisset Gallorum mercenariorum circiter quatuor milia conspicasse ad transfugiendum ad Romanos, quod aliquot mensium mercedes non receperant, animaduertere autē in eos non audeat, metu seditionis, promisit peolationis iniuriam, liberalitate pensatum: quo nomine gratias agentibus Gallis, per tempus idoneum ↑ da- ^{dicitur} ^{pollicitus} tis pollicitis, fidelissimum dispensatorem ad Otacilium cof. misit: qui tanquā rationibus interuersis transfugisset, nuncianit nocte proxima Gallorum qua- tuor milia, quę praedarum forent missa, posse excipi. Otacilius nec statim cre- didit transfuge, nec tamen rem spernendam ratus, disposuit insidias lectissimā manum suorum, ab ea Galli excepti dupliciter, Hannonis consilio satisfecerūt & Romanos ceciderunt, & ipsi omnes interfecti sunt.

Annibal simili consilio se à transfugis vltus est. Nam cum aliquos ex mili- tibus suis sciret transfugisse proxima nocte, nec ignoraret exploiatores hostiu in castris suis esse, palam pronunciauit, non debere transfugas vocari solertissi- mos milites, qui ipsius iussu exierint ad excipienda hostium consilia, auditis quæ pronunciauit, rerulerūt exploratores ad suos. Tum ↑ comprehensi à Roma ^{comprehi} nis transfugæ & amputatis manibus remissi sunt.

Diodorus cum praesidio Amphipolum rueretur, & duo milia Thracu suspe- V
cta

Et haberet, quæ videbantur urbem direptura, mētitus est paucas hostium na-
ues proximo littori applicuisse, easq; diripi posse. Quæ spe simulatos Thracia
emissit, ac deinde clausis portis non recepit.

De eruptionibus.

Cap. XVII.

Romani, qui in præsidio Panormitanorum erant, veniente ad obsidionem
Hasdrubale, caros ex industria in muris posuerunt defensores: quorum pau-
citate contēpta, cū incautus muris succederet Hasdrubal, eruptione facta ce-
ciderunt eum.

Aemilius Paulus vniuersis Lygurtibus improuiso ad ortis castra eius, simila-
ro timore militem diu continuit, deinde fatigato iam hoste, à quatuor portis e-
ruptione facta stravit cepitq; Lygures.

Velius præfectus Romanorum arcem Tarentinorum tenens, misit ad Has-
drubalē legatos, ut abire sibi incolam liceret: ea simulatione ad securitatem
perductum hostem eruptione facta cecidit.

Cn. Pompeius circumsessus ad Dyrhachium non tantum obsidione libe-
ravit suos, verum etiam post eruptionē, quam opportuno & loco & tempore fe-
cerat, Caesarem ad castellum, quod duplici munitione instructum erat, auidē ir-
rumpentem, exterior ipse circumfusus corona obligauit, ut ille inter eos quos
obsidebat, & eos qui extra circumuenerant medius, non leue periculum & detri-
mentum senserit.

*diuisionem
ab his vbi
datur*

Flavius Fimbria in Asia apud † Hildinaeum aduersum filium Mirhida-
tis brachiis à latere ductis, deinde fossa in fronte percussa, quietum in vallo mi-
litem tenuit, donec hostilis equitatus intraret angustias munimentorum, tunc
eruptione facta sex milia eorum cecidit.

C. Caesar in Gallia deletis ab Ambiorige Tituri Sabini & Cottæ legatorū
copiis, cū à Q. Cicrone, qui & ipse oppugnabatur, certior factus, cum duabus
legionibus aduenteret, conuersis hostibus metum simulauit, multesq; in castris
quæ ampliora solito industria fecerat renuit: Galli præsumpta iam victoria, ve-
lur ad prædam castrorum tendentes, fossas implere, & vallum detrahere expe-
runt: quæ te prælio aptatos, Caesar emissio repente vndiq; milite trucidauit.

Titurinus Sabinus aduersus Gallorum amplum exercitum continendo mi-
litem iuxta munimenta, præstitit eis suspitionem metuentis: cuius augidē eua-
sa perfugam misit, qui affirmaret exercitum Romanum in desperatione esse, ac
fugā cogitare: Barbari oblata victoriæ spe concitati, lignis famentisq; se onera-
uerunt, quibus fossas completerent: ingentisq; eufu castra nostra in colle posita
petiuerunt, vnde in eos Titurinus vniuersas immisit copias, multisq; Gallorum
castris plurimos in deditioem accepit.

Ateulani oppugnaturō opidum Pompeio cum paucos fenēs agros in mu-
ris ostendissent, ob id securos Romanos eruptione facta fugauerunt.

Numantini obsessi, ne pro vallo quidem instruxerunt aciem, adeoq; se con-
tinuerunt, ut Popilio Lenati fiducia fieret, scalis opidum aggrediēdi. Quo de-
inde suspicante insidias (quia ne rone quidem obsistebatur) ac suos reuocante,
eruptione facta auctos & descendentes adorti sunt.

De constanti

De constantia obfessorum.

Cap. XVIII.

Romani affidete moribus Annibale ostentandæ fiducia gratia, supplementum exercitiis, quos in Hispania habebant, diuersa porta miserunt.

Idem agrum in quo castra Annibal habebat, defuncto forte domino, vana lem ad eum precium licendo perduxerunt, quo is ager ante bellum vanierat, Hædum ab Annibale obsiderentur, & ipsi obsiderent Capuam, de creuerunt ne nisi capta ea, reuocaretur inde exercitus.

Finis Libri tertii.

SEXTI IULII FRON

TINI VIRI CONSULARIS STRA

tegematon Libri Quarti Prefatio.

Multa lectione cõquisitis Strategematibus, & non exiguo scrupulo digestis, vt promissum trium librorum implerem, si modò impleui, in hoc exhibebo ea quæ parùm aptè descriptioni priorum ad speciem alligata subici videbantur, & erant exëpla potius strategicon quàm strategemata. Quæ idcirco separaui, quia quàmuis clara, diuersæ tamè erant substantiæ: ne si qui forte in aliqua ex his incidissent, similitudine indoctè prætermissa opinarentur: & sanè velut residua expedienda sunt, in quo sicut antea, & ipse ordinem per species seruare conabor.

De Disciplina

Cap. I.

Vbius Scipio ad Numantiã, corruptum superiorum ducum socordia exercitum correxit, dimisso ingenti fixarum numero, redactis ad munus quotidiana exercitatione militibus, quibus cum frequens iniungeret ier, portare complurium dierum cibaria imperauit, ita vt frigora & hymbres pati, vada flumini in pedibus traicere assuesceret miles: exprobrante subinde Imperatore timiditatem & ignauiam, frãgenre delicatioris vsus ac parom necessaria expeditioni vasa. Quod maxime nobiliter accidit C. Meusio tribuno, cui dixisse traditur Scipio, Mihi paulisper, tibi & respubi. semper in equam eris necefferis

Q. Metellus bello Iugurthino, simul nec lapsam milicũ disciplinam pari se nequaquã ueritate restituit, cum insuper phibuisset alia carne quàm assã elixãve milites eris

Pyrrhus delectori suo fertur dixisse, Tu grãdes elige, ego eos fortes reddã.

Lucio Flacco & C. Varrone Coss. milites primo iureiurãdo facti sunt, ante enim sacramento tantummodo à tribunis rogabantur: ceterũ ipsi inter se tantum Sacramento coniurabant se fugæ atque formidinis causa non abituros: neque ex ordine rogari recessuros, nisi teli perendi feriendive hostis aut ciuis seruandi causa.

Scipio Aphyricanus, cũ ornatũ scutum elegantius cuiusdã vidisset, dixit nõ se mirari, quæ tam a cura ornasset, in quo plus præsidii quàm in gladio haberet.

Philippus cum primum exercitũ cõstitueret, vehiculorũ vsum omnibus in-

V ii terdi

verdidit, equitibus non amplius quam singulos calones habere permisit: pedibus autem denis singulos, qui molas & funes fet rent in aestiua exeuntibus, xxx. dierum farinam collo portare imperavit.

Caius Marius recidendorum impedimentorum gratia, quibus maxime exercitus agmen oneratur, vasa & cibaria militum in fasciculos aptata futcis imposuit, sub quibus & habile onus & facilis requies esset: unde & in proverbium tractum est *Muli matiani*.

Muli Matiani

Theogenes Atheniensis cum exercitum Megaram duceret, petentibus ordines respondit ibi se daturum: dein clam equites praemisit, eosque hostium specie impetum in suos retorquere iussit: quo facto quos tum habebat, tanquam ad hostium occursum prepararentur, permisit ita ordinati aciem, ut quo quis voluisset loco consisteret, & cum inertissimus quisque retrò se dedisset, strenui autem in fronte profuissent, ut quenque inuenerat stantem, ita ad ordines militum perueniret.

Lysander Lacedaemonius, egressum via quendam castigabat: cum dicenti ad nullius rei rapinam se ab agmine recessisse, respondit, ne speciem quidem rapturi praebes volo.

Antigonus cum suum filium diuertisse audivisset in eius domum cui tres filiae insignes specie essent, Audio, inquit, filii anguste habitare te, pluribus dominus domum possidentibus, hospitium laxius accipe: iustoque commigrate edixit, ne quis minor quinquaginta annos natus, hospitio matrisfamilias vteretur.

Quintus Metellus Consul, quamvis nulla lege impediretur, quin filium cotubernalem perpetuum haberet, maluit tamen cum in ordine merere.

Publius Rutilius Consul, cum secundum leges in cotubernio suo filium posset habere, in legione militem fecit.

Tiberius Scaurus filium, quod in saltu Tridentino loco hostibus cesserat, in conspectum suum venire vetuit: adolescens verecundia ignominiae pressus mortem sibi conscivit.

Castra antiquius Romani ceteris gentes passim per corpora cohortium velut mapalia constituere soliti erant, cum solos urbium muros nosset antiquitas.

Pyrrhus Epirotarum rex, primus totum exercitum sub eodem vallo continere instituit. Romani deinde visio eo in Campis Aetolis, circa urbem Statu eorum castris eius potiti & ordinatione notata paulatim ad hanc usque metationem, quae nunc effecta est perueniunt.

Epirotarum

Publius Nasica in hybernis, quamvis classis usus non esset necessarius, ne tamen desidia miles corrumpere, aut per otii licentiam socii iniuriam inferret, naues aedificavit instituit.

M. Cato memoriae tradidit, in furto comprehensus inter comilitones dextras esse precisas: aut si lentius animadvertere voluisset in principes, sanguinem misisset.

Clearchus dux Lacedaemoniorum exercitui dicebat, Imperatorem potius quam hostem metui debere, significans eos, qui in proelio dubiam mortem timuissent, certum, si deseruissent, manere supplicium.

Appii Claudii sententia, senatus eos qui a Pyrrho rege Epirotarum capti, & postea remissi erant, equites ad peditem redegit, pedites ad leuam armaturam, omnibus

omnibus extra vallum iussis tendere, donec bina hostiũ spolia singuli referret.

Orcacilius Crassius Cos. eos q ab Annibale sub iugũ missi redierat, tẽdere extra vallũ iussit, vt immuniti assuesceret piculis, & aduersus hostẽ audetiores fieret.

P. Cornelio Nasica, Decimo Iunio Cos. qui exercitum deseruerant damna- ti, virgis caesi publicẽ venierunt.

Domitius Corbulo in Armenia, duas alas & tres cohortes, quæ ad castellũ initio hostibus cesserant, extra vallũ iussit tendere, donec assiduo labore & p- speris excursionibus redimerent ignominiam.

Aurelius Cotta Cos. cũ ad opus equites necessitate cogente iussisset ac- cedere, eorumq; pars detrectasset imperium, questus apud ceniores, effecit vt no tarentur à patribus, deinde obtinuit ne eis præterita ira procederent. Tribuni quoq; plebis de eadem re ad populum pertulerunt, omniumq; consensu stabi- lita disciplina est.

Q. Metellus Macedonicus in Hispania quinque cohortes, quæ hostibus cesse- rant, restamentum facere iussit, ad locum recuperandum remisit, minatus non nisi post victoriam receptum iri.

P. Valerio consuli senatus præcepit exercitum ad Sirim victum ducere Scri- num, ubique castra munire, & hyemem sub tentoriis exigere.

Senatus cũ turpiter fugati eius milites essent, decessit ne auxilia ei submit- terentur, nisi captis eius legionibus, quæ punien bello militiam detrectauerant: at in Siciliam velut relegatis per vii annos ordcũ ex senatus cõsulto datum est.

L. Piso cũ Titiũ præfectũ cohortis, quod loco fugitiuus cesserat, cincto togæ præciso, soluta tunica, nudis pedibus, in principis quotidie stare, dum vigiles venirent, iussit conuiuii & balneo abstinere.

Sylla cohortem & centuriones, quorum stationem hostis pertuperat, galea- tos & diseunctos perstare in principis iussit.

Domitius Corbulo in Armenia, Aemilio Ruffo præfecto equitũ quia hosti- bus cesserat, & parũ instructã armis alam habebat, vestimenta per licetore scidin eidemq; vt erat sedato habitu, p̄stare in principis donec mitretetur, imperauit.

Artilius Regulus cũ ex Samnio in Lucernã transgredereetur, exercitũsque eius obuuii hostibus a duersus esset, opposita cohorte iussit fugientes pro dese- toribus caedi.

Cotta Cos. in Sicilia, in Valerium Nobilem tribunum militum ex gente Va- leria virgis animaduertit.

Idẽ P. Aureliũ sanguine sibi iunctũ, quẽ obsidioni Lipatarũ ipse ad auspicia repeianda Messanam transiturus præfecerat, cũ ager incensus, & capta castra esset, virgis cẽsum in numerũ gregaliũ peditũ referri, & muneribus fungi iussit.

Fulius Flaccus Cenfor Fuluum fratrem suum, quia legionem, in qua tribu- nus militum erat, iniussu consulis dimiserat, à senatu mouit.

M. Cato ab hostili littore, in quo per aliquot dies manserat, cũ tradito pro- fectionis signo classẽ soluisset, & relictus è militibus quidã alta voce & gestu expostularet, vti tolleretur, circumactõ ad litus vnuerã classẽ comprehensum supplicio affici iussit: & quem occisuri per ignominiam hostes fuerant, ex plo

potius impendit. Appius Claud. ex his qui loco cesserant decimum quemque rostrum, sorte ductū, iuste percussit. Fab. Rullus Cos. ex duabus legionibus, quae loco cesserant sorte ductos in conspectu militum securi percussit. Aquirius ter nos ex centuriis quorum statio ab hoste perrupta erat securi percussit. M. Antonius cum ager ab hostibus incensus esset, ex his qui in opere fuerant duarum cohortium militem decimanit, & in singulos ex his centuriones animaduertit, legatum cum ignominia dimisit, reliquis ex legione ordeum dari iussit. In legionem, quae Regium oppidum iniussu ducis diruerat, animaduersum est, ita ut quatuor milia tradita custodiz necaretur. Praeterea senatusconsulto cautum est, ne quem ex eis sepelire vel lugere fas esset.

L. Papyrius Curfor dictator Fabium Rutiliū, magistrum equitum, quod aduersum dictum eius, quamuis prospere pugnauerat virgis poposcit caesum, securi percussurus: nec contentioni aut precibus militum concessit animaduersionem, eumque profugientem Romam persecutus est: nec ibi quidem remisso prius supplicii metu, quam ad genua eius & Fabius cum patre prouolueretur & pariter senatus ac populus rogarent.

Manlius cui imperioso postea cognomen fuit, filium quod is contra edictum patris cum hoste pugnauerat, quamuis victorem, in conspectu exercitus virgis caesum securi percussit,

Manlius filius, exercitu pro se aduersus patrem seditionem parante negavit tanti esse quenquam, ut propter illum disciplina corrumperetur, & obtinuit ut ipsum puniri paterentur.

Q. Fabius Maximus transfugarum dexteras percudit.

M. Curio Cos. bello Dardanico, circa Dyrachium, cum ex quinque legionibus una seditione facta, militiam detrectasset, securitatemque se temeritatem ducis in expeditionem asperam & insidiosam negasset, quatuor legiones eduxit armatas & consistere ordinibus, detectis armis velut in acie, iussit: post haec seditionem legionem inermem procedere, & discinctamque in conspectu armati exercitus, stramenta coegit secare: postero autem die similiter fossam discinctos milites facere, nullisque precibus legionis ab eo impetrari poroit, ne signa eius submitteret, nomenque aboleret, milites autem in supplementum caeterarum legionum distribuere.

Q. Fulvio, Appio Claudio Coss. ex pugna canensi in Sicilia a Senatu legati postulauerunt a Cos. M. Marcello ut in praelium ducerentur, ille Senatum consuluit: senatus negauit sibi placere committi his rempub. quam deseruissent: Marcello tamen permisit farere quod videretur, dum ne quis eorum munere vacaret, neve donaretur, neve quod praemium ferret, aut in Italiam reportaretur, dum Paeni in ea fuissent.

M. Sabinator consularis damnatus est a populo, quod praedam non aequaliter diuiserat militibus.

Cum ab Lyguribus in praelio Q. Petilius Cos. interfectus esset, decreuit senatus, uti ea legio, in cuius acie Cos. erat occisus, tota infreques referretur, stipedium ei annum non daretur, aeraque rescinderentur.

De effectu

omnibus

discinctisq;

numeros quo
ve scandere
veter.

De effectu disciplinæ.

Cap. II.

BRuti & Cassii exercitus, memoriz proditum est, bello civili eū vnā per Macedoniam iter facerent, prioreque Brutus ad fluiuium, in quo pontem iungi oportebat peruenisset, Cassii tamen exercitum & in efficiendo ponte, & in trāfītu maturando præcessisse: qui vigor disciplinæ effecit, ne solum in operibus, verum etiam in summa belli præstarent Cassiani Brutianis.

C. Marius, cū facultatem eligendi exercitus haberet, ex duobus qui sub Rutilio, & qui sub Metello, ac postea sub seipso meruerant. Rutiliatum quendam minorem, qui certiores disciplinæ arbitrabatur præoptauit.

Domitius Corbulo, duabus legionibus & paucissimis auxiliis disciplinā correpta Parthos sustinuit.

Alexandro Macedo xl milibus hominū, iam inde à Philippo patre disciplinæ assuefactis, orbem terrarum aggressus, innumeras hostium copias vicit.

Cyrus bello aduersus Persas, xiiii milibus armatorum immensas difficultates superauit.

Epaminondas dux Thebanorum iiii milibus hominum ex quibus cccc, tantū equites erant, Lacedæmoniorum exercitum, xxiiii milium peditum, equitū mille sexcentorum vicit. A xiiii milibus Græcorum, qui numerus in auxiliis Cyri aduersus Artaxerxem fuit, centum milia barbarorum, præta supata sunt.

Eadem Gezeorum prælio xii i milia, amissis duobus reditus sui cura vni ex corpore suo Xenophonti Atheniensi deman data, per iniqua & incognita loca, incolumia reuersa sunt.

Xerxes à ccc Lacedæmoniorum ad Thermopylas vexatus, cū vix eos cōfessisset, hoc se deceptum aiebat, quōd multos quidem homines haberet, viros autem disciplinæ tenaces nullos.

De continentia.

Cap. III.

MArcum Catonem vino eodem quo remiges contentum fuisse traditur. Fabricius eūm Cyneas legatus Epirotarum grande pondus auri dono ei daret, non accepto eo, dixit, malle se habentibus id imperare quā habere.

Attilius Regulus eūm summis rebus præfuisset, adeo pauper fuit, vt se, coniugem, liberosq; toleraret agello, qui colebatur per vnum villicum, cuius audita morte, scripsit senatui de successore, destitutis rebus obitu serui necessariam esse præsentiam suam.

C. Scipio, post res prospere gestas in Hispania in summa paupertate decessit nec ea quidem relicta pecunia, quæ sufficeret in dotem filiarum, quas ob inopiam publicè dotauit senatus.

Idem præstiterunt Athenienses filiis Aristidis, post amplissimum rerū administrationem, in maxima paupertate defuncti. Epaminondas dux Thebanorum tantæ abstinentiæ fuit, vt in supellectili eius, præter ahenum & veru vnicum nihil inueniretur.

Annibal surgere de nocte solitus, ante noctem non requiescebat, erepu seulo demum ad cenā trācabat: neq; amplius q̄ duobus lectis discūbebatur apud eū.

Idem eūm sub Hasdrubale Imperatore militaret, plerumque super nudam humum sagulo tectus, somnos capiebat.

Ac Milanum *facido*

L. Marcellus cum in manus Gallorū impudens incidisset, circumspiciende regionis, qua euaderet causa, equum in orbem flexit: deinde cum omnia esse infesta vidisset, precatus deos in medios hostes irrupit, quibus inopinata audacia percussis, ducem quoq; eorum cruciavit, atq; ubi spes salutis vix superfuisset, inde opima recubri spolia.

L. Paulus amisso ad Cannas exercitu, offerente equū Lentulo quo fugeret, superesse cladi (quanquam non per ipsum contracta) noluit, sed in eo saxo, cui se vulneratus acclinauerat, perſedit, donec ab hostibus oppressus cōfoderetur.

Varro collega eius vel maiore constantia post eandem cladē vixit, gratiaq; ei à senaru & populo actę sunt, quod non desperasset temp. Non autem vitę cupiditate sed reipub. amore se superſuisse rebus quo aetatis suę tēpore approbavit. Nam & barbaram capillumq; submisit, & postea nunquam recubans cibum cepit, honoribusq; cum ei deterrentur à pop. renunciauit, dicens ioculioribus magistratibus reip. opus esse.

Sempron. Tuditanus, & C. Octavius Trib. militū omnibus fuis ad Cānas, cum in minoribus castris circūſiderentur suaserunt cōmilitonibus, vt stringerent gladios, & per hostiū præsidia erūperent secū, id sibi esse animi, etiā si nemini ad erūpcodum audacia fuisset, affirmans: de cunctatibus xii omnino equitibus vel peditibus q; comitari sustinuerāt reptis, incolumes Canas usū peruenerūt.

C. Fonteius Crassus in Hispania, cum tribus milibus hominum pradam tum profectus, locoq; in quo circūuentus ab Asdrubale ad primos tantū ordines relato consilio, incipiente nocte (quo tempore minimē expectabatur) per stationes hostium eripit.

P. Decius Tribunus militum, bello Samnitico, Cornelio cōsuli iniquis locis deprehensio ab hostibus suasit, vt ad occupandū collē, qui in p̄p̄nquo erat, modicam manum mitteret, seip. ducem his, qui mittebātur obtulit, auocatus in diuersa hostis emisit consule: Decium autem cinxit obseditq; nullas quoq; angustias, nocte eruptione facta, cū eluctatus esset, Decius incolumis cum militibus consuli accessit.

Ideos fecit sub Aetilio Calatino cōsule cuius varie tradūtur nomina, alii Latentum, nonnulli Cedicium, quam plurimi Calphurniū Flammā vocitatum scripserunt. Hic cum demissum in eam vallem videret exercitum, cuius omnia latera, quæ erant superiora hostis insederat, depoposcit, & accepit à cōsule trecetos milites, quos hortatus vt virtute sua exercitū seruarēt, in mediam vallē decurrit: ad opprimendos eos vndique descendit hostis, lōgōque & aspero p̄zilio retentus, occasionem consuli ad extrahendum exercitum dedit.

C. Cæsar aduersus Germanos & regem Ariouistum pugnaturus confusor animis pro cōtione dixit, nullius se eo die opera, nisi decimæ legionis vsurum: quo affectus est, vt & decumani tanquā p̄cipuz forritudinis testimonio cōcitarentur, & cæteri pudore, ne penes alios gloria virtutis esset.

Lacedæmonius quidā nobilis, Philippo denunciante multis se prohibiturum, nisi ciuitas sibi traderetur, Num inq; & pro patria mori nos prohibebit?

Leonidas Lacedæmonius, cum dicerentur Persę sagittarum multitudine
puber

nubes esse facturi, fertur dixisse, melius in umbra propugnabimus.

Cælius prætor urbanus, cum ei ius dicenti picus in capite infudisset, & aruspices respōdissent, dimissa aue, hostiū victoriam fore: necata, populū Romanum superiorē, ac Cælium cū familia periturum, auem occidit, qua occisa, nostro exercitu vincētē, ipse cū xiiii Cælius ex eadē familia in prælio est occisus: hūc quidam non Cælium sed Lælium fuisse, & Lælios non Cælios perisse credunt.

P. Decius primo pater, postea filius, in magistratu se p̄ re publica deuouerūt. admissūq; in hostem equis, adepti victoriam patrię contulerunt.

P. Crassus, cum bellum aduersus Aristonicum in Asia gerēs, inter Aeliam & Myrnam in hostium copias incidisset, uiuūq; abduceretur, execratus in cōsule Romano captiuitatē, virga qua ad equum erat vsus, Thraci (à quo tenebatur) ortulum cruit, atq; ab eo per dolorē concitato transuebetur, dedecus seruitutis ut voluerat effugit.

M. Cato Censorii filius, in acie decidēte equo prolapsus, cum se recollectisset, animū uertissetq; gladium exiisse vagina, veritus ignominiam rediit in hostem: eōq; aliquot vulneribus recuperato gladio, demū reuersus est ad suos.

Pet. Ibi à Pœnis obsessi, parentes & liberos propter inopiam eiecerūt, ipsi coriis m̄ defactis & igne siccatis, foliisq; arborum & omni genere animalium vitam retinentes xi. menses obsidionem tolerauerunt.

Hispani cum Fabrescense omnia eadem passi sunt, nec oppidum Hereuleio tradiderunt.

Casilini obsidente Annibale tantam inopiam perpessi sunt, ut centū denarius murē uanisse, proditū memoriæ sit, eiusq; venditorē fame periisse, emptorē autem uixisse, fidem tamen seruare Romanis perseuerauerunt.

Cyzicum cum oppugnaret Mithridates, captiuos eius vbis produxit, ostenditq; obsessis arbitratus futurū ut miseratione suorum compelleret ad deditiōnem oppidanos: at illi cohortati ad patiendū fortiter mortem captiuos, seruate Romanis fidem perseuerauerunt.

Aeginenses cum à Viathotis liberi & coniuges caderentur, p̄optauerunt spectare supplicia pignorum suorum, quā à Romanis deficere.

Numantini ne se dederēt, fame mori prefixis foribus domū suarū maluerūt.

De affectu & moderatōne.

Cap. VI.

Quintus Fabius hortāte filio ut locū idoneum paucorum iactura caperet, Vis ne, inquit, tu ex illis paucis esse?

Xenophō cum equo ueheretur, & pedites iugum quoddā occupare iussisset, nam ex eis obmurmurantē, quōd diceret, facile tā laboriosa sedentē imperare, assiluit, & gregalē equo imposuit, cursūq; ipse pedestri ad destinātū iugum conuersus puenit, cuius facti raborē cum perpeci miles nō posset, iridentibus comminonibus spōte descendit. Xenophontem vix uiuentū perpulerunt ut cōscenderet equum, & laborem suum in necessaria duci munera reseruaret.

Alexander cum hyeme duceret exercitū, residens ad ignē recognoscere prætereuntes copias cepit, cumque conspexisset quendam propē exanimatum frigore, cōsistere loco suo iussit: deditq; ei, Si in Perſis natus esses, in regia sella resedisse

diffe tibi capitale foret, in Macedonia nato conceditur.

Dius Augustus Vespasianus, cum quendam adolescentem honeste natu militie inhabilem, angustiarum rei familiaris causa seductum, ad longiorem q, dinem trescisset, censu constituto, honesta missione exaustrauit,

De variis consiliis.

Cap. VI

CAesae dicebat idem esse sibi consilium aduersus hostem, quod plerisque dicitur contra vitia corporum, fame potius quam ferro supetandi.

Domitius Corbulo dolabra, id est, opetibus, hoste vincendum esse

L. Paulus imperatorem senem motibus dicebat esse oportere, signis, & cetera sequenda consilia.

Scipio Africanus fertur dixisse, cum eum parum quidam pugnaerent, Imperatorem me mater, non bellaiorem peperit.

C. Matius Theutono prouocanti eum & postulanti vt prodiret, respondit, si cupidus mortis esse, laqueo eum vitam posse finire: cumq, demonstraret gladiatorem contempte statura & propè exactæ ætatis, obicit ei, dixitq, si eum superasset, cum victore congressurum.

Q. Sertorius experimento didicerat se imparem vniuerso Romanorum exercitu, vt barbaros quoq, inconsulte pugnam deposcentes doceret, adductis in conspectum duobus equis, eorum prualido alteri, alteri admodum exili, duos ad mouit iuuenes similiter electos, robustum & gracilem: robustiori imperauit equi exilis vniuersam caudam abrumpe, gracili autem valentioris per. à gulos pilos vellere: cumq, gracili successisset quod imperatū erat, validissimus cum infirmi equi cauda line effectū luctaretur, naturā (inquit) Sertorius Romanorum virium per hoc vobis exemplum ostendi: milites insuperabiles sunt vniuersos aggredienti, eos lacerabit & carpēt qui per partes attentauerit.

Valerius Leninus Cos. cum intra castra sua exploratorem hostium deprehendisset, magnamq, copiarum suarum fiduciam haberet, circumduci eum iussit: terrendiq, hostis causa, exercitus suos visendos speculatoribus eorum, iactis es voluissent patere.

Cælius Primpilaris, qui in germania post Varianam cladem obsessis nostris pro duce fuit, vetitus ne barbari ligna, quæ congesta erant vallo ad mouerent, & castra eius incenderent, simulata lignorum inopia missis vndiq, qui ea fuarentur, effecit vt Germani vniuersos truncos amolirentur.

Cn. Scipio bello naualis amphoras pice & teda plenas, in hostium classem iuculatus est, quarum iactus & pondere foret noxius & diffundendo, quæ cotinuerant alimētum præstarent incendio.

Annibal regi Antiocho monstrauit, vt in hostium classem vascula iacularetur viperis plena, quarum metu perterreici milites à dimicatione & nautici. in misteris impedirentur. Idem fecit iam cedente classe sua Prusias.

Matius Porcius, impetu in classem hostium cum transiisset, deturbat ea Pœnis, eorumq, armis, & insignibus, inter suos distributis, multas naues hostium, quos sociali habitu fefellerat merfit.

Athenienses, cum subinde à Lacedæmonis infestarentur, diebus festis, quos

sacros

facros Mincrug extra urbem celebrabant, omnem quidem colentium imitationem expresse-
runt, armis tantum & veste celatis: peracto ritu suo, non statim Athenas reuerfi, sed protinus inde raptim acto Lacedæmonem versus agmine, eo tempore, quo minimè tenebatur, agrum hostium, quibus subinde prædæ fuerat, iten depopulati sunt.

Cassius onerarias naues, non magni ad alia usus, acensas, oportuno vento ostem hostium misit, & incendio eam consumpsit.

Liuius fuso Asdrubale hortantibus eum quibusdam, ut hostem ad interem persequeret, respondit. Aliqui & supersunt, qui de victoria nostra bus nuncient.

pio Aphricanus dicere solitus est, hosti non solam dandam esse viam fudi, sed etiam muniendam.

Pericles Atheniensis affirmavit incolumes futurus testes, si deponeret ferrum: cuius pro se secutos conditionibus, uniuersos qui in sagulis ferreas fibulas habuissent, interfici iussit. Hasdrubal subigendorum Numidarum causa ingressus fines eorum, resistere parantibus affirmavit, ad capiendos se venisse elephantos, quibus ferax est Numidia: ut hoc permitterent, postcentibus securitatem promisit, & ex ea persuasione auocatos ad ortus sub leges redegit.

Aleetas Lacedæmonius, ut Thebanorum commeatum facilius ex inopinato aggrediretur, in occulto paratis nauibus, tanquam unam omnino haberet triremem, vicibus in eam remigem exercebat: quodam deinde tempore omnes naues in Thebanos transnauigantes immisit, & commeatibus eorum potitus est.

Ptolomæus aduersus Perdicam exercitu præualentem ipse inualidus, omne pecudum genus, religatis ad tergum quæ traherent carpentis, agendum per paucos eurauit equites, ipse prægressus cum copiis quas habebat effecit, ut puluis, quem pecora excitauerant, speciem magni sequentis exercitus moueret, cuius expectatione territum vicit hostem.

Myrodines Atheniensis aduersus Thebanos equitatu præuales pugnaturus, in campis suos edocuit, manentibus esse spem aliquam salutis, cedentibus autem perniciosissimum: qua ratione confirmatis militibus, victoriam consecutus est.

L. Pinarius in Sicilia præsidio Hennæ præpositus, clauas portarum, quas penes se habebat, repositibus magistratibus Hennensium, quod suspectos eos tamquam transitionem ad Pænum pararent habebat, petiit unius noctis ad deliberationem spacium: indicatque militibus fraude Græcorum, cum præcepisset ut parati postera die signum expectarent, prima luce assistentibus militibus redditurum se clauas dixit, si idem omnes Hennenses censuissent: ob eam causam uniuersa multitudo conuocata in theatrum, & idem flagitante, manifesta defendendi voluntate, signo militibus dato uniuersos Hennenses cecidit.

Iphicrates dux Atheniensium, classem suam hostili habitu instruxit, & ad eos quos suspectos habebat inuectus, eum effuso studio excipiretur, deprehensa eorum perfidia oppidum diripuit.

Tigracus eum edixisset futurum, ut ex Volonum numero, fortibus libertate daret, ignauos erucibus affigeret, & quatuor milia ex his, quia segnius pugnant

rant metu pœne in quendam munitum collem coissent, misit qui eis diceret, totum sibi exercitum Volonum vicisse videri, quod hostes fugissent: & sic eos & *suasent* sua fide & ipsorum metu exolutos recepit.

Hannibal post prælium, quo ingentem cladem ad Trasimenum Romani acceperunt, cum sex milia hostium, interposita pactione, in potestatem suam redegerit, socios Latini nominis, benigne in ciuitates suas dimisit, dictitans se Italiam liberandæ causâ bellum gerere, eorumque opera aliquot populos in deditionem accepit.

Mago cum Locri obsiderentur à Crispino, classis nostræ præfecto, diffudit ad Romana castra rumorem, Hannibalem caeso Marcello ad liberandos obsidione Locros venire: clam deinde equites emissos iussit à montibus, qui in conspectu erant se ostendere: quo facto effecit ut Crispinus Hannibalem adesse ratus, conscenderet naues ac fugeret.

Scipio Aemilianus ad Numantiam, omnibus non cohortibus tantum, sed centuriis sagittarios & funditores interposuit.

Pelopidas Thebanus, cum à Theffalis in fugam versus, flumen in quo tumularium fecerat pontem liberasset, ne sequentibus hostibus idem transitus manerent, nouissimo agmini præcepit, incenderent pontem.

Romani cum Capanis equitibus nullo modo pares essent, *Q. Neuius Centurio* in exercitu Fuluii Elacci Procōs, excogitauit ut delectos ex toto exercitu, qui velocissimi videbatur, & mediocri staturæ erant (parulis non amplius, et *spatulis* galericulis gladiusque, ac septenis singulis hastis quaternorum circiter pedum armate, eosque adiuuctos equitibus iuberet usque ad maxima prouchi: deinde ibi positos nostris equitibus incipere inter hostium equitatum præliari: quo facto, uehementer & ipsi Campani afflicti sunt & maxime equi eorum, quibus turbatis prona nostris victoria fuit.

P. Scipio in Lydia cum die ac nocte imbri continuo vexatum exercitum Antiochi videret, nec homines tantum aut equos deficere, verum arcus quoque mendentibus neruis inhabiles factos, exhortatus est fratrem, ut postero, quamuis tempestuoso die, committeretur prælium: quam sententiam secuta victoria est.

Catonem vastantem Hispaniam, legari Mltergetum, qui sociorum populus erat, *illigetum* adierunt oraueruntque auxilia uelle ne aut abnegato adiutorio socios alienaret, aut diducto exercitu vires minueret, tertiam partem mulierum cibaria parare, & naues ascendere iussit, dato præcepto, ut caufati ventos retro redirent: præcedens interim aduentantis auxilii rumor, ut Mltergetum excitauit animos, ita hostium consilia diffudit.

C. Cæsar cum in partibus Pompeianis magna equitum Romanorum esset manus, eosque armorum scientia milites conficerent, ora oculosque eorum gladiis peti iussit, et sic aduersam faciem cadere coegit.

Vaccei, cum à Sempronio Graccho collatis signis vrgerentur, vniuersas copias cinxerunt plaustri, quæ implerentur fortissimis viris, muliebri veste tectis. Sæpe proni quoque, tanquam aduersus feminas, audetius ad obsidendos hostes consurgentes, hi qui in plaustriis erant aggressi fugauerunt.

Eumenes Sædianus ex successoribus Alexandri, in castello quodam clausus

quo exercere equos non poterat, certis quotidie horis ita suspendebat, ut postionibus pedibus innixi, prioribus alleuatis, cum naturalem assistendi appetitum consuetudinem, ad sudorem vimque crura iactarent.

undeque

M. Cato, pollicentibus Barbaris duces itinerum, & insuper praesidium, si magna summa eis promitteretur, non dubitauit polliceri: quia aut victoribus ex spoliis hostilibus poterat dare, aut interfectis exolvebatur promissio.

Q. Maximus transfugere ad hostes volentem Statilium nobilem clarique operae equitem, vocari ad se iussit: cui excusauit, quod inuidia commilionum, virtutes illius ad id tempus ignorasset. Tum donatio ei equo, pecunia insuper largitus obtinuit, ut quem ex conscientia repidum acceperat, letum dimitteret, & ex dubio in reliquum non minus fidentem quam fortem haberet equitem.

Philippus cum audisset Pythiam quendam bonum pugnatorem alienatum sibi, quod tres filias inops vix aleret, nec a rege adiuuaretur, monitionibus quibusdam uti eum caueret, Quid si, inquit, partemegram corporis habetem, abscederem potius quam curarem: deinde familiariter secreto elicitum Pythiam, accerta difficultate necessitatum domesticarum, pecunia instruxit: ac meliorem fidelioremque habuit, quam habuerat an tequam offenderet.

Quin. Ser
torius.

T. Quintus Crispinus, post infaustam aduersus Paeonos dimicationem, qua collegam Marcellum amiserat, cum comperisset potitum annulo interfecti Hannibalem, literas circa municipia totius Italiae dimisit, ne crederent epistolis, si quae Marcelli annulo obsignatae perferrentur, monitione consecutus, ut Salapia & aliae urbes frustra Hannibalis dolis tentarentur.

Post Cannensem cladem, pereulis ita Romanorum animis, ut pars magna reliquiarum nobilissimis autoribus deferendae Italiae iniret consilium, Publius Scipio adolescens admodum, imperu facto in eo ipso, in quo talia agitabantur ceteri pronunciauit, manu se sua interfecturum, nisi qui iurasset, non esse sibi mentem destituendae reipublicae: cumque ipse se primus religione tali obligasset, stricto gladio mortem vni ex proximis minatus, nisi acciperet sacramentum: illum metu, ceteros etiam exemplo coegit ad iurandum.

Volscorum castra cum prope a virgultis syluaeque posita essent, Camillus ea omnia, quae conceptum ignem, usque in vallum perferre poterant incendit, & sic aduersatios exiit castris.

Publius Crassus bello sociali eodem modo prope cum copiis omnibus interceptus est.

Quintus Metellus in Hispania castra moturus, cum in agmine milites continerent se in castra, Hermocrates detentos eos, postero die habilioribus iam suis tradidit, bellumque confecit.

Melciades cum ingentem Persarum multitudinem apud Marathonem fudisset, Athenienses circa gratulationem morantes compulsi ut festinarent ad opem ubi ferendam, quam classis Persarum petebat, cumque percutrisset impleissetque moenia armatis, Persae rati ingentem esse numerum Atheniensem, & alio milite apud Marathonem pugnatum, alium pro muris suis opponi, circum-

stis ex

etis ex templo nauibus Asiam repetierunt.

Pisistratus Atheniensis, cum excepisset Megarensium classem, qua illi ad Eleusin noctu appieuerant, ut operatas Cereris sacro foeminas Atheniensium raperent, magna que adita egede eorum vitus esset suos, eadem qua ceperat nauigia Atheniensi milite compleuit, quibusdam matronis habitu captiuarum in conspectu locatis: qua facte decepti Megarenses, tamquam suis & cum suecessu nauigantibus effusi obui, inertesque rursus oppressi sunt.

Conon dux Atheniensium, victa classe Persarum apud insulam Cypron, milites suos captiuis armis induit, & iisdem barbarorum nauibus ad hostem nauigauit in Pamphiliam apud flumeo Eurymedonta. Petse quia & nauigia & habitum superstantium agnoscerent, nil cauerunt, subito itaque oppressi, eodem die, & nauali & pedestri praelio victi sunt.

Finis.

X ii

AELIANI DE INSTRV

ENDIS ACIEBVS OPVS AD DIVVM HA-
 drianum, à Theodoro Theſſalonicenſe latinum factum, &
 Antonio Panormitzæ Alphonſi regis præceptori
 dicatum.

PRAEFATIO.

Cientiam Græcis acietum instruendarum ſolitam, diue Hadriane, quam ab Homeri vſq; temporibus ſumpſiſſe initium certum eſt, literis complures mādauerunt autores ſuperiores, qui parū eam quam nos habere in rebus mathematicis credimur, diſciplinam tenuere. Quam ob rem, pace omnium dixerim, ita perſuaſus, de hac eadem tractare ſciētia volui, vt poſteros noſtra potius quā illorum antiquorū præcepta lecturos conſiderem: tamen quòd Romanam huiuſcemodi rei facultatem ac peritiā, vt verum fatear, ignorare, diu dubitavi an rem repetere in vſumq; reuocare deberem, iam lapſam, deſitam, & forſan minimè propterea vtilem, ob eam doctrinā quam tui Romani inuenere: ſed cū ad diuum Neruam patrem tuum ſalutari di viſendiſq; gratia Formiſ veniſſem, dieſque nonnullos apud Frontinū virū conſularem inſignem, & rei militatis peritum, diuertetem, intellexi ſanè nō minus ſtudii ab eo ipſo græcè impendi quā Romanè ſcientiæ militari, atq; ita ne gligendum, præterea quòd de acierum inſtructione more Græcorum docere nō ceuſus, rarus ſcilicet nunquā apud Frontinū poſſe id ſtudiū ſeruari, niſi haud deterius eo genere ordinandi, quòd Romani exercēt, haberetur. Formā igitur operis quam notaſeram quidem aliquando literis, ſed nūquā edere auſus ſū, propter tuam ſummam peritiā & viciſſimem, qua facile omnes qui copiis vāquā imperauerint antecellis, modò perficiendam expoliēdāq; repetiſ ea cum diligentia, vt pæ omnibus veterum autorū Græcorum operibus poſſet meo iudicio comprobari. Nam dilucide quidem ordinateſq; expoſitionis ratione futurum ita affirmauerim, vt qui opus hoc legant, lōgè & plenius poſſint doceri & facilius, quā ex iis quæ antiquiores reliquerunt: ſed quanquā hoc ita eſt, tamen nō ſine pudore ſummaſq; retractione mittere opus militare ad te poteram, tam multorum magnorumq; bellorum magiſtrum atq; Imperatorē: haud enim fieri poſteſt quin hæc tenuioſa videantur, ſi cum tuis cōferri volueris. At ſi vt peregrinam ſcientiam & rationum elegantiuſculam quandam legeris commentationem, credo nonnihil capies delectationis, præſertim ſi in his vel Alexandri Macedonis ingenium ac ſtadium militare contempleris. Summas autem & veluti capita eorum quæ explicantur præpoſui omnium, vt quando per mar occupationes minus plura legere liceat, paucis quæ liber continet intelligere poſſes, et quæ placuerit legere, facile ſine vlla iactura temporis inuenires.

Primus

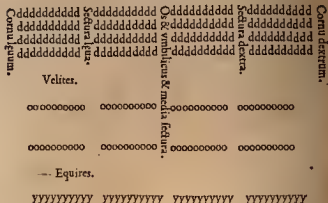
P

Rimus omnium, quos nouerimus, poeta Homerus acierum instructodam scientiam tenuisse, ac homines ea praxitos facultate probasse laudauisseq; videtur. Quale illud de Menestheo carmen legimus, Nulla quidem huic similem mortalem protulit ætas. Ordine qui Martis turmas equiq; locaret. Et quidẽ de Homericã disciplina armorũ legimus opera Stratoclis, Hermitz, & Frontini, nostræ ætatis viri cõsularis: sed latius Aeneas genus id instructu endi exposuit, qui de tota quoq; re militari satis operum edidit, quæ Cyneam Thessalum redegisse in breuitatem cõstat. Pyrrhus etiam Epirota, quemadmodum copiz instrui deberent, scripsit: & Alexander eius filius, Clearchus, itemq; Pausanias, Euangelus, & Polybius Megalopolitanus, vir in vano literarũ studio delectatus, & Scipionis familiaris. Ad hæc Eupolemus atq; Iphicrates, Posidonius Stoicus etiã artẽ instruendarum acierũ scripsere, pluresq; alii, aut primã quædam imbuendi erudimenta edidete, vt Bryon, aut pleniõres tractatus, quos Topicos à denotatione locorum inscripserunt. Verum enumerare omnes, qui de re militari scriptum reliquerunt, longum & superuacuum est: omnium tamen opera legi, & quid de iis iudicẽ dicam: omnes ferẽ ita mihi vnanimiter scripsisse videtur, quasi docere homines vellẽt nõ ignaros, sed satis earũ rerum peritos, quas explicare statuerẽt. Quod igitur nobis incommodum cõprium rei huiuscemodi disciplinam affectaremus, occurrebat, vt neq; præceptores nostræ ætatis idoneos haberemus, neq; satisfacere posse veterum illa præcepta putaremus, id pro viribus enitemur, ne aliis eueniat cõmittamus: quamobrem quouit minus sententiã nostrã verbis satis exprimere possumus, adiuuẽto vtimur figurarum descriptionis: vt ipse conspectus visu intelligentiã subueniat. Nusq; tamen antiquorum autorum vocabulis vti omittam, vt qui primus his nostris erudimentis imbuatur, nihil postea peregrinũ sibi sonare arbitretur, cum illorum opera audiet. Credo autem neminem fore, qui nostra hac via & ratione institutus, non facile veterum quoq; omnia possit opera intelligere. Vtilẽ omniũ maximẽ disciplinã hanc esse intelligi ex his licet, quæ Plato philosophus in eo opere quod edidit de legibus, disserit. Creteũ enim legumlatorẽ ita leges cõdidisse affirmat tanq; homines semper parati essent ad bellum, atq; in procinctu dimicandi consisterent: omnibus namq; inter se viribus bellum geri, quod non aliquo præcone aut feciali, sed ab ipsa rerum natura indicetur. Quod cum ita sit, quænam alia esse potest disciplina vel prior, vel humanè vitæ commodior, quàm hæc rei militaris? Innitium vecõ sumcodum ab iis cõscõ quæ absolute ad bellum atq; perfectẽ apparantur, quarum duplices esse copias nouimus: Aut terrestres enim, aut nauales. Terrestres quæ terra prælientur Nauales quæ marĩ aut fluuiis classe decertent. Sed de instructione naualis ordinis aliã, nunc quæ ad terrestrem pertinent expeditionem exponemus. Hominum igitur quos ad bellum colligimus numerus ita constat, vt partim bellatores sint, partim imbelles, rãtum ad vsus necessarios bellatorum & ministeria ac-

commodati. Bellatores ii sunt qui ad decertandum instituuntur, armisque aduersarium inuadunt. Imbelles reliqui omnes habentur, ut medici, ut tabernarii, ut serui, & ceteri qui exercitum ministerii causa sequuntur. Bellatorum alii pedites, alii vectores. Pedites qui pedibus in terra enituntur: Vectores qui aliquo ferantur vehiculo, quorum duplex est genus. Nam alii equis, alii elephantis vehuntur: quinetiam qui equo vtuntur, seorsum in duas partes distinguuntur: quippe qui aut in curribus constant, aut equis ipsis insideant: hæ sunt vniuersi generis differentie. Membri pedestre atque equestre multiplex est: quod verò in elephantis & curribus versari proposui, nulla euariat differentia. Pedestris itaque ordo in partes digeritur tres, Armatos, Velites, Peltatos. Armari grauissimis inter pedites armis uti consueuerunt more Macedonum, & ob eam rem grauis armaturæ dicuntur, ac nomen illud Armati speciale accipiunt. Nam scutum amplius & rotundum gerunt, & hastam longiorem. Velites leuissimè omnium armantur, quocirca vel expeditos nuncupari eisdem licuit: non lorica induunt, non creta muniuntur, non clypeum aut scutum graue gerere soliti sunt: sed telis tantum vtuntur aut sagittis, iaculis, lapide, aut ex funda, aut ex manu: quo in genere Argili telum ponendum est. Peltatis similis Macedonicæ armatura in vsu est, sed leuior. Nam & pelta scutum paruum leuissimè est, & conti eorum longè Sarissis sunt breuiores: denique genus id armaturæ locum inter velites & armatos tenere apertum est, videlicet grauius quàm velites, leuius quàm armati: quamobrem sunt complures qui eos cum velitibus iungant, & utrosque vocare velint leuem armaturam. Equestres copiarum quæ à quadrigis seiungi & per turmas locari debent, modo armandi inter se distant. Pars enim armis tota obsepta est, & hinc cataphracti nomen sortita est, pars non tota armis integitur. Cataphractus igitur intelligi eos volo, qui non solum sua corpora, sed etiam equos lorica vndique muniunt. Partis autem non cataphractæ, alii hastati habentur, alii ferentarii. Hastati qui manus conferunt, & cominus hasta decertant, quorum alii scutum gerunt, & inde scutati dicuntur. Alii sine scuto hasta impugnant, qui nomine speciali, Hastati vocantur, & Contati. Ferentarii equites ii dicuntur, qui eminens solent dimicare: quorum alii iaculis, alii arcu vtuntur. Iaculantur quos Tarentinos vocamus. Arcu vtuntur qui equites sagittarii, & à nonnullis Scytharum vocantur. Tarentinorum duo sunt genera, nam alii longius iaculantur, & ob eam rem equites iaculatores dicuntur, & Tarentini speciali vocabulo. Alii cum semel aut bis iaculum miserint, quo leuiori vtuntur, manus de cetero cum aduersario conferunt, & cominus pugnare incipiunt, non secus quàm quos hastatos appellari retulimus. Leues hos nominari solitum est. Ergo Tarentinorum alii Tarentini nomine suo vocantur, quæ de longè iaculari consueuerunt: alii leues, quæ pugnam cominus subeunt. Exposui genera copiarum numero ix, armatos, peltatos, velites, equites hastatos, equites iaculatores, equites sagittarios, equites cataphractos, currus, elephantos: sed cum phalanx quæque, collegia, præfecturas, oedines, numerumque idoneum contineat, atque etiam verba fortiat, quæ tum ad præcepta quotidiani exercitii, tum ad prælium ipsum accommodentur, de his singulis doceamus necesse est. Primum igitur in hac disciplina & præcipuum est, ut ex multitudinem hominum

minum quam fufam inoedinatamq; acceperimus, idoneos elegamus, & locis cõuenientibus inftuamus, hoc eft, & decuriamus & condecuriamus, atq; vt numerum ftatuamus copiarum, qui modicè commodeq; ad belli rationem & vfũ fuppeditet: quippe cùm & io itinere, & in castris, & in præliis ipsis inftitutum haberi exercitum fit perquam vtile. Iam fapius magnas copias inordinatas à paucis ordinatis militibus proffigatas legimus: quamobrem Aeneas ita genus id diſciplinæ definit, vt ſcientia fit bellicæ motionis. Polybius verò ſcientiã eſſe inquit, qua homines militari ordini admittantur, decuriantur, condecuriantur, deniq; aptentur & erudiantur ad belli vfum & rationem. Decuriare igitur eſt Decuria decurias inſtituere. Eſt autè decuria numerus hominum, qui à duce vno poſitione ſimplici ſubinde deductus ſerie, ceſſet vel in octauum vel in duodecimum vel in decimumſextum. Numerus enim decurię variè ad hunc modũ à diuerſis autoribus datur. Verùm in re nobis propoſita ſexdecim deſcribantur: cùm hic numerus, tum ad phalangis longitudinẽ modicè habeat, tum, ſi vfus aliquãdo exigat altitudinẽ, vel duplicari in xxxii, vt augeatur, vel dimidiari, vt in vni diminuat, nihil poſtpoſitis expeditis militibus eſſe poſſit impedimento. Nam ſiue iaculètur, ſiue funda aut arcu vtatur, facile ſuo iactu altitudinẽ phalangis exuperet. Optimus cuiuſq; decurię præponi, & ductor ceterorũ omnium eſſe debet, qui & decurio, & decanus, & dux, & primus, & præſtes nũcupatur. Vltimum decurię tergiuſciorẽ vocamus. Totam verò ipſã decuriã, ordinẽ, verſum, & decaniam, nonnulli etiam enomotiam, quaſi auctorationem à ſacramẽto militari appellant. Sed ſunt qui enomotiam quartam eſſe decurię partem aſſerant, præfectumq; enomotarcham præponant. Duas item enomotias dimotiam quaſi bipartitam vocant, & principem Dimotiam, ita vt ſemidecuriam dimotiam quoq; liceat vocitare, & ſemidecurionem Dimotiam, qui ſecũdus decurię eſt: nam qui proximè decurionem poſtponitur, ſubſtes dicitur, qui verò hunc ſequitur, præſtes. Item ſubſtes qui proximus ab hoc præſtite eſt, ac deinceps in hunc modum præſtes ſubſtesq; locatur, vt ordo totus ex præſtibus & ſubſtibus poſitis alternatim conficiatur. Vnde meritiõ decuriam ita quoq; definiunt, vt verſus ſit ex primis ſecundiſq; pro virtute inſtitutus, atque vni decurioni obtẽperantibus. Condecuriare eſt primæ decurię ſecundam ita apponere, vt lateri primi verſus decurionis, decurio ſecundi verſus respondeat, ita lateri ſubſtis, primi decurionis, ſubſtes primus ſecundę decurię ac deinceps ad hũc modũ. Altes vero is dicitur qui ita appoſitus viger, verbi gratia, decurionis primæ, decurię altes, decurio ſecundæ, decurię eſt, & ſubſtis primæ, ſubſtes ſecundę, itaq; deinceps: quoties igitur poſt ſecũdã decuriã, tertia & quarta & reliquę deinceps adiciuntur, talis conſtructio cõdecuriatio dicitur, totaq; coagmẽratio phalanx, ſiue legio. Cuius lõgitudò prima decurionũ ordinatio eſt, quę & frõs, & facies, & acies, & iugũ, & os, & duces, & præſtites, & primi decuriarũ vocari ſolita eſt. Quãtũ verò phalangis pone frõtẽ ad tergi vſq; ductores porrigitur, id altitudo nominatur. Stare per directum in longum altites^r iugare dicitur. Stare per directum in latum præſtites ſubſtitesq;, verſare vocabulum accipit. Phalanx ſeorſum in primas ſummãſque partes duas à fronte

Phalanx I. armati, pref. a. Pref. ij. armati, pb. ij. Pb. iij. armati, pref. iij. Pref. ij. armati, Phalanx. ij.

Nunc de interuallis quibus armati inter se distent rû in longum tum in altum agemus. Differentia triplex est interualli. Nâ homo ordinatus e cubita quatuor occupat. Densatus duo, Constipatus vnum. Dêsario igitur est cum ex laxioribus arctiora reddimus interualla: atq; ita per altitem substititemq; corpus phalangis colligimus, & militem vsuersum facimus tum in longum tum in latum adductiorem, verûm ita vt recipere possit immurationem. Cõstipatio est quocies phalanx per altitem ac substititem arctius sese colligit, quam modo densari rerulumus, adeo vt ob frequentiam militis nulla vel dextrorsus vel sinistorsus possit fieri declinatio. Densatur, cum phalangem duci in hostes placet imperatoei. Constipatur, cum hosti aggredienti resistendum in robore est. Cùm itaque frontê phalangis decuriones M xxiiii compleant, si certè ordinati, cubita iiii mil. xvi longitudinis occupabunt, hoc est, stadia x, & cubita xvi. Dêsati stadia quinq; cubita xlviii. Constipati stadia occupabunt ii, & semis, & cubita xxiiii. Armabitur phalanx scuto et hasta. Scutû optimum quod Macedoni cum, æneum, medioeriter cauum, ad octo dodrantum magnitudinem. Hasta nulla cubitis octo breuior, lōgissima, quæ carenis sumi potest, quatenus tenere miles & vti facile valeat. Decuriones vtpote duces decuriarum phalangis, optimos esse omnino cõuenit, ita vt & statura & viribus corporis præstantiores cæteris sint, & rei militaris peritiores. Hoc enim iugum phalāgem cõtinet vsuersam, & in vsu præcipuum est. Vt enim gladius pondere sui ferri posterioris & mole, aciem efficaciorẽ præstat, idem in phalange existimandum esse, vt pro acie ac oris eiusdem robore ipse sit ordo decurionum. Ponderus aurem & molê & magnitudinis additamentum asserat cõstituta in tergo militum multitudine. Curandum quoad fieri potest, vt etiam iugum secûdum milite constet idoneo, Nam eius quoque ordinis ista in frontem prominet, & adiuncta priori vilis ex propinquo est, & vel desiderato vel fauciato decurione, secûdus se in parte prior

re cōstituens, ordinis incolumitatē seruabit. Tertium item iugū & quartum & reliqua deinceps pro virtute instituemus, vt qui deterior sit, iis subinde posterior collocetur. Macedonica phalanx inexpugnabilis et inoleranda hostibus habita est genere suo instructionis & ordinis. Miles enim armatus vel in duobus cubitis itat quoties densari imminens præliū postulat. Sarissæ longitudo ad cubita xiiii, quorum duo manus auferunt, reliqua xii. prominent, itaq; sit vt secūdi suas sarissas super armatos iugi prioris prominētes, ad decē cubita habeant; tertii ad octo, quarti ad sex, quinti ad quatuor, sexti ad duo. Ab his nulla itē sarissa primū superat iugum. Quod cōm per singulos iugi primi sarissæ quinque aut sex promineant, species formidolosa existat consentaneū est. Miles item firmis ac enbustus constat quinque sexq; sarissis obseptus, & tot tantisque fultus innixusq; facultatibus commilitonum. Qui etiam qui post sextum positi sint iugum, & si minus sarissis agunt, tamen pondere sui corporis prominentes, augent vires rotius phalangis & facultatem, nec fugiendi vllam ducibus & præsticibus relinquunt occasionem, nonnulli hastam posteriori militis longiorem quā prioris sumi idcirco voluerunt, vt etiā qui in tertio et quarto iugo locati essent, spiculis suis pari fronte hostē possent excipere. Tergidux superordina-
Tergidux
superordina-
ritus.

ritus singulorum ordinū prudens peritusq; esse debet, qui provideat & procuret quemadmodū milites ordinis totius versent inter sese atque iugent: & recedētes vel metu, vel aliqua alia causā, prohibeat, & restitui cogat in ordinem: atque etiam cūm constipadū sit, compellat militem, cogatq;, si vsus exigat, in arcū quā maxime adduci. Ita enim sit vt vires & robur phalanx accipiat. Quas ob res non modō in fronte, verū etiam in tergo legionis principem & ducem aliquem statui necessarium ducimus. Hæc de decuriatione armatorum phalangis dixisse suffieiat. Nunc de velite. Instruet Imperator suum velitem pro paratu ex consilio hostium, modō in fronte, modō in dextra, modō in leua, nonnunquam etiam in tergo, videlicet quemadmodū res vsusq; exigat. Nos exempli gratia sic instruimus.

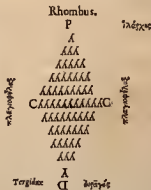
Decurias quoq; in ordine velitum statuemus Mxxiiii, videlicet totidē quot phalanx continet armatorum: vt sub prima armatorum decuria, prima velitum ordinetur, & sub secundam secunda, & deinceps sub singulis singulæ constriuantur, non tamen ex xvi hominibus has instituemus, sed ex viii, ita vt Mxxiiii decuriæ compleant hominum viii mil. cxcii. Nomina eorum & ordines ita accipe. Quatuor decuriæ velitū systasin, id est, cōstitutionē vocamus, hominū xxxii. Duas cōstitutiones pentecontarchiā, semicēturiā dixerim, hominū lxxiiii. Duas semicēturias, centuriā hominū cxxxviii. Inessē singulis centuriis debēt superordinarii quinque, Signifer, Tergidux, Tubicē, Minister, Præco. Duas centurias pslagiam à ducentis velitibus, quasi velitariam, vel expeditariā nominamus, hominum cclxvi. Duas velitarias xenagiam à mercenario milite, velut mercenariam dicimus, hominum d xii. Duas mercenarias systema, tanquam constitutoriam appellamus, hominum Mxxiiii. Duas constitutorias epixenagiam eū ad mercenariam, hominum ii mil. xlvi. Duas ad mercenarias stiphos, hominum iiii mil. xcvi. Duo stiphi epitagma, velut additam legionē,
superordina-
ritus.

decu

decuriarum M xxiiii, hominum viii mil. cxcii. In his quoque superordinatos vini inesse solitum est, quorū iiii Epixenagi, hoc est, duces siue principes admercenariæ illius habentur, reliqui Systematarchæ præficiunt principes seu præfecti eius quam cōstitutoriā interpretamur. Iaculatores sagittarij, et omnes qui aliquo teli genere vtantur, viles ad eam rem esse constat, vt prælium exordiantur, hostem prouocent, feriant, saucient eminus, et prosternant. Fundant aciem, repellant equitē, cogāt aduersarium procursanem loco cedere, explorent, perlustrent quæ loca suspecta, locent insidias: hi denique & primum certamē subeunt, & vnā cum cæteris pugnant: et quanquā cæteri deserunt, ipsi perseuerant in dimicatione: omnino genus hoc militum cū operam præstet celeriorē agatq̄ eminus, multa efficere potest & præclata.

De Acie & questri.

Equitum acies autores superiores, aut quadratas, aut parte altera longiores, aut Rhombi cunei ve gerentes speciem, tradidere. Sed nemo suā ferē satis expressit sententiā. Quamobrem nos descriptione etiam figurarum, formas explicabimus acierum ipsas, quo possint facilius percipi. Aciebus ad Rhombi similitudinē formatis Thessalos primos vsos comperimus, qui plurimū equitatu valuerunt, lafone (vt ferunt) autore generis huius aciei, vt pote ad omnes vsus accommodatioris: equites enim cōsulturi in hac forma, vertere sese in quēuis prospectum possunt, minimeq̄ vel à tergo vel à laterē capiētur. Quippe cū præstantiores Rhombi latera teneāt, & principes angulos regant. Stat enim in priore angulo turma ipsius præfectus, in dextro autem & sinistro qui custodes vocantur lateris, itantur. In reliquo verō angulo ducem seu ducentem tergi locati solitum est.

Cventis Scythæ vtuntur & Thraces. Quinetiam Macedones vsi sunt suadente Rege Philippo. Efficacius enim genus id arbitratum est, quā quadratum: ob eam scilicet rem, quod suos principes circumpositos habeat, & fronte

fronte exigua conſter, & equitandi vſum per quodlibet intervallum facilem præbeat regressum & progreſſum celeriore. Quippe quod minus difficiles illos circuitus habeat, quos quadratæ acies fortiuntur. Quadratis aciebus Perſæ & Siculi ac plerique Græcorum vſi ſunt, exiſtimantes & ad compositionem & ad equitantium coitionem accommodatius: & omnino hoc diſciplinæ genus ſervare multis in rebus præſtantius. Nam & inſtructio quoniã per verſus ac iuga ordinetur, occurrit facilior, & principes in hoc vno formãdi genere hoſtem vniuerſi aggrediuntur.

Phalanx

Cutuata.

Y
 Y Y Y
 Y Y Y Y Y
 Y Y Y Y Y Y Y
 Y Y Y Y Y Y Y Y Y
 Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y
 Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y
 Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y

Optimæ inter quadratas habentur quæ duplici tam in longum quàm in altum, numero conſtent. Exempli gratia, viii in longum, quatuor in altum, aut x in longum, v in altum, quæ numero parte altera longiores conſiſtunt: figura autem ſeu forma quadræ inſtituuntur. Etenim longitudo equi à capite ad caudam reſpectu ſuæ latitudinis plures eos habere debet qui per iuga ordinentur, quàm eos qui in verſus ſe porrigant. Nonnulli triplicem eſſe longitudinis numerum ad altitudinis præbent, ſcilicet ita arbitrantur fore, ut quadræ forma efficiatur. Triplicem enim præmodum longitudinẽ habere: d fuorum armorum latitudinem videmus. Quapropter cum nouẽ in fronte ſtatuant, tres in latum componunt. Haud enim fieri poteſt, ut equitum multitudo poſteriorum eandem præſtet vtilitatem, quam in poſterioribus copiis, ubi ſcilicet ponẽ renitentes, primorẽ continet altitudinem. Equitum namque omnium numerus corpus pondusque vnum conſiſtit. Itaque ſi ut ſi poſteriores prioribus iuncti renitantur, nihil ſuo impulſu præſtiant. Immo vniã cum aliis labantur, & præurbatis ordinibus grauius ſuo errore quàm vterque hoſtium verſentur necelle ſit. Quamobrem ita euenit, ut quoties equeſtris longitudinis numerus æque & altitudinis conſter, numerusiple quadratus ſit. Forma autem altitudinis parte altera longior. Aſi quoties turmæ forma quadrata eſt, econtrario euenit, ut equitum numerus parte altera longior exiſtat.

Y

Cuneus qui versat & iugat vel rostrum

Alii ita instruxere, vt equites qui rhombum conficerent, neque versarent neque iugarent. Ita enim & conuersiones & transitiones equitum posse facilius fieri existimauerunt, cum non ante, non pone, non à latere quicquam impediret. Statuunt primum præfectum turmæ, mox ad eius vtrumque latus adiungunt singulos loco submissiore, vt quod dictum iam est, capita iunctorum equorum iuxta armos præpositi equi ordinentur. Et primus octo qui duo latera rhombi contineat numero impari, xi equitibus consistet, præfecto medio constituto, quinque autem in vtramque partem suppositis. Deinde siugi principem post turmæ totius præfectum collocant. Tum in eius partem vtramque simili ratione quaternos subiiciunt, vt totus secundi ordinis numerus nouenarius sit binario minor prioris: & quasi duo æquidistantia latera duobus illis rhombi lateribus primis constituantur. Mox tertium septenario describunt, atque ita subinde binario diminuentes, in vnum vsque deueniunt. Et hæc turma æquitibus constat xxxvi. Hoc genere Polybius vtitur, sed numero hominum lxxiii, & forma literarum λ deorsum inuersæ v.

Rhombus qui neque versat neque iugat.

Sunt quæ ex versantibus quidem, sed non præterea ex iugantibus consistunt, quæ ad hunc modum constituuntur. Versu aliquot equitibus instituto, quorum primus præfectus sit turmæ, vltimus autem tergiductor, in eius latus vtrumque versus alios numero hominum vnitatem minores disponens, quæ eques per interiecta intervalla distat ab equite. Quod si in primo decem sine equites, vterque appositus nouenis constabit, & tertius octonis, atque ita numerus subinde decrescet, dum in vnum deueniat: sic enim fieri potest, vt eques inter se versent quidem, sed non iugent. Vtile genus quoque id disponendi est ad declinationes, quas ægi in vtrumlibet latus solitum est.

Vocatur autē que ad dextrā fit in hastā declinatio, quæ autē ad leuā in habent.
Turma ex versantibus.
Prafectus.

Rhombus versans
non iugans.

Tergiductor.

AT si turma ex iugantibus quidē, sed non ex versantibus consistere debeat, in hunc modum dispones, medium & maximum iugum numero constitues impari. Cætera autem subinde per media intervalla adiunges, quemadmodum in superiore turma proposui, atq; ita efficietur, vt turma ex iugantibus tantum consistat.

Turma ex

iugantibus

xcvi.

TVrmas vario modo vt etiam leuē armatam statuimus: aut enim ante phalangem, aut in latere, aut post leuem armaturam: sed nos describendi exēpli gratia post leuē locauimus. Et prima equitibus consistet lxxiii, cuius primum iugum equites compleant xv, secundum xii, tertium xi, & reliqua subinde binario vsque in vnum decrescant. Signum is feret qui in secundo iugo à leua principi iugi astat. Omnes turmarum numero lxxiiii statuētur, equites iiii milia fxcvi. Duz turmarum Epilarchiam, hoc est, tuamam duplicatē constituit, equitū cxxviii. Duz duplicatē Tarentinam reddunt, equitū cclvi. Duz Tarentinæ magistrerū, equitū dxi. Duo magistreria Ephipparchiæ duplicatē magistrerū, equitū Mxxviii. Duplicatam duplicatē magistrerū telos, equitū ii mil. xlvi. Duplicatam telos epitagma, id est, summam ordinis siue agminis facit, equitum iiii mil. xcvi. Explicatæ iam sunt varix sententiæ veterum, quemadmodum turmarum instruantur sed quoniā in his magnā differentiā esse cōstat, nō sine delectu vti debemus, sed quotidianis exercitiis sapius experiri genera instruedi singula. Itaq; securē in praliis

præliis quod facilis commodusq; probetur, admittere officiū est. Quid enim stultius quàm cum minimis de rebus homines diligenter inquirant, ambigant, persectentur, de his tam amplis, tam necessariis non antè periculum facere accutatissimè velint, quàm certamina subeant. Quod tamen genus turmæ probaueris, id licet & augere numero hominum, & minuire.

De curuum & elephantorum institutione quanquàm vsus eorum rarus est, tamen doctrinæ gratia plenioris, exponam nomina, quibus autores superiores vsos cōpetio. Duos currus zygarchiā, id est, parilē vocāt. Duas pariles cōiugationem. Duas coniugationes epilyzygarchiam, duplatem coniugationem. Duas duplates, hatmatarchiam, currulem. Duplicatam currulem, cornu. Duplicatum cornu, phalangem. Pluribus vri phalangibus turuum licet, voc abulis iisdem quæ modo exposui. Cuttibus autem ipsis aut expeditis, aut saltatis vsos comperimus. In ordine elephantorū qui vni præest elephanto, zoarchus ab animalis præfectura vocatus est: qui duobus imperat, Therarchus à fera, quasi ferarius, & constitutio ralis Therarchia, feraria. Qui quatuor dominatur, epitherarchus, duplatis ferarius: & hæc constitutio epitherarchia, duplatis feraria. Qui, octo præfectus est, ilarcha, hoc est, turmæ princeps, & constitutio ista ilarchia turmæ præfectura. Qui sexdecim præest, elephātarcha, id est, elephantorū præfectus: & constitutio elephātarchia, præfectura elephantorum: qui triginta duobus imperat, ceratarcha, id est, cornu præfectus: & constitutio, ceratarchia, cornu præfectura. Quod autem ex lxxiii constat, id phalangem vocamus elephantorum, cuius præfectus † Elephātarcha vocatus est.

Genera perfectarum copiarum, & nomina constitutionum & ordinum exercitus omnia in hunc modum notata animaduertimus, vocabula de cætero quæ in præceptis versantur explicasse vtile est: ut iam prædè milites quid quodq; significet certiores, faciliè quæ per aciem imperantur, intelligere possint & fate-
re. Est quod declinatio appelletur, cuius duplex est genus: aut enim in hastā, aut in scutum, Immutationem item dicimus, & conuersionem, & reuersionem, & in flexionem. Ad hæc versare, iugare, reddere in arrectū, euoluet, & dupliare. Ad-
do inductionem, dextram deductionem, leuam deductionem. Phalangem trans-
uersam, phalangem arrectam, phalangem obliquam. Intercalationem, præposi-
tionem, impositionem, suppositionem, postpositionem, appositionem. Quid quod-
libet eorum significet breuiter exponam. Nec ignoro non apud omnes autores præcepta eisdem esse nominibus tradita. Declinatio est motio militum singu-
lorum cum vel in hastam, hoc est, dextrorsum sese cōuertunt, vel in scutum, hoc
est, sinistrorsum. Quod commodè agitur, quoties hostes existunt à latere cornu,
vtiq; superandi aut aduersi itineris gratia, aut ob aliquem vsus alium, que mad-
modum singulis in rebus ostendam. Duplicata autem declinatio partem ver-
sus eandem, ora militis in hostilem à tergo conatum transfert. Quæ res Immuta-
tio dicitur, & vel in hastam, vel in scutum fieri solita est.

Phalanga
garchia.

Declinatio.

Declinatio
is facta est
in hastam.

inde iuga posteriora colligere, atq; ita densaro milite conuerti in hastam. Quo facto si restitui suum in locum placuerit, iubebimus immutari ad scutum, hoc est, quemq; in locum vrgere auersum, cum ordinē totū reuerri, hoc est, quemadmodum milite obdensaro conuersus spectauit dextrorsum, ita totū transferri in locum vnde conuerti inceperat. Mox decuriones quiescant, reliqui procedant per iuga. Deinde immurentur vt vergant quorsum principio spectabant, tum decuria dextri extremi quiescat. Hæc enim suū iam obriner locum, reliquæ omnes ad seurum declinent, & procedentes restituantur. Ad postremum sursum præcipitur. Itaq; suum quisq; recipit locum & seruar. At si conuerrere ordinem ad seurū velimus, præcipitur decuriam leui externi quiescere: hæc enim suā iam habet positionē reliquos omnes declinare in scutum, sinistrorsumq; procedere, tum reddere in arrectum: Deinde iuga posteriora colligere, mox ad scutum cōuertit, vt iam actū sit quod voluerimus, hinc si restituere placet, non secus quàm illos in hastam conuersos restituemus: quippe qui rursus quemq; in hastam immutari præcipiamus, deinde ordinem reuerri, mox decuriones quiescere, & reliquos omnes procedere per iuga, tum immurari, postmodū decuriā leui extremi quiescere, vt pote suum iam locum obrincorē: reliquas declinantes in hastā procedere dum iusta recipiant interualla: ad postremum reddere in arrectū, atq; ita omnes suum locum recipiant. Si autē inflectere ad hastam placuerit, duas simul conuersiones ordinis faciemus. Itaq; efficietur, vt decuriones à prospectu ad uerfo in auersum per ordinis immurationem trāseant. At cum restituere volumus, præcipitur item ad hastā inflectere, hoc est, duas item conuersiones ibidē ordinibus dare. Ita enim fit, vt eodē spectent decuriones, quorsum principio cōstituri spectabant, anrequām vlla inflexio fieret. Hæc eū fecerimus, decuriones quiescere præcipiemus, reliquos immutatos iuga relaxare posteriora, tū rursus mutari, & ordinis postremā decuriam dextram quiescere. Iam enim hæc suū in locum restitui aeli, reliquos declinātes in scutum, procedere, & suis interuallis restitui, mox reddere in arrectum. Itaque ordines primum suumq; locum recipiant. Sed si inflectere ad seurum velimus, præceptis vtetur contrariis hoc est, bis inflecti in scutum: quo facto, restitutionem agemus, quod ex his quæ modo exposui apertum iam est. Deflexio agitur, cum ordinē ter partem versus eandē cōuertimus, hoc est, aut in hastam, aut in scutum: facit porro inflexio in hastam, vt militum ora transferantur à parte primore ad posteriorem. Deflexio autē facit, vt à primore vel ad leuam deueniant vel ad dextrā: nam si ad hastā deflectitur, in leuā trāsfertur: si ad seurum, in dextrā. Si phalangem dēfari cornu auersum dextrū placuerit, præcipiemus decuriam cornu dextri quiescere, reliquas autem declinari in hastā, atq; in dextram colligere, tum reddere in arrectum, & iuga posteriora colligere. Cū autē restituere libet, quiescere decuriones, reliquos immutari & iuga relaxare posteriora. Deinde rursus murari mox decuriam cornu dextri quiescere. Iam enim restituri in dextro est: reliqui ad scutum declinātes suos duces sequantur, & primis interuallis receptis reddant in arrectū. Si autē cornu versus sinistrū densari phalangem libuerit, præceptis eōtrario vtetur. Mediā item phalangem si densari placuerit, præcipiemus dextram duplicatē phalangē declinare

declinare ad scutum, leuam ad hastam, tum procedere mediam versus phalangem, mox omnes reddere in arctum, iugâq; posteriora colligere. At si phalangē primis instituire locis velimus, præcipitur immutari, & per iuga procedere, excepto primo: tum omnes rursus mutari, & dextram duplarem phalangē declinare in hastam, leuam autem in scutum: mox sectari suos ductores, donec ad prima deveniat interualla. Deinde reddere in arctum. Sed quoties immutatur, si per densationem agitur, erecta teneri spicula omnia, ne impediant, conuenit. Iis eisdem exercitiis ac præceptis leuis quoq; armatura instituenda erudicodaq; est. Sunt certe præcepta hæc Immutationū, Conuersionum, Inflexionum, Enolutionum, & Restitutionū uilia ad subitos hostium superuentus, quos vel à latere vel à fronte intulerint. Macedonicam euolutionē Macedones inuenisse proditū est. Laconicam ad Lacedæmonios referunt auctores, quo circa ita nuncupari meruerunt. Philippū tamen qui Macedonū imperiū auxit, & Græcis apud chœmneam præfigatis, Græciæ imperauit, ac eius filium Alexandrū, qui breui Asiā in suam ditionem redegit, Macedonicā neglexisse euolutionem legimus, ut nisi summa utendi necessitas coheret, nunquā uterentur. Laconicæ uisū utrunque aduersarios deuicisse ferunt. Datur enim Macedonicæ uisio, quod hoste repente à tergo superueniente, non sine magna turbatione ageretur. Nam cum posteriores conuerterent sese in locum priorem, & rem haudquaquam sagax dissimilem facerent, hostes audaciores reddebantur: & iam milites qui ita euoluissent, deterere ac psequi poterāt. Laconica certe è contrario agit. Vbi enim duces vnā cum sequente milite uerterūt sese obuios in hostē à tergo superuenientē, terræ inferre nimirū possunt & turbationē. Sed assuefaciendæ sunt copiarū pedestres, & equestres, partim uoce, partim signis, quæ uisū percipi ualeant, ut res apte ac oportunè, quā uisus exigat suus, possint expedire. Nonnulla etiā tuba præcipi conuenit. Ita enim plenius omnia ministrabuntur. Certiora sunt ea quæ uoce indicantur, nisi quid sit impedimento. Sed tranquilliora quæ signis mādentur, uidelicet cū res nulla est quæ obstet atque obscuret. Vox autem percipi interdum non potest, aut propter armorum sonitum, aut propter equorum transitū & hinnitum, aut propter impedimentorum tumultum, & totius multitudinis strepitum. Signa quoq; multis rationibus obliuiscuntur ac euanescent, nā & crassitudine aëtis, & puluere excito, & hymbre, & solis splendore opposito. Ad hæc locorum inæqualitate & frequentia arborum. Adde quòd interdum fieri non potest, ut signū ad unumquemque usum præparemus, cū longe plura posita occurrere, quā quibus assueti sint milites. Nouis autem rebus quidnā consueti signi afferatur. Non tamen concideri ita potest, ut præceptum simul & uocis & signi incertum sit.

collab. si
mul. omnia
possant

De itineribus.

NVnc de itineribus dicā, si ante quot modis expediri solet iter, diffiniam. Itinerum aliud arrecta inductio est, aliud deductio, aut dextra, aut leua: & aut simplici, aut duplici latere, aut triplici, aut quadruplici agminis proceditur. Simplici, cū ex parte vna aduersarium aggressurū suspicamus: duplici, cū ex duabus: triplici, cū ex tribus: quadruplici, cum undique. Vnde fit ut iter aut simplici

Phalanx duplaris Homœostomus est, cum partes æquali progredientes iuncte, aut in dextra deductione ambæ continent suos duces, aut in leua.

Duplaris simliceps.

ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd

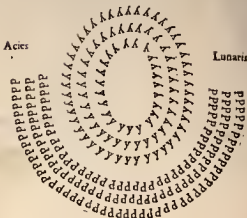
Phalanx Heterostomus à frontis diuersitate appellata, quam Versicipité dixerim, ita instruitur, vt ambulans per inductionem duces ordinis præcedentis habeat (vt fir) in dextra deductione, sequētis autem in leua, ita vt ordines alternata principum locatione procedant. Nullus enim eodem latere suos continet principes, quo antecedens.

Phalanx versiceps.

dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd

Turram quæ ad speciem oui instruitur Ilion Thessalos excogitarat, vnde *Ilia* vocata est, suosq; Thessalos eo ipse genere instruendi exercuit. Utile hoc est cum singulis suis angulis habeat principes. Primū Ilarchā, hoc est, turmæ præfectum: vltimum tergiductorem, vrrinque autem lateris custodes. Opponitur huic acies, quæ forma lunæ cornibus in partem ductis priorem formetur, ducesq; suis in cornibus habeat, & suis brachijs circūuenire aduersas equitum copias tenter. Quamobrem illæ more Tarentinorum à longe iaculantur, circula rem retorquentes accessum & turbantes. Tarentinos iaculatores appello, sicut inter initia operis dictum est, à Tarento Calabriae oppido, cuius equites paruo quodam iaculo vti consueuerunt.

Turma ad unius speciem

Turma parte altera longior duplici altitudine constat quàm longitudine. Utile hęc multifariam est, quippe quæ possit decipere aduersarios quasi paucus contineat milites (quoniam non multum latitudinis occupet) & rumpere faciliè pro sua densitate & impetu aciem aduersam. Apra etiã est vt sensim per locorum angustias trãseat. Opponitur ei pedestris acies quæ transuersa phalanx vocata est: porrigit enim se longius, vt etiã si interrumpatur, exigua sit quæ rumpitur altitudo, & equitum impetus non in multitudine hæreat, sed in vacuum breui efferatur. Hęc enim causa est, cur multiplicem ad suam altitudinem habeat longitudinem.

Turma parte altera longior.

y y y
 y y y
 y y y
 y y y
 y y y
 y y y
 y y y
 y y y
 y y y
 Frons
 d d d d d d d d d d
 d d d d d d d d d d
 Phalanx transuersa.

Est & altera turma oui similitudinem gerens, de qua nihil amplius dici potest, q̄ ita esse compositam, vt verfer quidē sed non iuget. Nam eius vsus commoditatēq̄ superius exposuimus. Ergo genus id inuētum ab Ibone Medea marito. Tutum etiam & percommodum esse, cū vndiq̄ custodiatur decurione, tergiductore, custodibus lateris, apertū iam est. Cōstat hęc turma ex equitibus sagittariis more Armeniorum & Parthorum. Opponitur ei acies pedestris quę Epicampius emprosthia dicitur, id est inflexa antica, ob eam rem, quia ductis cornibus in partē priorem in sinum se circumagat, flexumq̄ imitatur. Fraudem hęc in sagittarios equites ita emoluit, vt vel egresos & cominus dimicantes suo complectatur sinu, & circumueniat: vel cornibus suis perturbet illorum robur, & frāgat, atq̄ ita medio militeq̄ alacriore possit euincere.

Turma ad oui speciem.

d d d d	d d d d
d d d d	Frons. d d d d
d d d d	d d d d
d d d d d d d d	d d d d
d d d d d d d d	d d d d
d d d d d d d d	d d d d
d d d d d d d d	d d d d

Phalanx inflexa antica.

Quin etiam genus habetur phalangis, quę Epicampius opisthia dicitur, cōstratio modo quā superior informata. Cū enim illa ante se flectat, hęc sua ornua in partē ducit posteriorem, itaq̄ vt illa antica, sic hęc postica nominetur. Vtilis ea quoq̄ ad fraudē est: quippe quę parte media patens, paucos qui precedant ostēdat, multos autem qui ponē subsequantur habeat: vt si confli-

Phalanx quadrata equestris.

Y Y Y Y Y Y Y Y
 Y Y Y Y Y Y Y Y
 Y Y Y Y Y Y Y Y
 Y Y Y Y Y Y Y Y

Frons.

Fro A ns.

 A A A
 A A A A A
 A A A A A A A
 A A A A A A A A A
A A A A A A A A A A A
A A A A A A A A A A A A

Rostrum pedestre

Phalanx implexa.

Genus quod Pleſiū par
 te altera longius appel
 lamus, multiplici longitu
 dine q̄ altitudine conſtare,
 & omni ex latere armatis
 componi ſagittariis ac fun
 ditoribus conſtitutis in me
 dio, ſolitum eſt. Qui cōtra
 eiufmodi formam prælian
 tur, genus phalāgis quam
 implexam vocamus obūci
 unt, vt ſua formæ inæqua
 litate prouocent Pleſiū ad
 uerſum impetum facere in
 eos qui prominent, atq; ita
 reſoluant deſam Pleſiū in
 ſtudiōnem. Et quidem de
 curiones implexæ phalan
 gis duces aduerſos obser
 uant, vt ſi denſa acie illi a
 gant, ipſi quoque denſa ex
 cipiant. Sin illi reſoluātur,
 ipſi etiam diuiſi occurrāt.

Frons.

fr p p p p p p p p p p p p
 o o o o o o o o o o o o
 a a a a a a a a a a a a
 s s s s s s s s s s s s

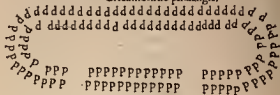
Frons.

Plaxium.

Z iiii

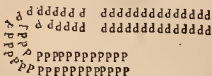
Phalangis circumuentio est, cum cornu vtrumque superat aduersarios, hoc est, excedit, & quasi complectitur.

Circumuentio phalangis.

Alterius cornu circumuentio est, cum altero cornu hostem superamus. Vnde fir, vt qui sua phalange superat, idem etiam cornu superet aduersarium: qui autem cornu superat, non propterea idem phalange superet. Fieri enim potest vt etiam paucioribus copiis hostem superes tuo cornu & complectaris.

Circumuentio alterius cornu.

Extenuatio est cum altitudo phalangis contrahitur, vt ex xvi quibus constat hominibus tedigatur in pauciores.

Impedimenta haberi in primis necessarium est, & ducem eis constituere probum conuenit. Modis quinque possunt duci impedimenta. Aut enim praecedent copias omnes, aut sequuntur, aut in alterutro latere constituantur, aut in medio copiarum clauduntur. Ponuntur ante phalangem, si hostilem agerum ingrediens. Post phalangem, si latera metuis. Intra phalangem, si planum agmen placuit ducere.

Postremo praecipua repetemus colligemusque omnia acierum instruendarum, si prius admonuerimus breuiter quicquid praecipui vsus exigar, id & breue esse, & omnia ambiguitate carere oportere. non enim solum celeritate est opus verum & claritate vocabuli, ne alii hoc, alii illud, & plerumque contrarium faciat. Verbi gratia si dixeris, declina: verbo hoc audito possunt alii declinare in hastam, alii in scutum, quae res non parum inferret perturbationis. Cum itaque generis ac totius loco habeatur vocabulum illud, declina, adiungere debemus ad hastam, aut ad scutum, prout res exigit: & quidem ante, vt pars toti anteponatur hoc modo, Ad hastam declina: ita enim omnes idem sine errore facient. Item immuta aut euolue, generis praefert communitatem: quam obrem partem siue speciem praepo-nemus, vt in hastam immutare. Sic itaque praecipiemus, Laconicam euolue, Macedonicam euolue, Choreum euolue. Nam si euolue Laconicam dixeris

aut euolue Macedonicam, eueniet vt diuersæ euoluēdi agantur species. Hac igitur ratione cauendum est, ne quid ambiguè, ne quid obscure incertèq; præcipiatur. & vt species suis anteponantur generibus, seruandū omnino est. Lunat porro ad eam rem plurimum silentium militum. Quocirca silendum in primis at tendendūq; impabis: quod Homerus quoq; poëta præclarè illis carminibus notat,

Sic argiua phalaon in prælia densa moueri
Assidue pariterq; suos dux quisque regebat
Imperitans: alii mox festinare silentes.

Dixeris haud tantas gentes sub pectore vocem
Condere, conspecti metuentes principis ora.

Barbarorum contrà tumultum & turbam pecori ita comparat.

Ac veluti innumeræ domini locupletis in aula
Ad mulctram coguntur oues, balatibus illæ
Percussæ charæ sobolis, voce omnia replent,
Sic Troum audiri per campos vudique clamor.

Et alibi eadem de re ita refert,

Tum Phryges ingenti strepitu & clamore feruntur,
More gruum passis liquido super aëre peunis.
Quæ postquam gelidas hyemes hymbremq; niualem
Fugere, Oceanum repetunt clangonibus vndas.

Alit an imos taciti spitant es ire pelagii,
Alter in auxilium alterius propetare parati.

A Ge ad arma, assiste ad arma, impedimenta à phalange secedant. Miles attendat præceptis, suscipe, recipe, dista, erige spiculū, versa iuga, respice præcedentem, suam decuriam dirigat tergiductor. Constituta intervalla conserua, ad hastam declina, collige, ita consistite, in arctectum redde, ad scutum declina, collige, ita consistite. Ad hastam immutare, collige.

Ita consistite. Alitrudinem duplica, restitue. Laconicam euolue, restitue. Macedonicam euolue, restitue. Choreum

euolue, restitue: ad hastam cōuerte, restitue ad

hastā: inflecte, restitue. Hæc de aciebus in-

struendis habui quæ breuiter ad te scri-

berem, Imperator, tibi victoriam,

hostibus profligatio-

nem allatura.

Vale.

Finis Aeliani.

tes dlv equites lxxvi. Cohors octava habet pedites dlv, eqtes lxxvi: sed & ipsa animosos desiderat viros: quia in secunda acie consistit in medio. Cohors nona habet pedites dlv, equites lxxvi. Cohors decima habet pedites dlv, equites lxxvi, & ipsa bonos consuevit accipere bellatores: quia sicut in secunda acie sexta dextrum, ita decima sinistrum possidet coram. Ita decem cohortibus legio plena fundatur, quae habet pedites vi mil. cv, equites dccxxvi. Minor itaque numerus armatorum in unaquaque legione esse debet. Maior autem consuevit esse: & non tantum una cohortem, sed etiam alias militarias, si fuerit iussa, suscipere. Tribunus maior per epistolam sacram Imperatoris indicio destinatur. Minor tribunus puenit ex laeoe. Tribunus autem vocatur ex tribu, quia praestitit militibus quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarii dicuntur qui in praetorio primos ordines ducunt. Aquiliferi, qui aquilam portant. Imaginarij, qui Imperatoris imagines ferunt. Optiones ab optando appellati, quod antecedentibus aegritudine praepeditis, hi tanquam ad optatum, cum eorum vicario solent universa curare. Signiferi, qui signa portant, quos ovis draconarios vocant. Tesslerati, qui tesseras per contubernia militum nuntiunt. Tessera autem dicitur praecipuum ducis, quo vel ad aliquod opus, vel ad bellum movetur exercitus. Torquarii duplares, torquarii simplices, quibus torquis aureus solus virtutis praemium fuit, quem qui meruisset, praeter laudem interdum duplam consequeretur annona. Item primus hastatus duas centurias, id est, sex homines ducebat in acie secunda, quem nunc ducenarium vocant. princeps autem primae cohortis centuriam semis, hoc est, octo homines gubernat. Sic decem centurionibus regebatur, quibus magnae utilitatis gratia magnus honor a veteribus est constitutus ut ceteri milites ex tota legione omni labore ac devotione concederent ad tanta praemia pervenire. Erant etiam centuriones qui singulas centurias curabant, qui nunc centenarii nominantur. Erant decani ex militibus praepositi, qui nunc caput contubernii vocantur. Secunda cohors habet centuriones v. Similiter tertia & quarta, usque ad decimam cohortem. In tota autem legione erant centuriones lxxvi. Sed legati Imperatoris ex consularibus ad exercitum mittebantur, quibus legiones & auxilia universa obtinebant in ordine pacis, vel necessitate bellorum, in quorum locum illustres viros conlatis magistris militum substitutos, a quibus non tantum binae legiones sed etiam plures numero gubernantur. Proprius autem iudex erat praefectus legionis, habens comitum primis ordinis dignitatem, qui absente legato, tanquam vicarius ipsius potestate maxima reiciebat tribuni vel centuriones, ceterosque milites, eius praecipua servabant vigilarum suae praefectionis. Tesseras ab eodem petebant. Si miles crimine aliquod admisisset, auctoritate praefecti legionis a tribuno deputabatur ad poenam. Arma omnium militum, item equi, vestes, & annona ad curam ipsius pertinebant. Disciplina, severitas, exercitus non solum pedum sed etiam equitum legionariorum praecipuum eius cotidie curabatur. Primum signum totius legionis est aquila, quam aquilifer portat. Dracones etiam per singulas cohortes a Draconariis feruntur ad praetium. Sed antiqui qui sciebant in acie commisso bello celeriter ordines aciesque turbati atque confusi, & ne hoc posset accidere, cohortes in centurias dividerunt, & singulis centuriis singula vexilla constituerunt: ita ut ex qua cohorte vel quanta esset centuria, in illo vexillo literis esset ascriptum: quod intuentes vel legentes milites

Professionis.

ordines, sed ad uersarios uehementes excipete, & stando pugnandocq; repellere vel fugare. Tertius ordo disponitur de armatis velocissimis, de sagittariis iuuenibus, de bonis iaculatoribus, quos antea ferentarios nominabant. Quartus autē ordo cōstituitur de scutatis expeditissimis, de sagittariis iunioribus, de his qui alacriter se agunt uertutis vel martiobatulis, quas plūbatas nomināt, qui dicebantur leuis armaturæ. Sciendum est ergo stantibus primis ordinibus, tertium, & quartum ordinē ad prouocandum cum missilibus & sagittis primo loco semper exte: qui si hostes in fugam uertere poterunt, ipsi cum equitibus persequantur: si uero ab hostibus pulsi fuerint, redeunt ad primam & secundam aciem, & inter ipsas recipiunt se ad loca sua. Prima autem & secunda acies cum ad machæras, id est, spathas & pila (ut dicitur) uentum fuerit, totum sustinet bellum. In quota acie ponebantur balistarii, funditores, irregulari, fustibulatores qui fustibalis lapides iaciunt. Fustibalis est longus pedes quatuor, cui per medium ligatur funda de corio, & utraque manu impulsus, propē ad instar onagri dirigit saxa. Sextus ordo post omnes à firmis & scutatis & omni genere armotū munitis bellatores teoebar, quos antiqui Triarios appellabāt. Hi ut requieti & integri acius inuaderent hostes, post ultimam aciem sedere consueuerant. Sed si quid in primis ordinibus accidisset, de eorum uiribus reparationis spes tota pēdebat. Omnes autem signarii, quāuis pedites sint, loricas minores accipiebāt, & galeas ad terrorem hostium uelutis pellibus tectas. Centuriones uero habebant cataphractas, & scura, & galeas ferreas, transuersis & argentatis cristis, ut facilius agnosceretur à suis. Illud autem sciendū est & modis omnibus retinendū, quod cōmisso bello, prima ac secūda acies stabat immota. Triarii quoque residebant. Ferentarii autem armatura leuis, & sagittarij, & funditores aduertarios puocabant, ante aciem procedentes, si hostes fugare poterant, sequebantur: sed si eorum uirtute ac multitudine premebantur, reuertebātur ad suos, & post eos stabant. Excipiebat autē præliū grauis armatura, & tanquā mutus (ut ita dicam) ferreus stabat, & non solum missilibus, sed etiam gladiis cominus dimicabant. Et si hostes fugassent, non sequebatur grauis armatura, ne aciem suam ordinationemq; turbaret, & dispersos recutētes hostes incompositos opprimeret, sed leuis armatura cum funditoribus, sagittariis, & equis fugietes sequebatur inimicos. Hac dispositione ac cautela sine periculo legio vincebat, aut si perata setuabatur in columnis, quia legionis vis est facile nec fugere, nec sequi: sed ne milites aliquādo in tumultu prælii à suis cōcubernalibus aberrarēt, diuersis cohortibus diuersa in scutis signa pingebant. Præterea in aduerso uniuscuiusq; militis erat nomē literis a scriptū, addito ex qua essent cohorte, quāue cēturia. Ex his autē apparet legionē bene institutā quasi inuictissimā esse ciuitatē, quæ omnia prælio necessaria secū ubiq; portare nec metueret repentinū hostiū supueotū, quæ etiā in medijs cāpis subito fossa ualloq; muniretur. Habet præterea legio tubicines, cornicines, buccinatores. Tubicines ad præliū uocāt milites, & rursus receptui canūt. Cornicines quoties canūt, nō milites sed signa ad eorum obteperant nutū. Ergo quoties ad aliquod opus exituri sunt soli milites, tubicines canunt: quoties mouēda sunt signa, cornicines canūt. Classarii autē appellātur buccinatores qui cornu ducunt exercitum: hoc insigne uidetur imperii, quia

res, cum ipsi turribus affligerent atq; mactarent, quo nihil tutius inuenitur, postea venientibus beluis, quasi irrupissent aciem, spaciū milites dabant: quæ cum in agmen medium peruissent, circumfusis vndiq; armatorum globis, à magistris militum absq; vulnibus capiebantur illæsi. Sed optima ratio est, & ad victoriam plurimum confert, vt lectissimos de pedibus equitibusq; cum vicariis comitibus, tribunisque vacatibus habeat dux post aciem in subsidis præparatos, alios circa cornua, alios circa medium: vt si ubi hostis vehementer insistit, ne rûpatur acies, prouolent subito, & suppleant loca, ad ditag; virtute, inimicorum audaciam frangant. Huius cautelâ primi Lacones inuenerunt, imitati Carthaginenses. Alteram post hæc ubiq; seruant: hac dispositione nulla melior inuenitur. Nam directa acies hoc solū agere debet, petere vt hostem repellat, aut fundat. Si cuneus sit agendus, aut forfex, superfluos habere debebit, de quibus cuneum forficemq; faciens ducenda sit. Quauiter ex abundantibus ducitur. Nam si de loco suo ordinatum militem transferre cõperis, vniuersa turbabis. Quod si bellatorum copia tibi non abudat, melius est habere aciem breuiorem, dummodo in subsidis colles plurimos. Cum explorator hostium læcenter oberrat in castris, omnes ad tentorium suum per diem redire iubentur statim deprehenditur explorator. Cum consilium tuum cognoueris aduersariis proditum, dispositionem mutare te conuenit. Fieri quid debeat tractatocum multis: quid verò facturus sis, cum paucissimis ac fidelissimis, vel potius ipse tecum. Hæc Martii operis præcepta per diuersos autorum libros dispersa, Imperator inuicte, mediocritatem meam abbreviare iussisti, ne vel fastidium nasceretur ex plurimis, vel plenitudo fidei deesset in paruis. Neq; enim degenerauit in hominibus Martius calor, nec defectæ sunt terræ, quæ Lacedæmones, quæ Athenienses, quæ Marfos, quæ Samnites, quæ Pelignos, quæ ipsos progenere Romanos. Nonne Epiri atq; plurimum aliquando valuerunt? Nonne Macedones ac Thessali superatis Persis, vsq; ad Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem & Myfos & Traces inter bellicosos semper fuisse manifestum est, vt ipsum Martem fabulæ apud eos natum esse confitent. Longum est si vniuersatum prouinciarum vires enume-

*Martii
patris.*

FINIS.

